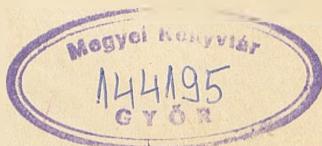

MEGYEI KÖNYVTÁR

BH 4240

GYŐR

TIMAFFY SZIGETKÖZI
LÁSZLÓ KRÓNIKA

144195

BH 121o

TIMAFFY László

Szigetközi krónika. (Kiad. a Győr-Sopron
Megyei Tanács Mosonmagyaróvári Járási Hiva-
talt.) 2. kiad. [Mosonmagyaróvár] 1975, Győr-
Sopron. ny. 268, [1] p. illusztr. 2o cm.
Bibliogr. 267-268. p.

25,-

39(439.114) Szigetköz
39(282.243.73) Szigetköz
308(439.114)
39(439.114)
39(664.71)(282.243.73)
39(282.243.73)
39(282.243.73)
39(439.114) Szigetköz

Kozma László

Bihany László

DR. TIMAFFY LÁSZLÓ
SZIGETKÖZI KRÓNIKA

Megyei Könyvtár Győr

0 000000 402705

9021 Győr Baross Gábor u. 4.

DR. TIMAFFY LÁSZLÓ

SZIGETKÖZI KRÓNIKA

Második kiadás

Lektorálta:
DR. BÁLINT SÁNDOR ny. egyetemi tanár

Műszaki szerkesztő:
HÁHN VILMOS

1999 -06- 21

BH 1210

Kiadja:
Győr-Sopron megyei Tanács mosonmagyaróvári Járási Hivatala
Felelős kiadó: Oeller Ottó műv. oszt. vezető

Előszó

Dolgozó népünk egyre nagyobb érdeklődéssel fordul a szülőföld tájának, múltjának, népi hagyományainak megismerése felé. Természetes velejárója ez szocialista életformánknak, hiszen mai életünk eredményeit, változásait csak úgy tudjuk kellőképpen értékelni, megbecsülni, ha ismerjük népünk régi, küzdelmes életét, szülőföldünk múltbeli arculatát, ahonnan e fejlődés elindult.

E honismereti célt szolgáló munkájával a szerző 1958-ban, az országos néprajzi pályázaton első díjat nyert, szép Szigetközünk régi hagyományainak bemutatásával gazdagítja a krónikák országos értékű sorozatát.

A mosonmagyaróvári Járási Hivatal azzal a szándékkal indítja útjára ezt a könyvet, és adja olvasóink kezébe, hogy ezzel is szolgálja megyénk honismereti irodalmát, segítse a szülőföld megismerését, megbecsülését és ifjúságunk szocialista hazafiságra nevelését.

Korunk fiatal és idősebb nemzedéke a szocialista építőmunka mellett lelkesen ápolja a múlt haladó hagyományait, gyűjti a magyar népművészet emlékeit. Szeretnénk, ha a jövő fiataljai is ilyen lelkesedéssel kutatnák és értékelnék majd társadalmi és gazdasági építőmunkánk jelen időszakát.

ZÁVORI JÓZSEF

a mosonmagyaróvári Járási Hivatal elnöke

I. A vizek élete

*Elhallgat az ember,
De fűben, fában,
Kőben, lápban,
Mesél a víz.*

(Puskás Vilmos)

A táj és a benne élő ember olyan szorosan összeforrtak egymással, hogy életüket nem lehet szétválasztani. Minden tájra érvényes igazság ez, de különösképpen helytálló az olyan helyeken, ahol valamilyen nagy természeti erő: hegy vagy víz döntő módon szól bele az élet alakulásába. A Szigetközben a Duna ez a legnagyobb erő. A vizek évezredes munkája épített fel itt mindent. A víz adott alapot az emberi életnek. Kezdetben még a vizek parancsoltak az embernek, s csak lassan, sok évszázad küzdelme után kerckedtünk felül tudásunkkal és munkánkkal. Ma már megzaboláztuk, korlátok közé szorítottuk a vizet, de a küzdelemnek nincsen vége. Pusztító árvizével a Duna még mindig megmutatja rettenetes erejét. Az ember és a vizek életét ezért nem lehet elválasztani a Szigetközben egymástól. S ezért szól a Krónika is először a vizek életéről.

A vizek is élnek, úgy, mint minden a természetben, hegyek, völgyek, fű, fa, virág, állatok, emberek. Életüket azonban csak a tudással látóvá nyílt szemeknek mutatják meg. A Szigetköz a vizek életének nagy képeskönyve. Az ártér száz és száz szigetével, rohanó oldalágával, a kanyargós fattyúágak, csendes holtágak, nádasok, erek, laposok, mind a vizek életének egy-egy mozzanatát mutatják. Áradáskor pedig, ha a talajvíz előbukkan a termőföldek között, kinyílik egészen a nagy képeskönyv. A csillogó víztükör mindenütt megrajzolja a régi vizek régen kiszáradt útjait.

A folyók életét éppúgy a munkájuk határozza meg, mint ahogyan az embert is a munka teszi az életben értékké. Rengeteget kell a folyóvíznek dolgoznia: temérdek hordalékot szállít forrásá-

tól a torkolatáig, sziklákat őröl kavicská, homokká. Erejét a munkához vízmennyiségéből, lejtéséből, sebességéből meríti. Nemi fogalmat szerezhetünk a Duna óriási munkájáról a szigetközi szakasz pontos méréseinek eredményeiből. Itt a Dunában 6260 m^3 (6 millió 260 ezer liter!) víz folyik el átlagosan másodpercenként. Áradáskor ez 11 ezer m^3 -re (11 millió liter) emelkedik. Ebben a rengeteg víztömegben 16 millió tonna (!) hordalékot szállít el egy év alatt. Hogy ez milyen hatalmas mennyiség és elhordása mekkora munka, megvilágítja egy kis összehasonlítás. A 16 millió tonna hordalék 1 millió vasúti kocsira férne rá és így mintegy 35 ezer rendes tehervonatot töltene meg. Egy sorba rakva kb. 8000 km hosszú lenne a szerelvény és légvonalban Budapesttől Pekingig érne! Tízpercenként kellene egy tehervonatot megrakni és indítani éjjel-nappal, megállás nélkül, ha tengelyen akarnánk azt a hordalékot elszállítani, amit a Duna egy év alatt medrében elhord. Néha bepillantást is enged medrének óriási műhelyébe. 1946-ban pl. roppant kicsiny volt a vízállás és egész ágrendszerek kerültek szárazra. Az 5–6 m mély mederben kőboroltam és mintha dombvidéken jártam volna, úgy emelkedtek ki a fenékből a hatalmas hordalékvonulatok.

A folyók szülőhelye a forrás. A hegyi patak pedig olyan még, mint a gyermek. Gondtalanul ugrándozva, szökellve zuhog szikláról sziklára. A völgyekben viszont ifjún, dagadón rohan tova. Ha megárad csök után, vagy olvadáskor, fölös erővel görgeti, őrli medrében a szikladarabokat. De lejtése megcsökken, sík területen ereje és munkája kiegyensúlyozódik. Olyan lesz, mint a komoly férfiember. Nem ficáncol már, de életerősen elvégzi a rábízott feladatot. Ez a középszakasz-jellegű folyó. Szépen kanyargó medrében lassan homokká őrli a kavicsokat és hordalékát mind tovább szállítja. S végül hosszú útján a folyó is olyan lesz, mint az öreg ember. Nem bírja már úgy a munkát, mint életerős férfi korában. Szabadulni igyekszik a terhektől, az élet gondját, baját szívesen lerakja. Ilyen az alsószakasz-jellegű folyó. Kényelmesen szétterpeszkedik a síkságon. Csak annyi hordalékot szállít tovább, amennyi

Kavicszátony

éppen crejéből telik. A többi lerakja, zátonyokat, szigeteket épít belőle.

Ilyen öregemberkorát éli a Szigetközben is a Duna. Nagy családja, gyermekei, unokái: a fattyúágak, oldalágak, zátonyok, szigetek közt folyik Pozsonytól Komáromig. Ilyen volt akkor is, amikor a Dévényi-szorosan először tört utat a Kisalföld felé. Nagyon régen, sok millió évvel ezelőtt, amint kiért a kisalföldi síkságra, elvesztette csését, creje megcsökkent és nem tudta elhordani a hegyekből hozott sok hordalékot. Lerakta a medrében, de ezzel feltöltötte saját ágyát. Hordaléka elől így kénytelen volt kitérni a laposabb területek felé. Oldalágakat, kanyargó fattyúágakat bocsátott ki magából. Ezzel viszont creje még jobban megcsöszlott, még több hordalékot rakott le. Először a nehezét, a durva, nagy köveket, majd rá a könnyebb, csiszolt kavicsokat, s legtetejére a homokot, iszapot. Így születtek a zátonyok. Lassan kidugták fejüket a vízből, megtelepedett rajtuk a növényzet: szigetté nőttek. A szí-

Fiatal, vándorló szigetek

getek terebélyesedtek, nagyokat híztak az árvizek ittragadt hordalékából, s a köztük levő oldalágak így soványodtak, mindig keskenyebbek lettek, míg végül összenőttek a szigetek egymással. A felszín ezzel feltöltődött, s a vizek egyre jobban szétvándoroltak a lapos helyek felé. Itt újrakezdték a feltöltögetést. Mint orsón a fonál, úgy vándorolt a víz a feltöltött helyekről mindig az alacsonyabbak felé évszázadokon, évezredekken keresztül. Így építette fel a Duna Európában egyedülálló nagyságú törmelékkúpját a mai Szigetköz és Csallóköz területén. Legyezőszerűen szétterülő kúp alakban töltögette fel a Kisalföld szelektől előzőleg lepusztított felszínét. Méreteire jellemző, hogy lenyúlik a törmelékkúp délen a Hanyásig, északon Mátyusföldig (légvonalban mintegy 50 km), hosszában Pozsonytól Komáromig (130 km). Vastagsága pedig a magyaróvári artézi kút fúrásának adatai szerint a 200 métert is meghaladja. Ilyen mélységben még mindig Duna-hordalékot talált a fúró! Ez azt jelenti, hogy rétegesen, a régen feltöltött és el-

hagyott helyekre vissza-visszatérve, mindig magasabbra, 200 méternél is vastagabbra töltögette a felszínt. Tehát a Szigetköznek nincsen olyan talpalatnyi területe sem, ahol valaha víz nem járt volna.

A vizeknek ez a hatalmas arányú vándorlása nem ment simán. A folyóvíz úgy is tudja helyét változtatni, hogy sodrával egyik partját marja, pusztítja, a másik, csendes vízű partvonalát pedig építi, töltögeti. Így lassan 15–20 km-re is elkódoroghat eredeti folyásától. Mégis az igazi, nagy vándorlások mindig borzalmas erejű, pusztító árvizekkel jártak együtt. Árvízkor megsokszorozódott víztömegével, megnőtt erejével nem fért már el a Duna a

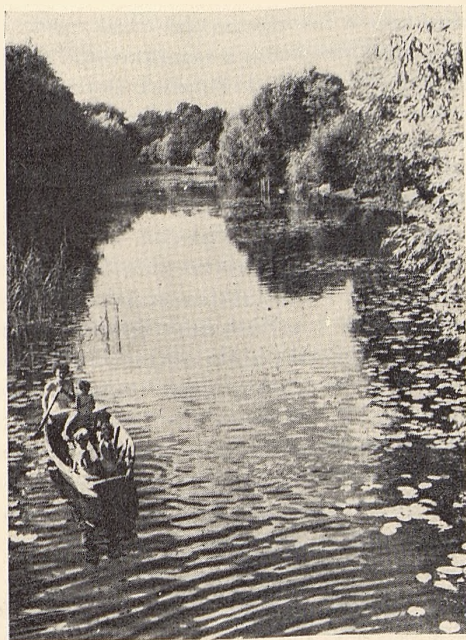
*Fattyúág.
A Mosoni-Duna*

feltöltögetett, szűk meder keretei között, s a hatalmas víztömeg lezúdult a lejtési adottságok szerint legközelebbi alacsonyabban fekvő területek felé. Mint egy borzalmas crejű eke, beleszántott a síkságba, és új meg új mederágyat vájt magának. Néhány évtized alatt ezeket is feltöltögette és ismét arrébb állt, hogy munkáját előlről kezdje.

Legrégibb oklevelcink megemlékeznak már a pusztító szigetközi árvizekről. Régi krónikák fakult írásai megelevenítik a zabolátlan vizek minden más elemnél ellenállhatatlanabb őserejét. Már 1242-ből említi Bartal Com. M. Lukács levéltárából való oklevél a szigetközi elárasztott földeket. 1426-ban pedig Zsigmond király oklevele szól pusztító, nagy árvívről. Hédervár, Halászi, Kálnok, Révfalu feljegyzései 1760, 1809, 1845, 1858, 1862-ben említik a legpusztítóbb árvizeket.

A Dunának évenként két szabályos árhulláma van: tavasszal és nyáron. A szabályozás előtt évenként tehát kétszer is kilépett medréből a folyó, végigöntözte a réteket, erdőket és a régi medrek, erék útján lefolyt szépen a fölös víz. Ezekért az áradásokért sohasem haragudott a szigetközi ember, mert a víz életet jelentett neki, termékenyítő iszapjával pedig jót tett a földeknek is. Csak minden évszázadban kétszer-háromszor, a múlt században pedig már négyszer-ötször is előfordult, hogy a rendesnél nagyobbra dagadt a Duna. Ilyenkor már a víz elöntötte a falvakat és károkat okozott. Az ilyen nagy árvizek a törmelékkúp lejtőjén a Hany-ságba, Fertőbe folytak le és régi lébényi feljegyzések szerint mindig megárasztották a Hany vizét. A föld alatt, talajvízszivárgással ma is fennáll ez a régi összeköttetés a Duna–Hany-ság és a Fertő tó között.

A nyári zöldár nem volt soha olyan pusztító, mint a téli jeges árvíz. Még az eddigi legnagyobb nyári áradás sem, közel 7 méteres víztömegével. (Ezt már az 1954-es árvíz 8 méterre túlhaladta!) Az eddigi legnagyobb jeges ár 1809-ben volt, 10 méterrel a 0 pont felett! Nagyon veszedelmesek voltak a partszaggatások is. Ezek szinte évről évre megváltoztatták a Duna-ágak ké-

Csendes vizűholtág ✓

pét és igen nagy károkat okoztak. Doborgazon pl. egy egész utcácskaszakadt a Dunába, az ősi kápolnával együtt még a XVII. században, s nyomát ma már csak a Templomsziget mutatja. Egy 1866-ból származó kimutatás szerint tíz év alatt 2000 hold föld omlott a Dunába partszagatások következtében.

Semmi sem tart örökké a természetben. Az építő erővel szakadatlanul harcba állnak a romboló erők és születés, munka, elmúlás itt is az élet nagy jellemvonásai. Bármilyen életerős, tomboló legyen is a folyóág, medrében lassan, csendesen dolgoznak az elmúlás erői. Az oldalágak feltöltődnek, a víz sodra másfelé vándorol, s az elhagyott medrek sorsa a csendes haldoklás. A

fattyúágak is fokozatosan elzáródnak, medrük feltöltődéssel mindig magasabbra kerül, s egyre kevesebb vizet, kevesebb hordalékot kapnak a főágból. Folyásuk megcsendesül, a kiágazás helye lassan eltömődik, s végül már csak szivárgás útján érintkeznek az élő vizekkel. A hatalmas kanyarulatok szintén túlfeljődnak. Nyakuk úgy elszűkül, hogy a legközelebbi árvíz átvágja és a folyó levettéli őket magáról.

Az ilyen haldokló ág partjain megjelenik a nád és egyre sürűbb függőnyt von a víz köré. Belül elszaporodik a hínár, felüti fejét a káka, sás és a víz színén szétterülnek a vízitök, tavirózsa széles levelei. A természet temetésének ezek a díszei, és időnként szép virágszemfedőt borítanak a holtágak arcára. A haldoklás lassan folytatódik. A megtisztult, nyugodt vízben szüntelen rakódik le az iszap, s a növények elhalt maradványai egyre jobban megtöltik a mederágyat. A növényzet mindig nagyobb és nagyobb tért hódít, a meder szűkül, sekélyedik, s fokról fokra kevesebb lesz a víz benne. Egyszer csak elborítják teljesen a növények, és a vizek helyét a mocsár világa foglalja el. Időnként hosszabb időre is szárazra kerül már, és a vízinövények mellett a rét ezer élete is tanyát ver benne. Lassan elsimul a régi meder egészen. Csak néhány szál nád, fűz- vagy nyárfa őrzi a hajdan életerős Duna-ág emlékét, meg a szelíden hullámos felszín. Mint varrat a föld testen, úgy hálózzák be ezek a régi erek, elsimult, kiszáradt medrek keresztül-kasul az egész tájat. Csak nagyvízkor csillan elő bennük a talajvíz, s ilyenkor mintha egy kicsit feltámadnának, megmutatják régi folyásuk irányát. Az árvizek pedig mindig a régi medrek helyén zúdulnak le elsősorban, lefolyást keresni maguknak.

Így élnek itt a vizek évezredek óta. Új ágak születtek, a régiek elhaltak a természet nagy törvényei szerint. S a vizek életének ismeretében most már könnyen el tudjuk képzelni, milyen lehetett a Szigetköz képe a régi évszázadokban, a szabályozás előtt.

Az egész tájon a Duna élő vízfolyása uralkodott, óriásira szétterpeszkedett mederhálózatával. A Duna-ágak rengeteg szövevénye, a hatalmas víztömeg szinte megközelíthetetlené tette a me-

derben meghúzódó száz és száz szigetet. Az élő vizek mentét mindenütt sűrű őserdők borították. A vizet kedvelő fűz-, nyár-, égerfák közül szinte kiemelkedtek a mocsári tölgyek óriási lombozatukkal. Galagonya, vadrózsa tuskés szövedékei lepték el az erdők alját, és nehezen áthatolható sövényt fontak a betolakodók elé.

A mederben meghúzódó kisebb-nagyobb szigetek mellett a kanyargó fattyúágak közt egész Szigetköz csupa szigetmozaikból állt össze. Keresztül-kasul hálózták ezeket is a holtágak, levetélt kanyarulatok, a régi medrek óriás nádasai, mocsarai. Partjaikat galériaerdők szegélye kísérte mindenütt. Közben a tisztásokon rétek zöldelltek. Inkább apró foltokban, de sűrű változatosságban követte egymást erdő, rét, sebes folyású víz, csendes holtág, sűrű nádas, süppedő ingovány.

Emberi telephelyeket, földművelést csak a magasabb hordalék-hátakon találhattunk, erdei írtásokon feltört rétek helyén. Ezek is

A feltöri talajvíz kirajzolja a földeken a régi medrek belyét

vándoroltak, változtatták helyüket, évszázadok folyamán többször is, az árvizek szeszélye szerint.

A sokféle víz igazi jó tanyája volt a vízimadarak sokaságának. A nádasok sűrűjében, mocsarak helyén, a rengetek erdőkkel borított szigetek tisztásain fészkeltek, költöttek szinte százezerszám gémek, kócsagok, darvak, rucák, vízityűk, kárókatonák. A vizetek tele voltak halakkal. A vízbírodalom csendes ágaiba még a tengerből is feljöttek ívni, s ilyenkor szinte nyüzsögtek a halak, vizák, pontyok, márnák, süllők, csukák, harcsák. A rengeteg erdőben sok volt a vad is. Őzek, szarvasok, a vízpartokon hód, vidra. A rétek, mezők gazdagok voltak nyúlban, rókában, fácánban, fűrben, tűzokban. S a nádasok mélyén farkasok tanyáztak.

II. Élet a vizek között

A vizek élete vadregényes, változatos, szép keretet adott az ember élete számára. Igaz ugyan, hogy a zabolátlan vizek sok száz élő és holtágukkal, szigeteikkel, nádasaikkal, mocsaraikkal nem vonzották az embert, inkább távol tartották maguktól. Mégis, minden természeti akadály ellenére, az újabb kőkori ember nyomait már megtaláljuk Ásvány, Zsejke, Vámos, Arak, Remete, Kiliti, Kimle környékén. Lehet, hogy az ősember éppen az ingoványos, vízjárta rengetegben keresett menedéket ellenségei elől. Régészeti leletek azonban eddig csak igen elszórtan, összefüggéstelenül kerültek elő a Szigetközéből. Talán azért, mert az ősember telepét a Duna-ágak vándorlása, töltögető munkája nagyon mélyre betemethette, de ugyanúgy messze el is hordhatta. Hiszen ahol régen esetleg település volt, ott ma víz folyik és megfordítva, régi nagy vizek helyén ma falvak élnek, jól termő földek díszlenek. Az is lehet, hogy az eddig elszórtan előkerült leleteket messze idegenből hozta a víz magával s itt csak lerakta hordalékával együtt. A legrégibb emberi élet mindmáig a vizek titka maradt.

Még a rómaiak korában sem volt a Szigetköz nagyobb arányú letelepedésre alkalmas, hiszen Pannónia északi határa a Mosoni-Duna-ág volt. Inkább csak természetes gyeptű lehetett, előretolt őrhelyekkel, kisebb irtásokkal. Ezek emlékeit találták meg elszórtan Kunsziget, Újfalu, Szentpál, Vénck környékén, a Mosoni-Duna-ág peremvidékén. A népvándorlás hasonlóképpen csak a Szigetköz peremeit érintette. Az itt megfordult népek sem igen merészkedtek a félelmetes vizek közé. Emlékek igen gyéren csak a hunokról és avarokról maradtak fenn. Gyűrűs sáncok, védőárkok Győr

körül avar eredetre mutatnak (Ördögárok Ásvány–Bagamér–Mosoni-Duna-ág közt). Egykorú írások is „avarok pusztájának” nevezik az egész Duna mentét. Később szlávok szivárogtak be, s kezdetleges telephelyeik emlékét máig őrzi néhány község- és dűlő-név, de ugyancsak a peremeken, a Mosoni-Duna-ág mentén (Novák, Zámoly, Varasd, Solinka, Vonyága stb.).

Állandó, nagyobb arányú letelepedés csak a magyarokkal kezdődött a Szigetközben. Vándorló életmódhoz szokott őseinknek az itteni kóborló halász-, vadász-, aranyászálet igen megfelelt. Kezdetben az egész Duna menti ősréngetet gyepek használta a honfoglaló magyarság. Megtelepedés szempontjából csak az áradásoktól jobban védett, magasabb fekvésű helyek jöhettek számításba, ha egyébként is jó halász-, vadászterületek voltak. Huba és Lél vezérek törzse települt le itt a Duna mentén. A Szigetköz területét később Géza fejedelem Hederich és Wolfger hamburgi kereskedőknek adományozta és ezek 990 táján a határvidék védelmére 300 fegyveressel le is települtek. A mai Hédervár helyén építettek favárat, a Kisző nevű szigetháton pedig temetkezőhelyül kolostort emeltek. Ezzel megvetették a Szigetköz központi, fő helységének, Hédervárnak alapjait. A föld megművelésére jobbágyokat telepítettek be, s így kezdődik a földműves-, jobbágyközségek kialakulása. A szabad magyarok viszont behúzódtak a vizek közé, és lassanként független halász-, aranyász-, állattartó közösségekké verődtek. A letelepülő első lakosság magyar volt, bár bőven találunk hun, besenyő, török eredetű, a jobbágyfalvakban szláv hangzású családi és dűlőneveket (Bolgány, Üstöri, Teksény, Töllös, Dervác, Kalducz, Gerőce, Tormó, Sorbogány, Cseregle, Kalló, Bagamér, Ercséd, Csernye, Kucsér stb.).

A népesség szaporodásával a telepek megnövekedtek, úgyhogy egyre többről maradtak már fenn írott adataink is a XI–XIII. századból. A legrégebbi oklevéllel bizonyítható szigetközi község: Vének, már 1093-ból ismeretes. Dunakiliti, Feketeerdő, Arak, Halászi, Darnózseli, Lipót, Hédervár, Ásvány, Nagyabjcs, Bácsa, Szabadi községekről a XIII. századból vannak okleveleink. A

többi községet viszont csak a XIV–XV. századbeli írások említik először. S végül legfiatalabb községeink a XVIII–XIX. században keletkezett tanyaszerű települések: Cikola, Sérfenyő, Doborgaz és Tcifalusziget.

A vizek szinte teljesen elzárták a Szigetközt a környező világtól. Ezzel megvédték a történelem viharaitól is. Tatár, török csak a peremeket dúlta. A német pedig áthajózott csupán a vizeken, nem mert kiszállni, mert a szigeteken mindig rebellis magyarok tanyáztak.

A háborúk pusztítása helyett azonban sok szenvedést, küzdelmet, pusztulást jelentett maga a Duna. Az árvizek sokszor elpusztították az emberi településeket, s a lakosságot is megtizedelték. Helyükbe azonban mindig újabb vállalkozók jöttek és biztonságosabb helyen újból felépítették az elpusztult községeket. De néhány évszázad múlva már ez a hely sem nyújtott védelmet, s újra máshova vándorolt a falu. Nincs olyan községe a Szigetköznek, amelyiket el ne pusztított volna egyszer-kétszer történelme folyamán az áradás vagy partszaggatás. A Duna-ágak vándorlásával így vándoroltak a települések is szigethátról szigethátra, a jobban feltöltött és a vizektől elhagyott helyekre. A legtöbb szigetközi község ezért ma már a második vagy harmadik települési helyén található. Az elpusztult, régi telephelyeket szépen megőrizték néhány községben a dülönevek. Így Feketeerdőn a Falufüzes, Dunaremetén a Vénfalu-dülő, Lipóton az Öregfalu-sziget, Ásványrárón a Faluerdő, a Lakottföldek, Nagybjacson a Temetőszántó stb. A régi, nagy partszaggatások, vízvándorlások emlékét őrzik az Újszegés, Nagyszegés, Nagydunajáró, Vízjáró dülők. A hajdani nagy vizekre pedig a Holt-dunahát, Dunatorok, Forgófenék, Dunaszántók, Halastó, Halrekesztő, Varastó, Búdöstő dülők emlékeztetnek. Sok község véglegesen elpusztult, nem épült fel újra. Emléküket néhány okleveles adat mellett ugyancsak dülönevek őrzik: Csölösztő, Oltován, Gyúlvíz, Szava, Eszterghő, Szentvéd. Mások viszont pusztulásuk után csak mint uradalmi puszták éledtek újra: Novák, Zsejke. A történelem folyamán sok idegen nemzetiségű

telep is volt itt, főképp német, tót és horvát. De nagy részük újabb katasztrófa során elpusztult, vagy az idegen telepések megszöktek a vizek közül, s helyüket újból magyarok foglalták el. A szláv és germán eredetű dűlőnevek ezek emlékét őrzik az oklevelekkel együtt.

Az első összeírás Szigetközről 1715-ből való (Ivánffy). A központ: Hédervár. Hozzá tartoztak: Darnó, Kisbodak, Lipót, Püski, Remete és Novák, vagyis a táj középső része. Az alsó rész a győri vár tartozéka volt, Vének pedig a pannonthalmi bencéseké. A Felső-Szigetközben önálló mezőváros volt Halászi és jelentős község Dunakiliti. Egy-egy községben kevesen laktak, alig százszázötvenen és egy lélekre mintegy kb. három hold föld jutott csak a vizektől elhódított területből. Az említett összeírás egész Szigetközben 1350 telket mutatott ki. Egy-egy portán átlagosan 8 embert számítva 10–11 ezerre tehetjük lakóinak számát. Az országnak alig ismert része maradt később is, hiszen Vályi András leírásában csak ennyit tud róla: „Szigetköznek nevezik Győr megye egyik járását, melynek hossza nagyobb, mint a szélessége.” (Vályi: Magyarország leírása, 1799.) Fényes Elek statisztikája már többet mond 1836-ból. Szerinte lakóinak száma 18 000 körül mozog. Legnépesebb helye Ásvány 1400 lélekkel, majd két mezőváros: Halászi és Hédervár következik. (Fényes E.: Győr megye egyetemes leírása.)

Ez a rövid történeti áttekintés csupán a vázát adja az itteni, vizek közti életnek. Az egyes emberek éppúgy, mint a községek, egész életmódjukban a vizekhez alkalmazkodtak. Hatásukra különleges, ősi életmód alakult itt ki a Duna-ágak között, s ennek a hagyományai, a nép ajkán élő emlékei töltik meg eleven étellel a történelem kereteit.

1. Halászkok

Először a halászkok életével ismerkedjünk meg, mert ők éltek leg-szorosabban együtt a vizekkel. A szigetközi halászkok mindig hí-resek voltak a történelem folyamán. Sok oklevél, írott emlék em-líti meg őket. Olyan nagy volt a halbőség a Duna-ágakban, hogy nemcsak a helyi fogyasztásra jutott bőven (egyik legfőbb néptáp-lálék volt a hal), hanem a szomszédos piacokra is, Magyaróvárra, Győrbe, Pozsonyba. Még Bécsben is külön, állandó helyük volt a halpiacon a szigetközi „vizásoknak”. A régi hajózási forgalom emlékei közt, már a XVI–XVII. században lépten-nyomon talál-kozunk nagy mennyiségű szigetközi sózott- és füstölthal-szállítmá-nyokkal Esztergom, Buda felé, vagy Pozsonyba, Bécsbe és Pas-saun keresztül Bajorországba. A közeli piacokra eleven halat szállítottak gyékény-, nád-, sás-, zsúpkötegbe csavarva, vagy ned-ves sáslevelekkel bélelt, fűz vesszőből fonott, nagy halaskosarak-ban. Maguk a halászkok hordták piacra a zsákmányt, sőt szekerek-vel messzebb is elvitték. A környékbeli vásárokon mindig szekér-számra állt a hal. Legfőbb piacos hal a viza volt, a csuka, harcsa, süllő, márna, ponty. A keszeget, sügért, balint, kárászt, compót, dévért inkább otthon fogyasztották el.

Nem fordult meg vendég, sem király vagy nagyúr Óvárrott és Győrben, hogy halat ne ajándékoztak volna neki. Követek, de-putációk Pozsonyba, Bécsbe vagy Budára mindig szigetközi vizát vittek magukkal kedveskedő ajándéku-l. Egy győri oklevél szerint Török Bálintnak is vizát, tokot, fogast, sőreget küldött ajándékba a győri püspök (Bedy V.: Győri oklevelek a XVI–XVII. század-ból). És a kedvelt szigetközi halkülönlegességek megnyitották az

egyébként nehezen járó kilincseket, hallóvá tették a süket füleket, és meglágyították a kemény szíveket hivatalokban, királyi udvarokban egyformán.

Egész falvak lakossága foglalkozott halászattal a nagyobb folyóágak mentén. Feketeerdőn, Kálnokon az óvári vár, Révfaluban, Bácsán, Újfalun, Zámolyon pedig a győri vár halászsai laktak, míg Vének a pannonthalmi bencések halászfaluja volt. Az uradalom szakaszokra osztotta a vizeket és egy-egy szakaszra halászmestert bízott meg, aki maga mellé segítségül legényeket fogadott (Bedy). A vizek közé zárt falvakban ezzel szemben szabad halászok éltek. Halászbokrokba tömörültek hatan-nyolcan, közösen végezték a munkát. A vizeket bérbe vették a földesúrtól vagy a közbirtokosságtól. A bokrok tagjai összetartottak, s lehetőleg egy helyre települtek, egy helyen laktak. Még ma is őrzik a régi halászfaluk: Halászi, Kisbodak, Püski, Remete, Lipót, Ásvány, Szabadi, Szőgye a bokros település külső formáját. Falurészek, dülők elnevezésében is él még sok helyütt a régi közös halászatok emléke: Halászi, Halásztág, Halász-szer, Halrekesztő stb. Halászipan pedig 1938-ban egy kútásás alkalmával 6 méter mélyen régi ladikra és halászszerszámokra bukkantak, a mai Duna-ágtól elég messze. Ez nemcsak a régi halászbokor telephelyét mutatta meg, hanem a víz munkáját is, hogy aránylag rövid idő alatt már 6 méterre (!) temette be a hajdan vízparti telephely maradványait.

A régi, híres halászok utódai számbelileg megfogyva bár, de ugyanazokkal a régi, bevált szerszámokkal halásznak ma is. Vízek közti barangolásaim közben sokszor halásztam együtt a legrégibb halászcsaládok tagjaival, akiknek apjuk, öregapjuk, ükapjuk is ugyanezeket a vizeket járta. Doborgaszzigeten a 76 éves Khin Lajos bácsi fiatal korában híres halászember volt a doborgazi, vajkai vizeken, s még elevenen emlékezett a szabályozás előtti halászéletre. Sérfenyőszigeten Nagy Sándor, Cikolán Kelemen Viktor, Nagy Gyula, Czére László is sokat hallott és tudott még a régi életről. De szinte minden Duna menti falunak megvan

ma is az élő halásznemzetsége. Kisbodakon: Karácsony József, Remetén: Takács Gábor, Lipóton: Karácsony András, Ásványon: Tamás Mihály, Máté Vendel, Nagybjacson: Tóth Mihály, Ladocsi Kálmán, Véncken: Dömötör Ferenc.

Az öregek emlékei egytől egyig a régi, nagy halbőségről regélnek, ma már álomszámba menő halfogásokról és arról, hogy a szabályozás óta megfogytak a halak, s a mai halászat csak silány csökevénye a réginek.

– Akkoriban még sokszor rekesztettünk – mesélte Khin Lajos bácsi. Kisvízkor a keskeny árkokban (kis oldalágak) megszorultak a halak. Pőskévéket karóztunk le és keresztben elzártuk a medret. Voltak sövényfalaink is (2 m hosszú, 1,5 m magas fűzsövény, két végén hegyes karókkal). A mélyebb részekre ezeket vertük le. Középpütt nyílást hagytunk, cbbe vörséket állítottunk, vagy kocahálót feszítettünk ki. Aztán felülről, ladikból zavartuk a halakat, csáklyákkal kavartuk, botokkal verdestük a vizet. A menekülő halak a résen át a vörsékbe vagy a hálóba mentek egyenest. Sokszor alig győztük kiszedni őket. Ezt úgy csináltuk, hogy a nyílást sövénnnyel addig elzártuk, nehogy kiszökjenek. Csak a pontyok nem akartak így zavarva sosem a nyílásba menni. Ezeken úgy fogtunk ki, hogy estefelé, mikor a zavarást abbahagytuk, a nyílás előtt 1–2 méterre még pősoket tűztünk a vízre. Alighogy megcsendesedtünk és besötétült, kezdett ám a víz cuppogni, ahogy a csalisövényen átdobálták magukat. Aztán már nyugodtan bementek a résen a vörsékbe. Háromszor-négyszer is ki kellett egy éjjel merni a vörséket, annyian voltak, 2–3 kilósak is. Gázlós vízben a mélyebb gödröket külön is körülrekesztettük pősokkal és így szűrtük ki belőlük hálóval a halakat. A Zátonyi-Duna gödrei-ből még 10 kilós pontyokat is szedtünk ki!

A vörséket, kocahálót ma is használják. Leggyakoribbak a hálóból font varsák, de látni még vesszőből kötöttet is Cikolaszigeten, Kisbodakon, Lipóton. Újabban dróthálóból is készítik már. Inkább a keskeny holtágakat rekesztik el vele. Sorba tűzdelik egymás mellé, szájukkal mindkét irányban, hat-nyolcat is egymás

után, amíg át nem érik a medret. A kocahálót pedig itt-ott még használják sebesebb folyású, keskeny ágak meghúzására. Ez 5–6 m hosszú, vége felé összeszűkülő hálósák, szájánál mindkét oldalon 3–4 m-es terelőszárnyakkal. Végüket karóra feszítik és kötelekkel úgy húzzák az ág mindkét partja mentén, a vízben gázolva.

A legősibb halászszerszámok közül még láttam egy-két vejszét (vészi) a lipóti nagy nádasban és a ladaméri tóban (rég, nagy medermaradványok). Lipóton fűz vesszőkből fonták a vészit és a nád közé tűzködték a hal útjába. A terelőszárnyak beterelelik a halakat egy ügyes útvesztőbe, ahonnan a kijutás szinte lehetetlen. A terelekkel először egy nagyobb háromszög alakú udvarba jut a hal, innen keskeny nyílás vezet 2–3 kacskaringóba, s ennek vége egy kis öböl. Ebből mecregeti ki a halász meringülővel a zsákmányt. Angyal Pál Lipóton még sok vészire emlékszik Karácsony Andrással együtt. Nemcsak vesszőből, nádból is csinálták és leginkább a „döglött vizeken” (holtágakon) halásztak vele. Volt olyan vészi is, hogy a végére vesszővörsét tettek le. Tavasszal rakták le, olvadás után és egész évben, a fagyig bentmaradt. Naponta kijártak a halat kimeregetni belőle. Ahol a telkek vége holtágra nyúlt, régen majdnem mindenkinek volt vészije, vörséje a nád között. A nádasok csapásaiban vörséket egymagukban is raktak le. Karókkal kitűzködték és köveket is kötöttek rá, de rendszerint csak éjjelre tették le, reggel felszedték, mert nappal a csapásokon ladikok jártak. Télen pedig, nádaratás után nagy léceket vágtak a jégen és ezeken vörcsökkel lefelé dugták le a vörséket, hogy a levegőzni odajövő halak belemenjenek.

1950 nyarán meghívtak a cikolai halászok háromnapos nagy „kerítésre”. Összefogtak, ahányan csak voltak, Kelemen Viktor, Nagy Gyula, Czére László és a sérfsenyőszigeti Nagy Sándor, hogy egyesült erővel végigszűrjék a Duna-ágakat. Alkalmas a víz, ahogy mondták, mert áradás után apadóban volt és sok hal jöhetett be a „csatornákba” (mellékágakba). Három ladikkal vonultunk fel, a ladikok tömve szerszámokkal. Az ágak „fejénél”, kiágazásánál kezdtük a munkát, a „partra kerítést”, a nagy „kerítő-

hálóval". Két halász a parti zátonyon maradt, derekukra tekerték a tartókötelet, a háló „kislaptáros” végét. Mi a ladikkal nagy ívet kerítettünk a mederben. Én „vágództam” a ladik orrában, Viktor bácsi volt a kormányos, Nagy Sándor pedig nagy szakértelemmel a hálót csúsztatta a vízbe. Igen kell vigyázni, hogy össze ne kuszálódjék cz a hatalmas, 60–80 méter hosszú, és 3–4 méter széles kerítőháló. Alsó inára ólomsúlyokat, itt-ott átfúrt kővecseket kötöttek (ez az „ólmos ín”), felső inára pedig téglalap alakú faúsztatókat (parás ín). Így a vízben függőlegesen állt a hálófal. A végén ugyancsak hosszú tartókötel volt, czzel húztuk ki a hálóívet a partra. Bizony megizzadtunk a vízben is, mert igyekezni kellett a húzással. Aki nem próbálta, nem is hiszi el, mekkora szívósságot, erőt követelő, kemény férfimunka az ilyen halászat! De talán még nehezebb a háló elejét tartó két embernek. (a „kislaptárosnak”), hiszen, mint a földbe cövekelt szobrok, ők tartották az egész súlypontot. – Néhány szép márna ficánkolt a hálóban. Aztán újra és újra ismételtük a kerítést, mindig lejjebb és lejjebb az ágon. Estére úgy mázsányi hal gyűlt össze a bárkákba. A nagy hálót fákra aggattuk éjjelre száradni, aztán vacsorára nyárson halat sütögettünk. Leheveredtünk a tűz mellé és a beszélgetésben lassanként meglevencedett a régi halászélet.

Akkoriban is ugyanilyen hálóval kerítették. Csak az eredmény volt más! (A mai egy mázsával sehogy sincsenek megelégedvel!) Emlékeznek még olyan kerítésekre, hogy egy húzásra megfogták a mázsát. Alig tudták a teli hálót kihúzni. Voltak olyan napok, hogy megteltek az összes bárkák, halburkusok. Különösen ívás idején nyüzsgött annyi hal az ágakban, hogy szekérszám nem győzték elhordani. Amit elevenen nem tudtak eladni, azt a parti halásztanyán megpuolták, kibelették, besózták, vagy felhasználva megszáritották, megfüstölték. Így akkor is jutott piacra, amikor nem volt szerencsés a nap, vagy a rossz vízjárás miatt hetekig sem lehetett halászni.

Nagy tudomány a halászat! Nemcsak a szerszámok kezeléséhez kell alaposan érteni, hanem ismerni kell a halak titokzatos

járását és a vizek ezer fortélyát. Tudni kell, mikor érdemes „keríteni”, mikor „futtatni” (laftolni), mikor „milingezni”, mikor melyik szerszám használata a legalkalmasabb, vagy egyáltalán mikor nem is érdemes kinézni a vízre. Külön ezer fortélya van az éjjeli halászatnak is. És ezt mind tudták az öregek. Szájra adták át egymásnak az ősi mesterséget. A mai halászok is úgy őrzik, mint a hétpecsétes titkot.

Amikor alkalmas volt a víz és az idő, hetekig haza sem jártak. Kint a szigeten vertek tanyát. Itt szárították hálójukat, s cölöpökre épült sövényfalú kunyhó volt a menedékük. Voltak, akik állandóan kint laktak a szigeteken. Összehordott dombra építették fonnott sövényfalú házukat. A dombot is körülfonták fűzzel, hogy a víz ki ne kezdje. A ház sövényfalát pedig jó vastagon betapasztották pelyvás sárral. Csak ladikkal lehetett az ilyen tanyát megközelíteni. Még mostanában is láttam Cikolán, Szögyén, Szabadin ilyen dombra épített halászkunyhót, kint a hullámtéren. Cölöpökre vert keskeny bürün lehetett belőlük csak a töltésre kijönni.

Szerszámaikat kender-, lenfonalból maguk kötötték, a hibásakat maguk javígtatták. Hú segítőársukat, a ladikot is maguk mesterkedték. Régen egytörzsű ladikban jártak még (bödönhajó). Cigányok faragták vastag fűz- vagy nyárfatörzsből. Halászikban házépítésnél egynék előkerült a maradéka, de egészen korhadtan. Ma bordás „bókony”-os ladikot használnak. Orra hegyes, fara széles, feneke ívelt, lapos, igen mozgékony, biztos járású. Orrában gúzsból, vesszőből font „vágódzós-zaklan”-ba dugott, keskenyebb tollú, hosszabb nyelű evezővel „vágódzik” az egyik, míg farában a másik kormányoz rövidebb, szélesebb tollú evezővel. Csáklya is van mindig velük, sekélyebb vízben ezzel lökik a ladikot előre. Ha víz csorog a ladikba, „szapollal” merik ki belőle. Üres idejükben a régiek még maguk fonták gyékényből a halasszatyrokot, fűzből a 2 méter átmérőjű, öblös, nagy halszállító kosarakat. Fűzből fonták a mai lukacsos falú haltartó bárkák őseit is, a „halburkust”, vagy bárkát. Ez különböző hosszúságú, legfeljebb 2–3 méter hosszú, közepén 60–80 cm, vagy 1 méter széles, szilva alakú kas volt,

tetején lezárható csapóajtóval. Ebbe gyűjtötték a halakat és épp-
úgy, mint a mai bárkákban, vízbe merítve hetekig elállt benne a
zsákmány.

Időközben halaink megsültek a nyársakon. Falatozni kezdtünk.
A ropogósra sült, szalonnával, hagymával megtűzdelt, sóval, pap-
rikával, borssal megfűszerezett halpecsenyét úgy lehet a nyársról
lecszegetni, hogy a hús szálkamentes, mert a hal teljes csontváza
egészben marad a nyárson. Persze érteni kell hozzá! Nagy mű-
vészei a szigetközi halászok nemcsak a hal elkészítésének, hanem
evésének is. Remek halpaprikást, halászelevet főznek bográcsban.
Legjobb receptnek azt tartják, ha sok kecsege, elég ponty, és ke-
vés harcsa fő benne az ízesítésre bedobált kishalakkal együtt.
Legjobban azért a nyárson sült halat szeretik. És van egy régi
ínyencségük: a bundában sült hal. A frissen fogott halat nem pik-
kelyezik le, csak felvágják, kibelezik, a hasüregbe kis gerezd szal-
onnát, hagymát, sót, borsot, paprikát tesznek és így az egészet
agyagos sárbundába pakolják, majd a parázs közé teszik sülni.
Mikor a bunda megszáradt, jól átforrósodott, szétpattintgatják és
előkerül belőle a remek pecsenye. Régen is, amikor hétszámra le
sem jöttek a vízről, ilyenekkel táplálkoztak. Hazulról csak a ke-
nyeret és az ízesítőket hozták magukkal. Innivalót pedig adott rá
a Duna cleget. Ma is megisszák a Duna-vízet (mi is azt ittuk).
Kavicszátonyok közt, gyors folyásoknál fogják fel a vizet veder-
ben, vagy agyagkorsóban. Vízbe állítva megülepszik és a tetejéről
tisztá vizet ihatnak. S milyen művészien tudják bicskával, kézzel
a halat enni! A szálkákkal bíbelődő városi ember bizony éhes
maradna közöttük. Még a halászelevet is csak kanalazzák nyugod-
tan, mint a levest. Nagy Sándor bácsi pl. nyelvével választja szét
a hústól a szálkát és ezt szája szögletéből – mint a szecs kavágó
– úgy „pöködi” messzire.

Évés közben előbújt lelkük rejtekéből a jókedv is. Derűs ha-
lászeselek kerültek a mese fonalára. Hogyan fürdette meg sze-
gény Kalotát az óriás csuka? – (Berántotta a vízbe táplistul, s míg
a szegény halász fürdött, a hal elúszott.) – Vagy hogyan ragadta

el egyszer Nagy Gyulát hálóstul a 40 kilós harcsa. (Alig tudták a társai ladikkal kimenteni, de azért a harcsa is megkerült, mert nem tudott a hálóból kibonyolódni és a sekély vízben úgy verték agyon.) Híre járja még most is a legnagyobb vizának. 1892-ben Fekete György fogta ki társaival Bagamér környékén. 367 kilós óriás volt és azt mondják, úgy bőgött, mint a borjú. Négy órát küszködtek vele. Bőre ma is látható a bécsi Természettudományi Múzeumban. Rege is fonódott már köréje azóta. Azt tartják, hogy párja ma is itt él a Dunában. Itt-ott felcsillan óriás teste, s állítólag egyszer bűvással is lesték már. Sok nagy harcsáról is tudnak, s nem ritka a 70–100 kilós példány.

Még nótáztunk is a régi szép halászéletről. Bánatosan szól a dal a csalódott halászlegényről:

*Ha kimegyek a Ciglésbe halászni,
Nem jár oda én utánam ki senki.
Búsat kiált fölöttem a madár is,
Elbagyott a szeretőm is, kedvem is.*

A második vers már vidáman, tánctempóban csendül fel:

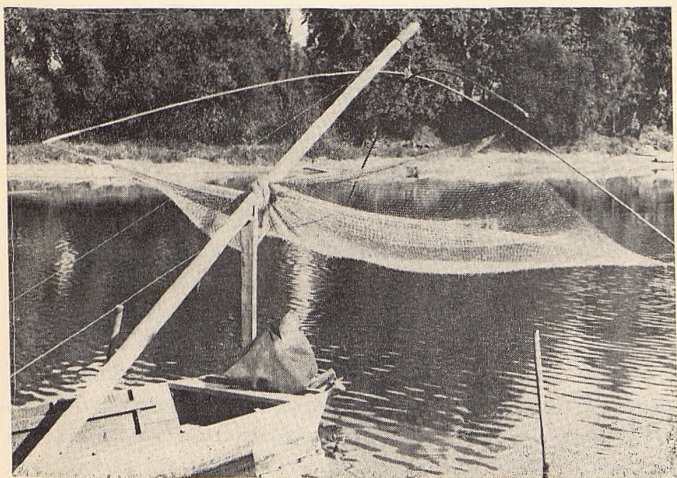
*Elmúlt a tél, újra zöldül a saggyás,
Hűtlen babám helyett megint akadt más.
Vizen járok, nincsen zátony, nincsen part,
Ladikomban ölelem a rózsámat.*

Aztán megint a régi halbőségre terelődik a szó. Mesélik, hogy a legtöbb halat a halfészkekből vagy tanyákból lehetett kiszedni. Előbb óvatosan kipuhatolták a rejtekhelyeket. Mély gödrök czek a mederben, ide állnak össze időnként a halak. Rövidebb, de 8–10 m széles, 100 szem mélységű kerítőhálóval fogták körül a fészkeket. Két ladikkal 4–5 ember kellett hozzá. A halakat úgy zavarták ki, hogy a hálón belül csákyákkal, hosszú vonyagókkal bökdösték a vizet és a menekülő halak a hálóba szaladtak. Egy-egy jó fészkekből került elő a leggazdagabb zsákmány. Emlékeznék még rá az öregek, hogy a Jegenyés-árokban egy fészkekből 8

szekér halat fogtak ki, pedig 1 q is ráért egy szekérre. (Télen lé-
keken is ezt a hálót használták.)

Éjjeli halászatokon igen kedvelték az eresztőhálót. A hal út-
jába eresztették a vízbe ladikról, és a laza, nagy szcmű hálób-
a halak kopoltyújukkal, uszonyaikkal fennakadtak. Igen szerettek
milingezni régen is, ma is. Áradó vízben lehet, amint megpezs-
dül a víz, mert ilyenkor a hal a partok felé húzódik. Keresztbe
állított ladikkal a vízfolyással egy irányban szűrik végig a partok
mentét. A miling 60–70 szemes kis háló, olyan mint a kézitápli,
csak az egyik ina hosszabb. A körmök csomójából rövid fogója
nyúlik ki. Kezében tartja a halász a ladik végéből és így csorog-
nak le vele a part mentén. A legkisebb rántásra is érzékeny, de
nem szabad a csónakhoz érnie, mindig kézben kell tartani.

A múlt ébresztgetése belenyúlt az éjszakába. Másnap alig fog-
tunk 1–2 valamirevaló darabot. Harmadik nap meg a napszá-
mot kerestük meg.

Tápli pihenőben

– Ritkán akad ma már a halásznak szerencséje – sóhajtott a Nagy Gyula. Elmentek a halak ezekről a vizekről. – Ívni se tudnak itt rendesen, mert nincsenek már olyan lusta vizek, mint idesapám idejében. Sokkal sebesebben folyik a Duna azóta és nem kedvez a halászsoknak.

Szerencsefi volt a halász mindig, akárcsak a vadász és az aranyász!

Egy csendes szép alkonyaton a Zátonyi-torokban táplizásban találtam az öreg Khin bácsit. Cölöpökre rakott táplizón ült, nádkötegen a víz fölött. Táplija nyelét megtámasztotta és a fejét kötéssel húzogatta fel a víz színére.

– Fiatalkoromban nem szerettem ám táplizni – mondta –, mert csak ladikkal járni, nagy hálókkaal igazi ám a halászmesterség! A táplizás öregeknek való. Már nem bírom a nagy szerszámokat, hát elüldögélek itt, táplizgatok, meg pipálok. Arra lent, a fűzfabokorhoz horgaim is vannak kötve.

Mint a szobor, úgy ült, olyan mozdulatlanul, pedig a szúnyogok egyre szemtelencebbül döngtek körül bennünket és nem sokat törődtek a bodor pipafüsttel sem.

– Régebben még ladikról tápliztam – folytatta – meg a partok mentén tapogattam végig a jó helyeket. De most már legjobb a táplizón üldögélni.

Azzal fölkelte és a parton tüzet csiholt. Száraz nádat, gallyakat szedtünk és a parázsra füveket szórt a szúnyogok ellen. Közben besötétedett.

– Amikor csak éccaka tápliztunk, mindig tüzet raktunk a parton. Mert szeretik a fényt a halak és odajönnek a közelbe. Minnyá cuppogtatnak a pontyok, csak legyünk csöndben.

Visszaült a helyére, én meg a tüzet raktam. Nem telt bele fél óra, odaintett hozzám az ujjával. Mintha buborékok pukkantak volna a vízről, úgy cuppogattak a pontyok közel a parthoz. Igaz, „beetett” hely volt. Nemsokára ki is húzott belőlük kettőt, kiló körüli egyívásúakat.

Nagy tudománya volt az öregnek. Ránézett a vízre és a színé-

ről megmondta, érdemes-e halászni, járnak-e a halak, vagy nem. Egyszer egyik legkedvesebb dunai barátommal, Énekes Feri bácsival, a cikolai tanítóval horgászni indultunk. Útközben találkoztunk vele, jött vissza a vízkijáróról.

– Ne is menjenek tovább, nem érdemes ma elkezdeni! – adta a tanácsot.

Az én jó Feri barátom is tapasztalt dunai ember volt. (A Csallóközben járta ki ezt az iskolát.) Azt mondta, remek az idő, kell ma fognunk. És tovább mentünk. Egész sötétig jártuk a vizeket, blinkerrel –, de semmit se fogtunk. Még csak kapásunk sem volt.

Máskor pedig bezörgetett az ablakomon:

– Most gyűjjenek ki velem. Ma lesz rablás biztosan. – És valóban –, izgalmas kapások közt három szép csukával tértünk haza.

Csodáltam a tudományát. Így ismerték a vizek minden titkát a régi szigetközi halászok. Észrevette, amikor elsőt „pezsdült” a víz és áradni kezdett. Akkor a partok mentén milingezett, mert erre húzódtak a halak. Az apadást is azonnal észrevette, még mielőtt a halásztanya parti zátonyán vízbe dugott fűzvesszőkön bármit is látni lehetett volna. És előszedte a mély medrek szerszámaikat, mert tudta, hogy a halak apadáskor a meder közepe felé járnak, a mély helyeken. Azt is megmondta, mikor van haljárás és mikor bújnak össze megállni a mély halfészkekben. Tudta, mikor, hol és milyen szerszámmal halásson. Ránézett a vízre, és megmondta: szél lesz, vagy eső. Ismerte a pontyok óvatos észjárását, a harcsák ravaszságát, a rablás csobbanásából megmondta, csuka, süllő, vagy csak balin volt-e. A dugó állásából pedig előre tudta, hogy tekintélyes-e a zsákmány, vagy csak „kölyökcsuka”. (A fiatal hal a horoggal mindig a part felé, a nagy ellenben a mélybe menekül.) Mesélte, hogy a harcsát úgy fogták régen horoggal, hogy először kilesték a rejtekhelyét. A harcsa lusta féreg, nem jár be nagy vizeket. Néha évekig is elvan a megszokott környezetében. Azt is megfigyelték, hogy legjobban a kövér kecske-

Milingelő

békát szereti. Ezért a harcsahorogra kecskebékát akasztottak. Laddikkal óvatosan a fészekhelyére siklottak és lapos fával cuppogtatták a vizet, mintha békák ugrottak volna bele a parttól. A cuppogtatás után lassan leeresztették a békás horgot. A harcsa felfigyelt a cuppanásra, és elkapta a békát – ha akarta.

Szerettem volna megtanulni tőle a titkait. De nagyon vigyázott rájuk. Még tanító fiának sem árulta el őket.

– Nincs neked ezekre szükséged – mondta –, nem köll ezzel keresned a kenyeredet!

A hivatásos halászok mellett hallal élt, tehát halászott Szigetközben az egész nép, pásztorok, aranyászok, csikászok, pákászok,

rétjáró emberek, gazdálkodók egyformán. De annyi volt a hal, hogy bőven jutott mindenkinek és így nem sokat törődtek vele a „hivatalos közegek”, úgy mint ma. Alig volt ház, amelyiknek kertalja le ne ért volna holtág partjára. S így a telekhez tartozó vízrészen vészit szűrt le, vörséket állított fel, vagy horgot vetett a gazda. Nem kellett a halért messze menni.

Az évenként szabályosan megismétlődő áradások után, amikor a víz visszatakarodott medrébe, szinte az egész nép kint járta tapogatókkal a visszamaradt lötyéket. Belegázoltak és fűzveszszöből font csirkeborítóhoz hasonló tapogató kosaraikkal ideoda tapogatva leborították a halakat. Ha volt benne, felülről belenyúltak és kiszedték. Kosárszámra hordták haza a lötyékben rekedt halat. Alig várták már az árhullámok leapadását, mert ilyenkor a legszegényebbje is degeszre lakhatott. Öregek mesélik (id. Csiba László még jól emlékezik rá „puhab” korából), hogy az olyan lötyékben, amelyekben víz csak kevés volt már, de iszap annál több, még tapogató sem kellett, pusztá kézzel fogták ki a bentrekedt halakat. Csak belegázoltak és jól megtapodták a pocsolját. A felkavart sűrű iszaptól nem tudtak a halak lélegzeni. Mind feljöttek a tetejére és kézzel összefogdosták őket. A lötyék így hamar kiürültek, s aztán a nép újra örömmel várta a következő apadást, hogy ismét hallal töltse meg a mélyedéseket.

Sokkal nehezebb volt és több ügyességet kívánt már a hurkolás, szigonyozás. A széles néprétegek halászmódja volt ez is. Ma már inkább csak gyerekek ügyeskedése, szórakozása, a tapogatással együtt. Mint annyi minden más a népi hagyománykörből, ez is a gyerekek közé zsugorodott a megváltozott életkörülmények miatt, s ott maradt fenn a mai napig. Emlékszem, gyermekkoromban mi is roppant élveztük. Sosem felejttem el, kedves játszópajtásom Cséfa-Nagy Imre ügyességét, vagy Antiét, a mindkét lábára béna halászlegényét, aki a földön mankóval vonszolta magát, de a ladikkal úgy járt a vízen, mint senki más. Ma is szemkápráztató ügyességgel fogja meg hurokkal a csukát. Lent a ker-

tek alatti holtágon mi gyerekek a nagy mosóteknővel ladikáztunk. A vizítők széles levelei között, tavirózsavirágok mellett meg-megálltunk és mozdulatlanul néztük a vizet. Különösen a déli, délutáni melegben nem mozog a hal. Mereven áll a hínár fölött, vizítőklevelek árnyékában. Nagyon nehéz észrevenni, még a holtág tiszta vizében is, mert szinte teljesen egybeolvad környezetével. Amint megláttunk egyet, óvatosan odaéveztünk és a nyélre erősített lószőr hurkot (lovak farkából téptük hozzá a „nyersanyagot”) csendben az álló csuka orra elé dugtuk, volt, hogy megugrott tőle, de akkor villámgyorsan rántottuk is és ha szerencsénk volt, kopoltyújával, vagy uszonyaival az összecszoruló hurokba akadt. Viszont volt olyan jóllakott, lusta is közöttük, hogy ügyesen bebüjtattuk a hurokba és csak a rántásra eszmélt föl. Persze lélegzet-visszafojtott csend, nyugalom és biztos kéz kellett hozzá. Meg szem is, észrevenni a halat, mert a gyakorlatlan ember semmit sem lát, csak dús növényzetet a víz alatt, amikor a halász már rántja is hurokkal a zsákmányt. Sokszor fogtunk kilósakat is a lószőr hurokkal. Ma már finom vékony drótból is csinálnak hurkokat.

Hasonlít ehhez az élvezethez a szigonyozás. Ugyanúgy kell meglesni, megközelíteni az álló halat, csak a hurok helyett hegyes, egyágú szigonyt döfnek beléje. Régen ez is közkedvelt halászati mód volt. Hivatásos halászok is használtak nyélre tűzött vágóhorgot a hal kiemelésére. Nagyobb halakat három-négyágú tűzőszigonnyal fogták. Különösen ívás idején lehetett szigonnyal jól halászni, mert sok volt az álló hal. Csak ügyes döfés kellett hozzá, mert másképp könnyen elúszott sebesülten. – Télen is szívesen szigonyoztak léken át. A jégen keresztül meg lehet látni, hol áll a hal. Léket vágtak és úgy döfték meg a szigonnyal. Mi gyerekek szigony nélkül is halásztunk a jégen fejszével. Meglestük hol a hal, feje táján rácsaptunk a jégre. Elkábult tőle, gyorsan kilékeltek és kézzel húztuk ki, ha addig odébb nem ment. Ma már nagyon kevesen szigonyoznak. Tiltott dolog is.

Gyerkekek sok kárt tevő szórakozása a „robbantás” valamikor szintén a szegény emberek halzsákmányoló módja volt. Nem a háborúkból ittragadt, sok szerencsétlenséget okozott kézigránatokra gondolok. Robbantott a nép nélkülük is. Literes üvegbe otatlan meszet raktak, vizet töltöttek rá és jól lefojtották. Bedobták a vízbe és a forrásba jött mész felrobbantotta az üveget. Mi gyerkekek gyönyörködve néztük a magasba szökkent vízoszlopot, s utána a felszínre jött kábult halakat. Ladikkal csak össze kellett őket szedni. Ilyenkor jóllaktak a macskák is, mert mindig több volt a kicsi hal, mint a gyár.

A holtágak tiszta öblciben, napfényben nyüzsgött az élet. Ilyenkor kutyatejjel is tudtunk halászni. A kutyatej levét belecsöpögtettük teknőcsónakunkból a vízbe. A halak odajöttek, cuppogtatták – és elkábultak tőle. Mindjárt hasra fordultak s mi csak felszedtük a víz tetejéről – néha nyársraalókat is.

Nem volna teljes a régi halászatok krónikája, ha nem emlékeznénk meg a mai legkedvesebb halászati sportról, a horgászatról. Ez is olyan ősi módja a halászatnak, mint a hálóz, vészi, vörse, vagy hurok és a tapogatás. Csak nem horgásztak olyan nagy mértékben, mint ma. A győri káptalan oklevelei már a XV–XVI. századból hírt adnak a szigetközi régi horgászatról, mert megemlítik, kiknek adtak és hány horogra engedélyt az uradalom vizeinek területére (Bedy). Általánosságban 10–20 horgot engedélyeztek. Ezeket sorjában rakták le és vízbe hajló fűzetre erősítették villafával. Régen a vizát horoggal is fogták. 100–150 darabot kötöttek egymás mellé sorjába egy erős tartókötélre, és átkötötték vele az egész Duna-ágot. A vizahorog crös, nagy egyes, vagy hármas, vasmacska formájú volt és még csalit sem tettek rá a régi halászok. Tudták, hogy a viza igen kíváncsi természetű. A Fekete-tengerből ívni a szigetközi csendes vizekbe feljövő vizának át kellett mennie az egész ágon keresztbe vetett horogsoron. A hegyes horgok valamelyike megbökte, erre visszament, megnézte és farkával mérgesen rácsapott. Fenn is akadt rajta.

A régi halászok évszázadokon át ugyanolyan szerszámokkal dolgoztak, mint a maiak. Csak a horgászat fejlődött ki technikai-
lag műlegyekkel, csillantókkal, blinkerekkel. S az eredmény mégis
hol van a régihez képest! Igaz, hogy csökkent a halállomány, de
talán a halak ravaszsága is lépést tart a technikai fejlődéssel –,
hogy minden csuda, újítás ellenére, mégsem akadnak olyan köny-
nyen horogra. Vagy a horgászoknak is meg kellene tanulniuk az
öreg halászok titkokat ismerő, csodás „tudományát”.

2. Aranyászk

A vizek vándorai voltak. Fáradhatatlanul járták ősidők óta lakjukkal, szerszámaikkal a közeli és messzi vizeket, hogy kilessék, hova rejti kincsét a Duna.

A meder sodrában hordja magával a víz az aranyszemeket, a kavicssal, homokkal együtt. Honnan hozza? Hogyan kerül a Dunába a sok arany? Geológiai vizsgálatok megállapították, hogy a dunai arany főképp alpi eredetű (Sümege). A Magas-Tauernből származik, de a mellékfolyók is, mint pl. a Vág, Garam, sok aranytartalmú kavicsot hoznak magukkal a Felvidékről. A folyóvíz ugyanazt a munkát végzi el lassan, mint az aranybányákban a törő-zúzó gépek. A hegyek közt rohanó, felsőszakasz-jellegű folyó rombolja, töri, vájja a kőzetet. Válogatás nélkül, mindenféle ásványi anyagút. Így aranytartalmút is. A kőzetdarabokat hosszú úton hordja magával, görgeti a meder fenekén, lassanként kavicsá csiszolja, homokká aprózza fel. Az aranytartalmú kőveket is összetöri, felőrli, s így a szabaddá vált aranyszemcskék is együtt utaznak a többi hordalékkal. Végre sík vidékre kerül a folyó, folyása meglapul, mintha elfáradt volna, alsószakasz-jellegűvé lesz. Sok hordalékát nem tudja tovább vinni, lerakja, szigeteket, zátonyokat épít belőle. Enyhe kanyarulatokban, zátonyok partja mellett megcsendesül a víz. Itt ülepszik le az arany, a dió, mogyoró nagyságú kavicssal, vörös gránithomokkal együtt. A Duna mindjárt féltve be is takarja iszappal, hordalékkal. Innen kell kimosnia, kitisztítania az aranyásznak.

Leletek bizonyítják, hogy már a rómaiak is aranyásztak itt, ezen a vidéken (Baranyai). Megtelepedő őseink tehát már fejlett

aranykultúrát találtak az új hazában. Mégsem itt tanulták a mesterséget, hanem minden valószínűség szerint már hosszú vándorlásaik alatt ismerték meg, s itt csak tovább folytatták. Módszerük különbözött az ittenitől. Az itt lakó népek nem higanyal tisztították meg az aranyat, mert higanyuk nem volt. A „foncsoritást” a magyarok hozták magukkal a Kaukázus vidékéről, ahol a higanyhoz könnyen hozzájuthattak. Az új hazában aztán tovább folytatták az aranyászást a maguk módján és nagy szeretettel ragaszkodtak is hozzá, mert hiszen szabadságot jelentett. Nem volt helyhez kötött foglalkozás, hanem kóborlás volt az aranyászási zátonyról zátonyra, örökös vándorlás, mint a sátoros pásztorkodás. Ott üthette fel sátorfáját az aranyász, ahol akarta, ahol éppen aranydús fövenyre lelt. Itt a Duna zúgó, tajtékzó áradatában, rengeteg őserdői közt, a susogó nádasok, csendes mocsarak vadonjában, szabad volt a magyar, még a későbbi századokban is, miként az ősi pusztákon! Nem csoda az sem, ha itt maradt meg legtovább a pogány magyar vallás. A Csallóköz–Szigetköz berkeiben még sokáig áldoztak a régi istennek. Az aranyászok, halászok, pásztorok ősi pogány kultúrája itt tudott leghosszabban dacolni a kereszténységgel. Pogánysziget, Bálványosvár, Pogányhely-dűlők máig őrzik emlékét. A nép babonáiban, hiedelmeiben, táltosok, tudós emberek csodás tetteiben is elevenen él még a maradványa, vagy átalakulva, keresztény színezettel ezt a műveltséget találhatjuk meg ősi szépségeivel a szokásokban, dalokban, mesékben.

Az aranyászásnak több írott emléke maradt fenn a történelem évszázadaiból. Legrégibb okleveleink az Árpád-korból valók. Megparancsolják, hogy minden mosott aranyat a királynak kell beszolgáltatni. Róbert Károly 1327-ben, és Nagy Lajos 1351-ben kelt okleveleikkel szabaddá tették az aranymosást. Mátyás király 1486-ban újra monopolizálta, de az 1523. évi 39. t. c. ismét szabaddá nyilvánította. Egy 1791-ből származó jegyzőkönyv szerint pedig minden aranyászt megint arra köteleztek, hogy aranyukat csak a cs. kir. bányatisztságnak adhatták el (Baranyai). – Az ás-

ványi aranyászok külön oklevelet kaptak Mária Teréziától, s ebben az egész ország területére megengedte nekik az aranyászt, csupán arra kötelezte őket, hogy mosott aranyukat a győri harmincadhivatalba szolgáltatassák be. Ezt az írást még én is láttam 1940-ben Horváth Mihály öreg aranyász ládafiában. Az 1954-es nagy árvíz után azonban már hiába kerestem, hogy megszerezsem a győri múzeum számára. Lehet, hogy elvitte az árvíz, vagy pedig az ásványiak nem akarják még a múzeumnak adni, mivel-hogy nekik címezte a királyné!

A győri harmincadvámhoz tartozó aranybeváltó hivatalban a beváltási kötelezettség miatt nyilvántartották az aranyászokat. Ezek a névsorok, valamint az ásványi matrikula írott feljegyzései csaknem három évszázadra megvilágítják az aranyászcsaládok hosszú sorát, s egyúttal igen érdekes fényt vetnek az aranyászok társadalmi helyzetére. A feljegyzésekben csaknem mindig ugyanazok a családnevek szerepelnek. Tehát szinte arisztokratikusan vigyáztak a mesterség szigorú családi jellegére. Apáról fiúra öröklődtek a tudományt, kívülről nem avattak be a mesterség titkába, legfeljebb csak nőüléssel keveredhetett idegen közérjük. Az egyik legutolsó ásványi aranyásznak, Bán Józsefnek családja pl. úgy lett aranyásszá, hogy ősük, Bán György 1761-ben benősült a régi aranyász, Nagy Márton családjába. A Bösi család viszont 1795-ben került az ásványi aranyászok közé, szintén házassággal, mert a bösi születésű, valószínű aranyászcsaládból származó Bösi György feleségül vette Máté Ferenc aranyász leányát, Juliannát.

A legrégebbiről felkutatható ásványi aranyászok adatai 1681-ből valók. Mező György, Csöbör György, Fazekas György, Gulyás Mátyás, Dobos János, Nagy György, Sipos István, Horváth Márton, Harangozó Lőrinc, Máté Márton, Soós Ádám, Nagy Lőrincz, Micsó György, Gutori István, Vámos Ferenc aranyászott ez idő tájt az ásványi Dunán. 1719-ben ugyanezek a családnevek szerepelnek nagyjából, újabbak közöttük Orós István (molnár is volt, de ráérő idejében aranyászott), Dániel Péter, Simon Márton, Vadas Márton, Páli István, Farkas István. 1740-ben szerepel elő-

ször az ásványi aranyászok között: Köpcsényi István, Beke János, Gyökér György, Angyal Ferenc, Bedő Pál, Csütörtöki György. 1761-ben a régi Horváth, Fazekas, Nagy, Máté, Soós, Simon, Páli családok mellett újak, Bán György, Hideg István, Bukor Márton, 1795-ben pedig Bösi György, Lentse János, Foltényi János, Tóth Vendel.

A múlt századból pontosabb adataink vannak már a szigetközi aranyászkiról. 1831-ben 72 család élt Ásványon, 39 Lipóton aranyászásból. 1870-ből pedig 102 ásványi és 54 lipóti aranyászcsládról tudunk. A harmincadvám adatai fényt vetnek keresetükre is. 1852-ben pl. Horváth András ásványi aranyász 182 g sáraranyat szolgáltatott be Győrbe, s grammjáért 1,30 Ft-ot fizettek. Évi keresete tehát 236,60 Ft volt. Bösi Márton ugyanebben az évben 216 g-ot hozott be és 280,80 Ft-ot kapott érte. Ez a kereset azonban sosem a teljes jövedelem volt, mert a kincstári beváltóhely mellett bőven jutott sárarany feketén a győri, komáromi, pozsonyi, pesti ékszerészeknek is. Itt persze jobban megfizették. Grünhut József komáromi aranyműves pl. egy 5 Ft-os aranypénzzel meg egyező súlyú aranyért 5 Ft-ot adott. Ebben 3,5 g arany volt, tehát 1,70 Ft-ot fizetett grammjáért. Branstein Lajos pozsonyi kereskedő 1,80-at is megadott érte. 1869-ben Máté Vendelnek „hivatalos” keresete 316 Ft volt, Bán Mihálynak pedig 274,60 Ft. A szerencse forgandósága szerint sokszor ennek kétszeresét is számíthatjuk. Így sem volt azonban ez kicsi kereset, ha az akkori vásárlóértékével hasonlítjuk össze. Ebben az időben 5–6 Ft volt 1 q búza, 12 Ft egy pár szép borjúbőr csizma, 30 Ft egy öltöny ruha, 60 Ft egy jó tehén, s egy vármegyei hajdúnak 240 Ft volt az évi fiztetése!

Az ásványiak mellett sok aranyászkiról tudunk a Duna mindkét partjáról. Majdnem minden víz menti községben éltek aranyászok, de elismerten legjobb mesterei az ásványiak, lipótiak és szapiak voltak. Egy csicsói bérfeljegyzés 1876-ból szőgyei aranyászokat említ a füssi, csicsói, kolozsnémai zátonyokon. Pannonhalmi jobbagylajstrom pedig véneki aranyászokat jegyzett fel 1865-ből.

Köztük Hám Lőrincz egy hónap alatt 150 Ft-ot aranyászott össze az ácsi zátonyon, de mikor hazajött, elmulatta. Somorjai városi pénztárkönyv sok aranyász nevét sorolja fel, akik partbért fizettek az aranyászásért. Innen tudtunk Ábrahám Sándor, Fehérvári István, Szabadi József csicsói, Ferencz Márton füssi aranyászlól. Szabadi József 100 éves korában halt meg 1910-ben és Szobig eljárt aranyászni. Fias Mihály, Szigeti Ferenc, Kis József medvei, Szalai Mihály, Mezei András, Fenes János, Bugár István vajkai aranyászok voltak és Felső-Ausztriába is eljártak aranyászni. A leghíresebb szapi aranyászok pedig ebben az időben Hamar Gábor, Hölgye József, Lukács Bálint, Berleczi József, Füssi János és Csanik János. Tíz-tizenöt sátra is volt még 1850 táján is a szapi aranyászoknak. Hamar Gábor mesélte, hogy 26-an dolgoztak szapiak 1870 táján, s 2-4 korona közt volt a napi keresetük. Egyszer azonban ő maga az ásványi szigeteken 1 hónap alatt 105 Ft-ot aranyászott. 1910-ben már csak hatan maradtak a nagy víz miatt (Baranyai). Ugyancsak a somorjai feljegyzések említik meg 1892-ből Horváth András, Páli Mihály, Mészáros János, Mátyus András, Csölle Ferenc, Bösi Márton, Máté Vendel, Szabó Mihály, Nagy Lajos, Köpcsenyi János, Bán Bence, Fazekas Márton ásványi és Németh Péter, Tóth Péter lipóti aranyászokat, akik 2,50 korona bért fizettek a városnak az aranyászásért. Hárman-négyen jártak egy-egy csoportban s 2-3 hétig tanyáztak a somorjai zátonyokon. A községben sáraranyat és porzót árultak. Sidó István polgármester tőlük szerezte be a városháza egész évi porzósükségletét. (Itatós helyett.) A doborgazi aranyászokról van még feljegyzésünk 1825-ből. Egész évre egy körmöci aranyat fizettek parti bért a földesúrnak (Baranyai). A somorjai városi jegyzőkönyvek szerint 1850 táján még 5-10 Ft-ot is kerestek itt naponta, 1890-ben azonban már csak 1-2 Ft-ot. Az ausztriai Duna-szakasz szabályozásával kezdett letűnni az aranyászok csillaga . . .

A régi híres aranyászok emlékét sok dűlőnév, elnevezés is őrzi a part menti községekben. Ásvány és Aranyos falvak neve is erre utal, s ugyanígy Aranykert-dűlő, Aranyostelek, Aranyosi-földek (a

Útban az aranyász

szapi határban), Aranyász-dülő, Aranyáskő (Vének feletti zátonyos képződmény), Mosó-tanya (határrész Somorján). Még Mosonban is van Aranyosziget-dülő, s mutatja, hogy valamikor a Mosoni-Duna-ág mentén is aranyásztak. Két családnév őrzi az aranyászok emlékét. A csallóközi Aranyos család egyik ága 1754-ben nemesi rangra emelkedett. Aranyász nevű család pedig Csicsón élt. Molnár foglalkozású is akadt köztük. Mikor nem volt örölnivalójuk, szívesen aranyásztak, halásztak.

Ennek az évszázados, eleven aranyászáletnek a szabályozás vett véget. Nem fogyott ki az arany azóta sem a Dunából, csak a

víz jobban elrejtí a kincsét. A gátak közé szorított Dunában a víz nem tud már úgy szétterpeszkedni, mint hajdanán. Ezért az átlagos vízállás megnövekedett. Az aranyszemecskék fajsúlyuknak megfelelően a zátonyok középrészein rakódnak le, s így csak a közepesnél kisebb vízálláskor kerülnek szárazra. Ilyen vízállás pedig a meder lassú feliszapolódása miatt egyre kevesebb akad egy esztendőben. Ezért a szabályozás után az aranyászat már nem biztosított állandó kenyeret, időszaki foglalkozássá zsugorodott. Az aranyászok egyre fogytak, fogyatkoztak, s egymás után akasztották szegre az ősi szerszámokat. A megélhetés legtöbbjüket napszámba parancsolta, de sokan vándoroltak ki közülük, másutt próbáltak szerencsét. Az itthonmaradtak azonban nem tudtak egyszerre elszakadni a régi élettől, s amikor csak lehetett, évenként ha egyszer-kétszer is, kisvízkor, otthagyták a napszámos munkát, siettek ki a Dunára aranyászni. Ezeket az öregeket már csak a halál tudta a víztől elszakítani . . .

Én még 1938 és 1940 nyarán együtt aranyásztam az utolsó ásványi aranyászokkal, Bán Józseffel, Fazekas Mártonnal, Horváth Mihállyal és Bösi Istvánnal. – Hárman azóta már elmentek aranyászni az örök aranymezőkre, csak Bösi István maradt meg még hírmondónak közülük. A Dunára jár napszámba a folyammérnöki hivatalhoz. – Fiaik már nem törődnek az ősi szerszámokkal. Az 1954-es árvíz után már alig tudtam négy helyről összeszedni az aranyászfelszerelést a győri múzeumnak.

Hetekig együtt jártuk ladikkal az aranyászok ősi útjait. Apáik régi szerszámaival dolgoztak, őscink jól bevált módszere szerint. S így rajtuk keresztül betekintheztem a régi aranyászálet sok érdekességébe, szépségébe.

Kora hajnalban indultunk mindig munkába. A szerszámokat ladikba raktuk s így alaposan felpakolva útrakeltünk egy széles oldalágon az ártér belseje felé. Tündérien szép itt a környezet. Körös-körül zúgó, rohanó vizek, karcsú testű szigetek, szép sarjűerdő dísszel a hátukon. A vízből itt-ott fehér kavicszátonyok dugják ki fejüket. A csendes hajlatokban messze nyúló homokpadkák,

kinn a partokon vízbe hajló faóriások. Igazi emberhangtalan vízi-bírodalom . . .

Csendes vízre kanyarodtunk. Kikötünk egy épülő, nagy zátony orrában. Itt lát munkához az aranyász. Legelső cselekedet: az „aranynézés”. Ki kell lesni, hova rejtí kincsét a Duna. Bán József bácsi, az öreg ásványi aranyász lapátpróbát vesz. Kissé megpörkölt belsejű, csiszolt bükkfa lapátját belemeríti a csillogó fövénybe. A lapát fövenyt vízzel locsolgatja. Az aranyező lapát belső, megégetett felületére rátapadnak az aranszemek, s a fekete alapon szépen csillognak. Megszámolja úgy nagyjából. Kevésnek találja. Újra megmeríti egy kicsit arrébb. Csak akkor érdemes elkezdni, ha legalább 50–60 szemet tud az ember megolvasni rajta. Most 25 is alig akadt. Ladikba szálltunk újra, más, aranydúsabb zátonyt keresni.

Bán bácsi útközben folyton szemmel tartja a partot, nem akad-e közelben aranyászásra alkalmas öntvény. Sok gyakorlat kell hozzá, felismerni az „aranydúsulás” helyét. A vörös gránithomokkal együtt rakódik le az arany, s ezért az aranytartalmú öntésnek rozsdavörös a színe. Végre alkalmas fövényre leltünk. Itt újra felütjük sátorfánkat. Felállítjuk a mosópadot.

A mosópad ölnyi hosszúságú, lejtős asztal, két oldalán hüvelyknyi peremmel. Három lábon áll. Két hosszabb a fején, rövidebb a végén. Lapját durva posztóval borítják. Felső részére vesszőfenekű saroglyát tesznek. Alatta simára gyalult deszka vezet át a posztóra. Voltak régen, főképp csallóközi aranyászok, akik a gyalulatlan deszkájú fapadot jobbnak tartották a posztónál. A deszka szálkái közt – szerintük – jobban fennakadtak az aranszemek. Az ásványiak azonban mindig posztót használtak, mert a kezelése jobb volt.

Megkezdjük a munkát. Bán bácsi a saroglyára 5–6 lapát fövenyt rak és hosszú nyelű, henger alakú edénnyel, a höröggel vagy más néven köpöccével meregetni kezdi rá a vizet. Szaporán töltögeti. A víz lassan lemossa a fövenyt a saroglya vessző- vagy nádszítáján

Lapátpróba: a fővenyt az „aranynéző” égetett falapátra rakja

át a mosópad posztójára. A kavics, durva homok lecsurog a padról, de az aranytartalmú főveny a posztó szálai közé akad.

Nemsokára megürül a saroglya. Újra meg kell tölteni fővennyel, s újra kezdődik a vízmeregetés előlről. Felváltva végezzük a munkát s míg egyikünk aranyászik, a másik horoggal, vagy ladiából kis táplival a vizet járja, hogy legyen mit enni, ha a nap delet harangoz. Nyárson sült hal az ebédünk az aranyászsátor (más néven aranyászlésza) hűs árnyékában. Ez vessző közé szorított nádfal, s két rúddal megtámasztva pompásan véd a tűző nap, szél és eső ellen is.

A posztót lassanként egészen elborítja az aranyhomok. Óvatosan leveszi a mosópadról és egy dézsa vízbe hibálja. Innen később, amikor sok összegyűlt, a szérkébe meregeti át tisztítani. A szérke hosszúkás csónak alakú faedény. Vízet tölt rá, locsolgatja,

... és vízzel locsolgatja

s addig hibálja, karélja, míg a fölösleges homok a vízzel együtt ki nem folyik a szérke elvékonyodó szélein. Az arany szem súlyánál fogva visszamarad. De ez korántsem tiszta arany por még! Csészébe gyűjtögeti s temérdek dolog adódik még vele odahaza.

Este otthon fontos munka következik: a foncsorítás. Megtisztítani végleg az arany port minden idegen anyagtól. Mély cseréptá nyérba rakja. Gyolcsacsókba, lúdtollból készült mérőkéjével kb. 1 dkg kénesőt tölt s ezt rányomogatja az aranyhomokra. A ruhán keresztül apró gömböcskékben szökik rá a higany s végül kezével jól összegyurkodik. Jól meg kell gyúrni, hogy a higany gömböcskék minden arany port magukba vehessenek, míg a homok és idegen anyag kívül marad. Ezután vagy fél maroknyit egy nagyobb táliba mer át. Vízet tölt rá, jó félig, aztán addig karélja, mozgatja, amíg a homok, piszok, ki nem jön a vízre, a tál fenekén pedig csak a higany marad, magába rejtve az arany szemeket.

Óvatosan letölti róla a homokos vizet, a higanyt pedig gyolcs-acskóba szökteti át. Mikor mind együtt van, szorosan leköti és késnyéllel jól megveregeti. A higany megint kiszökik s az acskóban marad az arany.

Tévednénk, ha azt gondolnánk, hogy befejeződött az aranyász munkája! Maradt még egy kis higany az aranyporban. Ezt is el kell távolítani az utolsó cseppig. Vasból készült égetőkanálba önti és tűznél lassan kiégeti. Ez a legveszélyesebb munka. A kénesőnek mérges a gőze. De jól tudják, hogy félre kell hajolni ilyenkor, mert könnyen kipotyognak a fogak tőle, meg is vakulhat, sőt bele is pusztulhat az ember! Fazekas bácsi mesélte, hogy régen az égetésnél aranypénzt raktak a szájukba, fogaik közé szorították. Az a ráragadott higanytól egészen megfehéredett. Az égetésre azért is vigyázni kell, mert igen „kényes rá” az arany. Ha túlégeti, sötét színű lesz és már nem olyan értékes.

A lésza árnyékában dolgozik az aranyász

Végre ott ragyog titokzatos, sárga fénnel az arany. Sárarany. Így hívja a nép a mosott aranyat, mert fővenyből, sárból került elő. Olyan finom szemcsékből áll, mint a közönséges homokban csillogó csillám. Könnyen összenyomódik. Kis borsó-, kukorica-szem nagyságú gombócokba gyúrva elrakják szépen az aranygyűjtő szelencébe. Bán bácsi szelencéje egyszerű dohányosdoboz volt. De a régiek még faragott faszelencébe gyűjtötték. Horváth Mihály „iskátulájának” pedig a nyolcvanas években olyan nyílása volt, mint a templomi pörsőlynek s a födelit lakattal lehetett lezárni. Ha megtelt, behozták Győrbe eladni, vagy beváltották az aranybeváltó hivatalban. Az első háború után már Pestre vitték az „óvasztóba”.

Így aranyásztak az utolsó aranyászok, Ásványban a Duna mentén. Így tanulták az apjuktól, azok meg az öregapjuktól. Apáról fiúra szállott a mesterség, s a legutolsó időkgig olyan ősi szerszámokkal dolgoztak, mint talán az első aranyászó magyarok.

Az aranyászás nem zajos mesterség. Csendes, magányos, mint a halászat vagy a pásztorélet. A vízmeregetés közben bőven jut idő beszélgetésre. Mi is elbeszélgettünk a régi emlékekről, a régi, szép időkről. Bán József bácsi az édesapjával, Bán Mátyással kezdett aranyászni még „puhab” korában. Akkoriban velük járt öregapja is, Bán Bence, aki „híres” aranyász volt. Mikor egyedül maradt, akkor szomszédjával Bősi Istvánnal és Fazekas Mártonnal járt együtt legszívesebben. Hármás-négyes „bokrokban” aranyásztak rendszerint, akárcsak a halászok. Egymást segítették, s így egyesült erővel messzi vizeket bekóboroltak. A faluban is összetartottak. Lehetőleg egy utcába települtek, Ásványban a Pap-tó tájékán. Búcsúkor, mulatságon külön asztaluk volt a kocsmában, s a körmeneteken is egy csapatban mentek, régen még zsinóros ünneplőben, szép pitykegombos dolmányban. A falu mezev társadalmi rendjében a birtokos gazdák után a „mezzei” emberek, halászok, pásztorok közt legelsők voltak. A molnárok külön embereknek tartották magukat és igen elkülönültek a többiektől, mert „rátartiak” voltak céhbeli mesterségükre.

Fazekas Márton is apjával, Györggyel kezdte, s később apósával, Poltányi Ferencsel járt sokáig együtt. Bősi István hasonlóképpen apjától, Mihálytól és nagypjától, Györgytől tanulta a mesterséget, testvérével, Bősi Gézával. A századforduló előtt együtt jártak még Horváth Mihállyal, Máté Vendellel, Nagy Vendellel, Liskay Józseffel, Körmendi Erázssal.

A legöregebb közülük Tóth Vendel volt abban az időben. Ő vezette a csapatot, ha messzi vizeken aranyásztak.

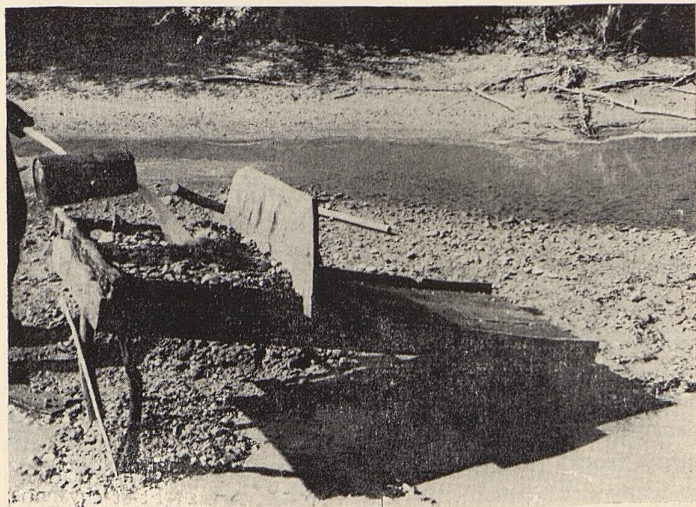
Leggyakrabban odahaza, az ásványi zátonyokon próbáltak szerencsét. Ezeket már úgy ismerték, mint a tenyerüket. Fazekas Márton mesélte, hogy idehaza olyan pontosan tudták az aranydús helyeket, hogy még nagyvízkor is tudtak aranyászni.

Hosszú nyelű lapáttal, meringülőkkal, a víz alól ladikba merték a fővenyt, a partra vitték s ott mosták ki belőle az aranyat. Ha jó volt, tartós a vízállás, megjárták a környező vizeket is. Éppúgy jól ismerték a lipóti, kisbodaki, cicolai, kiliti szigetvilágot, mint a túlsó féli, somorjai, vajkai, bősi, szapi, medvei partokat. Sokszor napokig haza se mentek, ha távoli zátonyokon leltek aranydús homokra. Ilyenkor az aranyászsátor volt a tanyájuk. Étélük a tarisznya szalonnája, kenyere, hagymája, paprikája mellett a hal volt meg a madártojás (különösen a vadréce tojásait szerették), italuk pedig a Duna víz. Az aranyászok azonban a legtöbben nem itták nyersen a Duna-vízet, mint a halászok, hanem „aranyászteát” forraltak. Bán bácsinak még voltak kóborlás közben maga gyűjtötte füvei (a „keveréket” nem árulta el nekem sem), s belőlük igen kellemes ízű teát főzött.

A környékbeli zátonyok közt legdúsabb aranytartalmúnak tartották az Ásványi szigetet, a véneki Aranyászkő-zátonyt, a Töklevél szigetet, az Áccsal szemközti nagy zátonyt és a komáromi Vág-torkolatot. Itt aranyásztak legszívesebben, a legtöbb eredménnyel. Fazekas Márton mesélte pl., hogy az első háború előtt még a véneki Töklevél szigetnél egyszerre 90 szemet olvasott meg az aranynéző lapáton. „No, ezen keresek vagy 25 Ft-ot egy nap”

mondta és munkához látott. Három hét alatt 380 Ft-ot jövedelmezett az itteni aranyászás!

A Duna-ágak költöző madarai voltak. Messze tájakra is elvándoroltak a szerencse után. Elmentek Felső-Ausztriába, Linzig, messze jutottak a Vágon, Garamon, látták mosópadjaikat Esztergom, Vác partjainál, s eljutottak a Dunán Paksig, Mohácsig, voltak a Maroson, Dráván. Ismerték a vizek minden titkát s otthon érezték rajta magukat mindenütt. Ha úton voltak, sokszor éjjel is mentek. Koromsötétben is tudták mindig, merre járnak. Az öreg Tóth Vendelről mondták, hogy a csillagokból, látófák irányából, de egészen sötétben füvek tapintásából is megmondta, merre járnak, merre kell haladniuk. Bán Bence pedig mindig előre meg tudta mondani az időt. Unokája, Bán József bácsi mesélte, hogy sokszor ragyogó napsütésben noszogatta őket hazafelé, mert délre vagy délutánra cudar idő lesz. És valóban akkora zivatar, jég

A mosópad

vagy szélvész támadt, csapkodott a mennykő, hogy lehetetlen lett volna a vízen megmaradni. Madarak, bogarak viselkedéséből, a víz színéből jósolta meg az időt. Volt úgy, hogy csak ránézett a vízre és megmondta, délutánra vagy holnapra eső lesz.

A messzi utak, nagy vállalkozások emléke elevenen élt bennük. A múlt század ötvenes éveiben jártak fenn Bécs fölött, és Linznél ásványi arányászok. Szépen kerestek. Beszédükön felbuzdulva a nyolcvanas évek végén újra felment egy kis csapat, Tóth Vendel vezetésével, s naponta 3–5 Ft-ot is megkerestek. Igen jól éltek, mert a parton mindjárt el is adták az aranyat. Csak úgy kapkodta a nép tőlük. A harmadik nemzedék már nem volt ilyen szerencsés. A századforduló után, 1906-ban Bán bácsi is fent járt Linznél Bösi Gézával, Nagy Vendellel, de már alig találtak valamit. Egyhetes próbálkozás után hazajöttek.

Ugyancsak Bán József bácsi mesélte, hogy fiatal korában apjával és Bösi Györggyel lementek Paksig, Mohácsig a Dunán. Igen jó útjuk volt, mert 100–120 Ft-ot is megkerestek egy hónapban. Nagy pénz volt ez, igen jól éltek rajta, hiszen 1–2 Ft-ért hízott libát vettek a parti falvakban és 12 krajcárért kapták a jobb bor literjét. Feketén is eladogattak aranyat, 1,90–2 Ft-ért grammonként. Igaz, hogy megdolgoztak érte derekasan. Szép időben éjjel is aranyásztak holdfénynél, váltották egymást. Még ladikukat is eladták és hajóval jöttek haza. Telt itthon újra a keresetből.

A Maroson Horváth Mihály járt, Liszkay Józseffel, Nagy Vendellel, a múlt század végén. Ahogy maga mesélte, szépen indult itt is az aranyászás. A közeli román faluból kicsődültek az emberek megcsodálni a furcsa idegeneket. Fel is jelentették őket a szolgabírószágon. Az kiszállt és felelősségre vonta őket. Horváth Mihály bácsi elővette a Mária Terézia-engedélyét, amelyben az ásványiaknak megengedte, hogy az egész ország területén aranyáshassanak. Ezt az okmányt minden messzi útjukra elvitték magukkal. A szolgabíró meg is hajolt a királyi engedély előtt, de az aranyászatnak mégis hirtelen vége lett. Az oláhok ugyanis rájuk támadtak botokkal, hogy agyonverik őket, ha el nem mennek

szépszerével a határból. Itt már Mária Terézia sem segített, hát összehajoltak sebtiben és hazajöttek.

A Garamra, Vágra többször elmentek aranyászni, Tóth Vendel vezetésével. Bősi István mesélte, hogy egyszer a Garamon Foltényi Ferenc egy döglött kutyát talált a vízben. „A szőrc között – mondta – annyi volt az arany, hogy háromszor is kimostuk belőle.” Úgy látszik az arany szereti az efféle lerakódási helyeket, mert Fazekas Márton viszont arra emlékezett, hogy a Vágon fent egyszer Tóth Vendel „asszony-bácsit” talált. Ez a természeti furcsaság úgy keletkezett, hogy a „vízbehótt” embert „bácsi”-nak tiszteli a szigetközi nép. Ha tehát történetesen fehérnép fullad a vízbe, néni létére „bácsi” lesz belőle. Egy szó, mint száz, ennek a szerencsétlen női hullának a hajában is megakadtak az arany szemek. Tóth Vendel nem röstellte és kimosogatta belőle. S annyi sok volt benne, hogy még Bősi Györgynek is bőven jutott a második mosásból. Minekutána így megtisztogatták az aranytól, jelentették szépen a közeli faluban, hogy „bácsi” van a határukban, temessék el. A bíró azonban egy húszast nyomott a markukba, hogy noszogassák el szépen a szomszéd falu határáig, mert a községnek nincs pénze a temetésre. Erre ők ősi módon, ott a parti zátonyon szépen eltemették maguk. A legközelebbi árvíz úgylis hord rá bőven hordalékszemfedőt . . . A vízbe temetésnek egy másik érdekes emlékét Bán József bácsi mesélte el. Még nagyapja, Bán Bence a Drávatorokban aranyászott. A tikkasztó nyári melegben, tűző napon, hirtelen meghalt egyik öreg társuk, Páli Mihály. „Megötte a nap” – mondta. Hazahozni nem lehetett, mert hamar fölfújódott, a közeli faluban meg rácsok laktak, azok módján nem akarták eltemetni. Így hát szépen belefektették a ladikjába és elrakták maguk ott kint a zátony szélébe. S a víz azóta arany szemekkel zárta le az öreg aranyász ladikkoporsójának tetejét . . .

A messi, nagy vállalkozások, szerencsés aranyászatok ellenére nem volt az arany mosás soha túlságosan jövedelmező foglalkozás. Az aranyászokat mindig szegény embernek tartották. Sok gúnyszerű, mondás maradt fenn róluk. Ma is mondogatják:

A megtelt posztót az aranyászdézsába öblíti

*„Sokat fárad a vadász
Ritkán száraz a halász,
Rongyos az aranyász . . . !”*

Ugyanezt fejezi ki a másik mondás: „Ahány aranyász, annyi rongyász.” Vagy: „Harminc aranyász harminc halász, harminc pákász kilencven koldus.” Hasonlóképpen: „Kenyerész, mint aranyász.” Egyik ősi szép nótájuk is a szegénységükről szól. Még Bán József bácsi dalolta nekem közös aranyászatunk alatt és én jegyeztem le először tőle az azóta már országosan ismertté vált dalt:

*Halász, vadász, aranyász,
Üres zsebben kotorász,
Ha szegény is, vígan él,
Egész nap csak vizet mér.*

*Kimegyek a Dunára,
Beülök a ladikba.
Áztatom a hálómat,
Tán valaki ráakad.*

Szegénységüket Mátré Vendel azzal magyarázta, hogy „sok pénzt kerestek, az igaz, de mégis élheteretlenek voltak. Gyorsan gyűjt, gyorsan ment náluk a pénz. Legtöbbsen hamar elitták a keresetet.” Ez a vélemény ugyan túlzás, mert nem minden aranyász volt mulató. Inkább szerencsefiak voltak mind, és a szerencse bizony forgandó. Ahogy Horváth Mihály jellemezte életüket: „Vót úgy, hogy 3–5 Ft-ot is kerestünk egy nap, de sokszor meg semmit se. Egy-szer hopp, máskor kopp!” – Mi is még Bán bácsival ketten egy nap munkával, kb. 5–6 q fővenyből átlag 1 gramm aranyat kaptunk. Ha szerencsénk volt 1,5 g, máskor meg csak 0,5 g vagy

Az aranytartalmú fövenyt a szűrkével tisztítja tovább

ennél is kevesebb volt az eredmény. „A napszámot azér’ még mindig megkeresem” – mondta vigasztalásul Bán bácsi. Régen sem volt ez másképp. Egynapi munkával, kb. 3–4 szekérnyi fővenyből nem lehetett 1,5–2 g-nál több aranyat kimosni. Pedig mindenfelé híresek voltak az ásványi aranyászok, mert ők dolgoztak a legjobb aranykihozattal, 80–90⁰/₀-kal. De így is a hoppok és koppok egész évi egybevetéséből bizony csak tisztességes szegénység lett a végeredmény . . .

Voltak időszakos aranyászok is. Kapálás, aratás után sokan próbálkoztak a faluban, ősszel, télen is más kereset híján. Halászok, molnárok ugyancsak megpróbálták üres idejükben. De ezek nem voltak soha „igaziak” és nem fogadták maguk közé a valódi aranyászok. A műhelytitkokat meg nem árulták el nekik. Közülük Fazekas Mártonné legfontosabbnak a következőket tartotta: észrevenni az aranydúsulást, a szérkén választani, a foncsorításnál karélni különleges mozdulatokkal és végül szép sárga színűre égetni az aranyat. A mesterség egyes mozzanataiban ők sem voltak azért egységesek, mint ahogy a szerszámok elnevezésében sem. A mosópadot pl. asztalnak, a szérkét himbálónak, választónak, a köpöcét hörögnek, meringülőnek, az aranyászsátort lészának is nevezték más községben.

Mint az időszakos, alkalmi aranyászokat, éppen olyan gúnyos mosollyal nézték a mérnöki próbálkozásokat is. Legnagyobb híre Holicska Imre mérnök kotrógépének volt a véneki Aranyász-kőnél. Hiába támogatta József főherceg anyagilag a jó üzlet reményében induló próbálkozást, nem járt sikerrel. Ugyanúgy kudarcot vallott Sporzon Pál óvári akadémiai tanár gépi kísérlete is. Az eredmény nem érte meg a nagyüzemi befektetés költségeit. A gépek itt alulmaradtak az ősi, népi szerszámokkal szemben . . .

A Duna medrében rejlő arany sokszor megihlette az emberek lelkét. Magyarázatot kerestek a rejtélyes titkokra. Vízmeregetés közben szabadon csaponghat a képzelet. Így születik a mese, s tőle megelevenedik a régi boldog Aranykert, az aranyhajú tündérsereg. Tompa Mihály ismert Ásvány regéje mellett ezekhez a szíge-

tekhez fűződnek tündérregéink legnagyobb számban. Bán bácsitól is hallottam néhányat esti beszélgetéseink során. Mind a szegény aranyászlegény és aranyhajú tündérleányok reménytelen történetei. Mintha csak az aranyászok sorát példáznák. Elmúltak ők is, mint az Aranykert, az aranyhajú tündérsereg. Átlépett rajtuk az élet . . .

3. Pásztorok

A szigetközi pásztor is együtt élt a vizekkel. Száz és száz sziget, Duna-ág útvesztőjében, nádasok, erek, mocsarak közt meghúzódó réteken, parti erdők tisztásain egész évben kint kóborolt nyájával a vizek között. A szabályozás előtt csak a jobban feltöltődött, áradásokból kiemelkedő területeket lehetett eke alá törni a növénytermesztés számára. Ez aránylag igen csekély, kevéske föld volt. A nagyobbik, lapos fekvésű, időnként vízzel borított határ-rész csak jószágtartásra, legeltetésre volt alkalmas. Évenként egyszer-kétszer megjárta a víz, megöntözte termékenyítő iszappal, hordalékkal trágyázta, s így nyomában zöldellő rétek, kövér legelők terített asztala várta az éhes csordákat. Apróra tagolt itt a természet mindent. Duna-ágak, erek csipkézték körül a kisebb-nagyobb földszigeteket, nádasok foltozták be a mélyedéseket, s a legelőt fűz-, nyárfaerdők, égerrek, óriás mocsári tölgyek árnyékolták be, vadrózsa, galagonyabokrok tarkázták, s az állatoknak tikasztó nyári melegben is kellemessé tették.

Amióta magyarok vetődtek ide a Duna rengetegébe, azóta megszakítatlanul tart a pásztorélet kint a szigeteken. Magyaroknak való élet volt, mindig is szerették. Itt nem kellett kivetközni az ősi szokásokból. Nem kellett elhagyni a régi, sátoros-pásztor hagyományokat. Szabad volt itt a kóborlás szigetről szigetre, mint egykor a régi pusztákon. A XIII. századból említik már okleveleink a szigetközi pásztorkodást. Feketeerdő, Dunakiliti, Arak, Kálnok nagy kiterjedésű erdei legelőin, rideg gulya, ménes és konda legelt Kálmán király idejében a mosoni, óvári vár ellátására (Ivánffy). A hédervári levéltár adatai a XIV–XV. századból em-

litenek uradalmi gulyákat, méneseket, kondákat Hédervár, Darnó, Lipót, Novák, Zscjke határában. Zámoly, Bácsa, Nagybajcs csordái pedig a győri vár ellátását biztosították a XVI–XVII. században. A harmincadvám emberei szigorúan számon tartottak az újkorban minden úton hajtott jószágot. Az óvári és oroszvári harmincadvám adatai megvilágítják a szigetközi szilaj marha vándorlását Bécs és Graz felé. Évről évre százzszámra hajtották lábon a főútvonal, a híres „mészárosok útja”-nak forgalmába kapcsolódva a szigetközi jószágot nyugat felé.

Az alföldi szilaj marhával együtt ezek is bírták út mentén legeltetve a sok száz kilométeres vándorlást. S Bécs, Graz, Nürnberg, München piacain még ennyi út után is versenyképesek voltak az ott tenyésztett nyugati fajtákkal. Valósággal kapkodtak értük a mészárosok . . .

A nürnbergi városháza évkönyvében olvastam a Takáts Sándortól is idézett részt, hogy a XVII. század elején milyen nagy bajt és riadalmat okozott egy vasárnap délben behajtott magyar marhacsorda. A polgárok akkor jöttek ki a miséről, a Lorenzkirchéből és csodálkozva nézték a békésen ballagó, gyönyörű, villás szarvú, fehér állatokat. Egy úr kedélyesen, sétabotjával egyiknek orrára koppantott. Ez elbődült és nekivadult tőle az egész csorda. Belerontottak a tömegbe, s két napba télt, mire az utcákon száguldozó szilaj marhát újra összeszedték. A számos sebesülésre, halálesetre való tekintettel, a tanács határozatot hozott, hogy magyar marhát csak éjszaka volt szabad ezentúl a városon áthajtani.

Több érdekes feljegyzés olvasható Münchenben, Nürnbergben arról is, hogy a levágás előtt még igen népszerű bikaviadalokat is rendeztek velük. Még erre is volt erejük ezeknek a csodálatos állatoknak. Csak akár győztek, akár alulmaradtak a viadalon, egyforma volt a sorsuk . . .

Ez az ősi szép pásztorélet, ha csak hírmondónak is, – de máig is él az Óreg-Duna szigetein. S a régi híres pásztordinasztiák, Soós, Kelemen, Szívós, Nagy, Kollár, Novák, Czikhart, Szigeti,

Páli – utódai, apáik, nagyapáik szavából még emlékeznek a régi életre, viseletre, szokásokra. Tőlük tudom és a falubeli öregek beszédéből, hogy a múlt században még nagy uradalmi gulya, ménes, sőt juhnyáj is legelt Feketeerdő, Dunakiliti határában. Cíkola, Sérfenyő, Doborgaz, Tejfalusziget pedig csak akkor alakult lassan községgé a túlsó parti nemesi közbirtokosságok állatszálásaiból, pásztortanyáiból. A kisbodaki, lipóti, ásványi szilaj csorda is híres volt még ebben az időben, míg Hédervár, Darnó, Zámoly, Kunsziget, Zsejke, Nagybajcs, Vének határában ugyancsak nagy uradalmi csordák legelésztek. Gulyák, ménesek egész évben kint éltek a legelőn. A tölgyesekben konda tanyázott. Héderváron, Lickón, Zsejkén juhnyájról is tudunk. Az uradalmak külön göblygulyákat tartottak s ugyanígy külön legeltették az ökör-csordákat is. Az ígásállatokat csak a munkaidőre vitték haza a legelőről.

Delelő csorda a szigeteken

A marhaállomány magyarfajta volt. Csak a századfordulóban, a régi állattartás letűnésével tarkálltak bele idegen, nyugati fajták, de nagyon nehezen szokták meg a nem nekik való környezetet. Marhák, lovak egy csordában legeltek, együtt úsztak szigetről szigetre, legelőről legelőre. Csak a konda járt külön, inkább az erdei tisztásokon, tölgyesekben, égeresekben. Átúszott egyik szigetről a másikra, ha kellett végigtúrta a nádasokat, lápokát, és jóllakottan elfeküdt a lőtyefenéken. Mocsári disznó volt, szívós, edzett. Szinte vadon élt kint ez a sertésfajta, gyökereken, magvakon, férgeken, de megette a sás-, nád-, kákacsírárt, madártojásokat, halakat, sőt kisebb vadakat is. Egyedül a juhnyáj nem úszta meg a Duna-ágakat. A juhászok inkább az uradalmi puszták közelében füves, bokros, erdőszegélyes réteken és a parlagföldeken, tarlókon legeltettek. A falvak melletti holtmedrek, lőtyék, közeli legelők libák, kacsák tömegétől tarkállottak, de kihajtották őket a messzebbi szigetekre is. Így nevelik ma is a libákat Cíkolán, Kisbodakon. Alig tollasodnak, kiviszik a füzesekre, s tömní való korukban hozzák haza. Nem őrzi ott senki őket, csak vasárnaponként divatos asszonyi szórakozás, hogy ladikkal egy kis hazai eleséget visznek nekik. S csodálatosképpen még ősszel is megismeri mindegyik a maga asszonyát, ha partra szállva hívogatni kezdi. De az asszonyok is megismerik sok ezer közül a maguk csapatát. A pásztorok nem szeretik a lármás aprójószágot, hadban állnak velük, s mindig csak a csorda után következhetnek az elhagyott legelőre.

A pásztorok is télen, nyáron, hóban, esőben, tikkasztó melegben kint éltek a jószággal. Ruházatuk olyan volt, mint az alföldieké, s hajukat is varkocsba fonva viselték. Vérteli pásztorok voltak, szinte félvad emberek, a természet igazi gyermekei. Egy-másnak adták a tudományt, apáról fiúra, úgy, mint az aranyászok, s ezért társadalmi helyzetük is hasonló volt. Elkülönültek a falubeliektől, de egymás közt öntudattal összetartottak. Idegent nem szívesen fogadtak maguk közé, bár alkalmi bojtárjaik voltak a családtagokon kívül is, de csak szükségből! Otthont talált ná-

luk a bujdosó szegénylegény, ha alkalmas volt a „kinti” életre, de holtig sem tartották „igazi” pásztornak, ha csak alkalmasint nem nősült közibük. Különleges emberek voltak, másokétól el- különülő szokásokkal, hagyományokkal, ősi, pogánygyökerű babo- nákkal, tudománnyal.

Az életmód tette őket ilyené. Természettel dacoló, talpig em- bert követelt a „kinti” élet. Egész éven át együtt kóboroltak a csordával. Meleg szobát, meleg ágyat nem ismertek. Kint aludtak a szabad ég alatt. Ha hideg volt, az állatok közé bújtak mele- gedni, s csak az eső, hó ellen építettek maguknak félig földbe vájt „gunnyót” a karámok mellett. A faluba ritkán mentek, oda is csak inkább a kocsmába, vagy dohányért. Mulatni is csak egy- más közt szerettek igazán, kint a pásztortanyán, dudaszóval. Nő- sek voltak. Az asszony nép, gyerekhad a téli szálláson élt az öre- gekkel, magasabb szigeteken, vesszőfalú, sárral tapasztott házaik- ban. Az asszonyok mentek ki éjszakára férjciukhez, ha megkíván- ták őket. Pásztornak szégyen volt szobában, ágyban aludnia. A férfigyerek is, amint feliperedett, már kiment tanulni apja mellé „gyerekbujtárnak”. Otthon főtt ételt csak akkor ettek, ha a szállás közelében legeltettek. Kint bográcsban főztek, tejen, hú- son, kenyéren éltek s halásztak is, csikásztak, madártojást szed- tek. Ellenségük csak a farkas volt és az áradás. Lókötőktől, tolvaj- joktól nemigen tartottak, mert a vizeken át nehéz volt az állato- kat megközelíteni, s idegent egyébként sem engedtek a kutyák a csorda közelébe. A farkasok annál veszélyesebbek voltak. Külö- nösen télen messze hallatszott a nádasokból borzalmas üvölté- sük. Nagy tüzeket raktak, lesen őrködtek egész nap, vagy egész éjjel, farkasvermekkel, törökkel vették körül az éjjeli szállásokat. Mégis sokszor előfordult, hogy farkas rontott az állatok közé és nagy vérengzést végzett köztük. Egyébként csak az elkódorgó mar- hák estek nekik áldozatul. 1627-ből van egy hédervári feljegyzé- sünk s ebben Decsi Gáspár pásztor vallja, hogy eltévedt egy te- hene a nádasban. Három nap múlva már csak csontjait találták meg, húsát mind megették a farkasok. A községek is farkasver-

mekkel vették körül magukat. Ezek emlékét őrzi a Ravaszlik-dűlő (Farkasverem) Püski határában. A hirtelen árvizek is sokszor „megkárulták” a pásztort. Jól ismerték a magasabb szigethátakat, ide hajtották az állatokat. Sokszor nyolcas-tízes csoportokra osztották szét, amennyi elfért egy-egy vízből kiálló háton. Hosszan tartó áradáskor még a fűgyökeret is kikaparták az állatok, és úszva legelték a bokrok, fák vízből kiálló ágait. S mire leapadt, sok elpusztult belőlük, a többi is sovánnyá romlott. A téli jeges ár volt leginkább veszedelmes. A jégtáblák elől nem volt menekvés. Megtörtént, hogy összetorlódott jéghegyeken, hókupacokon álltak egy hétig is és kegyetlenül bögtek éhségükben az állatok. Ilyenkor hullott el belőlük a legtöbb. Az árvizek azonban hirtelen jöttek, hamar mentek, s a nyomukban dúsan zöldellő, kövér réteken annál szebb volt az élet kint embernek, állatnak egyformán.

Az egész éven át tartó, megszakítatlan rideg tartás a múlt században alakult át lassan félszilaj pásztorkodássá a mezőgazdaság megindult fejlődésével egy lépésben. Kora tavasztól késő őszig kint él a csorda, úgy, mint régen, csak télire hajtják haza, jászlas tartásra. Különösen a közbirtokossági legelőkön alakult ki ez a forma a sok közösségi tag állataiból. A kívülállók legelőbért fizettek. Ez a félszilaj pásztorkodás tart máig kint az Öreg-Duna szigetein, s a szabályozás csak annyiban változtatott rajta, hogy szűkebbre szabott lehetőségeivel a csordák számát apasztotta meg. Ma már csak Tejfaluszigeten, Cikolaszigeten él csorda kint a régi pásztorélet hírmondójaként. Mai életük hű tükre még a réginek. A híres pásztorcsaládok mai fiaival, Soós Antallal – aki azt mondja magáról, hogy hetvenhetedik öregapám is pásztor vót –, Kelemen Viktorral, Szívós Antallal együtt őriztem én is a csordát hetekig 1938, 1940, 1946 nyarain. S közben bőven volt alkalmam beszédjük mozaikjaiból összeállítani ennek a régi szép pásztoréletnek képét.

Szent György-napkor hajtanak ki. Kora tavasszal megindul a vándorlás az Öreg-Duna felé. Gyúlik a csorda. Ahogy Soós Antal mesélte, régen csak egynegyede volt az állatoknak cikolai, a

többi „vidéki”. Sokat hoztak túlsó félről, Vajkáról, Sülyből, Somorjáról, Tejfaluból, de délről, egész Moson megyéből is, Óvárról, Halászból, Kimléről, sőt Levélről, Bezenyéről, Rajkáról. Cikolán, a faluban gyűjtötték az állatokat össze s az előljárásság papíron vette át darabszám a gazdáktól. A pásztor fejből jegyezte meg, melyik hová való, s rovásokat is csak odakint faragott a számolófára. Pedig sok állat összegyűlt évről évre, vegyesen, lovak, marhák, tejelők, tinók, növendékek. „Legtöbbször ötszáznak is föle vót!”

Szinte az egész falu kivonul a vízpartra, nézni, mint indulnak ki nagy ünnepélyességgel a szigetekre. A hatalmas csordát összerelik az ágparton. Az öreg pásztor körüljárja, pogány módra ráolvasást morog bajsza alatt, hogy a rontástól őszig megvédje a csordát. A pásztorok megfűjják túlkeiket, sípjákat, a kutyák csaholnak, ostorok csattognak. Megkezdődik a terelés.

Az állatok nagy része nem látott még nagyobb vizet. Nem is gázolnának bele világért se! Már előre kiszemelnek egy jó partszagatásos helyet. A part itt magas, meredek, a víz pedig mély. Ide hajtják a csordát. Az állatok megtorpannak. Előreszegezett nyakkal, rémült szemmel nézik fel-felhorkanva az örvénylő, kavargó áradatot. Most kezdődik a nehéz munka. Ordítás, kiabálás. Csattognak a karikások, csörögnek a botok. A kutyák szélsebesen száguldoznak a csorda körül. Terelik egyre összébb az állatokat. Egészen egymáshoz szorulnak, lökdösődnek. A parton állók rémülten feszítik neki lábukat, nehogy beleessenek a vízbe. A pásztorok kiáltoznak, s egyre jobban összeszorítják a csordát. Óriási a kavarodás, lökdösés.

A parton állók nem tudnak ellenállni a többiek nyomásának, s végül az állatok egymást nyomják, taszigálják le a mélybe. Hatalmas cuppanással esnek a vízbe, magasra szökken nagy testüktől a víz, az ár elkapja, s már viszi is őket. Az emberek ladikokba ugranak, s pányvákkel kezükben kísérik az úszókat, hogy szükség esetén segítsenek. Parton a kutyák derekasan végzik munkájukat. Egy szemig belezavarják a csordát a vízbe. Az úszó állatokat át-

Úsztatás

terelik a kiszemelt közeli szigetre, friss, jó legelőre. A fiatal nővendégeket, gyengébb állatokat, félénk lovakat, csikókat nagy, kompszerű dereglyébe hajtják, s kötelekkel húzzák át a vízen.

Lassanként hozzászoknak a környezethez. Elfelcjtik a meleg istállót, megszokják esténként a karámot, a pásztortűzet. Hozzászoknak az erdők zúgásához, a vízcsobogáshoz, összebarátkoznak az erdőszegélyes, nádasos, galagonyabokros szigettel. Felébred bennük az ősi ösztön. Szilajakká válnak, hozzá hasonulnak a környező világhoz. A víztől sem félnek már. Eleinte ugyan még húzódnak tőle, de később, ha szigetről szigetre vándorolva úsztatásra kerül a sor, maguktól szaladnak a hűs hullámok közé.

Kint a pásztorok újra számba veszik az állományt. A fő pásztort itt nem számadónak hívják, hanem öregpásztornak. Szinte korlátlan hatalommal parancsol embernek, állatnak. De nem is lehet másképp, hiszen roppant nagy a felelőssége. Mellette a „bujtárok” legtöbbször családtagok. Idegent csak szükségből, s ma

sem szívesen fogadnak maguk közé. De telik a népes családból mindig elég segítség. Rendszerint harmadmagával őrzi a csordát a gyerekbujtárokon kívül, két-három jól betanított kutyával. „A kutyákat nem lehet kihanni a pásztorszervezetből – mondta Kelemen Viktor bácsi –, mer ezek nélkül egy napot se öröznék!” Egyebekben ő a mai napig is csak Soóst, Szívóst, Czikhartot tartja magán kívül „igazi pásztornak” a környéken –, a többit csak „alkalminak” mondja és legyint rájuk.

Bérük 12 kg kenyérgabona (rendszerint fele búza, fele rozs), 5 kg-os kenyér és 1 pengő pünkösdi pénz volt minden darab után. A pünkösdi pénzt azért hívták így, mert pünkösöd táján szedték össze. A kenyeret, gabonát is maguk szedték a falubeliektől. A messziek pedig elhozták magukkal ha sőt hoztak, s megnézték az állataikat. Pénzben is megválthatták az egész bért. A közbirtokosság még emellett 1 tehén tartását engedélyezte a pásztornak. A második, harmadik jószágért fele fűbért fizetett, s ha több állata legelt kint, értük már rendes bért kellett fizetnie.

Fejben tartották nemcsak az állatokat, hanem a gazdákat, hogy „melyik fizette meg a bért, melyik nem”. Soós Antal mesélte, hogy apja még úgy számolt a gazdákkal, hogy két fát négyszögletesre faragott, kisímitotta szépen, rovásokkal rávéste az állatok számát és a járandóságát. Egyik rovásos bot a gazdánál maradt, a másik a pásztornál. Így nem lehetett vita közöttük. Volt egy hosszú rovásfája is, erre községenként, gazdánként faragta rá az állatokat darabszám. S így összesítve rajta volt az egész csorda. Mások is, Kelemenék, Szívósék is ezt a módszert használták régen számolásra, hiszen írni, olvasni egyikük sem tudott. Iskolába nem jártak. Messze is volt, sokat kellett volna odáig ladikázni a szigetekről, de nem is tartották fontosnak a betűvetést. Soós Antal mesélte, hogy gyerekbujtár korában azt mondta az apja: „Ha má éccér énni kell, inni kell, ne az iskolába tőtsé az időt haszontalanul, hanem itt kinn keresse meg, amit megeszik.”

Annál jobban megtanulták a kinti tudományt. Úgy ismerték az állatokat, hogy az szinte csodálatos. Fejben tartották valamennyit.

Messziről megmondták minden darabról, melyik kié. Tulajdonságait, „egyéniségét” ismerték mindegyiknek. A gazdák ugyan rendszerint a marhák szarvába, lovak patájába bélyeget sütöttek, de a pásztornak erre nem volt szüksége. Szívós bácsi mondta, hogy sokszor a gazdák maguk sem ismerték meg őszre az állataikat. Volt úgy, hogy teljesen egyforma külsejű barmon összevesztek. Ilyenkor a pásztoré volt a döntő szó. Biztosra tudta, hogy melyik kié. Pontosan elszámoltak ősszel minden darabról. Hullott állatnak a bőrével számoltak. Ha megbetegedett, előre jelentették a gazdának és hazavitette, ha akarta. Elhullott állat után nem vették fel a fizetést. „Ólíg a gazda kára, káruljam el én is a fizetést” – mondta Kelemen Viktor bácsi. A pásztorbecsületet igen fontosnak, szinte szentnek tartották az elszámolásnál. Ugyanilyen pontosan számot adtak a szaporulatról is. Soós Antal szerint legtöbbször 50–60 darabbal is több volt őszre a csorda. Kint ellettek a szabadban, a vemhes állatok, tehenek, kancák egyaránt. Sokszor volt úgy, hogy szeles, esős éjszakán világra jött növendéket amint lenyalta az anyja, bevitték maguk közé a gunnyóba, hogy el ne csikkadjon a hidegben. Kint aztán szopott is, legelt is és őszre oly edzett, erős állat lett belőle, hogy egy évvel erősebbnek látszott az istállóban nevelkedettnél.

Előfordult az is, hogy kint megborjazott a tehén s harmadnap a borjú már vele úszott az anyjával, szépen a hátára hajtotta fejét.

Év közben egyszer, rendszerint nyáron, „marharovást” tartottak a közbirtokosság előjárói. Ez olyan állatszámlálás volt, s ellenőrizték vele a tulajdonosok fizetendő legelőbérét. Vitás esetekben (pl. több állatot hajtott ki, mint amennyit a faluban bemondott) ugyancsak a pásztoré volt a döntő szó.

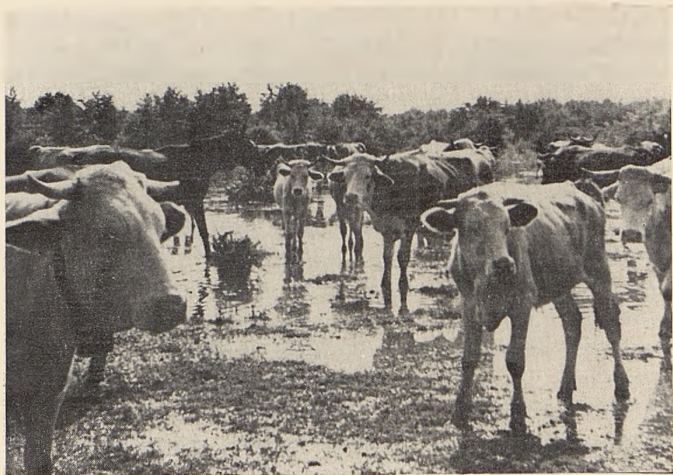
Ha lefogyott a szigetről a legelő, másik szigetre úsztattak. Így vándoroltak szigetről szigetre, és mire visszatértek, újrazsendült legelő várta őket. Az úsztatás a szigetekközi pásztorkodás legnehezebb, legveszélyesebb erőpróbája. De olyan élmény is egyúttal

4-500 állat úszása a széles Duna-ágakon, hogy aki egyszer láthatta, nem felejtí el soha életében.

Az öregpásztor már jó előre megbeszéli a tervet bujtárjaival és a közbirtokosság vezetőivel. Kiválasztják az új szigeteket, kitűzik az úsztatás idejét, kiosztják egymás közt a tennivalókat. Sokan jönnek ki gazdák is a közeli falvakból nézni, segíteni. Kora reggel vagy delclés után arra a partrészre hajtják a csordát, ahonnan legalkalmasabb az indulás. Nem kell már az állatokat zavarni, maguk sietnek a hús habok közé. Legelő az öregpásztor evez lassan, méltóságteljesen. Ő mutatja az irányt. Állva evez, helyes irányba noszogatja a ladik orrát, szemmel tartja az úszó jószágot, s parancsokat osztogat. Mindjárt mögötte a vezérbika úszik. A víz színére fekteti okos fejét, izmos nyaka hasítja a hullámokat. Kettejüket követi vakon a csorda, száz és száz tehén, tinó, ökör, lovak, csikók hörgő, szuszogó, nagy összevisszaságban. Csak a fejük látszik ki a vízből. Orrukat magasra tartják, szomjasan szívják

Úsztatás

Úsztatás után az új szigeten

magukba a levegőt, s hatalmas erővel fújják ki megint a vízbe. Legszebben a lovak úsznak. Büszkén tartják itt is a fejüket, hegyezik fülüket. Fiatal csikók vidáman átnyerítgetnek egymásnak, vadul rugdossák a vizet. Egészen felkavarják a Duna-ágot, s nyomainkban a hullámok apró loccsanásokkal ütköznek a partba. Kisborjúk kapálódznak szorosan az anyjuk mellett. Ijedt szemükben tükrözik a víz. A hullámok át-átbuknak rajtuk, s bögésükben a félelem hangzik. Legszívesebben felkapaszkodnának az anyjuk hátára, de az apró morgásokkal noszogatja őket előre. Néhányan már erősen lihegnek, míg az erősebbeknek még ficákolni is van kedvük a vízben.

A pásztorok ladikkal kísérik a csordát. Ketten az úszó állatok között eveznek, harmadik hátul a scregahajtó. Szakadatlanul kémlelik az állatokat, nem kell-e segíteni valamelyiken. Mintha a Duna is örülne az úsztatásnak. Vidáman ringatja őket a hátán. Tré-

fás kedvében játszik is velük. Hullámkezelével megpaskolja, sodrával elragadja az állatokat, hogy csendes vízen újra magukra hagyja. Másokat meg örvényével megpörget néhányszor, vagy lehúzza kissé a víz alá. Szegény jószág elveszti tájékozódását, s nagyokat fújtatva vergődik a vízen. Jó szeme legyen ilyenkor a pásztornak! Amelyik legközelebb esik hozzá, gyorsan pányvát vet a fuldokló állat szarvára és odahúzza a ladik mellé. Ugyanúgy segítenek kifulladás borjúkon, gyengébb úszó állatokon. Néha négyet-ötöt is húznak a ladik után. Vigyázni kell a jószágra ilyenkor nagyon, nehogy hija essék egynek is!

Víz alatti homokpadon feneket ér a lábuk. Felkapaszkodnak a zátonyra, kifújják magukat. Nyomukban az újonnan érkezők. Nagy a csoportosulás. Sűrű tömegben nyüzsögnek, mígnem egymást taszigálják le a zátonyról, s folytatódik az úzás tovább. Néhányan megelégedik a vízi utazást és a partok felé tartanak. Nem lehet szétszakadoznia a csordának! A ladikok orrában apró pásztorkutyák ülnek. Okos, bozontos fejüket mereven előretartva szimatolnak a levegőben. Nem veszik le szemüket egy pillantásra sem a csordáról. Hangos ugatással jelzik, ha valamelyik állat eltért vagy bajba jutott. Csak parancsszóra várnak, s már ugranak. Hangos csaholással úsznak a szökevények után. Lassanként beérik a part felé tartókat. Eléjük kerülnek s szorítják vissza a mederbe befelé. Egyesek visszafordulnak, engedelmeskednek, a makacsok kitaranak. A pásztorok biztatják a kutyákat. Végtelen ügyesen úszkálnak a nagy szarvú állatok körül, belekapaszkodnak a nyakukba, kapdosnak a vízből kiálló orruk után. Amazok védekeznének, de hiába, engedniük kell! Vidám csaholással terelik vissza őket a csordába. Szinte mosolyognak is dolguk végeztével, ahogy piros kis nyelvük lecsordul oldalt a szájuk szélén . . .

Az öregpásztor kikötött az új legelőn . . . Mögötte a vezérbika is gázlóra lelt már. A csorda vége még messze bent úszik a mederben. Az eleje lassan cammog a gázlón felfelé! Térdig süppednek az iszapban. Felkapaszkodnak a part csorbáján és vad rohanást rendeznek a sziget belseje felé. Az új legelőn hasig érő fű várja a

csordát. Nem kell több az állatoknak! Még lihegnek a hosszú úszástól, de vidáman hemperegnek bele a lágy fűbe. Forognak egyik oldalról a másikra, nyögnek, bögnék, s nagy jókedvűen rugdossák a kék eget. Mikor így szépen megtörülköztek, csodálatosképpen megjárják előbb a szigetet, tájékozódnak, ismerkednek az új környezettel, s csak azután kezdenek el legelni, a selymes rét terített asztalán. Szépen feldíszítette a természet a legelő-asztalt. Teletűzdelte galagonya-, vadrózsa- és szederbokrokkal. Beljebb, a kis oldalág partján fiatal saggyás (sarjúerdő) díszlik. Hangos ropogtatással, vidám kolompszóval szélednek szét a sziget belsejében.

Az érkező csorda zaja felriasztja a bokrok hűsében pihenő őzet, szarvasokat. A természet vad gyermekei nem lehetnek közös tából az emberhez pártolt szolgálóállatokkal. Otthagyják a szigetet. Felejthetetlen látvány, amint csoportokba verődve úsznak át a csorda elől másik szigetre. Szép agancsos fejüket büszkén emelik ki a vízből, s a víz színe ezer csillogásban tükrözi vissza a pompás képet... A csorda egy-két hét után ismét új legelőre úszik, s ők megint kitérnek, más szigetre költöznek. Így kergetik egymást örökké, szigetről szigetre, legelőről legelőre.

Nem mindig sikerül ilyen simán az úsztatás. Sokszor történt már baj, károsodás. Legtöbbször mindig akkor, ha a gazdák vagy az előjáróság nem hagyták rá a pásztorokra, s beleszóltak az úsztatás irányába, az új sziget kijelölésébe. Pedig a felelősség mindig a pásztoré maradt. Ezért nem is szeretik, ha mesterségükben dirigálják őket. Különösen akkor bajos és veszélyes az úsztatás, amikor még nem szoktak össze az állatok, s jó részük idegenkedik a víztől. Soós Antal bácsinak igen ötletes úsztatási módszere van ilyenkorra. Egyenesen becsapja az állatokat. „Meg kék őket szöktetni.” A nagykolompos vezérmarhát előre átviszi a szemközti szigetre. Ez ott legelészik a parton, át-átbög a többihez, hívogatja őket. A bátrak mennének is, de a parton ott futkosnak a pásztorok kutyákkal, botokkal, s nem engedik őket. A csorda egész izgalomba jön, s ahol tud, szökni próbál. Csak erre

várnak a pásztorok. Engedik, hogy egy szálíg átszökjenek. Át is úsznak még a gyávák is mind!

Pontos napi beosztás szerint legeltetnek. „Ahogyan az állat teste kívánja.” A „háltató helyen” egyik oldalukon átfeküszik az éjszakát. Amikor bújik a nap, átfeküsznek a másik oldalukra. S reggel, már jól föntjár a nap, amikor maguktól megindulnak legelni. Mindent a nap járása igazgat idekint. Az állatok megérzik a reggelt, a delet, az alkonyatot, s a pásztorok hozzájuk alkalmazkodnak. Órára nincs is szükségük. Az öregpásztornak azért van egy mutatóba, de az is a nap szerint jár. A nyári időszámításra csak

*A pásztor
szemmel tartja
a jószágot*

legyintett Kelemen Viktor, hogy „az a városi urak dóga, itt kinn nem az az idő járja”.

Legelés közben szétterül a nyáj az egész szigetre. Terelni, hajtani sosem szabad az állatokat, mert csak az evésüket zavarja. „Rájuk köll bízni a legellést.” Úgy $\frac{1}{2}$ 11 tájban abbahagyják és maguktól visszamennek a „dillőre”, a megszokott partcsorbához inni és delelni. Maguktól megérzik a delet. Ivás után elfeküsznek a dillőn kérődzni. „Ha ölig mezzejük vót, elfeküsznek 4 óráig is. Ha meg gyenge vót a legellő, akkor előbb indúnak.” Ez alatt van idejük a pásztoroknak is ebédre, pihenésre. Delelés után

*Soós Antal pásztor
csörgősbottal
és a kutyáival*

újra szétszélednek a szigeten, napnyugtáig. Akkor ismét maguktól abbahagyják és visszajönnek a „háltató helyre”. A pásztor „nem zavarkulódik” velük egész nap. „Nékünk csak az a dögünk, hogy vigyázzunk, nehogy másik szigetre kódorogjanak át.” Éjjelre „hálni” korlátok közé, karámba mennek. Itt van mellette a pásztorok „gunnyója” is. Kisebb szigetekken, ahol rövidebb ideig tart a legeltetés, nem is csinálnak karámot. Szabadban hálnak itt az állatok, egy kupacban. Nem mindegyik pásztor szereti a karámot. Soós Antal is inkább szabadban háltat, míg Kelemen Viktor a karámnak a híve. Néha forró nyári napokon, napközben kevesebbet legel a jószág, s ilyenkor úgy este 10 óra tájt magától megindul, kb. 2 óráig éjjeli legelésre. A karámnál addig ég a tűz, s ha jóllaktak, fénye mellett szépen visszajönnek kérődzni a karámba. A megrögzött kódorgónak kolompot kötnek a nyakába, s hangjáról még éjjel is tudják, merre jár. A vezérbikára a legmélyebb hangú kolompot kötik vagy néha csengőt. A kolompszó összetartja a csordában, csoportokba összeszokott állatokat, s a különböző hangú csengők, kolompok kellemes összhangja szétterül a szigetek, Duna-ágak fölött és nagyon hozzátartozik a festői kép hangulatához.

Terelni itt csak akkor kell a csordát, ha úsztatni indulnak. A terelőszerszámok csupán az állatok kordában tartására valók. Legfőbb eszközüik a karikás ostor és a csörgősbot. Karikása minden pászturnak van, legtöbbször saját faragású, szép nyéllal, de nem veszik sok hasznát a sűrű csalit között. Inkább a csörgősbót használják bokrok között, erdőben. Ez a kedvenc szerszámuk. Szívós bácsi szerint az az igazi jó csörgősbot, „amellik ganéjba érlelt galagonyafából való”. Csak jól megrázzák és „hangjából már ért a jószág”. Igaz, hogy dobják is, ha kell, de hát „úgy érti meg, ha megkóstolja”.

Legfőbb segítségük a kutya. Általában kuvasz-puli keverékek, apró testű, mozgékony, szívós állatok. Megtanítják kölyökkorukban nógató, terelő szavakra engedelmesskedni. Nagyon szeretik ezeket a pásztorok. Megosztják velük falatjukat, s úgy beszélnek

róluk, mint a kedvenceikről. Hiszen a kutya a jobb kezük. Egy-egy ügyesebb, jobb állatnak még az emléke is sokáig szájról szájra jár közöttük. Soós Antal bácsinak szinte felragyog az arca, ahogy kutyáiról mesél. – „Vótak igen jó kutyáim, a »Mitvisz«, a Cigány, ez puli vót, meg a zsemlyeszínű Pityó. Ha hasigérőbe ment má inni a marha, maguktól elibementek, mert tudták, hogy át akarja inni a Dunát. Bárhun jártak a szigeten, csak megfűjtam a sípot, odaszaladtak hozzám. Átmentek egyedül is más szigetre is az elkódorgott marháért, s egymaguk visszahozták. Hangombul, meg a kutyaugatásbul má értett az állat, oszt magátul is visszafordult. De nemcsak az, amelliknek szólt, hanem mások is, amiket észre sem vettem. Vót úgy, hogy két szigeten is jártunk egyszerre. Barkásbul az Alsó-Mikácsit és a Jegenyést is legeltettük. Ilyenkor köllöttek a kutyák igazán! Megszökött marha után a vízbe csak a Mitvisz kutyát küldtem. Hama utolérte, ráúszott a hátára oszt úgy terelte vissza. Ha éccaka megindult egy-egy, akkor meg csak aszontam: »Te Pityó, eement egy, hajtsd nekem ide.« És a kutya azonmód elment, akármilyen sötét éjjel, akárhunnan is visszahozta.”

Kutyák, lovak, barmok csodálatosképpen olyan bajt, veszedelmet is megéreznek, amit az ember nem vesz észre – vallják a velük élő pásztorok. „Valami látás veri az állatot – mondja Soós Antal. – A Pityó kutyám egyszer íccaka álmomból vert föl. Vonyított kegyetlenül, felborzolt szőrrel ugatott valamit, de én nem láttam semmit. Csönd vót a karám körül. De a kutya csak nem hagyta abba. Nckirohant a semminek, mintha verekedett vóna valamivel, sokszor meg két lábra állt, úgy marta a semmit. Hiába nyugtattam, nem használt. Végre reszketve bújt oda hozzám, úgy nyugodott meg, nagysokára. Megérezte előre a bajt. Másnap fölnyársalta a bika...”

Sokszor előfordul, hogy a békésen legelő csorda egyszer csak nekivadul. Szűnyogoktól tán. vagy högölyöktől. De egyik sem kell hozzá, rontás miatt is lehet. A táltos hírében álló Kelemen Dénesről mesélik, hogy messziről ráolvasott a kisbodaki haragosa

csordájára, s az világgá szaladt. Három napig terelgették össze a szigetekről. Soós Antal édesapjának, Soós Péternek meg olyan tudománya volt, hogy éjjéli misén, amikor pontban éjféltkor mutatta fel a pap az Urat, akkor kötött csikóhajból sudarat magának. Ezzel aztán bárkin bosszút tudott állni. Valamelyik csorda irányába hármat pattintott vele, s az a csorda nekivadult, szétszaladt.

Aki még nem próbálta a dunai szúnyogok millióit, az nem is sejti, mi az. Akinek meg volt már szúnyogok hadával dolga, elképzelheti, mit jelent, ha ugyanolyan rajokban kegyetlen csípésű, éhes bögölyök támadják meg az embert, állatot. Bögölyökkel csatázva, szinte vágyva gondol az ember a szelíd, kis szúnyogokra . . . Nem csoda, ha a marha sem bírja sokáig és nekivadul. Rengeteget szenvednek kint az állatok czecktől a férgektől. Nagy szúnyog- vagy bögölyjárású nyarakon lesóványodnak tőlük. Mert meg sem állhatnak nyugton egész nap. Az Alsó-Vörösfüvest egyenesen szúnyogkaszárnyának hívja Soós Antal. Sokszor annyi itt a szúnyog, „hogy egész fekete tülle az állat is és megállása nincsen”. Ilyenkor bújnak a bokrok közé, futnak a vízbe, s beállnak, hogy csak a fejük áll ki belőle. Este a karám körül fűvel, ganéval füstölnek a szúnyogok ellen. Száraz ganéval füstölik tele a gunnyót is, mert ezt nem bírja a szúnyog. Igaz, hogy ember legyen a talpán, aki kibírja s meg nem fullad odabent. Félnek az állatok a mennydörgéstől, villámlástól is. Ilyenkor elbújnak a bokrok alá, s fejüket a legsűrűjébe dugják. Ha meg hetcesző szakad a világra, bebújnak a sűrűbe, nem látni szinte egyetlenegy sem, s elő sem jönnek, amíg az eső el nem áll. Ilyenkor a pásztorok is a gunnyóba húzódnak s ott várják ki nyugodtan a végét.

Baj, betegség is éri kint az állatokat. Anélkül nincsen. Állatorvos rendszeresen jár ki a szigetre, de ha sürgősen kell segítség, gyógyítanak a pásztorok – dugva – maguk is. Értenek hozzá, hiszen régen nem volt „lúdoctornak” híre sem idekint. A sebeket bekötözik. Hogy jobban száradjon, s a bogár se szállja, kormot törnek rá a gunnyó előtti tűzhelyről. Öreg pókhálót is raknak a sebre, van úgy, hogy marhaganét, de gyógyfüveket is tudnak rá,

amiktől hamar gyógyul. Sokszor megnyüvesedik a jószág. Ezt jól kinyomkodják és bekenik vastagon friss marhaganéval. Soós Antal édesapja úgy gyógyított nyüves állatot, hogy napkelet előtt kiment a vízpartra, füveket szedett. Ezzel megfűstölte a beteg állatot és ráolvasott, „mintha visszajárul számolt volna”. Elparancsolta a nyüveket. Sőt azt is meg tudta tenni, hogy más, messzi állatokra parancsolta rá őket. „Meg akartam tülle tanúni – mesélte Soós Antal –, de aszonta »nem taníthatlak meg rá, mer ha elmondom, akkor én nem használhatom többet. Majd a haláloságyamon átadom neked is a tudományt«. Csak mikor meghalt, katona vótam, nem lehettem mellette.” – Ha felfújódott a marha, bicskával trokározták. Bicskával vágtak cret is. Ugyancsak Soós Antal mesélte édesapjáról, Soós Péterről, hogy úgy 1902 tájt igen nagy vész jött az állatokra, a „vértál”. Nagyon meghíztak, oszt elment a vérük. Orrukból gyöngyözött ki először a vér, később meg a szőrükön keresztül a gerincüknél. Ezután megdöglöttek, naponta 5–6 darab. Kijött az állatorvos, ojtogatta őket, de csak elhullott azokból is sok. Már vagy 70–80 dögöt ástak el, mikor a gazdák könyörögtek édesapámnak, hogy segítsen. Apám lopva nekiállott. Amelyiknek gyöngyözni kezdett orrán a vér, fához felkötötte a fejét. Kifeszült így a vastag vérér és bicskával cret vágott rajta. Jó másfél litert kieresztett, aztán elkötötte. Ezek mind megmaradtak! Kelemen Viktor édesapja pedig, a „tátos” Kelemen Dénes ragályos kór ellen maga szedte füvekkel körülűstölte az egész csordát és ráolvasással elküldte a nyavalyát máshova. Azt is mesélik róla, hogy megfejte a szoptatós kancákat és tejüket orvosságul adta a betegeknek. Ugyanígy tudott anyadisznó tejével is embereket gyógyítani.

Megtörténik többször év közben, hogy a gazdák hazaviszik állataikat, vásárra eladni vagy munkára. Nehéz dolog kifogni a kiszemelt jószágot a csorda összetartó társadalmából. Tanúja voltam egyszer én is egy ilyen kifogásnak. Három növendéket szakítottak ki a csordából. Csodálatos, milyen nagy az összetartás az állatok között. Valóságos közösség alakul ki köztük. Vannak csoportok,

amelyek összetartanak, mindig együtt legelnek, mások meg nem férnek meg, s ha csak lehet állandóan bökdösik, piszkálják egymást. Akárcsak az emberek . . . A szilajjá vált állatokat csak törrel, pányvával lehet kifogni a közösségből. Az első fiatal tinó elé hurkot vetettek a földre. Lábával beleakadt. Nem tudott belőle szabadulni. Mikor közeledtek hozzá, földhöz verte magát, bögött, rugdosott. Ideges lett a csorda. A másik kettő már futni kezdett, amint közeledtek feléje. Pányvával kellett kifogni őket. Végre ladikhoz vonszolták mind a hármat. A gazdák beültek, evezni kezdtek, a pásztorok meg noszogatták a csorda felé mindig visszaforduló marhákat. Megindultak. Ladik mellett úszott a három állat. Parton a csorda mereven bámult utánuk. Egyszer csak iszonyatosat bödült a vezérkolompos. Erre mind a hárman, mintegy parancsszóra, nagyot kanyarodtak a vízben, s hiába volt minden evezés, kormányzás, visszaúsztak a partra ladikostul, emberestül. Nagyot káromkodtak, s kezdődött előről a püfölés, hajtás. Újra visszaverték őket a vízbe. Úsztak már ismét. Bömbölni kezdett az egész csorda. S a három állat másodszor is visszaúszott ladikostul a partra. A bojtárok erre nagy hajrával beverték a csordát a galagonyásba. A ladik ismét megindult nagy nehezen a túlsó part felé. Az állatok fejét egészen közelhúzták a csónak pereméhez. S eltűntek lassan a szemközti sziget mögött. Még messziről is idehallatszott az úszó marhák bánatos bögése. A csordából innen-onnan válaszok szálltak feljük. S a Duna tízszeresen visszhangozta búcsúzásukat.

Estefelé ladikok közelednek a csordához. A közeli falvakból kijárnak fejni. Leányok, legények kedvenc szórakozása cz hajnalban és napnyugtakor. A szigetek mögül már messziről bontogatja szárnyát a nótaszó, ahogy közelednek. S a tehének, amint meghallják a ladikok zörgését, sietnek a partra, ott várják őket, amíg kikötnek. Kapnak mindig egy kis hazai ingyencséget, csalamádét, meg só is akad egy kicsi a legények markában. A pásztoroknak is kedveskednek, sok gyümölcsöt hoznak ki nekik nyáron. Hamar megleli mindegyik a gazdáját, s megindulnak a fejőhely felé. Bent

a szigeten, galagonyabokrok hűsében egész utcásor volt régen vesszőből font fejőolakból. Olyan kis háromoldalú boksok ezek, amibe éppen belefér a tehén és fejője. Némelyiknek akolszerűen nád- vagy zsúpfedele is van. Kisebb szigeteken csak a szabadban fejnek, egy-egy bokor árnyékában. Lányok kis egy lábú fejőszéken, a „fejőkén”, a tehén mellé ülnek és rocskába, fejősajtárba fejk a tejet. A legények addig gallyal legyezik az állatot és sőt adnak neki, hogy nyugodtan álljon. Borjas teheneket a borjúk fejk meg és a pásztorok. Ők fejhetik azokat a teheneket is, amelyekhez messzi falvakból nem járnak ki fejni. Ha már elég erős a borjú, szája elé kis ruhát kötnek, hogy ne szophasson lépten-nyomon. Legelni azért tud tőle. Így van mindig tejük elég a pásztoroknak. Víz helyett is Dunába hűtött tejet isznak nyáron. Az aludttejet, „szerdéket” ugyancsak nagyon szeretik. Egyik legkedvesebb vacsorájuk. Esti fejés után senkinek sem sürgős hazamenni. A selymes réten cicázással, fogócskával, táncsal, vidám nótával szórakozik a fiatalság. És sokszor csak a csillagok mutatják nekik az utat hazafelé.

Az állatok maguktól lcheverednek a háltatóhelyen, a karámban, vagy ha nincs, összefeküsznek a puha fűvön. A pásztorok tüzet gyújtanak, vacsoráznak. Jól élnek idekint. Ha Nyáros-sziget, a téli szállás közelében legeltetnek, ebédet hazulról hoz ki nekik a család. Egyébként, messzi szigeteken csak akkor esznek „hazait”, ha az asszonyok éjszakára meglátogatják őket és jó vacsorát hoznak nekik kedveskedésül . . . Máskülönben maguk főznek bográcsban, vagy fazékban a gunnyó előtt földbe ásott tűzhelyükön. Kenyér jár az állatokért, szalonna, kolbász, sonka is kerül melléje. Tejet fejnek a csordán. Hal, madártojás meg mindig akad odakint. Azzal csúfolják őket a falubeliek, hogy a pásztor a dögöt is megeszi. Amikor megkérdeztem erről Soós Antalt, igen diplomatikusan válaszolt. „Akármilyen húst eszik az ember, a mindig dög, mer egy sem élő.” A betegségben elhullott állatot „amelliknek testit átjárta már a nyavala” – elássák. De ha sebe-

süléstől, úsztatás közben, vagy más módon „cgiszsígesen” hullik el az állat, ellés után a borjú, azt megeszik. Megehetik, s csak bőrével kell elszámolniuk. Még vidám dudanótájuk is erről beszél:

*„Gulyás bujtár akkor bízik,
Mikor dögre jó bort iszik,
Eszik, iszik, jó bort iszik,
Fogja ja bottyát, nagyot ugrik.
Csíp a tető, rúg a bóba,
Ébez szegény legény, szóga,
Gazdagnak is kifordulna
Tarka tebén surogója.”*

A pásztorok sohasem unatkoznak. Legfeljebb üres idejük van. De akkor is akad javítani, faragni való elég. Nem is „igazi” pásztor az, akinek nincs saját faragású fakanala, fatányérja, csontból sótartója, tükre, tülke vagy díszes ostor nyele. Gyenge fűzgallyakból kosarakat, székeket, kasokat fonnak. Ez is hoz a konyhára valamit. Sokszor kell javíttatni a karámot, a gunnyót. Szél, eső ellen nádból, vesszőfonásból bottal feltámasztott sátort csinálnak (lészának is hívják), vagy oszlopokra rakott nádtetővel fészert az elléscskehez, fejéshez. Olyan gunyhójuk is van, hogy élő fákat fonnak körül fűzvesszővel vagy nádfallal, s befedik az egészet. Kívülről sokszor betapasztják sárral. Ez a sellenc. Az állatok szőrét megnyírják és felhasználják. Vánkost tömnek, ostorcsapót pödörnek, s a gunnyót is szőrrel kevert sárral tapasztják be, mert az nem repedezik meg olyan könnyen.

Effajta munka közben, déllőn, vagy az esti pásztortűznél megindul a beszéd fonala is. Ilyenkor meséltek nekem mindig szívesen a régi, szép életről. Amikor sok és nagy volt kint a csorda. Szép magyarfajta marhák. Óriás szarvú, kormos szemű bikáikról, a Hunyadiáról, Patkóról, Villámról, Selymesről ma is úgy beszélnek, hogy szinte simogatják őket a szavukkal. Mesélik, hogy Hunyadi akkora volt, mint az óriás, földbe gyökerezett az ember lába, ha

elibeszaladt, s hamarosan fán keresett előle menedéket. Szelíd állat volt, a pásztorok kezéből evett, de az idegennek hamar neki-szaladt (egyszer édesapámat is felkergette gyerekkorában a fa tet-jére). A Villám már gorombább volt. Egyszer úgy fához nyo-mott egy bujtárt, hogy törött bordákkal vitték kórházba. Máskor meg úgy nekivadult, hogy hárman sem bírtak vele. Csak az öreg Kelemen Dénes, a „tátos” mert elébemenni pusztá kézzel. Ro-hant feléje, de keményen ránézett és rászólt. Villám megtorpant, s odakullogott hozzá megnyalni a kezét . . . Csudálatos „tudomá-nyuk” volt a régi pásztoroknak, Kelemen Dénesnek, Soós Péter-nek, Szigeti Ferencnek, Páli Jánosnak, Novák Antalnak. Az ördög-gel cimboráltak. De erre majd külön fejezetben kerül sor.

Ők még látták a szabályozás előtti, utolsó nagy áradásokat amikor csak a „dombokon” maradtak meg a marhák és karvas-tagságú fákat is rágtak már éhségükben. S de sok megfulladt kö-zülük a bokrok között. Emlékeznek az utolsó farkasokra is. A leg-utolsót Nyáros-szigeten látta Soós Antal még az első háború előtt. Télen volt, s az ablakból nézték, amint jött a pásztorház felé. Előtte leült kicsit a hóba, tájékozódott, aztán elszaladt a Tanya felé. Útközben egy kutyát mart meg és félig megette. Puskásokért szaladtak, de a vízparton nyoma veszett. Valószínűleg átúszott az ágon, s harmadnap hallották, hogy Kisbodaknál meglőtték. Vad-disznókra is emlékszik még ebből az időből. Felső-Madárszigeten látta az utolsó kondát, egy anyát hat malaccal. Olyan sűrűség volt itt akkor, mint az őserdő. Az ember is csak az állatok kö-zött tudott menni a szűrös indák miatt.

Az ilyen ősvadonban nem csoda, ha máig él köztük a mese tátosokról, garabonciásról. Ők még saját szemükkal láttak ilyen-eket. Soós Antal mesélte nekem, este a pászortűz mellett.

– Ha az asszonyok megkívántak, jó vacsorát hoztak ki, oszt kinn háltak velünk a gunnyóban. Anyám is kinn vót egy éjjel apámná. Arra ébredtünk föl, hogy egy szép fehér bika legelt a gunnyó mögött. Kimentünk, oszt hárman be akartuk hajtani, de nem tudtuk sehogyse, mer a karámajtóból mindig visszafordút.

Harmadszor megugrott a víz felé. Anyám utánament, de látta, hogy úgy sétál át a vízen a bika, nem süllyedt el benne. Igen megijedt, kiáltozott apámért. A túlsó partról visszaszólt a bika: „Szerencséd, hogy ésszel éltél és nem gyüttél tovább utánam!” Mer tátos vót.

Garabonciást kétszer is látott Soós Antal. – Eccer íjjel arra íbredtem, hogy egy dcrék nagy ember ment el a gunnyó előtt. Kabátja vállára vót akasztva, fehér inge látszott a karján, ahogy fogta. Fölkeltettem idesapámat. Mire kigyüttünk a gunnyóból, ott áát az ember a karám véginél és kezibül egy nagy vessző nyőtt ki. Olyan magos vót má, mint a fák. Rácsapott véle a karámra, erre a marhák mind fölugrátak, böggve kitörték a karám ódalát, oszt elszaladtak. Mire odanéztünk, a bot felnyőtt egészen a Holdig, az ember fölmászott rajta, már fönn vót magosan, a felhők közé ment be. Épp láttuk, mert a Hold akkor bújt elő...

– A mostani háború előtt is láttam garabonciást. Kinn vótunk Jakabba. Csúnya, nagy fölhők gyűltek. Eccercsak egyik mögül előbújt a garabonciás. Emberformája vót rendesen, csak nagy ökörfarka is vót néki. Mondtam a fiamnak: „no, ez garabonciás, biztos nagy baj lesz belülle. Hát lett is akkora szél, hogy széthordta a boglákat, házak tetejét lefújta. Kidöntötte a fákat itt a szigeten is. Csak úgy tudtunk a karámhoz menni, hogy az egyikünk folyvást a fákat gurgatta el az útból.”

Az öreg Czikhart bácsi Cicolán pedig úgy látott garabonciást fiatal korában, hogy nagy vihar kerekedett. Apja előresietett a marhákkal, hogy még időben hazaérjen a faluba, ő pedig mögötte hajtotta a disznókat. Egyszer csak fölnéz és látja felhők közt menni, bottal a kezében a garabonciást. Lábai lent lehettek valahol a falunál s olyan óriás volt, hogy felsötözte és feje a felhőkbe ért. Valószínűleg szép példája ez a látomás a kódárnyék (refrakció) ritka természeti tüncménynek. Néhány nap előtt a faluban járt, de nem kínálták meg tisztességesen, s most eljött

bosszút állni. Szétszórta a kazlakat, leseperte a nádtetőket, villámokkal házat gyújtott és még jégverést is szórt a határra . . .

S ott élnek közöttük a tátosok, garabonciások ma is – pogány hiedelmeikben – évszázadok óta . . .

Régen az első hóig kint maradtak. Volt úgy, hogy csak karácsonyra vitték haza az állatokat. Később már mindszentre hajtottak haza, ha megjöttek a hideg esők. Ma már Szent Mihálykor ér véget a kinti élet, s csak ha nagyon szép az ősz, akkor maradnak kint legfeljebb Szent Mártonig. Nyáros-szigetre úsztatnak mindig, ott osztják szét a csordát. Ez éppen olyan ünnepélyes, nehéz munka, mint a tavaszi kihajtás. A gazdák érte jönnek az állataikért. Csak nem olyan könnyű ám széthordani őket! Amelyik ismeri a gazdáját, mert egész éven át rajta tartotta a szemét, az megismeri a hangját és szavára szépen odamegy hozzá. De nagy részük szilajon vágja fel a fejét, vagy nekilódul, ha közelednek feléje. Nehéz a csordát széthajtani. Megbontani az állatok kialakult közösségét. A vadabbakat pányvával, törrel fogják ki. Bömből az egész csorda. Különösen a kint született, félvad növendékeket, fiatal bikákat nehéz engedelmességre bírni. A csikók is vadul száguldoznak. Hárman, négyen is birkóznak velük, mire rájuk kényszerítik a kötőféket és szekér után kötik őket. Mennyi verejték, küzdelem, szitkozódás, mire elvezetik őket hazafelé! A gazda nélkül maradt jószágot – mert nem jöttek el értük – a pásztorok maguk kísérik haza.

Este hangos a kocsma. A gazdák áldomást fizetnek a derék pásztornépnek. Meg is érdemlik, hiszen egész idő alatt, éjjel-nappal, köznap és ünnepen szakadatlan gondját viselték a nagy vagyont érő jószágoknak.

A „pásztorok búcsúja” Szent Mártonkor van. A szerződéseket, fogadásokat is ekkor kötik. Rendszerint egymás közt mulatnak utána a pásztortanyán. Ahogy Soós Antal meséli, sokszor két-há-

rom napig mulattak egyfolytában, de „vót úgy is, hogy egy hétig dudáltam megállás nélkül”! Nagy jókedvükben ropják szép régi táncaikat dudaszóra öregek, fiatalok egyformán. És szilajon csap magasba duhaj éneckük szárnyán a dudanóta pogány természetességű (közölhetetlen szövegű) dallama (Néprajzi Múzeum adattára).

Aztán a pásztorok is visszahúzódnak téli szállásaikra, hogy mire a langyos szellők újra meghozzák a tavaszt, újra kezdhessék a kóborlást állataikkal, ősi szokásaikkal szigetről szigetre.

4. Hajósok, naszádosok

Nem volt régen a Szigetköznek olyan víz menti faluja, ahonnan a szabályozás előtt tucatszám ne szolgáltak volna dunai hajókon. Különösen az ifjúságnak volt kedvelt erőpróbája, s akár gazda, akár mezei legény volt, néhány évig szívesen járta hajóval a vizeket. Odahaza sok volt a víz, kevés a föld, nagy a család. Kellett is mindenütt a hajóskereset. S így alig akadt öreg ember, aki ne kóstolta volna a hajóséletet... A közeli, belső forgalom dereglyéseit „hajósok”-nak, a messzi vizeket járókat pedig „naszádosok”-nak hívta a nép. Hajós és Naszádos családnevek máig őrzik emléküket.

Különösen Vének, Szőgye, Nagybjacs, Lipót, Remete voltak híres hajósközségek. Alig akadt itt család, hogy legalább egy fia ne lett volna állandóan hajón. Bácsa, Kunsziget lakói pedig a vontásban tűntek ki.

Ha visszaemlékezünk egy kicsit a vizek életének fejezetére, elképzelhetjük, hogy itt a szeszélyes, zabolátlan vizek birodalmában, a szinte évről évre változó medrekben, milyen izgalmas, nehéz dolog lehetett a hajózás. A Duna-ágak állandó vándorlásával hol ez, hol az volt a főág, s így vándorolt a hajózás útvonala is a Mosoni-Duna és a csallóközi Kis-Dunával határolt széles területen. Teljesen a víz szeszélye irányította a hajók útját, és sokszor előfordult, hogy ahol nemrég még forgalmas hajózás volt, s terhelt hajók járhattak, ott már legközelebb elzártonyosodott vizet talált a hajós, vagy néhány év múltán nem is folyt arra Duna-ág.

Bármily nehéz volt is itt a hajósélet, a dunai forgalom története mégis a legősibb időkbe nyúlik vissza. Szinte attól kezdve,

Hajóvontatás a Mosoni-Dunán

hogy az ember először rámerészkedett kezdetleges csónakjával a nagy folyó hátára, igen jelentős volt ennek a vidéknek gazdasági fejlődésében. A Duna völgye már az ősi obszilián- és borostyánkő-forgalomban első helyen állott. Ennek a forgalomnak nagy részét is vízi úton, kezdetleges bárkákon bonyolították le. A római korból pedig érdekesen ír a dunai hajózásról Strabo: „Rerum geograficarum” c. nagy művében. A népvándorlás zavarai után a magyar honfoglalással újra fellendült a dunai forgalom. A történelem folyamán ez a szigetközi szakasz volt legérdekesebb része a Dunának. Részen azért, mert a nyugat felől jövő forgalom Komáromig volt a legnagyobb, másrészt, és legfőképp azért, mert ezen a szakaszon volt legvadabb a Duna, legnehezebb a hajózás. A sok ág, száz és száz sziget, szinte napról napra változó zátonyok közt, mint egy óriási útvesztőben, rengeteg nehézséggel kellett megküzdeniük a hajósoknak. A leselkedő, számtalan veszed-

lem miatt bizony igen gyakori volt a hajótörés ezen a szakaszon. Sok ilyen esetet említenek Árpád-kori és későbbi okleveleink.

Az Árpád-korban a mai Mosoni-Duna-ág helyén vezetett a hajózás fő útvonala. Egyik védelmezője a Duna teraszán Moson vára volt, s fő forgalmi központja Magyaróvár városa. Ugyancsak a szerepet töltötte be Győr is a rábai révnél. Jártak még szállítóhajók a Szigetköz közepén folyó egyik főágban is. Ennek azonban ma már csak egészen elmocsarasodott nyomát találni. A lébényi híres Árpád-kori templom egyik oklevele említi, hogy az építéshez szükséges köveket Araknál rakták kocsira a dereglyékből. Arak határában pedig ma már csak az az elmocsarasodott holtág kanyarog.

Később megoszlott a forgalom a Mosoni- és Csallóközi-Duna-ág között, s így volt ez az Anjouk idejében is. A XVI. századtól kezdve a víztömeg újra dél felé húzódott és a fő forgalmi útvonal újra a Mosoni-Duna lett. Az északi részen egészen elzátonyosodott a víz. A XVII. század végén már újra megoszlik a forgalom, s csak az 1700-as években húzódott át a fő víztömeg, s vele együtt a hajózás is a csallóközi oldalra. Így tartott ez a vándorlás a múlt század végi szabályozásig.

A sok nehézség ellenére mégis elég nagy forgalom bonyolódott le az itteni Duna-ágakon. Hiszen ez a Duna-szakasz volt a magyarországi kivitel és behozatal kapuja nyugat felé. A szárazföldi útvonalak pedig még ennnyire sem voltak biztonságosak, s ezért a kereskedők mégis a sok veszedelemmel járó vízi utat választották inkább. Erről a régi dunai forgalomról sok értékes adatot találunk okleveleink mellett a hainburgi vámtarifa egykorú íásaiban is. Okleveleink szerint (Árpád-kori okmánytár) Szent István, I. Endre, I. Géza, Kálmán királyok idejében nemcsak kereskedelmi, hanem jórészt külföldi hadi- és utánpótlást szállító hajók jártak a Dunán és igen sokan szenvedtek hajótörést ezen a szakaszon. II. Géza 1148. évi oklevele szerint a Duna volt a legfőbb kereskedelmi útvonal. Nemzetközi szempontból számottevő behozatalunk a cserép-, malomkő-, bőr- és faipari áruk, szövetek voltak. Kivi-

telünk pedig főleg gabona, bor és élelmiszerek. II. Endre és IV. Béla oklevelei pedig só- és fahajókról emlékeznek meg.

A hainburgi vámtarifa 1243-ból jelentős forgalmat mutat Pozsony felől. Főleg gyümölcs, kenyér, hal (különösen a viza), prém, bőr, méz, viasz volt a szállító dereglyék rakománya. Az Anjoukorban is Magyarország legfontosabb összekötője kelet és nyugat felé egyformán a Duna volt. Érdekes, hogy Duna-szakaszunk forgalma mégis csak inkább belforgalomra korlátozódott ebben az időben és nem tudott bekapcsolódni a nagy nemzetközi forgalomba. Ennek oka a bécsi árumegállító jog volt 1221 óta, s miatta nyugat kereskedői, ha csak lehetett, elkerülték a Dunát. Helyette annál élénkebb belforgalom alakult ki Bécs és Pozsony, valamint Pozsony–Buda közt.

A zabolátlan vizek mellett főúri hatalmaskodások is állandóan zavarták ebben az időben a dunai kereskedelmet. Sok oklevelünk emlékezik meg ilyen pereskedésekről. Így Nagy Lajos 1356-i oklevele szerint a Mosoni-Duna-ágban három borhajót „vámoltak meg” jogtalanul a Héderváry grófok. Ugyancsak Nagy Lajos 1357-ben kelt oklevele ítéli el Wolfurdi Konrádot, amiért Magyaróvárott „megvámolta” a pozsonyi élelmiszerszállító hajókat. És így tovább... Számos hasonló oklevelet említhetnénk még a főúri jogsértésekről, de mindezekből most csak az érdekes számunkra, hogy adataiból szépen kirajzolhatjuk a XIV. század dunai útvonalait. Szerintük a legfőbb hajóút a Mosoni-Duna-ág helyén volt, s mentében Magyaróvárt, Hédervárt, Öttevényt, Abdát, Győrt említik, mint fő kikötőket. Másik útvonalat is említeneek ezek az oklevelek. Rajka, Kisbodak, Ásvány voltak főbb vámhelyei. Ugyancsak tudunk csallóközi területen levő hajózott Duna-ágról is, Somorja, Bodak mellett. Ez a víz és vele a hajózási útvonal lassú északra tolódását mutatja.

A sok veszedelemhez alkalmazkodott a hajósok életmódja. Csak nappal hajóztak és csakis csendes, jó időben. Estére mindig kiköttek és csak hajnalban indultak tovább.

Ha pedig szeles, ködös, esős idő köszöntött rájuk, ha szél miatt nagyon hullámozott a víz, napokig vesztegeltek a part mentén és várták az időjárás megjavulását. Természetesen cz nagyon megnyújtotta a menetidőt. Bécsből Komáromig rendes körülmények között is öt napig tartott az út! Visszafelé pedig rövid nappalok idején bizony egy hónapig is! Télen szünetelt a forgalom, s a hajókat a partra húzták. Sok elpusztult közülük a hóban, fagyban, sokat pedig a tavaszi jeges ár sodort el. Így 1557-ben az összes pozsonyi hajókat szilánkokká aprította a zajló jég. Tavasszal, az áradás után, a még duzzadt vízen újult erővel indult meg a forgalom s ilyenkor még a kisebb ágakba, mellékfolyókba is beme-részkedtek.

Nyári, őszi elejei sekély vízálláskor pedig ismét csak vesztegeltek s várták az áradást, amint mondták: „hogy elérkezzen a hajózás ideje”.

Érdekeseek voltak hajóik is. A regensburgi Hajózási Múzeumban láttam ilyen dereglyéket eredeti állapotban, de modelljeik megvannak a mi Közlekedési Múzeumunkban is Budapesten. Könnyű, sekély járatú hajók voltak, födetlenek, farukon nagy kormánylapáttal. Rajtuk kívül még erős, nagy tutajok is voltak forgalomban. Az árut hordókban szállították, még az ércneműket is. Víz mentében a folyó ereje volt a mozgató erő. A nagy, hátsó evezőlapátot csak kormányzásra használták. Felfelé azonban már körülményesebb volt a hajózás! Legtöbbször lóvontatással húzták fel a hajókat. Tíz-tizenkét lovat fogtak be átlag egy hajó elé. A nagyobbaknak azonban terhelten 40–50 ló is kellett! A partok mentében kivágták a fákat. Itt jártak a lovak. S az így keletkezett vontatóutat igyekeztek karbantartani. A lovak váltására fontosabb vásárhelyeken, mint pl. Győrben, Mosonban is nagy lóistállókat tartottak fenn. Még így is nagyon körülményes volt a felfelé irányuló forgalom és sokszor bizony nem fizetődött ki. Ezért aztán, különösen a nagy nemzetközi forgalom kereskedői visszafelé nem szívesen vontatták hajóikat, hanem áruikkal együtt ezeket is eladták. Ezért gyűlt össze Pozsony, Komárom, Győr kikö-

tőiben sokszor annyi hajó, s ezért lehetett olyan olcsón hozzájuk jutni, hogy sokszor deszkának vagy tűzifának is megvették.

Az újkorban nem sokat változott a hajózás iránya és anyaga sem az Anjou-korhoz képest. Csupán a XVII. század hosszú harcai jelentettek újat, mert ezekben igen nagy szerep jutott a dunai útvonalnak is. A szállítás olcsóbb volt, az ellenség is kevésbé veszélyeztette, tehát ide összpontosult az utánpótlás. A dunai hajóhad állandóan itt cirkált, s csapatszállító naszádok mellett hadiszereket és főleg élelmiszert szállítottak. A szükséges hajópark előteremtésére a császár lefoglalhatta az összes dunai hajókat és a hajósnépet is igénybe vehette. A bécsi Hajózási Hivatal keretében a főhajómester volt az itteni forgalom legfőbb irányítója. Visegrádtól Bécsig vontatóutat építettek a felfelé vontatás megkönnyítésére, s Magyaróváron, Győrben is külön útmester és famester székelt a vontatóút karbantartására. Külön érdekesség volt a csapatok élelmezésére állandóan a Dunán cirkáló „kenyérsütő flotta”. Ez szállította az élelmiszert. A kenyeret a hajókon sütötték és innen élmeztek a Duna mellett harcoló, de inkább csak ide-oda vonulगतó császári seregeket.

A török időkben fejlődött ki keleti kereskedelmünk a Dunán, amit Takáts Sándor írásaiban megelevenít.

Az 1615-ös szerződés szabaddá tette a dunai utat, és a török kereskedők Komáromig, Pozsonyig feljárhattak áruikkal. Kereskedelmünk rég nem látott fejlődésnek indult, s ennek megfelelő volt a forgalom is. A bécsi Keleti-kompanyia azonban igyekezett lefölözni minden hasznot a magyarok elől. Áruvizsgálás, vámserződés volt Pozsonyban, Magyaróváron, Győrben és Komáromban. A dunai harmincadjövedelmek voltak a legnagyobbak. Magyaróvárrott a behozott és kivitt áruk értéke meghaladta évenként a 25 millió forintot! Ebből is kiviláglik, hogy a Duna volt akkor is kereskedelmünk legfontosabb ütőere. Az áruk javarészt ez időben is liszt- és borszállítmány volt. A gabonát már nem hordókban, hanem különleges, gabonaszállító hajókon, zsákokban szállították. A lisztet pedig erre a célra készült, nagy, hordószerű hom-

bárokba rakták (6–9 q fért egybe). A bort nagy hordókban szállították, s a híres magyar borok mellett főleg osztrák, török és olasz borok voltak forgalomban.

Később, a háborúk és politikai viszonyok miatt újra lehanyatlott a dunai forgalom. A török kiűzése utáni időkből csupán az osztrák sóhajókat érdemes megemlíteni. Az elnyomatás gyűlöletének vakságában gyenge minőségű osztrák főtt sót hoztak be Magyarországra olcsó pénzért, hogy a világhírű magyar kősót tönkretegyék. A magyar szabadságharcosok gerillacsapatainak ezek a sóhajók természetesen állandó célpontjaik voltak. Vak Bottyán kurucai a csallóközi és szigetközi vizeken igen sok labanc hajót elsüllyesztettek vagy felgyújtottak. Nem is mertek másként jönni, mint hadihajó-kísérettel. Legénységet sem igen kaptak rájuk, mert a veszélyes útvonalat ismerő, szigeti falvak népe mind kuruc volt. Rákényszerített hajósaik pedig az éjjeli kikötés ideje alatt visszaszökdöstek. A sóhajók útja is Magyaróvár mellett vezetett el, s itt nagy sóhivatal működött a forgalom lebonyolítására. (A magyar nép azóta is „sóhivatal”-nak mondja gúnyosan a hasonló, esetlen intézményeket . . .).

A nemzetközi forgalom mellett jelentős volt mindig a Szigetköz helyi hajózási forgalma is. Sok olyan adatról tudunk a céhíratokból, hogy a szigetközi községek káposztatermésüket a Dunán szállították Magyaróvárra, Győrbe, Pestre, sőt egészen le Bajáig! Nyolc-tíz dereglye indult egyszerre, hajónként 10–20 ezer káposztafejjel! Út előtt meggyóntak, misét mondtak, mert bizony igen veszélyes út előtt állottak. Néhány hét múlva kerültek csak haza, lóvontatta üres dereglyéikkel, vagy sokszor gyalog, mert a káposztát útközben, hajóstul, mindenestül eladták. Állatokat is szállítottak hajóikon. A múlt században pl. a győri piacra hajókon hozták a sertéseket. Ezek az uszályok ugyanolyan rekeszcs berendezésűek voltak, mint a mai vagonok. A kereskedelem tárgya azonban elsősorban a gabona volt. Csak 1840-ben 35 győri hajótulajdonos 2 millió 300 ezer mérő gabonát szállított! Idegen hajókon még kb. 3 millió mérő érkezett a dunai vízimalmokba. (1 mérő kb. 40–50

kg.) A gabonakereskedelem különösen a 60-as években virágzott. A gabona mellett még pamutot, gyapjút, fát, bort szállítottak.

Személyforgalom is volt. Oklevelek említik, hogy Győrből a követek hajón mentek az országgyűlésre, bírósági napokra Pozsonyba, Budára. Az élelmet, tűzifát külön hajó szállította utánuk. A győri várhoz tartozó naszádos katonaság ugyancsak itt cirkált a közeli vizeken (Bedy).

Erre a régi szép hajóséletre még sokan emlékeznek a mai öregek közül. Véneken pl. Szigetközi István (1867) és Sokorai Ignác (1880) kormányosok voltak vontatott hajókon, Szabó Imre (1875) pedig lovakkal vontatott. Kunszigeten Szalay Vendel (1869), Naszádos Péter (1865), Bácsán pedig Oros János (1879) vontatott még ökrökkel, lovakkal, míg Ásványon Máté Vendel (1878) gyalogvontató volt uradalmi fa- és káposztaszállító hajókon. Az ő beszédük nyomán elevenítsük fel egy kicsit ezt a ma már csak emlék-hajóséletet.

A múlt század derekán, végén, tehát a szabályozás előtt, még igen élénk forgalom bonyolódott le a szigetközi Duna-ágakon. Csak Győrött magában 41, később 35 hajótulajdonosról tudnak. Volt olyan, akinck 10–15 hajója volt, s így sokszor 100, 150 hajó is horgonyzott a győri kikötőben. De sok hajótulajdonos járatott erre dereglyéket, Komáromból, Magyaróvárról, Pozsonyból is. Az uradalomnak (Héderváry grófok, győri káptalan, pannonhalmi bencések) ugyancsak szép számmal jártak hajóik a belforgalomban. Az átmenő forgalom szintén tekintélyes volt. Nagy tetejes szállító uszályok, burcellák jöttek Pcszt, Baja, Orsova felől, sokszor Szegedről is, mentek Magyaróvár, Pozsonyon át Bécs felé. Ezeket felfelé szakaszonként vontatták. Így Pesttől Esztergomig, onnan Komáromig, majd Győrtől Magyaróvárig, Rajkáig, s Hainburgon át Bécsig. Győrött cseréltek a komáromi vontatók a Győr környékiekkel. Ők Magyaróvárig vontattak, s innen a mosoni, kálnoki, halászi lovak vitték tovább Rajka, Pozsony felé. Legtöbbjük gabonát, lisztet és bort szállított.

A tulajdonos megbízottja a hajón a kormányos volt. Ő felelt a hajóért, parancsolt a hajósnépnek és tárgyalt a vontatókkal. Igen nehéz „poszt” volt ez, mesélte Szigetközi István, mert sokszor se éjjele, se nappala nem volt a zátonyok, örvények, szél, rossz idő veszedelmei közt. Igaz, hogy úgy ismerték a Dunát, mint a tenyerüket. A hajók nagyságától függően 4–5, vagy több hajóslegény dolgozott a kezük alatt, helyettesén, a pótkormányoson kívül. De tartsunk talán időrendi sorrendet.

Tavasznylástól kifagyásig járták a vizeket. Télen csendes vizű ágakban teleltek a hajók, ahol a jégzajlástól nem kellett tartaniuk. Sokat partra húztak közülük javítani. Hajójavitgatásból, karbantartásból telt ki a téli munka. Ha mozgott a jég, talpon volt az egész hajósnép, csákyákkal, lapátokkal tologatták el a hajónak tartó jégtáblákat. Ezek tehettek bennük legtöbb kárt.

Amint tavaszodott, megpezsduült az élet a kikötőkben. A parti hajóskocsmákban megtörténtek a szegődések, s ki-ki ráköltözött a hajójára, legszükségesebb ruhájával, élelmével. A hajókon maguk főztek, s így csak a nyersanyagot vitték magukkal.

A vontatógázdákkal esetenként, egy-egy útra egyezett meg a kormányos. A vontatás díjában előre megállapodtak, mindig az egész útra, nem napszámba, vagy kilométerre, hanem indulástól a célpontig. A díjazás különböző volt s mindig lovanként számították. A terheléstől, vízjárástól, időjárástól függött. Áradó víz, nagy sodrás vagy esős időben a sáros, süppedős vontatóút megdrágította. Üres hajó vontatásáért természetesen kevesebb bér járt, mint a terheltért. A kunszigeti Szalay Vendel szerint „Gyórtól Magyaróvárig 40–60 Ft-ot kerestek 1 pár ökör után, attól függött, milyen vót a víz meg az idő”.

„Jó kereset vót, mert 5–6 forint vót egy fajn ünneplő csizma, 30–40 Ft egy jó tchén, 60 Ft egy pár ökör!” A kunszigetiek leginkább ökrökkel vontattak Győr és Magyaróvár között. Az állandó vontatók megvették a jó ökröket, egy-két úton lehajtották és továbbadták. Nem kímélték az állatokat. Hiszen jóformán egy úton megkeresték az árukat. A bácsaiak már inkább lovakkal

vontattak. Oros János szerint jó időben 20–30, nehéz úton 40–50 Ft-ot kerestek Győr és Óvár közt, de voltak nehéz naszádok, hogy 60 Ft-ot is fizettek. A vénekiek inkább csak Gönyű és Győr közt vontattak, Magyaróvárig ritkán mentek el. Győrig egy pár ló után 5 koronát fizettek csak jó időben, de ilyenkor kettőt is tértek egy nap. Rossz időben vagy amikor a Rába áradt, az Öreg-Duna apadt, s ilyenkor a Duna-ágnak igen nagy volt a sodrása, 10–12 Ft-ot is kértek egy pár ló után. Igaz, hogy egy napig is tartott ilyenkor a 15 km-es út. A kereset tehát nem volt rossz, s így szívesen jártak a gazdák vontatóba. Naszádos Péter mesélte, hogy alig várták már a hajókat. Akármilyen szoros munkaidő volt is otthon, ha hajóra hívták őket, otthagytak kapálást, aratást, cséplést is és mentek vontatni. „Vót úgy is, hogy a cséplést is ott-hattuk a vontatásért, nos, mire kéthetire hazamentünk, há kicsírázott a gabona a szérűben.”

Amint rendben voltak a szegődésekkel, berakták a rakományt, ráfogtak a hajóra, felszedték a horgonyt és már indultak is. Csak a vontatás nem ment ám ilyen egyszerűen. Érdemes egy kicsit megállnunk a szerkezet megismerésére. A vontatás technikája hasonlított a tiszaiakéhoz. Csak az elnevezések kissé mások. Tetejes és nyitott hajók jártak. Farukban kis fakunyhó volt, a hajósok számára szállásul. A hajó rakodóterében, a hombárban is aludhattak. Középen volt a vízhányó, itt szivattyúzták ki a beszivárgott vizet. Sokszor csak szapollal merték ki vödörkbe. Ez volt az éléstár, mint a hajó leghűsebb helye. A peremeken „járódeszka” volt, ezen futkostak orrától a faráig. Vontatás szempontjából a hajónak egyik legfontosabb része az árboc vagy örfa volt. Három-négy, nagyobb naszádoknál 9–10 m-es fenyőoszlop, jó mélyen a hajóba ágyazva. A csarnakkötéllel pányvázták le a hajó oldalához, hogy bármelyik oldalról jövő nyomásnak ellenállhasson. Középe táján a paránkás kötéllel szabályozták a vontatókötél magasságát. Sok hajón csak az árbocon levő kampóba akasztották, paránkás kötelet nem használtak. A vontatókötél 200–300 m hosszúságú, háromsodrású kenderkötél volt, de újabban vékony, sodrott drót-

kötelet is használtak. Végét a hajó farában levő kötelesbakra erősítették. Nyitott dereglyéknek a derekában volt a vontatókötelet tartó bak. A vontatókötelet ezután az árbocról lógó paránkáskötél kampójába vagy az árboc horgába akasztották s úgy vezették ki a partra. A vonóerő így nem hatott közvetlenül a hajó orrára (másképp mindig kihúzták volna a partra), hanem két súlypont: az elején levő árboc és a farán a kötelesbak közt ingott a hajó. Ez aztán lehetővé tette a könnyű kormányzást, a bódé tetejéről hosszú nyelű, hatalmas kormánylapáttal. A parton erős pöccökkel, csattal akasztották rá a vontatókötélre a rudaskötelet (másnéven cukkot). Belőle ágaztak ki kb. 2 m-nyi távolságra mindkét oldalon a húzóláncok vagy hámfakötelek. Ezek végére akasztották a hámfákat.

A „ráfogás” úgy történt, hogy a rudaskötél legelejére a vezetékvat vagy vezérrudast akasztották. Mögötte a kötél mindkét oldalán párosával következtek az állatok, úgy, hogy mindegyik kötőfékét az előtte haladónak hámfájához kötötték. Így nem húzhattak széjjel, egy irányban kellett haladniuk. Legvégén, a hajóhoz legközelebb ismét egyes ló maradt, a külső oldalon fogva. Ez a hátulso volt a „kurtulás”. Nem húzott, mint az előtte levők, hanem az ő feladata volt a rudaskötél kitartása, hogy a vontatókötél a többi bele ne húzza a vízbe. Ennek az állatnak volt legnehezebb a dolga. Gyakran váltották, mert nem bírta sokáig. Menél hosszabb volt ugyanis a vontatókötél, annál könnyebb volt a parton kitartani. De ha rövidre fogták, s a hajó közel járt a parthoz, annál nagyobb súly nehezedett rá. Ha ökrökkel vontattak, ugyanígy fogtak rá. Vezérrudasnak hívták az elsőt, csálésnak az utolsót. „A csálés szenvedett a legtöbbet – mondják –, mert ez tartotta ki a kötelet. Fertálynapiig bírta csak, osztán cserélni kellett.” A vezérrudast egy ember vezette, ez mutatta az utat, utána négy állatra elég volt egy hajtó. (A többi a hajón pihenhetett.) Az utolsó, a kurtulásra, vagy csálásra ismét külön ember jutott. Ennek dolga volt a parti bokrokban, növényzetben, csökökben elakadt vontatókötelet kiszabadítani. Ha másképp nem ment, fej-

szével csapkodta le az erősebb akadályokat a kötél útjából. Ő figyelte a hajót is. Vigyáznia kellett nagyon és sokszor pillanatok alatt oldotta el a vontató- és rudaskötél „csáb”-ját, vagy szükségből fejszével kellett elvágnia, hogy a hajó vízbe ne sodorja a vontatókat. Az állatok száma a hajó nagyságától, terhelésétől, a víz-állástól függött. Egy kb. 30 vagonos naszádot üresen 6, teherrel tizenkét ló vontatott. A legnagyobbak 70–80 vagonosok voltak, húsz-huszonnégy lóval. A belforgalom kisebb, 4–5 vagonos hajóit négy ló is elhúzta. Nagyvízkor, rossz körülmények között azonban 8–10 is kellett hozzá. Ökröket 12-, 16-, 18-, 24-et is fogtak a hajók elé, ahogy a szükség kívánta.

Útközben sok akadállyal kellett megküzdeniük. Nyolc-tíz méter széles vontatóutat vágtak a part mentén. Törvényes, karbantartott vontatóút volt ez. A nagyobb bokrokat, sarjufákat időnként kivágták az útból, a sáros, süppedős mélyedéseket pedig a mederből, mert kavicssal töltögették. Még így is nehéz volt a vontatás, különösen magas, meredek, omladozó parton. Sokszor beszakadtak az állatok, s ha idejében el nem vágták a kötelet, bizony könnyen bennfulladtak. A szelidebb, homokos partokon már könnyebben mentek. A paránkáskötéllel az árbocon hol feljebb emelték, hol pedig leeresztették a vontatókötelet, hogy az lehetőleg a parti növényzetnek csak a tetejét súrolta. Ha pedig nagy akadályba ütköztek, szépen megkerülték. A kurtulás ember leakasztotta rudaskötelet, a vontatókötelet pedig gyorsan átbújtatta az akadályokon. A hajót pedig part menti csendes vízre kormányozták, esetleg lemacskázták, ha a bújtatás hosszabb időt vett igénybe. Sokszor oldalág, vagy nagyvízkor kiöntés állta el útjukat. Ilyenkor meghajtották az állatokat, s így a hajót nagyobb sebességgel előrelődítették. Átúsztattak az ágon, s újra rákapcsoltak a vontatókötéltre. Ladikkal hozták ki utánuk a partra. A hajó addig lemacskázva megvárta őket. A meder sok akadályát, zátonyokat, csököket úgy tudta a hajó kikerülni, hogy a vontatókötelet hol hosszabbra, hol rövidebbre eresztették. Ha zátonyok, vagy sodor miatt a parthoz közel kormányzott a hajó, beszédtek a vontatókötélből.

Ilyenkor a marhák alig 50 méterre voltak csak a hajótól. Ha pedig zátonyokat kerülgetve „messzekormányzott”, megeresztették a köteleket 2–300 méterre is, amennyire kellett. Ezt persze a húzó állatok mind megérezték, s az szerint kellett őket hajtani.

Útközben többször előfordult az is, hogy az út, partszegély, vagy kanyargás miatt a vontatóknak át kellett menniük a túlsó partra. Az állatokat gyorsabban hajtva a hajó sebességét először meggyorsították és átlendítették a túlsó part felé. A vontatókötele természetesen a kellő pillanatban eloldották. A hajó lendülete végén lemacskázott és az árboz csarnakköteleit átszerelték a túlsó oldalra. Az állatokat addig átúszatták a folyón. A vontatókötele ladikkal vitték át a túlsó partra, ott újra rákapcsolták a rudasköteleket és mentek tovább.

Egész nap mentek, hajnaltól napestig. Sokszor még szép holdvilágos éjjeleken is. Csak hajnal felé pihentek egy kicsit, megdelelőskor, amikor váltottak. A gazdáknak maguknak kellett gondoskodniuk az állatok élelmezéséről. Abrakot nemigen hoztak magukkal, így hát amikor csak tehették, legeltettek. Nemcsak a parton, hanem legtöbbször tilosban is a közeli földeken. Ezért állandóan súrlódásaik voltak a parti gazdákkal. „Iccaka legtöbbször csak tilosban legeltettünk – mesélte Szabó Imre –, egyikünk vigyázott, hogy a csősz el ne vigye a jószágot, a többi meg aludt egypár órát.” – Gátlásaik nemigen voltak. Ahogy Szalay Vendel meséli: „Estére leálltunk legeltetni. Mulattunk, loptunk, ettünk, ittunk. Szentpálon egyszer ludat loptunk, megsütöttük, de kenyérünk meg nem vót. Addig Mecsérre értünk. Ott éppen búcsú vót. Kimentünk a siflis sátorhoz, oszt siflit loptunk a lúdhöz. Avval ettük meg, de nem vót jó, mind kiokádtuk.” Bor mindig volt velük. Ha netán kifogyott volna, a lovak istrángjára kötött flaskót a part menti csárdáknál mindig megtöltötték. Híres hajóscsárdák voltak az út mentén Zámolyon, Dunaszegen, Szentpálon, Mecséren, Tejfaluszigeten, nem is szólva a kikötők matrózcsárdáiról Győrben, Mosonban, Óváron. „Legjobb vót boros hajókat vonatni Magyaróvár felé – mesélte Szabó Imre –, mert a hajórul

mindig csak küdték ki a bort. Nos, mire Óvárra értünk, nem fizettek semmit, mert útközbe már megittuk a keresetet" – így mindig vidámak voltak a nehéz viszonytárságok között is.

A hajósok főztek a hajón, a vontatóknak is. Hazulról csak a száraz rántást hozták magukkal. „Legtöbbször krumplicsuszkrét, meg babcsuszkrét ettünk, sokszor csak a vízmezegető szapolbul ettük meg hamarjába.” Pecsényéről melléje útközben gondoskodtak a parti kácsák, ludak közül, meg hal is akadt azért néha horogra. Estére, ha éjszaka nem mentek, megittattak és kiengedték legelni a jószágot napkeltéig. Akkor indultak tovább. Az emberek jó időben kint aludtak a parti fűvön, rossz időben behúzódtak a hajóra. Csak a szegény jószág ázott-fázott odakint.

Jó időben nyáron még csak kellemes volt ez a hajókázás. De rossz időben már megjött a bőjtje. Különösen a hosszú, hideg őszi esők idején. Rengeteget szenvedett ember, állat egyformán, agyonázva, fázva, süppedő sárban, vizes, lamos parti növények között. „Vót úgy, hogy egész nap áztunk – mesélik –, de a hajónak menni köllött.” Legrosszabb az erős hideg szél volt. A hajót hol a partnak, hol meg befelé nyomta. Helyén kellett lennie a kormányosnak ilyenkor – mondotta Sokorai Ignác –, mert ha nem vigyázott, igen könnyen belesodorta a vontatókat a vízbe. Pedig a fürdés ilyenkor nem volt kellemes! Viharban, erős szélben meg már egyáltalán nem is tudtak menni. A part mentén vesztegeltek napokig, amíg megjavult az idő. Az állatokat közeli falvakba hajtották, istállóba kötötték, az emberek meg kocsmáztak. „Ha alszél fújt – mesélte Szabó Imre –, vízmentibe is vontatni kellett a hajókat, mert a szél könnyen partra nyomta. Nem lehetett kormányozni ilyenkor.” Az üresen hazafelé tartó vontatókat megfogadták a kormányosok és egy kis zsebpénzért hazáig elhúzták őket. „Errül a pízrül nem tudtak otthun, oszt a főcskefészekbe dugtuk, hogy meg ne találják.”

Viharos, rossz időben sokszor zátonyra futott, sőt el is süllyedt a hajó. Szalay Vendel még emlékszik ilyen katasztrófára. „Hatvanhat táján a marhalejárónál vót. Örökkel vontattunk, oszt

egyszer csak felszakadt a hajó feneke, mingyá elsüllyedt, alig tudtuk az ökrök köteleit hamar elcsapdosni. Zab, meg kukorica vót benne.” Emlékeznek még az öregek elsüllyedt hajókra Véneken, Bácsán, Zámolyon, Cikolaszigeten, sokszor olyan ágakon is, amelyek a szabályozás óta elhaltak, elmocsarasodtak.

A hirtelen áradások is megnehezítették, sokszor lehetetlenné tették a hajózást. A vontatóutakat elöntötte a víz, állatok nem járhatták. A hosszú, nagy áradások idején leállt a forgalom, veszteltek a hajók. Ugyanígy álltak kis víz miatt is, a sekély medrekben nem tudtak már a zátonyok között elmenni. A zátonyra futott hajó várta türelmesen a vízállás növekedését, hogy a víz leemelje holtpontjáról. A gyors lefolyású kisebb áradások idején, amikor nem lehetett a partról húzatni, koborásztak, hogy a hajó vesztéglését megrövidítsék. A kobora egy méteres fatengely volt a hajó orrában. Alul szegen forgott, tetején négy rúd állt ki belőle keresztben. Ezzel tekerték az emberek. Egy nyelvbiztosítéka is volt, hogy vissza ne csavarodhasson. A hajón levő összes köteleket összekötötték, több száz méter hosszan, karikába szedték, végére kisebb vasmacskát akasztottak. Ladikba rakták, előrevitették az elöntött partszegélyen, olyan messzire, amilyen hosszú volt a kötél. Itt kivetették, vagy partba akasztották a horgonyt. A kötél másik végét háromszor-négyszer rátekerték a koborára, s az emberek hajtani kezdték. Ahogy tekerték a koborát, a kötél rövidült és így a hajó előrement, közeledett a vasmacskához. A kötél lekígyózó másik végét újra karikába szedték, s amikor a horgonyhoz értek, előlről kezdték a műveletet. Így lassan önmagukat húzták előre. A Tiszán: kukáztak. Nem a koborán tekerték, hanem emberek húzták a kötelet a hajó tetején. (Nagyon fáradságos haladás volt ez a koborázás. Egész nap 10–15 km-nél nem haladtak előre, úgy, hogy nem szerették, csak végszükségben alkalmazták. Sokkal szívesebben csáklýáztak a sekélyben, kiöntéseken, csendesebb vizeken. Hatalmas 3–4 méteres csáklýákkal löködték előre a hajót, úgy, hogy az orrában háttal a menetiránynak leszúrták a csáklýát, szorosan a hajó teste mellett, és így tol-

ták magukat előre. A csákyák végén kis keresztfa volt, ezt a mellükhöz támasztották és így teljes súlyukkal nyomni tudták. A csákyázás azonban veszélyes vállalkozás volt, mert az előntések ismeretlen vizén könnyen zátonyra vagy csökre futhattak, s megsérülhetett a hajó. A csákyát egyébként is sokszor használták menet közben, partközelsben, zátonyok között, valamint mélységmérésre is.

Végre hosszú, viszontagságos út után célhoz értek. Több napig tartott az utazás. Győrtől Óvárig az út szárazon csak 30 km. Vizen a Mosoni-Duna nagy kanyarulatai miatt már 76 km. Ezt az utat, ha minden jól ment, két nap alatt tették meg, de akkor éjjel is húzattak. Nappali vontatással, három pár ökörrel négy napig is tartott az út, átlagosan napi 22–25 km. (Rossz időben viszont, nehéz naszáddal egy hétig is eltartott. Egy ilyen út aztán alaposan megkínozta az embereket s az állatok is leromlottak bele. Gönyű és Győr között jobbak voltak a lehetőségek, úgyhogy a 15 km-es utat nagyjából kétszer is megtették. Rossz időben viszont egyszer alig értek be.

Kikötőben a hajó parthoz kormányzott, lekapcsolták róla a rudaskötelet és amíg le nem macskázott, a piszkével (vaspecekkel) tartották meg a parton. Ez egy jó méteres vasrúd volt, alul hegyes és szakállas, mint a vonyagó. Derekáról kötél vezetett a hajó orrába. Földbe szúrták jó ferdén, a menetiránnyal hegyesszögben, s így a visszafelé csúszó hajót lefékezte. Közben lemacskáztak s a piszkével közelhúzták a hajót a parthoz. Pallót tettek át s megkezdődhetett a rakodás. Ha csak messzebb tudtak a partról kikötni, ladikkal hordták ki a rakományt. Szalay Vendel emlékszik rá, hogy Magyaróváron fuvarosszekerekre rakták át sokszor az árut, leginkább gabonát, lisztet, bort, és úgy vitték tovább mosoni, óvári fuvarosok Stájer felé. A lisztet, gabonát zsákokban, a bort nagy hordókban szállították. Naszádos Péter olyan tetejcs hajókra emlékszik, hogy 4–5 vagon liszt fért beléjük, de vontatott 50–60 vagonú gabonás burocellákat is. Ezekre Óváron új vontatók fogtak rá és továbbmentek Bécs felé. Szabó Imre az

alulról Győrbe irányuló forgalomra emlékszik, különösen fa- és deszkaszállító hajókra. 70 öl fa is belefért egybe, vagy épület-deszka. Ezek a hajók az Al-Dunáról vagy a Tiszáról jöttek. Szép, tölgyfa hajók voltak.

Kifizették a vontatókat. Az ökröket gyalog hajtották haza, a lovasok lóháton mentek. Hazafelé is betértek minden csárdába. Szalay Vendel szerint sokszor megitták a keresetet, mire hazaértek. Igaz, hogy olyan nagy forgalom volt a Dunán, hogy például a győri kikötőben egyik hajóról foghattak a másikra. Szabó Imre mesélte, hogy ha hazaértek Vénekre, betértek a kocsmába és ott várták meg a következő hajót. A kormányosok már ismerték őket és ha Gönyүнél átcapták a hajót Töklevél-szigetre, csak bekiáltották tölcsérrel a vontatók nevét. A kocsmában meghallották, már mentek is lovastul a hajóhoz. Sokszor megtréfálták egymást. Kiment valaki a vízpartra, és ott „csizmaszárba kiáltotta” a másik nevét. Ilyenformán: „Szántó András, Varga Sándor egypár lóval jöjjön ki”, az illető a kocsmában meghallotta, azt hitte hívják a hajóra, sietett ki a vízre és ott látta, hogy lóvá tették lovastul. Legközelebb ő adta vissza a kölcsönt. Így ugratták egymást üres idejükben.

Szép élet volt, vidám élet volt, hajtogatják. Sajnálják, hogy elmúlt. Sokat kerestek, mégis szegények voltak. Könnyelművé tette őket a pénz. Kocsmába vándorolt a kereset java. Haza csak kevés jutott belőle. Ugyancsak Szabó Imre mesélte, hogy ismert olyan régi hajósokat, akik 40–50 deci pálinkát is megittak egy nap. Igaz, hogy soha olyan rossz dolguk nem volt a gyerekeknek talán, mint akkor. Mesélte tovább: „verekedtünk a sültkrumplin is sokszor, meg marhatők vót csak a reggeli, ebéd, vacsora, vagy málé, káposztalevéllal. Mindig rongyosan vótunk, oszt első dérig soha nem került lábunkra cipő.” Ítélt felettük az élet.

Gyalogvontatás is volt régen a Dunán. Ezt azonban már csak 1–2 öreg ember próbálta Ásványon. Máté Vendel bácsi 81 éves, még húzta a dereglyét fiatal korában. A hédervári uradalom befogta jobbágyait a fa- és káposztaszállító dereglyékbe és ezeken

hordták be terményeiket, állataikat a győri vásárra. Kisebb hajók voltak ezek, 22 méter hosszúak, 3 és fél méter szélesek lehettek. 2–3 vagon fa vagy káposzta fért beléjük, ugyannyi gabona vagy egy falka disznó (30–40 darab). A Szigetköz közepéről Lipótról, Remetéről is hajón hordták az árut a győri piacra. Felfelé Rajkáig, lefelé Komáromig, Esztergomig, Pestig elvitték a szigetközi káposztát, zöldséget. Maguk húzták gyalogosan, vontatták a hajókat. Lefelé vitte őket a víz, ilyenkor maguk is hajón utaztak. Csak ha alszél fújt, akkor húzták vízmentébe is, hogy partra ne nyomja a szél. Gönyütől Győrig azonban már húzni kellett, s visszafelé ugyanúgy Gönyütől Ásványig az üres dereglyét.

A vontatók száma itt is víztől, rakománytól, időjárástól függött. Általában hatan-nyolcan vontattak terhelt hajókat, míg üresen négy-öt ember is elég volt. Rossz időben a duplája kellett. Gyaloghajósoknak hívták őket. A hajók elejében egy gerenda volt a régű. Ehhez kötötték a 100–150 méter hosszú vontatókötelet. A partra kierő végéhez csattal csatlakozott a „gyalogrúd”. Ez is sodrott kenderkötél volt, s kis pöckökkel kapcsolták hozzá a „hú-zom”-ot vagy „gyaloghám”-ot, 8–10 centiméteres széles erős pánt volt. Belebújtak és úgy húzták a terhet, egész testükkel. Itt is volt „vezérrudas” a gyalogrúd legelején, mögötte párosával következtek a vontatók, a kötélt minden oldalán s végén a kurtulás tartotta ki a kötelet. Volt mindig egy csáklós is, aki csáklójával bökölte el a hajót a parttól. Ő csapkodta el a növényi akadályokat is és kiszabadította a vontatókötelet, ha elakadt. Menet közben váltották egymást kétóránként, de ha nehéz volt, óránként is kellett. Az út 31 km volt vízen Ásványtól Győrig, s másfél napig tartott mire beértek, de akkor éjjel is mentek. Csak hajnalban aludtak néhány órát és délben pihentek hosszabban. Visszafelé is másfél napig tartott, tehát 3 napig voltak egy úton távol. A hajó fenekébe szalmát raktak, azon aludtak. Föztek is a hajón és halásztak is. Így hát mindig volt mit enni elég. Sokszor kellett partot cserélni, vontatás közben. Ilyen „parteserénél” felmentek a

hajóra és csákyakkal, evezőkkel segítették át a túlsó partra, majd ott folytatták a vontatást tovább.

Rossz időben, esőben, hideg szélben, lamos parton igen sokat szenvedtek a vontatók. Nagy szívósságot követelt az egész napos, szinte megállás nélküli teherhúzás. Máté Vendel bácsi mesélte, hogy sokszor félájultan is menni kellett, már nem is érezték a testüket, s nem volt megállás. A kercsettől azért meg voltak elégedve. A 3 napos úton megkerestek egy pár csizmát, vagy egy öltözet ruhát, 12 forintot. Tavasztól őszig jártak a gyaloghajósok. Kapálás, aratás alatt nem engedte őket az uraság, de cséplés után újra megindultak, míg csak be nem állt a Duna. Komáromból, Esztergomból, sőt Pestről is hazahúzták az üres káposztás dereglyéket, de sokszor messzi utakon eladták a hajókat is a káposztával együtt. Máté Vendel emlékezete szerint jártak régen még uradalmi „hetes-hajók” is. Felfelé Pozsonyig 3–6 ló vontatta őket, bort és gabonát szállítottak. Hazafelé üresen a lovakat is berakták és úgy jöttek víz mentében. A gyalogvontatás megszűnt a század végével. A gőzhajó, vasút és szabályozás együttesen tették tönkre ezt a régi hajóséletet. S vele együtt letűnt a Mosoni-Duna hajóútja mentében Győr, Mosonmagyaróvár kikötőinek régen híres gabonaforgalma is. Már az első háború előtt megszűnt a hajóvontatás. A hajdan híres vontatóutakat benőtte a saggyás (sarjú-erdő) s ma már nem is látszik nyoma sem. Csak egy-két dülönév őrzi emlékét, mint a Hajós út Kunsziget határában, vagy a Kikötőhely Öttevényen, Hajóspihenő Mecséri fölött. A hajósok nagy része gőzösön szolgált tovább. A vontatók pedig csak emlékeznek a régi szép életről, mert mindez ma már csak régi emlék...

5. Molnárok

A vizek mesteremberei voltak. Vízen éltek úgy, mint a halászok vagy aranyászok, de céhbeli mesterségük volt, s ez társadalmi megkülönböztetést jelentett. Kiemelte őket a többi vízen járó ember közül. Rátartiak is voltak a mesterségükre.

Már legrégebbi okleveleink említik a szigetközi molnárokat, a halászokkal, aranyászokkal egyformán. Különösen régi vízkárpörök irataiban emlegetik őket a XIII–XIV. században, de később is. A molnárok ugyanis a folyóvizet gátakkal malmaik felé terelték és ez a megduzzasztott víz sok kárt tett partszaggatásaival, elöntéseivel a parti birtokosok földjeiben. Ezért napirenden volt a pörösködés molnárok és gazdák között. Ilyen periratok említik a XIV. századból a véneki molnárokat, a XV–XVI. századból pedig a révfalui, pataházai, nagybajcsi, ásványi, remetei, kálnoki molnárokról tudunk. Ezek a régi iratok említik, hogy a Duna-ágak partján álló- és úszómalmok voltak. Az úszómalmok vándoroltak a vízfolyással. Nagyságukat aszerint állapították meg, hogy hány kövel, hány garattal, milyen szítálókészülékkel dolgoztak és mekkora volt a vízfogó kerekük. A török háborúskodások idején a XV–XVI. században sokszor lefoglalta a katonaság az itteni vízimalmokat. Ilyenkor a falvakban famozsarakban zúzták össze a gabonát, „törték a lisztet” és kiszitálták. Ugyanígy árpát, kölest is hántoltak, árpagyöngyöt készítettek. (Bedy.) Különösen Győrnél, Révfaluban volt sok vízimalom. Pataházát pl. „Malomsok”-nak is hívták. Megemlítik ezek a régi írások, hogy a vízimalmok vándoroltak a vízjárás szerint. Máshol öröltek kis vízkor, máshol áradáskor, s a hirtelen jövő árhullám, jégzajlás elől védettebb hajla-

tokba húzódtak. Téli kikötőik úgyszintén csendes vizeken voltak. A molnár és legényei a malomban laktak. A legények a nagy garat mellett háltak subákon. Veszedelemesebb időkben, háborúk idején családostul felköltöztek a malomba, s így ezek védettebb úszó lakások voltak. Még a XVI. századból említik Bíró Szaniszló híres molnármestert és Balázs mestert. Kiváló malom- és gátépítők is voltak egy személyben. A legrégibb céhlevelek ugyancsak a XVI–XVII. századból valók a győri múzeumban. (Czigány B.) A nagybajcsi molnároké pl. 1666-ból, a révfalusiaké 1639-ből. Boros Márton (1639) és Hollósi János (1649) voltak ekkor a céhmesterek. Az 1700-as évek elejéről pedig ismerjük Morvai Márton és Gerencsér István céhmesterek nevét. Érdekes adatot találtam a malmok forgalmáról is a hajózás feljegyzései között. Még 1840-ben is 35 győri hajótulajdonos évente 2 millió 300 ezer mérő (!) gabonát szállított a révfalusi, pataházi malmokba, s ezen kívül idegen hajókon még kb. 3 millió mérő érkezett a szigetközi vízi malmokba őrleni. (1 mérő = 40–50 kg.) Mindezen felül még egyszer ennyit fuvaroztak ide tengelyen, szekereken Győr-Moson megye déli részeiből, sőt Sopron, Vas és Veszprém megyékből is.

A régi írások és II. József-kori térképünk, valamint Czigány Béla kitűnő tanulmánya segítségével igyekeztem rekonstruálni vízimalmaink elhelyezkedését a Duna szigetközi szakaszán. Ezek szerint tehát a XVIII. században Dunakilitinél 2 malom dolgozott a Mosoni-Dunán, Feketeerdőn 1, Halászin 3, Kálnokon 5, Mosonnál 8, Kimlén 11, Barátföldön, Lickón 4, Mecséren 4, Öttevényen 4, Kunszigetnél 5, Révfalu–Pataházi Duna-szakaszon pedig 37. Az Öreg-Dunán Kisbodaknál 5, Remetén 7, Lipóton 8, Ásványon 8, Nagybajcsón 17, Szőgyénél 5, Véneken 11, Gönyűnél pedig 7. Ez a sok vízimalom (kb. 156 db) végezte szinte egész Észak-Dunántúl gabonaőrlését.

Szép élet volt a molnárelét is. Szívesen emlékeznék rá vissza mindenütt a hajdani utolsó dunai malmok ma még élő öreg molnárai. Véneken a múlt századforduló éveiből 12 malomra emlékszik vissza Sokorai Gyula (1869) öreg molnár, de gyerekkorában

még 60 malom is dolgozott itt. Gábrriel Lajos (1871) és Szabó Imre (1878) gyerekkorából még 54 malomra emlékszik. Révfaluban volt a legtöbb, emlékeztük szerint 67. A nagybajcsi molnárok, Varga Gyula (1888), Pénzes Vilmos (1870), Huszár Béla (1869), Bacskó Gábor (1880), Orosz Gáspár, Écsi Ignác (1878) szerint 28 malom állt sorban Nagybajcs és Szőgye között. Ásványon Máté Vendel bácsi 38 malmot számolgatott össze 1885 tájáról. Itt dolgoztak Ladocsi József, Szemeti Károly, Bokor József, Patonyi János híres molnárok. Lipóton ez idő tájt 6 malomra emlékeznek, Kisbodakon Preiner néni, Mészáros Luca (1886) 4 malomról tud. Apja Mészáros Jácint is híres molnár volt, messzire is elhívták malmot javítani. Cikolán 3 malomra emlékeznek viszsa az öregek, Szapora István és Ézsöl József. A mai vízkijárónál álltak a malmok és Marton József, Takács Lajos, Mikus Antal voltak bennük a molnárok. Ezek is vándoroltak Duna-ágról Duna-ágra a kedvező vizek szerint. Cseh Ferkó molnárlegényre emlékeznek még vissza szívesen. Akkor volt csak mint egy zsák, de úgy vitte a teli liszteszsákokat, mint a pelyhet, pedig alig látszott ki alóla. A Mosoni-Dunán Feketeerdőn 1, Halászbán 2, Kálnokon 3, Mosonnál 10, Kimlénél 7 malomra emlékszik Bertalan Lajos (1887) mosoni vizesmolnár. Mecséren 4, Kunszigeten 3 malmot számolgattak össze az öregek. Olyan helyen is álltak régen, ahol ma már alig folyik víz, pl. a Ragozna-lapson. Molnár-Szalayak voltak a leghíresebb kunszigeti molnárok, de Varga Balázsról is jól emlékeznek még. Nem szabad kihagynunk a sorból Cseri Zsiga zámolyi és Pintér Mihály dunaszegi vízimolnárokat sem. Összevetve régi írott emlékeinket a ma még élő, utolsó dunai molnárok visszaemlékezéseivel, megállapíthatjuk, hogy a vízimalmok fénykora a múlt század második felében volt. A mezőgazdasági termelés fellendülésével párhuzamosan szinte megkét-szereződött számuk a XVIII. századhoz képest. A századfordulón viszont már a hanyatlás következett. A gőzmalmok versenye egymás után szorította ki a vízből a dunai kövesmalmokat. A Kis-Dunán legtovább a mosoni és kálnoki molnárok húzták (1938), a

Az utolsó hajómalom a Mosoni-Dunán (Kálnok)

Nagy-Dunán pedig a nagybajcsiak (1945). Ma már legtöbb helyen csak dűlőnevek, Malomhely, Malomerdő, Malomsor, Malomszálás jelzik a hajdani malmok helyét.

Olyan szeretettel, bő részletességgel mesélnek rég elkorhadt malmaikról, hogy szinte megelevenednek az ember szeme előtt. Két hajóról emelkedtek büszkén a víz fölé a dunai malmok. A belső, a völgyhajó, a nagy malomkereket tartotta, a házhajón pedig maga a malom állt. Újabban már vasmacskával horgonyozták le messzebb vagy távolabb a parttól, „ahogy a víz kívánta”. De Gábrriel Lajos Véneken még olyan malmokban kezdte, amelyek „szegen álltak”. A szeg erős, földbe vert gerenda volt, tetején csigakossal. A szeg vége át volt vésve, s keresztbe egy másik gerendát húztak. Erre tekerték a karvastagságú, kb. 20 m-es malomláncot. A farát ugyanúgy rögzítették. Az így kikötött malomba ladikkal hordták a gabonát. Ha közelebb állt a parthoz,

deszkapallón jártak ki-be. A két hajó közt hajtotta a víz a malomkerekét. Az egészet egy kb. 35 cm vastag fenyőfából készült „kerékgerendü” tartotta. Erre szerelték vasból a „kerékkoszorút”, közébeékeltek a fa „külü”-ket, s ezekre szegelték deszkából a „keréklapátokat”. Beléjük kapaszkodva hajtotta a malmot a víz. A kerékgerendü átnyúlt a házhajón levő malombódéba, a fából készült nagy fogaskerekbe, a „nagykorongba” kapaszkodott, ennek fogai pedig a „kiskorongba”, s ez hajtotta azután a követ. Az őrlőszerkezet 2 kőből állott. Alul a vékonyabb „állókő” vagy „al-kő”, ezen forgott az 50–60 cm-es felsőkő. Köztük „szálvas”-nak hívták a tengelyt. Ezen „igazították” a követet, hogy milyen finomra őrljön. Ha a kő kikopott, kalapáccsal újra durvára kalapálták. A kő hegyett volt a pad, hegyette meg a garat. Ide lépcső vezetett, ezen hordták fel egyfülű „mónársajtárban” az őrleni valót! A régi, kisebb malmokban csak egy garat volt. Később a nagyobb malmok már 2–3 kővel s ennek megfelelően 2–3 garattal dolgoztak. A legutolsó nagybajcsi malmok pedig már vízi erővel hajtott hengermalmok voltak.

A garatból egy kis cső vezetett a kő „likjába”. Ezen jutott a gabona a kövek közé. A kő, amint forgott, „gyorsmenés” vitte a szemeket alája, aztán ráhajtotta az „őrlést” a szitákra. Ezután már sziták, rosták hosszú során jutott keresztül az őrlés a kívánt finomságnak megfelelően. A durva rostákból a selyemszitáig nagy választék volt belőlük a vízimalmokban. A szitákat, rostákat ügyes áttétellel a hajtómű rázta. Ugyanílyen elmés szerkezet volt a garat csengője is. Mielőtt kifogyott volna belőle a gabona, megrázott egy kis csengőt, s ez riasztotta, éjjel pedig felébresztette a molnárt. A sziták „srégen” álltak, s róluk egy szekrénybe folyt az őrlés. Itt különböző rosták és egy szelelő választotta szét a korpát és az újrafelöntésre valót, míg csak liszt nem lett belőle. A darát külön daraszzelelő választotta szét öregre és finomabbra. A lisztszekrény alatt volt még egy négyszögletes „kád”. Innen lapátolták ki a lisztet külön lisztmerő lapáttal a zsákokba.

Nem volna teljes a régi malmok leírása, ha elfelejtkeznénk a

„hajóinas”-ról. Véneken, Nagybjacson „bódics”-nak is hívják. A nyitott völgyhajóban összegyűlt vizet egy ügyesen megszerkesztett forgó lapátkerék állandóan meregette kifelé! Ezt hívták „hajóinas”-nak. Nem lehetett kenni, mert állandóan vizes volt, ezért nyekergett. A nagybjacsiak szerint molnárnnyelven azt nyekergette állandóan: „nem győzöm, segít!”

Nem törkedtem a krónikában a régi dunai malmok részletes műszaki leírására. Ez megtalálható a Győr környéki molnárok kiváló ismerőjének, Czigány Bélának gyűjtéseiben. Itt inkább a régi molnárelet meglevenítése a célunk.

„De szép is vót – emlékszik vissza a véncki Gábrici Lajos bácsi –, amikor hosszú sorban álltak a malmok egymás után és éjjel-nappal úgy zörögtek, mint a békák . . .”

József-napkor (márc. 19-én) indultak meg tavasszal a molnárok. Ökrökkel, lovakkal felvontatták helyükre a malmokat. 10–12 ökör vagy ló húzta vastag kötélcn a nehéz hajókat. A megfelelő helyen szegre akasztották, vagy levasmacskázták, aztán a télre darabokra szétszedett szerkezetet beszerelték. Varga Gyula szerint 6–8 ember egy nap alatt összerakta. Aztán már kezdődött is az őrlés. Eleinte sok munka volt, mert alig vártá már mindenki, hogy a hosszú tél után induljanak a malmok. Március–április jó hónap volt, május közepéig. Második felétől az újig, vagyis június végéig azonban már gyenge volt a forgalom. Ilyenkor a kommenciós gabona adott csak munkát. Kapáláskor kezdtek már hordani az uradalmakból a hónaposok kommencióját és eltartott aratás végéig.

Akkor meg már kezdődött a főszezon. Megrohanták az új gabonával a malmokat, alig győzték éjjel-nappal, megállás nélkül. 50–60 kocsi is állt sokszor a „molnárré” céhbódéja előtt a parton és bizony 2–3 napig is várniuk kellett, mire sor került rájuk. Szívesen vártak. Jól szórakoztak addig. Egy sonkát, vagy hízott libát biztosan felrakott a gazda odahaza, hogy elragódjon rajta, „amíg a lisztre várni köll”! A boros vidékekről jövő kocsik pedig a zsákok mellett egy hordó bort hoztak. Voltak sokan, akik egy zsák

gabonával többet raktak fel, s annak árából várták ki az őrlés idejét. Olyanok is akadtak, akik a vízparton ludat, récét fogtak, azon éltek. Halásztak, nyulásztak, madártojást szedtek. A gyerek-had is ezt árulta nekik. A kocsikon ponyvák alatt háltak, de késő éjszakaig szólt a nóta. Messze elhallatszott, s a malmok zakatolása volt hozzá a kíséret. Cigány is mindig akadt ilyen helyen és hetekig nem tágitott a banda a „molnárré” tájékaról. Úgy tűnik mindez a mesélő öregek szemében is, mint egy elveszett, régi paradicsom.

A fő szezon késő őszig eltartott. Ha gyérültek a szekerek, sor került a hajókon, dereglyéken messziről jött gabonára is. Csak a jég „töltö ki” a malmokat a munkából. Általában András-nappal zárult az őrlési időszak. Innen a régi szólásmondás: „András, mónár hazaláss!” Az időjárás szeszélyeihez kellett alkalmazkodniuk. „Vót úgy, hogy má’ Katalinra is megtermett a jég –, akkor szaporán ki köllött a malmot rakni” – mondta Varga Gyula Nagybjacson. „Az öreg Bóna malmát eccer Örzse és Katalin közt összetörte úgy a jég, hogy csak tüzelőnek vót jó. A cikolai Takács Lajosék malmát is zajló jég törte darabokra. Vót úgy tavasszal is, hogy Gyümöcsótóra (márc. 25.) kitettük a malmot, egyhetére meg újra be köllött rakni, mer’ megtermett a jég.” Arra tehát igen vigyáztak, hogy nagyobb jégzajlás meg ne lepje őket odakint. András-nap után már nemigen maradt malom a vízen. Ncm is volt rá szükség, mert addigra a kukoricát is mind beőrlötték.

Nagy munka volt a malmokat „télőre rakni”. A szerkezetet 6–8 ember egy nap alatt szétszedte és „kitette”. (Hazavitték a kamrába vagy padlásra.) A hajókat pedig „ágdunára” (csendes vízre) vontatták. A kisebb malmokat sokszor 20–25 ember a part-ról is elhúzta kötéllel. Szigetek mögött, szelíd öblökben tartották őket télen. Sokszor, ha szükség volt rá, még fonott fűzövényből gátat is húztak eléjük, hogy a jégzajlás kárt ne tehessen bennük. A javításra szoruló hajókat partra vontatták és tavaszig kijavították. Legtöbbször tekerő „koborákkal” húzták a partra emberi erővel. (Ugyanolyanok voltak, mint a hajósok koborái.) De sok-

szor használták fel ügyesen a vizet a sérült malmok partraveté- sére. Egyszerűen „kiapasztották” a hibás hajókat. Nagyvízzel ki- vitették a part felé, mikor leapadt, a malom szárazon maradt. Megjavították és a tavaszi ár újra visszavitte a helyére. A mal- mokra télen is ügyeltek. Teleltették: mindennap kihányták a vi- zet a hajókból, vigyáztak rájuk. A jó molnár télen sem henyélt. Halásztak, révészkedtek, kijártak erdőre is dolgozni. Év közben is, ha kevés volt a munka, csak egy ember maradt a malomban, a többi kijött mezei munkára. Úgyes ladikkészítők voltak és ilyen megrendelésük is akadt mindig bőven. Fúrtak, faragtak egész té- len át, készültek a jövő évi nagy munkára, hogy mire József újra „vízre híjja” őket, megállás nélkül kerepelhessenek a malmok András „kiparancsulásáig”.

„A dunai mónár híres vót” – vallják szinte egybehangzóan. Nemcsak a környékbeli községek, hanem messzi vidékek gabo- náját is itt őrlték meg. Vénekre hordták pl. Nyúlról, Écsről, Szentmártonból, Csanakról, Barátiból az őrlenivalót, Nagybaicsra pedig inkább Eneséről, Kónyból, Csorna, Kapuvárról, sőt Ra- vazdról és a Bakony széléről is. Ásványra ugyanezekből a falvak- ból jártak őrletni, de sokan jöttek még Bősárkányból. A kis- bodaki, cikolai, kimlei, mosoni, kálnoki malmok őrletői pedig a Lajta mente és Hanyás-vidék községeiből kerültek ki, legtöb- ben Lébény, Szentmiklós, Szentjános, Szolnok, Levél, Hegyes- halomból, sőt ide jártak a mai burgenlandi német községek gaz- dái is. Arra is emlékeznek, hogy Veszprém, Vas, Sopron megyé- ből és Zalából is hordtak ide gabonát. Győrig szekerezték, itt de- reglyékre rakták, úgy vitték szét a szigetközi malmokba. Ahogy számlálgatják az öregek régi „őrlöembereiket”, valóban egész Északnyugat-Dunántúl gabonaőrlése ide futott össze.

Parton volt a lcrakat a „molnárré”. A kocsikról ladikkal hord- ták bc a gazdák a malmokba, s ugyancsak ladikkal vitték partra a lisztet. A céhnek volt egy közös bódéja is, tárolóhely, ide rak- ták a zsákokat, ha összezsúfolódott a forgalom. A kocsik mindig meg is várták az őrlést. Nem cserélték úgy, mint ma, hanem

minden gazdának külön örültek. Addig a másíknak nem kezdték, amíg az egyikkel el nem számoltak. Így mindenki a saját termésű lisztjét vihette haza. Persze protekció akkor is volt. Pálinkát, bort hoztak a molnároknak, hogy hamar sorra kerüljenek. A várakozó gazdáknak főztek a molnárlégények. Híres volt a molnárgombóc és tőrös csusza. A hozzávaló lisztet érthető, hogy a zsákokból mérték el. Ezért úgy is kínálták szívesen: „Úgy egyen, mintha a magáét enné.” Minden molnárlégénynek volt a faluban egy „tűrősgazdája”, vagy a szerencsésebbeknek „tejfeles menyecsskéje”. Ezekkel lisztért tőröt, tejfelt, tojást cseréltek. A malomban főztek maguknak is.

A gazdáknak rendszerint megvolt a megszokott molnárluk. Hozzá hozták évről évre a gabonájukat. Bízalom kérdése volt az őrletés. A malomtulajdonos „mónárgazdák” pedig a téli pihenés alatt jártak faluról falura, igyekeztek már előre lekötni maguk számára az őrléseket. Az ilyen faluzást „csuvározás”-nak hívták molnárnnyelven. Mégis sokan voltak, akik csak úgy hozták el gabonájukat, hogy majd valamelyik malomban megőrletik. Ezeken sem veszttek össze a molnárok, hanem a céhbódében ősi szokás szerint „elnyilalták”. Ez a nyilazás úgy történt, hogy minden molnárgazdának volt a zsebében egy kis fából faragott nyila. Akkora csak, mint egy makk. Egyik oldalára mindegyik a nevét vagy malomjelét véste rá. A kis nyilakat kalapba dobták és egyikük – rendszerint a céhmester – behunyott szemmel kihúzta, hogy melyikük kapja meg őrlésre a gabonát. Varga Gyula bácsi Nagybaícsen 19 éves kora óta malomban dolgozott, egészen a legutolsó időíkg, jól emlékszik rá, hogy apja és nagyapja malmában még így nyilalták el maguk között az új őrletőket.

A gabonát a kocsíkról kirakták a partra, innen ladikkal vitték a malomba. Először „lekopúták”, vagyis megtisztították a portól, toklásztól, hosszú szítával kirázták. Ezután halomba hányták és meglocsolták vízzel. (Nemcsak azért, mert így jobban szaporított, hanem azt tartották, hogy a locsolástól szebb lesz a lisztje.) A meglocsolt és jól átkevert gabonát egyfűlű „mónársajtár”-okban fel-

hordták a garat kőpárkányára, hármat-négyet egymás mellé. „Esz-tán lekockáztuk – magyarázta Varga Gyula bácsi –, betötöttük a garatba és a gabona két végét leüttettük. Két-három fele üttettük szét a szemeket. Újra fölhordtuk és darává őrlöttük. Ezt szitákon jól kiszéleltük és csak aztán lehetett lisztet őrleni belőle. Bizony, 6-szor, 7-szer is fel kellett hordani a garathoz, mire liszt lett a gabonából.”

Sokféle lisztet tudtak őrlöni a dunai malmok, nem úgy, mint ma, csak nullás és kenyérlisztet. Volt nullás, 1-es, 2-es, kenyér- és táskaliszt. Igen szerettek a falusiak: „parasztra őrletni”. A „parasztliszt” – tiszta búzából volt, de semmit se vettek ki belőle. Korpával együtt őrlték. Így barnább volt a színe, az igaz, de sokkal táplálóbba volt és „olyan finom vót, mint a gesztenye”. A parasztliszt mellett volt még egy különlegességük, a „ricsetliszt”, vagy „mónárliszt”. A sokféle részt, amit a molnárlegények kerestek, összeöntötték: búzát, rozsot, árpát, kukoricát, s ebből a keveréklisztből sütötték a ricsetkenyeret. Sokan szerették és szívesen cserélték, vagy vették a molnárlegényektől. Sok faluban megkérdezgettem öregasszonyokat, öregemberket, s szinte egyöntetűen állították, hogy a dunai malmok lisztje sokkal jobb volt, mint a maiaké! „Ippen olyant őrlötek azok, amillyent parancsútunk!” Ezért szerették és messzi vidékekről is felkeresték a vízimalmokat.

A megőrölt lisztet a „kádból” zsákba merték és ladikon partra vitték a várakozó kocsikhoz. „Jól szaporítottak a malmaink” – mondták. 10 zsák gabonából rendszerint 11–12 zsákkal is lett a korpával együtt. Pedig porlást sem számítottak, mint a mai malmok 2 kg-ot mázsánként. Ez a kövektől is függött. Rossz kövek nem szaporították olyan jól – és azt hitték, zsvány a molnár. Rendszerint 10 zsák gabonát őrlettek egyszerre a gazdák és egy üres zsákot is hoztak magukkal, mert 11 teli zsákkal vitték az őrleményt haza. Ebből 7 zsák volt a liszt (2 zsák nullás, 1 zsák vegyes, 2 zsák kettes és 2 zsák kenyérliszt) és 4 zsák a korpa.

Régen nem mázsával mérték a malmokban. Zsákokkal számoltak a gazdák felé. Rendszerint 10 zsák volt az egység. Egy zsák-

kal félretettek vámnak, kilencet megőröltek. Kisebb mértékegységük a sajtár és a finak volt, 1 sajtárban 10 finak. Azt számolták, hány sajtárral töltöttek a garatba. Kilenc sajtár után a tizedikkel „vették le” a vámot. Sok malomban a finakkal mérícskéltek és minden tizedik finak volt a vám. Tizedik részért öröltek. A legények is tizedikért dolgoztak. Vagyis a vámból minden tizedik lett az övék, 100 zsák megőrölt gabonából tehát 10 zsák vám volt a malomé, ebből 1 zsák a legényeké személyenként. Ha kosztot is a molnár gazda adott, akkor 12 részt kaptak. A kisebb malmokban csak ketten dolgoztak, a nagyobbakban a gazda mellett 3 legény. Kettő volt felváltva a „bentörös”, a harmadik pedig a „kijárós”. Ez hordta ladikkal ki-be a zsákokat. Aratás után, ha összegyűlt a munka, még egy legényt fogadtak, ez volt a „félrészes”. Nagy malmokban a gazda maga nemigen dolgozott. A parton fogadta az „örlöembereket”, intézte a malom ügyeit, télen pedig „csuvározott”, faluról falura járva előre lekötötte az örlenivalót.

Szezonban éjjel-nappal ment a malom megállás nélkül. Ünnepe vagy vasárnap sem volt. Felváltva éjjeleztek. A garat mellett pokrócon, kabáton, régen subán aludtak. Csendőre járt a garat, mielőtt kiürült, csengetett. Erre felébredt a molnár és hordott rá újat, aztán tovább aludt. „Annyit ért ez az alvás csak, mint az aprópénz” – mondta Écsi Ignác bácsi Nagybjacson. S bizony, az éjjeli szolgálat alaposan kimerítette őket. Sokszor fel sem ébredtek a jóalvó, fiatal legények a csengettyűszóra és a garat üresen járt. Varga Gyula bácsival történt fiatal korában, hogy felriadva egyszer álmos fejfel gabona helyett a bundáját dobta a garatba. Nagy szegény volt, ha a garat üresen járt. Még régi, szép dallamú énekük is erről szól:

*„A víz a malmokat aláhajtja.
A garat, a garat csak azt mondja:
Ne aludj, ne aludj, lisztes mónár,
A garat, a garat üresen jár.”*

Igaz, hogy jókedvükben másképp énekelték, ahogy a 83 éves Écsi Ignác bácsi nagy huncutul fülembé dúdolta Nagybajcon:

„Ne aludj, ne aludj, mónár gazda,
Mer' a legény az asszonyt finakkújja.”

(Minden kétértelműség elkerülése végett tudnunk kell, hogy a „finak” az a mérőeszköz volt, amivel a molnárok a *vámot* kivették a gazdától.)

„Huncut a mónár.” – Ezt tartották róluk mindenfelé. Igyekeztek is körmükre nézni. „Sok őrlőember begyűtt a malomba nézgelődni – mesélte Varga Gyula –, mer' még az ingeujját is megmerte lisztet a mónárlegény, ha nem figyelték.” Az így szerzett mellékkereset volt a „farba”. Ezzel kereskedtek a legények. Elcserélték túróra, tejre, baromfira. Igaz, hogy mennél jobban figyelték, a huncut molnár annál inkább igyekezett túljárni az eszükön.

„Kivitted a vámot? – kérdi a molnár gazda a legénytől. – Én, ki! – feleli. – Láttá a paraszt? – Nem. Hát vedd ki, *hogy lássa!*” Még egy kedves esetet mesélnek mindenfelé a Szigetközben. Máté Vendel bácsi szerint Ásványon történt. Egy bősárkányi ember 10 zsák búzát hozott és csak 10 zsák őrleményt kapott vissza. Az üresen hozott 11. zsák üres maradt. Mikor ezt szavá tette, a molnár gazda megkérdezte a legénytől: „Vót-e sérám kotráám?” – Vót – mondta a legény. „Mi az?” – tudakolódott a paraszt. „Mónár diákszó.” – világosította fel a molnár gazda. Azzal otthagya. A bősárkányi ember azonban nem hagyta annyiban a dolgot. Került, fordult és a heverő szerszámok közül az üres zsákba dugott egy csákányt, egy kőfaragó fúrót és egy fejszét. Szépen felrakta a kocsira és odaszólt a molnárnak: „Csákány, fúró, fejsze, zsákba kente fente, Bősárkányba vitte.” – „Mi az?” – kérdezte most már a molnár. „Paraszt diákszó” – felelte kurtán a bősárkányi ember és a lovai közé csapva, elhajtott.

A vízen zakatoló malmok nem csoda, ha felébresztették a nép képzeletét és egy csomó babonás hiedelem kapcsolódott hozzájuk. Ilyen volt pl. az a mindenfelé elterjedt szólásmondás, hogy a

malomból lopni nem szabad, mert a patkányokat is ellopja az ember vele. De aki ügyesen egy marék búzát ki tudott csenni a garatból és a tyúkaival megetette, annak nem volt esztendeig tojás-gondja, olyan jól tojtak tőle a baromfiak. Szokás volt az is, hogy a malomba csikókkal jártak. Azért, hogy olyan jó járásúak legyenek, mint a malomkerék. Általában azt hitték a főzni-faragni tudó, szinte mindenhez értő molnárokról, hogy „keresztúton szerzett” tudományuk van, vagyis ördöggel, boszorkányokkal cimborálnak. Maguk az öreg molnárok is bevallották, hogy üres idejükben összejárogattak a malmokba szórakozni és sok huncutságot elkövettek. Sokszor meg éjjelente kimásztak a hajó szélére és „vérnyogtak”, ijesztgették a kocsmából jövőket, vagy az őrlésre várakozókat. Voltak köztük tudósok is. A véneki Szombati József kitűnően értett a patkányok elküldéséhez. Ilyen tudománya volt régen a nagybajcsi Oros Mihálynak is. Ugyanúgy értettek a szemölcsök, kelések „elparacsolásához”. A „remeti” Vecsey János pedig gyógyítani tudott a rontások ellen. Ilyesféle tudománya lehetett Varga Gyula öregapjának is Nagybjacson. „Gyerek vótam még – mesélte –, mikor megnyúlósodott a kenyerünk. Négyszer-ötször is egymás után. Akkor öregapám 80 éves lehetett, aszonta, hogy boszorkány okádik bele. Legközelebb rámondott valamit a kovászra és egy öregkést belevágott. Attu kezdve nem lett semmi baj a kenyerünkkel. Én ugyan magam egész életemet vízen tötöttem a malmokba’, oszt sose láttam se szellemet, se lidércet, se boszorkánt, de öregapámnak vót ilyen tudománya!”

A molnármesterség tekintélyére, színvonalára a céh vigyázott. A céh tartotta össze őket és adta meg rangjukat, társadalmi helyzetüket évszázadok óta. Nem engedtek maguk közé akárkit. Rendesen apáról fiúra öröklődött a molnárság is, mint a halászat, vagy aranyásztudomány. A másik út a benősülés volt. Ezen kívül már csak igen kevesen juthattak a molnárok közé. A ma élő véneki, nagybajcsi, ásványi, bodaki, mosoni molnárok apái, nagyapái is a céhbe tartoztak, akár molnárgazdák voltak, akár csak legények. Inast a céhen keresztül lehetett felvenni. Rendesen 3

évig tartott az inasidő. Ha otthonról nem látták el, hanem a gazda adott neki kosztot, ruhát, akkor 4 évig inaskodott. A céh szabadította fel őket. El kellett végezniük minden előforduló munkát, fűrni-faragni kellett tudniuk és kijavítottak valami hibát a malomban. Ezután áldomással lettek legényekké! Ha mester akart lenni, remekelnie kellett. Egy nagy vagy kis korongot faragott ki fából és le kellett őrleni vele egy fertály búzát. Ez volt a „remek”. Molnár gazda csak mester lehetett. Viszont hiába volt mester, önálló malomhoz csak nehezen juthatott, ha nem örökölt. A keresetéből nagyon nehezen. Hiszen egy malom régen egy fertály földet ért, kb. 16 holdat. Legjobb volt, ha benősülhetett egy malomba. Rátartiak voltak éppen ezért a molnárnék és a molnárlányok. Még ének is szól róluk az előbb már leírt nagybajcsi régi molnárnóta dallamára:

*„A víz a malmokat alábjtja.
Molnárné a lányát nagyra tartja.
Ne tartsa már olyan nagyon nagyra,
Szébb is van, jobb is van a faluba.*

*Nagybajcsi kisleány a szeretőm.
Fején is, vállán is selyemkendőm.
Szép karcsú derekát átölelem,
Szép a szeme, szemöldöke, de szeretem.”*

Minden sokmalmos faluban önálló céh volt. Így Véneken, Révfaluban, Nagybjacson, Ásványon, Mosonban is. A szórványmalmok a szomszédos céhekbe tartoztak. Fejüket, a céhmestert vízkeresztkor választották. Mellette még egy tisztség volt a „ceruzás”, vagy „számadó”. Erre rendszerint a falubeli tanítót kérték fel. Az utolsó céhmesterek 1950-ben is éltek még. Véneken Sokorai Gyula, Nagybjacson Oros Gáspár, Écsi Ignác, az ásványi Ladocsi József pedig csak előtte néhány éve halt meg. A céh örökölt a molnárré rendjén, tulajdona volt a céhbódé, meg egy sereg szerszám: hébérek, kötelek, csámeszok. (A csámesz = vasmacskafelszedő.)

Ezeket a céh tagjai csekély használati díjért bármikor igénybe vehették. A céhkasszába fizettek értük. A céh maga szabott törvényt is a molnárok számára. Ha valaki elkövetett valamit, megbüntették. Megszabták, mennyit fizessen a céhkasszába. Súlyos esetekben el is tanácsolhatták a faluból, vagy kizárhatták a céhből az illetőt.

Évente két nagygyűlést tartottak. Vízkeresztkor a számadást, úrnapiján pedig a nyári beszámolót. Nagy mulatsággal zárult mind a kettő, a céhkasszából. Az úrnapi azért nagyobb volt, ezt hívták „molnárbálnak” vagy „molnárok búcsújának”. Ilyenkor a céhjelenyt végighordozták a falun és kiakasztották a kocsmagerendára, úgy mulattak alatta. (A véneki és nagybajcsi céhek jelvénye: 2 fából faragott, remekbe szabott vízimalom-modell a győri múzeumban látható. Itt őrzik a céhládát és az iratokat is.) Egyenruhájuk is volt. Nagybajcson egy-két öreg molnár még ma is őrzi régi csákóját. Kivonuláskor ebbe öltöztek. Templomi körmeneteken is így vettek részt. Nagybajcson a templomban őrzik ma is hatalmas, 6 rudas céhzászlójukat. Megkülönböztetett társadalmi helyzetüket jelentette a faluban, hogy úrnapiján csak molnárok ministrálhattak, és a körmeneteken is ők mentek a szentség mellett, égő lámpásokkal a kezükben.

Ez a szép molnárélet a századfordulóra hanyatlani kezdett. Így beszélt róla Varga Gyula bácsi: „Rosszul kezdtek menni a malmok. Gyéren gyűttek a kocsik. A mónárgazdák úgy fogdosták a kuncsaftokat össze. A gőzmalmok elvették tőlünk az életet. Csak rozsot engedtek nálunk őrteni, aztán meg már csak darálhattunk. Tönkrementünk mi is. A malmot szétbontottuk, deszkáját kiárultuk. Apám meg kiment Amerikába.” – Ez lett a sorsuk a többieknek is. Sokan kivándoroltak, mások meg beálltak a konkurenciához, gőzmalmokba munkásnak. Dolgoznak még gyárakban, vagy kubikosok az építőiparban a ma is élők közül. Az utolsó vízimalmokat Nagybajcson a visszavonuló németek barbár módra leöntötték benzinnel és felgyújtották 1945-ben. Pedig inkább múzeumok voltak már, mint hadicél . . .

6. Révészek

A közlekedés régi munkásai voltak. Ezen a vad, vízjárta vidéken nem messze jutott szárazon az utas. Minduntalan folyó és holtágak akadályába ütközött, mocsarak, ingoványok zárták el útját. Ezeken segítették át a révészek.

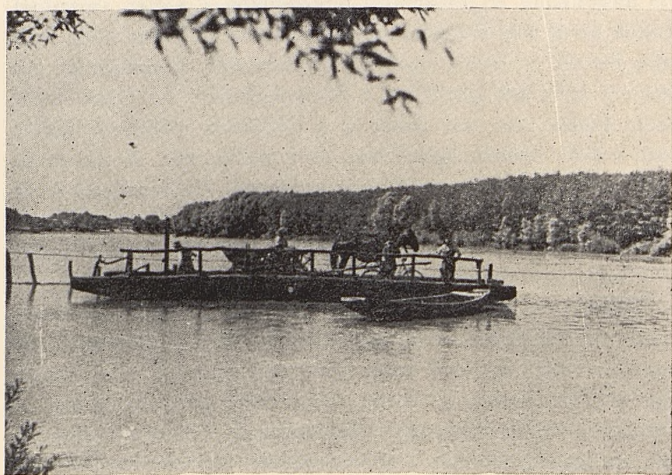
Folyami átkelőhelyeink az évszázadok folyamán nem sokat változtak. Már Árpád-kori okleveleink említik a véneki, a gönyői révet és a révfalui fontos átkelőhelyeket Győrnél. A XV–XVI. századból pedig ismertek a hédervár–mecséri rév, a kimlei átkelőhely, a moson–kálnoki rév, az óvár–halászi vám. Ugyanezeket megtaláljuk II. József-kori térképünkön a XVIII. századból. Rajtuk kívül még Feketeerdőnél, Dunakiliti és Rajka közt, valamint Novák és Lickópusztánál, Dunaszegnél, Kunszigetnél, Zámolynál jelez átkelőhelyeket a Mosoni-Dunán. Az Öreg-Dunán pedig fontos volt már ekkor is a dunakiliti–csölösztői, doborgazi, vajkai, bodaki, lipót–bakai és a medvei rév. A mai forgalom is ezeken a helyeken kel át a Dunán. Ezek mellett a fő átkelőhelyek mellett sok kis ágon, holtágon, éren, nádas-laposon vezettek át a határban dülőutak, a falvak egymás közti útvonalai. Volt tehát elég révészre szükség.

Néhány öreg révésszel még sikerült beszélgetnem a régi, szabályozás előtti révészkedésről. Legtöbben halászok, aranyászok, molnárok is voltak egyúttal, tehát vízen járó emberek, s ha szükség volt rá, révészkedtek is. Sokan voltak azért igazi, hivatásbeli révészek, különösen főforgalmi átkelőhelyeken. Amit most leírok róluk, azt legnagyobb részt a doborgaszigeti híres révész, Álló Lajos bácsitól (1864), a kisbodaki Nagy Ignác (1871), az ásványi

Máté Vendeltől (1870), a dunaszegi Cseri Zsigától (1870) és a véncki Gábrriel Lajos bácsitól (1873) tudom.

Nagyon kevés híd vezetett át régen a Dunán. Az is csak fából volt. Kompokkal, dereglyékkal, ladikkal keltek át a vízen. A legelső hidat az öregek emlékezete szerint Révfalunál építették. Hajóhíd volt, s ha kellett, szétszedték. A múlt század közepe táján épülhetett, amikor még Gábrriel Lajos bácsi apja „suttólegény” volt. Azelőtt itt is csak ladikrév járt. A kocsik Szigetköz-ből nem jöhettek át Győrbe. Kirakodtak a parton és fahajókkal vitték át a révészek a piacravalót. 8 krajcár volt a vám. A nagyobb tételek pedig vontatott hajókon érkeztek a győri vásárra. A mai SZTK-épület helyén, a Rábca régi torkolatánál álltak a malmok. A molnárok itt is „átrántották” olcsón az utasokat.

A többi révhelyen is a gyalogosokat ladikkal, a kocsikat dereglyével, komppal szállították át a túlsó partra. Régen kötél nél-

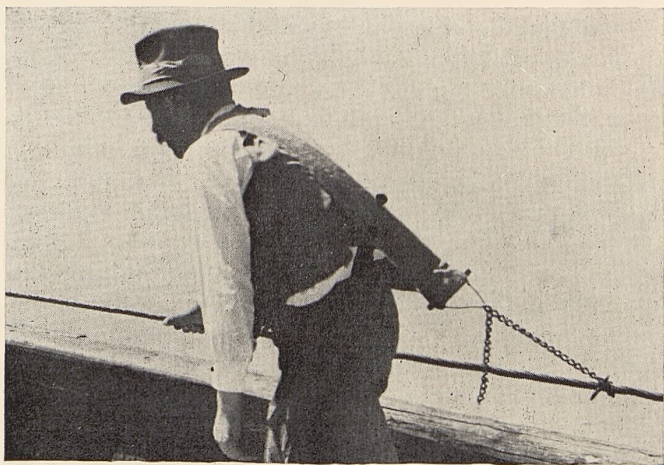
A régi mecséri komp

kül, evezőkkel, csákllyákkal dolgoztak. Kompkötél nem volt, evezőkkel húzták oldalt a kompot, a farában pedig kb. 4 m-es hosszú nyelű, nagy deszkalapátú evezővel kormányozták. Bizony kemény munka volt, különösen áradás idején. Sokszor elkapta a sodrás és volt úgy, hogy egy kilométerrel is lejjebb kötöttek ki. Ilyenkor még az utasok is eveztek. Egyébként hárman szépen ártutatták. Később már kifeszített kötélén húzták át a kompot, ladikot. Ez sokkal biztonságosabb volt. A két parton földbe ásott „szegekre” feszesen „húzták ki” a kompötelet. A komp elején és végén, valamint a ladik orrába erősített függőleges karó a kötélbe ütődve nem engedte, hogy a sodrás elvigye a járművet. Sőt, aszerint, hogy az elejét vagy a végét csigákkal közelebb vonták a kötélhez, a sodrás crejét is befogták a hajtásba. Két-három kocsival megterhelt kompot így egy ember is át tudott vinni. A húzószerszám kétféle volt. Régebben ugyanolyan gyaloghámot akasztottak a vállukra, mint a hajósok koborázáskor, vagy a gyalogos vontatók. A komp elején ráakasztották a kötélre és végiggyalogolva a komp hosszában, lábukkal maguk alól tolták ki a túlsó part felé. Az utolsó ilyen dunai kompot Mecséren még sikerült lefényképeznem 1938-ban. A másik hajtószerszám: a „vonyó” volt. Ezt fából faragták. Mintegy 50–60 cm hosszú, feje vastagabb, nyele vékony. A fejen kötélvastagságú, négyszögletes „fogat” faragtak. Ezt akasztották be a kötélbe és úgy húzták vele a kompot. A szerszámokat, kompot, ladikot rendszerint maguk csinálták, gondozták, javígtatták. Mindez a szakmához tartozott.

A parti birtokosé, általában uradalomé vagy községé volt a révjog. Ez adta ki a révészeknek. A kompér egyharmada illette őket, a csónakdíj pedig teljesen. Volt olyan is, hogy felesbe révészkedett a révész. A „vám” vagy „díj” is különböző volt. Általában 2–3 krajcárt fizettek a ladikátkelésért személyenként, a kompért pedig 10 krajcárt egy koci után. Cseri Zsiga bácsi azért természetben is átvitt szívesen akárkit 1 pakli dohányért. Éjjel mindig drágább volt, mert nem volt köteles felkelni, csak napkelétől napnyugtáig dolgozott.

A forgalom más és más volt, változott időszakonként. Legnagyobb gabonatakarulás, szénahordás, általában a mezei munkák idején, legkevesebb télen. A napi forgalmat az időjárás is befolyásolta. Jó időben több, esőben, viharban kevesebb. Volt olyan nap is, hogy egy lélek se ment át, máskor meg 50–60-szor is áthúzták a kompot egy nap. A ladikot ugyanígy, mert régen százával járták az utakat vándor mesterlegények. Ez volt talán általában a maximális forgalom. Ennek megfelelően alakult a keresetük is. Akadt hónap, hogy csak 10–20 koronát kerestek, máskor meg 180–200 koronát. Természetesen ez is révenként változott.

Ott laktak a parton, kis révkunyhójukban. Kiáltozni kellett nekik és már indultak is. Éjjel bizony sokat „hörögtek” az urasok, mire felébredtek, de jó kutyákat is tartottak és ezek az élő csengők többet értek a messziről jövő kiáltozásnál. Rossz időben, hideg esőben, hóviharban, jégzajlásban nem volt kellemes dolog fel-

A révész munkában. Gyaloghámja éppen olyan, mint a bajóvontatóké volt

kelni. De mindig megtették. A „révészbecsület” parancsolta. Hisz ilyenkor úgys csak az járt, akinek nagyon „szorított a gatyamadzag”. Sokszor életek forogtak kockán: orvoshoz rohantak beteg gyerekkel, vagy vitték a doktort vajúdó asszonyhoz. A papot is sokszor vitték át éjjel, ha haldoklóhoz hívták. Mulató legények, vidám utasok, borral, pálinkával adtak ráadást. Csendőrök kergettek valakit? – Menekült valaki az üldözőitől? A révész mindent tudott. Keresztülfolyt rajtuk az élet . . .

Eppen ezért olyanok voltak, mint az élő újság. Régen pótolták is a sajtót. Kiültek hozzájuk a vízpartra beszélgetni a falubeliek és ők szívesen elmondták a híreiket. Egyikük-másikuk még verse is faragta az cseményeket. A doborgasszigeti Álló Lajos bácsi volt a leghíresebb versfaragó révész. Rigmusai ma is élnek még szájról szájra a környező falvakban.

Az Öreg-Dunán sokkal nehezebb és veszélyesebb volt révész-kedni, mint a Mosoni-Duna-ágon. A hatalmas vízi útvesztőben rohanó sodrás, örvények, zátonyok, szigetek között 5–6 km-t meg kellett tenniük, sokszor 6–8 ágon keresztül, mire átértek a csallóközi partra. Itt aztán nem volt komp, csak ladik, meg dereglye, minden kötél nélkül. Az embereket ladikon szállították, állatokat, gabonát, szénát, fát, terményt pedig dereglyéken. Nagyszerű evezősök voltak. Úgy ismerték a Dunát, mint a tenyerüket. Mégis sok baj, szerencsétlenség akadt a hosszú vízi úton. Ma is emlékeznek még régi révésztragédiákra. A cicolai Bognárné ügyes ladikos volt, s a doborgazi „ugratónál” mégis beleveszett a Dunába. Bika András pedig átkelés közben zajló jégtablák közé keveredett, s összezúzták ladikostul . . . Nagy Márton bodaki révész ugyanígy jégzajláskor forgott a Dunába, 3 utasával együtt. Esőben, szélviharban, hóban, áradásban mégis menniük kellett, mert az egyetlen összekötő kapocs ők voltak a part menti községek között.

A főfolyású ágak mellett sok révész dolgozott a határbeli forgalom lebonyolításával holtágakon, creken, laposokon. Ezeket vagy a határrészbe tartozó gazdák tartották (gazdánként 40–50 kg búza, vagy ennek megfelelő termény volt az évi bér), vagy a köz-

birtokosság fizette. Ma már mindenütt ácsolt fahidak, bürük vezetik át a határban a dülőutakat. A két legutolsó ilyen révet Cikolán láttam Nyáros-sziget felé és Kálnokon a Kimlejáró-dülőben. Legtöbb helyen ma már emléküket is csak Révész családnevek, Révfalu, Révút, Révhely dülőnevek őrzik.

Álló bácsi igen régi dolgokra emlékezett még vissza a régi révészéletből. Mesélte, hogy apja idejében még komp sem igen volt a kisebb ágakon. Pősből, nádból tákoltak össze tutajt, azon jártak. Gyerekkorában még ilyen járt a Galambosi-Dunán Sérfenyő felé. Hosszú égerrudakkal böködték át egyik partról a másikra. Kis ereken, időszakos lötyéken még ilyen sem volt. Két-három farönköt fektettek át rajta, vagy deszkapallót, azon jártak. Sokszor még „pőskóházokat” (kövéccsel bélelt rőzsekötegeket) raktak le, anynyit, amennyit a víz elnyelt, hogy száraz lábbal átmehessenek rajta. Ugyanúgy csináltak „pőshidat” a lápokon, nádasokon át is. Veszélyes volt ezeken járni, mert ha félrelépett valaki, könnyen beszakadt és elnyelte a láp. Még kocsival is átjártak az ilyen „pőshídon”, de előfordult, hogy elsüllyedtek kocsistul, lovastul. Ahol nem volt rév, ott rőzsekötegebe, nádkévébe kapaszkodva átúsztak az ágon. A falvak, házak közelében fakarókból gyaloghídat építettek, erdőkben pedig fákra kötözött függőhídon is jártak át. A cikolai ártéren és Kisbajacson még én is láttam ilyeneket.

A nagyobb átkelőhelyeken rendszerint csárda is állt a rév mellett.

Ez is hozzátartozott a régi közlekedéshez. Ismert csárda volt a feketeerdei révnél, a kálnoki, kimlei kompnál, Révfaluban, Remetén, vagy a gönyői révnél, valamint a doborgazi átkelőhely. Botló csárdája. Köztük is a legrégibbek a tejfaluszigeti Bozi-csárda és a dunaszigeti csárda. Bozi bácsi szerint az ő csárdája még „Napóleont is látta”, a dunaszegi gerendájában pedig én magam olvastam az 1751-es évszámot. Betyárokról, bujdosókról mindegyikben tudtak. Élő történelem volt mindegyik, hiszen megfordultak bennük a szabadságharc hősei, és a dunaszegiben még maga a jó öreg Vak Bottyán apánk is ivott.

A tejfaluszigeti Bozi bácsit igen szerettem. Sánta volt szegény és típusa a régi csárdásoknak. Este, ha elálmosodott, lefeküdt szépen, de előre kirakta a borokat az asztalra és – hagyta mulatni a vendégeit. Télen-nyáron, éjjel-nappal mindig kaput nyitott a fáradt utasoknak. Mesélik róla, hogy nem szeretett lejárogatni a pincébe, csak odaadta a lopót a legényeknek, hogy hozzanak maguknak. S az „égetnivalók” sokszor virágos jókedvvel jöttek fel a pincéjéből . . .

Sokat tudott mesélni a csárdák régi eseményeiről, hisz egész életét ott töltötte. Tőle tudom pl., hogy milyen nehezen szoktak rá az emberek a szódavízre. Az első szállítmány Óvárról érkezett. Körülsereglették, megcsodálták.

Ez sárkányvíz – mondta a szódáskocsis és mutogatta az üvegen az apró sárkányfejeket. Kínálgatta, hogy kóstolják meg. Egy legény jelentkezett is. Szájába vette az üveget és úgy nyomta meg. Orrán, száján dült szegénynek a szúrós szénsavas víz, s ijedtében úgy elfutott, hogy hetekig nem jött a csárda tájékára sem. Hosszú időbe telt, mire a többiekkel is meg tudta a fröccsöt itatni. Álló bácsi is szívesen járt ide. Beült a kocsmá sarkába és nézegette a mulatozókat. Sehogysem volt megbékélve a fiatalssággal. Régi népdalokhoz szokott fülének nem tetszett, ahogy a „maiak” énekeltek. A kártyásokra meg egyenest haragudott.

– „Mi jó lehet abba’ – mondta nekem egyszer –, hogy azt a sok képet kiosztják, meg megin csak összezsapoggyák!”

A mai nemzedék sem értette meg őket. Annyira, hogy nem is törődtek sokan velük, s lassan el is felejtik. A régi csárdákat lebontották, s új épület áll a helyükön. A révek, kompok helyén fa-, vas- vagy betonhidakon robog az élet. S a mai kor embere már nem is gondol arra, hogy milyen lehetett régen erre az utazás. Pedig a forgalmas hidak mellett düledező révkunyhókban, régi kompok helyén üldögélő öreg révészcekből még mindig a régi emlékek sóhajtanak . . .

7. „Mezzei emberek”

Így hívták régen a „falubélic” (gazdák) mindazokat, akik nem földtulajdonukból éltek, hanem erdőkön, mezőkön, réteken, lápokon, vizeken keresték kenyerüket és ez a lekicsinyítő elnevezés mindjárt társadalmi helyzetüket is jelentette. A falu földtulajdon szerint kialakult, arisztokratikus társadalmi rendjében bizony sok helyütt nagyobb szakadék választotta el a két embercsoportot egymástól, mint a főurakat a középosztálytól, vagy várost a falutól. Soha nem felejttem el azt az őszinte megbotránkozást, ami a legkedvesebb szigetközi barátom édesanyjából kitört még 1949-ben, mert bejelentettük neki, hogy más híján felcsapunk pásztor-nak. „Csak még ez kéne! – kiáltott ránk. – Doktor létükre mezzei emberek közé sülleddni! Hát én nem is főzök rátok, ha ezt a szégyent megteszitek!” – Pedig valójában semmivel sem volt kevésbé becsületes foglalkozás ez sem, mint a földművelés. De a társadalmi ellentétek gyökerei messzebbre nyúlnak.

Kik voltak hát ezek a „mezzei emberek”? Századunkban már mindenki, aki nem a földet művelte, tehát a halászok is, pásztorok is, aranyászok is, kivéve a falusi mesterembereket, így a molnárokat. Régen azonban igazán „mezzei ember” csak az volt, aki a réteket, lápokot, vizeket böngészte, jóformán a legősibb, gyűjtögető életmódban élt. Tehát a csíkász, pákász, méhész, vadász. Ez azonban egyik sem volt különálló foglalkozás. A „mezzei ember” egymaga mindezt megcsinálta. Minden alkalmat megragadott, amit csak a természet nyújtott feléje.

A vizek életéről szólva már megismertük, milyen volt a Szigetköz régi képe, a szabályozás előtt. Rohanó, vad vizek közt

csendes holtágak, nádasok, crek, lápok, mocsarak, ártéri erdők rengetegében meghúzódó tisztások, rétek, legelők. S a laposokat egyszer-kétszer minden évben elöntötte a víz. Ebben az östermészeti környezetben csak nagyon kis helyen, a magasabb szigethátakon lehetett földet művelni. Ez a földművelés is kezdetleges volt még. Mellette a rétből, „mezzőből” élt a legtöbb ember. S a természet ontotta eléjük bőven a kincseit, halat, vadat, madártojást, mézet, fát, vesszőt, nádat, sást, csak össze kellett gyűjteniük. Nem kellett messze sem kóborolniuk, hiszen a települések ott húzódtak meg a vizek között, s a faluszél, a kert alja már életteret jelentett. Volt még egy nagy előnye ennek az életformának, az, hogy szabad volt, jobbágyterhek nélküli. S talán ezért ragaszkodtak hozzá legjobban a honfoglalás óta egészen a szabályozásig. A földmunkát sohasem szerették. Igaz, hogy ma sem. Nagyon nehezen tudtak csak beletörni a szabályozással rájuk kényszerített napszámoséletbe a „mezzei emberek” utolsó mohikánjai. Nem csoda hát, ha az öregek ma is szívesen mesélnek erről a sokszor visszavágyott, ma már paradicsominak tűnő, boldog életről. S beszéd közben mindig visszaálmodják egy kicsikét . . .

A csikászok, pákászok a lápok, réteket böngészték. Jellemzőes öltözetükről, hasig érő, rövid ingükről, térdig feltűrt nadrágjukról messziről megismerhette őket akárki. Így gázolták meztél-láb napestig a réteket, lőtyéket. A döglött vizekben hemzsegett a csík. Vesszőből font köcsög formájú csíkvarsával fogták. Lyukat vágtak a lápon és szájával lefelé beledugták. A csíkok levegőzni ide jöttek fel és megfogódtak. Télen léken át ugyanígy fogták. Gyékényből font csikszatyorba gyűjtötték, s ezzel vitték piacra is. A múlt század végén még keresett cikk volt a csík a győri és óvári piacokon. A XVI. századból pedig még oklevelünk is említi, hogy Győrben a piacon rákot, csíkot, teknősbékát árultak a szigeteközi csikászok. (Bedy.) A csík káposztával kedvenc népi eledel volt, míg a rákot, teknősbékát az urak fogyasztották. Matus öreg csikász mesélte Halászában, hogy különösen kis vízkor hemzsegett sok csík a lőtyékben. Ilyenkor a fél falu csíkon élt. A halászok

ugyan nem csikásztak, legfeljebb csak szükségből, ha halszükében voltak. De a mezzi emberek alig várták az árvizeket, hogy kiöntéseikből ősi szerszámaikkal, tapogatóikkal, hurkokkal kiszedjék a bentrekedt halakat. Árvizek után élt mindig jól a csikász, pákász.

Rákok is éltek bőven a régi vizekben. Ezeket a mezzi emberek fogdosták össze. Legtöbbször csak kézzel húzkodták ki a parti lukakból, gyökerek mögül. Egyszerű kosárral is rákásztak úgy, hogy a part mentén gázolva vízbe lógó fák, gyökerek alá tartották a fülest és belerázták a rákokat. Horváth József Kisboda-kon igen ötletes rákászási módot mesélt el nekem. Nyárfáról lenyűtték a kérgét és tölcsért formáltak belőle. Behasított fadarab-bal csíptették széleit össze. Aztán fogtak egy kecskebékát, fejénél fogva megnyúzták és hasított fába csíptetve vízbe dugták. Kedvenc peccsenyjükre csapatostul jöttek a rákok. A víz színéig felhúzták a békát, a fakéreg tölcsért alátartották, s a rákok abba belepotyogtak. Néha 20–30-at is kihúztak egy békával. Általánosan ismert szerszám volt a kis kerek, vagy négyszögletes rákászhaló is. Csirkebelet vagy dögöt kötöttek rá, kövekkel, nehezékekkel lehúzták a fenékre. A rákok a бүdös húsrá ugyancsak szívesen rákaptak, s így a kis hálóval sokszor fűrtökben húzták ki őket. Maguk azonban nemigen ették, inkább csak piacra hordták. Ugyan-így eladásra gyűjtötték a nadályt vagy piócát is. Megvették tőlük a patikusok, orvosok, de a helyi javasok is alkalmazták.

Legszívesebben talán a madártojást szedték. Itt a vizek birodalmában milliószám élt, költött a vízimadár. Mindenféle fajta. Vadkacsa, kárókatona, gém, kócsag, daru, vízityúk, szárcsa, búvárvoösök, vadliba, tüzok, gólya, bölömbika, szajkó, sirály, halászsas kedvelt fészkelőhelye volt a nádas, бүgecs, ingovány, erdő. Köztük a hatalmas, fekete ruhájú kárókatona, kormorán, egyedül csak itt költött Magyarországon. Később vándorolt el egy részük fészkelni a Kis-Balaton tájékára. Én is láttam még az Öreg-Duna szigetén telephelyüket. Közösségben laknak, óriás fák tetején. Kőrös-körül vastagon bevont mindent a guanó, s már messziről éreztük az elszórt, rothadó halmaradványok бүzését. A mezzi emberek

kitűnően ismerték minden madár szállását, s a tojásokért, díszes tollakért megjárták a nádasokat, mocsarakat, vízparti sűrűségeket, megmászták a faóriásokat. Álló Vince mesélte Cikolaszigeten, hogy apjával kosárszám hordták haza a madártojást. Ismerték a fészkelőhelyeket és biztosra mentek. A fészkekben levő tojások számából tudták, hogy frissek-e még, vagy öregek. Ha a vadréce fészkében még csak négy tojást találtak, biztosan friss volt mind. Ha pedig már 6–8 tojás volt a fészkekben, előfordult, hogy kistréce volt a tojásban, amikor feltörték. Dobos József 87 éves pákász Ásványban viszont még arra emlékezett, hogy gyerekkorában tavasszal, költés idején mást sem tettek hetekig, mint csónakkal a vizeket járták és ladikszám hozták haza az összegyűjtött tojásokat. „Jól áltunk akkor, mondogatta, kipofásodtunk a sok tojástú.” – Legnagyobb részét maguk fogyasztották el, de sokat eladtak a faluban is. Emlékeznek még öregek Mosonban arra, hogy régen a piacon is árultak madártojásokat.

Összegyűjtöttek mindent, amit csak a rét adott. A 83 éves Nagy Lajos bácsi Lipóton (1879) mesélt nekem sokat régi életükről. Elmondta, hogyan szedték a papsajtot, nádmézet, galagonyát, szedret, csipkebogyt, ladikkal gyűjtötték össze a sulyom termését is. Hegyes fával kaparták ki az édes gyökeret, a gyékény gumóját. De kiásták a hörcsög lyukát is ősszel és elvették a gyűjteményét (sokszor kis zsákra valót!). Igen szerettek gombát szedni. Ma is! Minden időszaknak megvolt a maga kedvelt gombafajtája. Ilyenkor napokig csak gomba után jártak, legtöbbször az asszonyok, gyerekek. Szépen megszárogatták, s még télen is jutott belőle piacra. Nagy kereslete volt a szárított taplónak, amíg csak a gyufát ki nem találták. Különösen a szigetközi fűztaplót vették szívesen a városiak tűzcsiholásra. Ősszel az erdőn a makkot, diót, mogyorót gyűjtötte az egész család. Jó kereset volt a gyógyfüvek szedése. A javasok, tudósok helyben felhasználták, de sokat eladtak, városra, főképpen ürömöt, székfűvet, cicfarok, vagy forrasztófűvet. A sást, kákát levágták, megszáritották és télen, amikor gunnyóba szorult a mezzei ember, lábtörlőt, szőnyeget, szaty-

rot, kosarat fontak belőle. Télen aratták a nádat is. Részért, felesbe vállalták a gazdáktól, közbirtokosságtól. Fabocskort húztak a jégen és hosszú nyelvű nádsarlóval vágták. Rengeteg nádat termeltek ki. Múlt századbeli győri piaci feljegyzések szerint 50–60 ezer kéve nádat hoztak be a városba évenként. Máriakálnok egy-maga 7000 kéve nádat szolgáltatott be az óvári várba a XVIII. században. Cikolán pedig 7–8000 kévéről tudnak. A nád igen keresett cikk volt falun, városban egyformán. Otthon háztetőt, színek falát, sokszor még kerítést is nádból csináltak. Ugyanilyen keresett volt a vessző. „Vesszőllés”-nek hívták a zsenge fűzvesszők vágását. Seprűt, kosarat, burkust, borítót, fűlest, kocsikast, sőt bútorokat is fontak belőle (széket, asztalt, bölcsőt stb.). Sok faluban virágzott ez a vesszőllő-háziipar, már a XV–XVII. században is. (Bedy.) A galagonya-, rekettye-, kökénybokorból pedig tüköboronát csináltak a gazdáknak.

Fabordás ladikkal a szigetekről

*Fabördös ladiikkal
a szigetekről*

Igazi „téli aratásuk” azonban az erdőllés volt. A réteket mindenütt erdők szegélyezték, a vízpartokat, szigeteket összefüggő erdő borította. Legtöbb volt a fűz, bodza, rekettye, nyár, éger, de sok szilfa is, míg igazi óriásai a mocsári tölgyek voltak. A gazdák-tól, közbirtokosságtól csoportokba verődve vállalták el télen a favágást. Nyilasokat jelöltek az erdőn és kisorsolták. Harmadik részért (harmadába) vágták a fát, ölfát, pöst és rözsét. Rengeteg fát termeltek ki évenként. Csak a cikolaszigeti közbirtokosság múlt század végi adatai szerint 1200 öl fát, 5000 kéve rözsét és 2800 kéve pöst. Saját szükségletükre igen sokat felhasználtak. Hiszen maguk mondják: „Sosem fázik az, aki az erdőben lakik.” Ezt a

mondást csak az érzi át igazán, aki próbálta az erdőllést. Én jártam ki Cikolán erdei munkára. A szigeti ember hétszer melegszik egy fa mellett. Először, amikor kivágja, másodszor kihordja vállán a vízpartra. Harmadszor ladikba rakja és átladikázik vele 4–5 Duna-ágon, negyedszer kidobálja a ladikból a hazai parton. Ötödször szekérre rakja és hazaviszi. Hatodszor felvágja és csak hetedszer melegedhetik a tüze mellett.

De talán a legjobb pénzforrás is a fa volt. Hosszú fászkocsisorok álltak mindig az óvári, mosoni, győri piacokon, s külön helyet kellett a fapiacnak biztosítani. Régi piaci feljegyzések szerint évente 7300 öl fát, 30 000 rőzsét hoztak a mosoni, 9500 ölet, 52 000 rőzsét pedig a győri piacra eladni. Ellátták bőven a várost is, sőt ezen felül még hajókon sokat elvittek messze vidékekre. Az erdőlléshez kapcsolódott a szénégetés. Az éger- és mocsáritölgy-erdőkben boksákban égették a faszenet, hamujából pedig keresett hamuzsirt csináltak.

A gyűjtögető életmódhoz tartozott akkoriban a méhészet is, s falun inkább csak a mezői emberek foglalkoztak vele. A festői díszben pompázó rét, mező ezer és ezer virágáról sok mézet hordtak össze a méhek. A gyári cukor előtt a méz igen fontos közszükségleti cikk volt és nagybani előteremtésével hivatásos egyházi és királyi méhészek foglalkoztak az uradalmakban. A méz és viasz forgalma igen jelentős volt az elmúlt században, az óvári és győri piacokon. Nyugat felé irányuló kivitelünk hajózási forgalmában ugyancsak gyakori áru volt a történelem folyamán mindig a méz és viasz. De a nép is szerette a mézet, s ahol tehetette, megszerezte.

A méhészet legősibb formája az volt, hogy kilesték a vadméheket a fák odvában. Ősszel aztán füsttel lefojtották őket és kiszedték a mézüket. Később már maguk is tartottak méheket úgy, hogy rajzásakor az erdőn megfogták a vadméhrajokat. Kezdetben még ezeket is odvas botlófüzekben tartották (köpű) s csak később tértek át a kasok használatára. Kivájt fűz- és nyárfarönkből a termézetes lakáshoz hasonló kast faragtak a méheknek, de szívesen használták a fűzcesszöböl, sásból, gyékényből, nádból, szalmából

font, kívülről marhaganés sárral betapasztott különböző alakú kaptárakat is. A Szigetközben máig megtalálni ezeket a régi kasokat. Sokszor már egy kicsit modernizálva is. Ilyen fából vésett, leg-
ősből mintájú kasköpűt láttam még 3–4 darabot Arakon Fazekas Istvánnál. Dérékvastagságú, 50–60 cm hosszú nyárfarönk volt. Belsejét négyszögletesre kivésték, hogy éppen belefértek a lépeskeretek. Alul kis kerek nyílást faragtak a méhek számára, s a tetajt kérges falappal befedték. Éppen olyan volt kívülről, mint egy kis vadméhodú. Fazekas bácsi szerint sokkal jobban szerették a méhek, mint az újfajta kaptárakat.

Kis méheseiket összekötözték nádfalból, fűzfonásból készítették, nádtetővel fedték a mezei emberek. Kertek végében, lötyék, nádasok partján állították fel. Deszkákon két-három sorban álltak benne a különböző kasok. A méhes volt mindig a kedvenc menedékhelyük. Akik még megmaradtak közülük, most is ott pipáznak legszívesebben.

Ilyenkor beszélgettem velük a régi szép életéről Dobos Istvánnal, Takács Károllyal Cikolaszigeten.

„Rígen csak úgy jutottunk mézhez, ha a kasban lefojtottuk a méheket – mesélte Dobos István. Később már, a keretes kaptárokkal nem köllött elcsikkasztani őket. Karácsony böjtjén szedtük ki mindig a mizet. Kis tányérban kóstolót küldtünk belőle a komáknak. Azok meg búzával küldték vissza a tányért. Ebből a búzábul egy marékra valót beletettünk a kasba, oszt úgy raktuk el télire. Leginkább a padlásra hordtuk a kasokat, vagy a színbe, oszt jól betapasztottuk, zsúppal befödtek. József-napkor fölemeltük, megtisztítottuk és kiraktuk. Kieresztettük a méheket. Amellickas alatt nem csírázott ki a búza, ott baj vót télen a méhekkel. Tavasszal a rajokat kasba fogtuk. De nemcsak a mienkét, hanem jártuk az erdőt, osztán a vadméhrajokat is befogtuk, hazavittük. Azt tartották az öregek, hogy kint az erdön az fog vadméhrajt, aki karácsony böjtjén legyet tud fogni az asztalon. Pízért nem vót jó sosem méhét venni. Avval nem vót az embernek szerencséje.

Inkább búzáért cseréltünk. Igen sokat ért rígen ez a méhes – emlékezik Dobos bácsi, még az adót is mízzel fizethettük, amíg a gyári cukor tönkre nem tette.”

A befogott méheket pipafüsttel szelídítették. A csípést meg agyagsárral kenték be. Sokszor bizony szálnalmasan néztek ki.

– Kipofásodtá, mint sípos a bandába! – fogadta egyszer nevetve méhcsípésektől megdagadt fiát Doborgazszigeten az öreg Liszkay bácsi. A gazdák sehogysem szívlelték a méheket, ezért nem is foglalkoztak velük. Ő sem. Rossz szemmel nézte a kert végében méhest telepítő fiát. És mikor egy méhe éppen az ő orra hegyét csípte meg, kitört mérgében: „A kórság tart olyan írget, amellik még a gazdáját se ismeri meg!”

Sok érdekes, babonás szokás fűződött ezekhez a régi méhesekhez. Voltak öreg méhészek, akiknek olyan tudományuk volt, hogy el tudták küldeni méheiket más méhesekbe rabolni. Arakon Fazekas bácsi azt is tudta, hogy kasukat marhaganéval kenték be, ha rabolni küldték őket. A rablóméhek aztán behatoltak az idegen kasba, szabályszerű csatát vívtak a gazdaméhekkal és elhordták haza a gyűjtött mézet. Ellenük úgy védekeztek, hogy rókagégét (még hatásosabb volt régen, ha farkasgégét) kötöttek a kas bejárata elé. Ez aztán elriasztotta a rablókat! A rablóméheket be is lisztezhatték és így nyomon tudták követni őket hazájukig. Így tudták meg, ki küldte őket. Nem csaptak lármát ekkor sem. Úgy álltak bosszút, hogy csótányt csempészték a kasba és ettől a méhek mind elpusztultak.

Takács Károly mesélte, hogy az úrnapi sátorból egy ágat visznek még ma is a méhesbe, mindenféle rontás ellen, meg szélvihar, villámcsapás ellen is. Azt is tőle hallottam, hogy az öregek dongókat fogtak, üvegben a kasok alá rakták. Állandóan ott dőngtek, a zúgásuk nagyobb munkára serkentette a méheket. Sokkal több mézet hordtak így össze.

Asszony népnek nem volt szabad a méhesbe lépni. Ma sem igen cresztik be őket. Azt tartják róluk, hogy szemükkel megrontják a

méheket. És ez a rontás bajt hoz rájuk. Liszkay László jó barátom Doborgazszigeten úgy tudja, hogy ez ellen csak egy védekezés volt hatásos: ha faszenet raktak a méhek itatóvályújába. A faszenes víz mentesít mindenféle méhest a rontástól. És valóban! Eddig akárhány falusi méhest megnéztem, mindegyiknél megtaláltam a faszenet az itatóvályúban, ha a tulajdonos nem is tudta, vagy restellte megmondani, mire való.

A mezsei emberek ügyes törözők voltak mind. Az erdőkön, mezőkön, vizek közt sok vad tanyázott. A nyulak, fácánok, vadkacsák, vadlibák, vízimadarak sokszor felhőnyi sokasága mellett nagyvad is bőven akadt, farkas, róka, szarvas, őz, vaddisznó, hód, vidra, borz, vadmacska. Sok hivatásos vadász élt itt, a földesurak, káptalan vagy a várak emberei. Nekik fegyverek voltak, betanított kutyáik, sólymaik, vagy uhu, rétisas, héja. Lóhátról vadásztak. A nép itt csak hajtó lehetett. Nagy zajt csaptak és így zavarták, terelték a vadat a fegyverek elé. Ily módon vaddal látták el a kastélyokat, várakat, káptalanokat, de mindemellett jelentős volt a Szigetköz vadkivitele is a történelem folyamán. Régi szájhagyomány tud arról, hogy már Szent István is vadászott itt a Duna rengetegében (Vajka), Kálmán király feketecerdei vadászatát pedig oklevél is említi. Mátyás királynak ugyancsak kedves vadászterülete volt itt. Az újkor sok harcai, vonulगतó katonasága megtizedelte a vadállományt is, de később már, a XVII–XVIII. században újra gazdag vadászterületekről írnak a hédervári, győri feljegyzések.

Az urak, hivatásos vadászok mellett a nép is vadászott mindig. Csak lopva tette. Fegyvere sem volt, helyette hát csodálatos ügyességgel, leleményességgel szerezte meg a vadat. Ez volt a mezsei emberek legérdekesebb művészete.

Leggyakrabban kezük ügyébe eső szerszám volt a fütykös, balta, hajtófa. A fütykös bunkós végű bot volt, s hogy hatásosabb legyen, még koloncot is kötöttek rá. A hajtófa pedig mindkét végén kihegyezett keményfahusáng. Hihetetlen ügyességgel dobának velük még ma is falusi legények. Ismerek olyan embert Ci-

kolán (a nevüket ilyen esetben nem illik közölni), aki szemem látára dobott agyon nyulat rövid nyelvű baltával, haladó székerről. Kunszigeten pedig olyan fiatal embert láttam, aki füttykössel vagy hegyes végű hajítófával teljes biztonsággal ejti el a futó nyulat.

Kedvenc szerszámaik voltak a hálók, hurkok, török. Velük cseklészték keresztül-kasul a réteket, erdőket, nádasokat, fáradhatatlanul, csöben, hóban, tűző napon egész éven át. S róluk beszélnek ma is legszívesebben az öregek. Preiner Antal bácsi, az öreg cikolai vadőr szívesen emlékezik vissza, hogyan vadásztak hálóval még suttyó legény korában. Nemcsak madarakat, hanem nyulat, sőt őzet is fogtak vele. Lazán feszítették ki a hálót, a vadjárás útjába és belekergették a zsákmányt. Rókára is vadásztak így. Hálóval borították be a rókalyukat és belehajtották a „ravaszt”. Varga István az egyik legügyesebb töröző volt Héderváron. Ő legszívesebben füstölte a rókát. Betömte a lyukakat, de egyikbe tüzet gyújtott és fűvet, marhaganét szórt rá. Egy darabig csak bírta a róka, de aztán fuldokolva kimenekült, s a lyuknál „megcsapta”. Az ásványi Szabó Mihály bácsi ugyancsak híres töröző volt fiatal korában, a múlt század végén. Ő mesélte nekem, hogy fogták régen hurokkal a vízimadarakat. Nád-, kákónyílásokban helyezték el a hurkokat, sőt sokszor huroksorokat vetettek. Aztán vagy terelték a vízimadarakat a hurkok felé, vagy élelmet raktak bele és megvárták, míg az éhes madár ráment s a hurokba akadt. Fácánokat, fürjeket, vadlibát is fogtak így, sőt hurkos csapdákat vetettek a „lábas vad” elé is. Cikolán, még gyerekkoromban horoggal fogtak vadkacsát. Akkor még csapatokban repültek fel a csendes vízű ágakról, ha csónak kanyarodott elő a sziget orrából. Megfőtt kukoricát fűztek a horogra, vízbe vetették és a bokrok mögül lesték, mikor akad kácsa rá. Tetszett nekünk gyerekeknek nagyon ez a kácsahorgászat és mi is megpróbáltuk a kert alatt. Csak pórul jártunk, mert nagyanyám legszebb magkacsáját húztuk ki, s mire a horgot kioperáltuk a torkából, bizony el kellett hamar vágni a nyakát . . .

Régi öregekről hallotta Preiner bácsi Cikolán, hogy kézzel is fogtak vadrécét. Meleg nyári napokon bebújtak az emberek a vízbe, bokrok alá, vagy nád, sás közé. Kitömött kacsákat tettek maguk elé, ezekkel csalogatták oda a récéket, vagy utánozták a hangjukat és odahívogatták őket. Ha közel úsztak a bokorhoz, elkapkodták. Szabó Mihály Ásványon meg úgy tudja, hogy az ügyesek még a víz alá is lebújtak, szájukban tartott nádszállal szívták a levegőt és a víz alatt kapkodták el az úszó madarak lábát. A nádszállal lélegzés egy kicsit ugyan hihetetlennek hangzik (én magam még nem próbáltam), de több helyen hallottam mesélni Cikolán, Kisbodakon, hogy régen az ellenség elől sokszor a vizekbe, nádasokba menekült a nép. Ha kellett, lebuktak a víz alá és nádszálakat tartottak a szájukban. Valami tehát mégis lehet benne. Nem zörög a haraszt, ha a szél nem fújja . . .

Ágakon, bokrokon háló madarakat, fácánt, fürjet, foglyot füsttel fogtak. Füstölni kezdtek a fa alatt, újabban már egy kis ként is raktak a tűzbe, s az elkábult állatokat összekapkodták. Régi törzsök kiváló ivadéka, S. Imre Galambos-szigeten egyszer engem is elhívott ilyen vadászatra. Egy szép csendes nyári estén kimentünk a parti erdőbe, s megkerestük a fácánok hálóhelyét. Magas fákon ültek, ott sötétedtek az ágakon. Nesztelenül tüzet gyújtottunk a fa alatt. A parázsra kis kéndarabot tettünk. Leültünk a tűz mellé és vártunk. A kén fojtó szaga terjengett, s egyszer csak kopp – leesett az ágról egy fácán. Imre ugrott, egy mozdulattal kitekerte a nyakát – és már zsákban is volt. Ugyanúgy a többi. Nem telt bele egy óra, hét szép fácánnal mentünk haza. Lett is belőlük másnapra olyan pecsenye, hogy akárki megnyalta volna a száját utána! A mezei emberek régen ugyan nem így ették, hanem bundában, mint a halászok a halat. Vadrécét, fácánt, foglyot agyagos sárba pakolták és jó parázson megsütötték. Még most is össze-csordul az öregek szájában a nyál, ha mesélnek róla. Olyan finom volt. De nem vizet ittak ám rá! A lötyék, mocsarak vizét sosem itták, csak legfeljebb a folyóágakét. Fűvekből teát főztek (fűlevét) és abból ittak, ha megszomjaztak.

A nagyvadnak vermeket ástak. Fenekébe hegyes karót tűztek s ez a bezuhanó vadat felnyársalta. Preiner bácsi még jól emlékszik ilyen farkas- és rókavermekre, de szarvast, vaddisznót is fogtak vele. Igen kedves erdész barátom, Szűcs László nagyanja mesélte még, hogy régen igen féltek a sok farkastól. Ha kimentek a rétre kaszálni, vagy gyűjtögetni, estefelé, amikor a nádasban megszólaltak a farkasok, tüzeket raktak. Hazafelé pedig parázsló husángokat vittek magukkal, hogy távol tartsák a „veszött férgeket”. Folyóágakat nem szerették a farkasok. Nem szívesen úszták. Inkább csak a nádban, erdő mélyén rejtőztek. Télen a jégen át messze elkóborogtak eleség után. A Hanyból is jöttek erre felé nagy falkák. Sokat megfogtak közülük vermekben, csapdákban. Nagy pénzeket kaptak a farkasbundáért. Szűcs László jól ismerte ezeket a vermeket és csapdákat, hiszen orvvadászok lopva ma is ásnak még ilyeneket. A vad rendszerint mindig ugyanazon a csapáson jár és ha el nem riasztják, aránylag kis körzetben él. A vad kilesett, megszokott útjába állítottak vermet. A nagyobbakba karót, a kisebbek nyílásába hurkot tettek. Tetejét vékony náddal, lammal (avarral) úgy befedték, hogy még a leggyakorlottabb szem sem vette észre. Az út mentében cleséget potyogtattak el, kukoricát, húst, aszerint, hogy milyen vadnak vetették s a verem fölé raktak belőle nagyobb mennyiséget. Amint az éhes állat utánament, a verem teteje beszakadt alatta. Sok baj, szerencsétlenség is történt a vermekkel, mert a kevésbé óvatos cseklészőket is megfogta.

Szűcs László néhány éve maga is belezuhant egy verembe, csak szerencséjére nem karó volt benne, hanem villanydrótból készült hurok s így társa szerencsésen kihúzta belőle. Szűcs Lászlóné pedig arról mesélt, hogy leánykorában még, erdész édesapját a magasba rántotta fel egy meghajlított sudárfára szerelt tör. Belelépett, s a visszapattanó fa lábánál fogva felrántotta a magasba. Szerencséire társa lemetszette. Egyébként őzek, szarvasok fogására használják az orvvadászok. Ugyanígy ürgét is fognak ma még ügyes falusi gyerekek.

A régen használt csapdák, török ma már legtöbb helyen gyermekjátékokká váltak, éppúgy, mint azt a halászszerszámoknál láttuk. – Nagyvadak hajdani csapdáival már csak egeret, patkányt, ürget, görényt fognak. Egyedül talán csak a vidravas tartja meg eredeti pozícióját. Gyerekkoromban én is sokat játszottam ilyenekkel. Sok ablakot bevertünk parittyával, a régi madarászok kedvelt fegyverével. Milyen remek szórakozásunk volt a lépezés, pedig régen ez is a „nagyok” leleménye volt. Fagyöngy terméséből, vagy mocsári tölgyből főzték a legjobb lépzet. Bekenték vele a lépveesszót és fára kötözték, vagy hosszú rúd végére, s így nyúltak fel vele a madarakért. A lépes madzag is divatos volt apró madarak fogására. Mi még úgy is madarásztunk, hogy zsomport pecekkel feltámasztottunk, alája eleséget szórtunk. A pecek zsinegével elbújtunk a bokrok alá. Ha madarak szálltak az eleségre, meghúztuk a zsineget s a zsompor rájuk borult. Ez a jó szórakozás is a réti emberekről maradt ránk.

A vadász is szerencsefi volt, akárcsak a halász, aranyász, méhész. S a szerencse szeszélyes, mint a fehérnép. Kedvében kell járni. Nem csoda hát, ha sok babonás szokás szabályozta minden lépésüket. Ahogyan kialakult az úri vadászatnak leginkább idegen gyökerű etikettje, ugyanúgy megvoltak a népi törözők babonás hagyományai is. Csak czekeket öreg vadőrök, erdőkerülők, csőszök és orvvadászok között kell keresni, mert czekek lettek a megmaradt törözők, akik nem tudtak a vadászszenvedélytől, erdőtől, mezőtől elszakadni. Tőlük szedegtettem össze ezt a kis csokorra valót.

Általában közismert vadászbabonák még ma is divatosak mindennütt. Mindenki tudja, hogy halásznak, vadásznak s hasonló szerencsefinak szerencsét kívánni nem szabad. Inkább drasztikusan kell megköszöntení: „sz . . . a szerencsédre!” Elinduláskor nem szabad a küszöbre lépni, vagy visszatekinteni, az otthonmaradónak pedig utánuk nézni, vagy integetni. Nem hoz szerencsét az sem, ha vadászat előtt kezét mos az ember. – Régen rossz, ha valaki útközben megkérdi a vadásztól, hova megy? Az igazi töröző ilyenkor már nem is ment egy lépést sem tovább, úgys hiába. A

balszerencse ismert jele az, ha pappal, sánta emberrel vagy vénasszonnyal találkozik a vadász. Viszont biztos szerencsét jelent a pendelyes gyerek, a szűz lány, a vörös hajú nő, a felöltözött menyasszony, „megesett” lány, vagy menyecske. Ugyancsak szerencsés jel a részeg ember, a temetési menet, a cigány. Cigányból még a vénasszony is szerencsés tünemény. Vadászat előtt halottal álmodni erőt jelent, vérrel álmodni viszont nagy zsákmányt. Ha kellő időben megszólal a kuvik, nagyvad halálát jelzi. A vadász előtt balra felugró nyúl rossz jel, a jobbra futó pedig már szerencse. Ha fekete macskával találkozol, ne is menj tovább, tanácsolják a mindentudó öregek. A sok balszerencse közt viszont biztató jó tanács: minden rontást elhárít, ha a vadász kellő időben maga elé köp.

Kis László erdész mesélte Sérfenyőszigeten, hogy ő maga se megy tovább, ha vénasszonnyal találkozik, mert már sokszor megjárta. Legfeljebb csak úgy, hogy keres egy szűz leányt (lehet 3–4 éves is, mert így a legbiztosabb) s vele keresztezi a vénasszony útját. Az is rossz jel szerinte, ha fehérnépek megfordítják kötényüket a vadász előtt, mert rosszra fordul vele a szerencséje is. Vadászszerszámot, tört, fegyvert asszonynak megérintenie nem szabad. Sőt szemükkel is megronthatják, s akkor eredménytelen minden fáradság. Az ilyen rontást helyrehozni csak úgy lehet, ha eleven gyíkot, kígyót mászatnak keresztben át rajta. Puskából szenteltvízbe mártott fojtást kell kilőni, hogy a rontás megszűnjék. A sok szerencserontó hatás ellenére az asszonynéptől ered a szerencse legbiztosabb záloga is. Ezt is leírom: mindazok tanulságára, akik csak Nimród örökébe kíváncsiak. Ez a csodaszer az, ha útnak indulás előtt női nemi szervet érint az ember. Még ma is ismerem öreg halászt (nevét megint csak nem írom le, mert még él és megharagudna rám, hogy még ezt is elmondom róla), aki el nem indulna nagyobb vállalkozásra anélkül, hogy felesége szoknyája alá ne nyúlna...

Preiner Antal bácsi szerint (Cikola) tört, vadászszerszámot, fegyvert kölcsönadni sosem szabad, mert ezzel a szerencsét is átengedi az ember hosszabb időre. Ha vadat lő, kiszedi belőle a ső-

réteket, mert ezek mindig találunk. Egyet-kettőt tesz belőlük az új patronba a többi közé. Azt is mondta, hogy üres hordó vagy üres kosár nem hoz szerencsét, ha útközben meglátja az ember. Ellenben kenyér, vagy csomagokkal megrakott kocsi szerencsét jelent. Az ásványi Szabó Mihály bácsi szerint hollót, varjat, szarkát látni rossz jel, de a sas már szerencsét hoz. Pénteken, tizenharmadikán, mindszentekkor, András napján, karácsony ünnepén, nagypénteken, feltámadáskor nem jó kimenni, mert ezek nem szerencsés napok a töröző számára. Fekete lóval, fekete kutyával, fekete mádárval álmodni mindig bajt jelent. De a fehér kutya már szerencsét jövendől.

A régi törözők között soknak volt csodás tudománya, akárcsak a pásztoroknak, aranyászoknak. Mindjárt Németh Ferenc bácsival kezdem, aki hétpróbás töröző volt, s aztán kocsis lett az erdészetenél. Ha vadászni vitte az urakat, mindig pontosan tudta előre, érdemes-e kimenni, lesz a vadjárás, vagy nem. Előre megmondta, lőnek-e, vagy még csak látni sem fognak vadat. Mindenki csodálta a tudományát. Egyszer elárulta Szűcs László erdész barátomnak. Tőle tudom én is: ha erős a ló szaga, nem jár a vad! Nem érdemes ki se menni, mert minden szag erősebb ilyenkor, s így a vad az emberszagot is hamarabb megérzi. Németh Ferenc bácsi tudott olyan régiekről is, akik az ördöggel cimboráltak, „tudományuk vót”. Gyerekkorában hallott még Fekete Jánosról, aki a múlt században híres orvvadász volt és szemével meg tudta rontani a haragosa töreit. Ezek aztán hetekig hiába álltak felállítva, nem fogtak semmit. Volt egy olyan előltöltős puskája is, hogyha akarta, bárkinek a kezébe adta, biztosan talált vele. Máskor meg hiába lőtték ki, közlelről sem vitt célba. Úgy mesélték róla, hogy tudományát az ördögtől kapta. Azt kérte tőle cserébe, hogy áldozáskor a szentostyát vegye ki a szájából, tegye gyorsba és lőjje meg. Megtette és ezt az átlukasztott gyorszacskót élete végéig hordozta talizmánként a nyakában. Ha ebből tett a fojtás közé egy kis darabot, biztosan talált a puskával.

Ugyancsak Németh Ferenc bácsi mesélte Szűcs László erdész barátomnak, hogy régen maga is meg tudta rontani más törözőknek, idegen vadászoknak, uraknak a szerencsáját. Ezek útjában kákán, fűvön, lombon egy kis csomót kötött, elmondta rá a rontást, s aki elment mellette, arra a napra „meg vót kötve a szőröncsége”.

Preiner bácsi hallott régiektől az ördög fűvéről. Ez olyan fű, amit csak tudós emberek látnak meg. Elszórják az utakon, réteken. Ha az ember este rálép véletlenül ilyenre, reggelig nem talál haza. Bármerre indul is el, mindig ugyanarra a helyre ér vissza. Körbejár a fű körül, mert a rontásból nem tud kiszabadulni. Egyszer saját maga is járt így a Vén-Kányáson. Egész éjjel verte az eső, a koromsötétben mindig körbejárt csak a réten.

Ismerik még az öregek a „tátosok-füvit” is. Ezt csak a tátosok látják meg, a hetedik gyerek, vagy aki foggal születik – mesélte Varga István Héderváron. Csak nagy fáradsággal, szálanként lehet összeszedni. De a tátost, ha zsebében hordja, láthatatlanná teszi, amikor csak akarja. Öregapjától hallott még olyan tátosról, aki láthatatlanná vált és kézzel fogdosta meg éjjel a fácánokat, a vadludakat, fülénél fogta meg a lapuló nyulat, sőt láthatatlanul belopódzott éjjel a menyecskékhöz és álmukban ejtette meg őket.

Úgy tudják még a régi „mezzei emberek”, hogy erdőkön, réteken vannak „ördöggel cimboráló” állatok is. Ezeket az ördög kiválasztja és beléjük bújik. Preiner bácsi szerint legtöbbször farkas, medve, vadkan, de sokszor nyúl, fekete harkály, vagy bagoly is lehet. Rajtuk nem fog a fegyver, mert a „szellemük” védi őket. A csapdából, még a vidravasból is kiszedik a csalit baj nélkül, vermekbe nem esnek bele, megállnak tetejükön a lamon is. Még a golyót is elkapkodják vagy visszaköpdösik. A törözőre csak bajt, rontást hoznak, ha útjukba keveredik. Csupán a tátosok, tudósok cimborálnak velük. Ezekhez odamennek, lábukhoz dörgölöznek, mint a kutyák. Varga István a baglyot tartja „tudós” madárnak. Úgy tudja öregektől, hogy a bagolynak „szelleme” van és tőle kapja különleges tudományát. Ha nappal szólal meg a bagoly, zi-

vatart jelent. Ilyenkor nem jó vízen, erdőn lenni, sietni kell fedél alá. Ha a vadászon nincs rontás, akkor a bagoly „megjelenti” neki a vadat. Amikor a zsákmány közeledik, a bagoly már messziről észreveszi és jelt ad. Ugyanúgy jelzi az erdőn a feketerigó, vagy a mátyásmadár is a négylábú vadat.

Öreg törözők sokszor találkoztak mezei kóborlásaik közben ludvércel. Ez a „bolygófény” éjjel mocsárba csalja az embert, ha azt hiszi, lámpás világít valahol és utána megy. Előfordult sokszor ilyesmi – hallotta öregektől az ásványi Szabó Mihály. A ludvérc néha macska, bagoly, csirke képében jelenik meg. Ezeket sem fogja fegyver. Maga is találkozott egyszer ludvércel. Jött hazafelé a réten, holdvilágos éjjel. Útjában egy kis csirke csipogott. Majdnem „rátapott” a lábával. Hideg volt, hát felvette, kabátja alá dugta, hazavitte és a kucikba tette melegedni. Reggelre azonban sehol sem találta – csak a kucik volt tele rettenetes sok sz...-ral. A hálátlan csibe eltűnt, – mert ludvérc volt. Preiner bácsi édesapja már szerencsésebben járt a ludvércel. Jött hazafelé este a réten. Egy kis macska nyivákolt mellette. Felvette, haza akarta vinni. De a macska egyre nehezebb lett, alig bírta, jól megizzadt bele. Mire a vízkijárához ért, nem tudta tovább vinni, letette. Alig szállt ladikba, utánaszólt a ludvérc macska képiben: „Szerencséd, hogy nem vittél át a vízen, mert elsüllyedtél volna!”

Így őrzik a mezei emberek régi pogány hitvilágunk hagyományait. Szinte őseink vadászáldozatainak emléke él abban is, ahogy az elejtett vad tetemét megbecsülték a régi törözők. Kínózni, böködni, ütögetni bectelenség volt. Még keresztül sem léptek rajta, mindig megkerülték – mondta Szűcs László. S a szívét csak maga a vadász ette meg. Varázserőt, szerencsét jelentett ez a további vadászatokhoz. Az első falatot azonban háta mögé kellett dobni, talán az ősi áldozat emlékeképpen.

Elmúltak a régi szép idők! A réteket feltörték, vizeket lecsapolták, s a mezei emberek lába alól kihúzták a talajt. Nehezen ugyan beletörődtek az új életformába, de régi életük összetört, mint ckék alatt régi hazájuk, az erdő, a mező, a rét...

8. „Falubeliek”

Ez a régi, szép magyar szó jelentette a falu társadalmának gerincét, mindazokat, akik földet műveltek. Nem azért, mintha a „mezzei” emberek, halászok, aranyászok nem a faluban laktak volna. De ők messze jártak a falutól. S inkább a faluszélre települtek, hogy közelebb legyenek a vízhez, a mezőhöz. A gazdák, jobbágyok, zsellérek, tehát akik a földből éltek, bent laktak a falu szívében, és nem is mentek el messze tőle, hiszen földet művelni csak kis helyen, a falu körül lehetett. Ezért hívták magukat „falubelieknek”, szemben a vizeket, réteket kóborló „mezzei emberekkel”. Ebben a fejezetben arról lesz szó, hogy milyen is volt régen a földművelés, milyenek voltak a faluk és hogyan éltek benne az emberek.

A földművelés számára régen csak igen szűk kereteket engedélyezett a víz. Csupán azokon a magasabban fekvő területeken fejlődhetett ki mezőgazdasági termelés, amelyeket az évről évre szabályosan megismétlődő elöntések nem értek el. A falvak is ezekre a magasabb szigethátakra települtek, tehát a földművelés területe egybeesett a községek közvetlen környezetével. Ezért sorakoznak olyan közel egymáshoz a szűk határú, kicsiny falvak a Szigetközben, hogy szinte egyikből átkiálthat az ember a másikba, vagy amint mondják a gazdák, egyiknek a határa átér a másik küszöbéig. Ősi, apró községes településmód ez, és másutt az országban már nem is igen található, mert a történelem viharai elpusztították.

A falvak külső képe is éppúgy a vizekhez alkalmazkodik itt, mint minden, az egész élet. Nincs is olyan község a Szigetköz-

nek, amelyiket ne övezne víz, nádas, mocsár. A települések formáiban mégis igen nagy a változatosság. Legtöbb község a vizek közé települt, egészen vizek vették körül régen. Az év nagy részében csak ladikon lehetett őket megközelíteni. Volt olyan köztük, amelyekben a házak több apró szigetre összezsúfolva épültek. Az utcák itt régi medrek helyén kanyarognak ma is. Ilyen Kisbodak, Püski, Remete, Arak, Lipót, Ásvány, Vámos, Nagybajcs, Kisbajcs, Szőgye települése. Mások viszont egy önálló, nagy szigetre települtek, mint Szabadi, Vének. Vizektől körülzárt, magasabb térszínre pedig Kálnok és Zámoly épült.

Sok község a folyóágak mellé települt, különösen a Szigetköz középső részén, a Mosoni-Duna partján, hordalékba vágott teraszlépcsőre.

Ezeknek településformái a folyó kanyarulataihoz alkalmazkodnak. A zugba települt falvak bátran ráfekszenek a folyóra, mert a part itt nem pusztul. Domború oldalon viszont, ahol a folyó harapja a partot, ott a település elhúzódik tőle. A zug tehát vonzza, az ellenkező oldal tolja a települést. Ilyen folyóágpartra települt község Dunakiliti, Halászi, Ladamér, Újfalu. Zugba, szegbe települt: Dunaszeg, Dunaszentpál, Bácsa, Révfalu, míg Kimle érdekesen a kanyarulat nyakába épült.

Út menti község is van a Szigetközben. Ennek formáját nem a vizek, hanem a forgalmas útvonal határozza meg: hosszan elnyúlik az út mentén: Darnózseli. Erdőirtás szabta meg viszont Feketeerdő és Hédervár települését.

Külön érdekessége Szigetköz településének az Öreg-Duna ágai közt kialakult tanyavilág. A vizek tanyásító hatásának példája ez, és szinte egyedülálló az országban. A múlt század folyamán alakult ki úgy, hogy a csallóközi Tejfalú, Keszölcés, Doborgaz és Vajka határai átnyúltak a Duna jobb partjának szigeteire. Ez az erdő, rét borította határrész csak állattartásra volt alkalmas. Állataikat itt tartották a gazdák szállásokon. II. József térképei még csak ilyen szállásokat mutatnak. A szállások körül lassan irtások keletkeztek, a mai települések alapjai. Az irtásokon művelni kezd-

ték a földet. A Duna-ágakon azonban körülményes volt minduntalan átjárni. Így ezt a birtokrészt öröklő gyermek kiköltözött a szigetre és állandó tanyát vert a szállás mellett. Így keletkezett Cikolasziget, Sérfenyősziget, Doborgazsziget, Tejfalusziget, ma már nagyrészt önálló községek, de nagy területre szétszórta ma is őrzi még tanyasi jellegüket. Róluk egyébként külön fejezete lesz a Krónikának, mert szinte szemünk előtt születtek.

A faluk mellett önálló formát jelentenek még a nagybirtok pusztái. Leginkább ott található, ahol a lapos, vízenyős területen falu nem tudott kialakulni, Bokrospusztá, Károlymajor, István-, Gyulamajor, Patkányos, Gyűrűs, Szúnyogháza, Töllös, Sáráspusztá. Novák, Zsejke önálló község volt, de árvíz dúlta, s csak pusztá maradt meg belőle.

A szabályozás előtt vizektől elzártak, az év nagy részében szinte megközelíthetetlenek voltak a kicsi szigetközi falvak. Áradások idején tengerré vált a határ, s egyik faluból a másikba ladikkal közlekedtek az emberek. Ezt a régi állapotot elevenítette fel az 1954. évi árvíz, amikor Győrből, mint egy nagy tavon, motorcsónakkal egészen Cikolaszigetig lehetett eljutni. A községek külső képet általánosságban olyan volt, hogy élő- és holtágakkal körülfogva, mocsarak, nádasok közt valamilyen régi szigethát vagy vízpart legmagasabb pontján összecsúfolva álltak a házak, arccal a magas part vagy a sziget gerince felé és udvarukkal, kertaljukkal lejtettek a vízre. Az utcák zezzugosok ma is, a lejtési viszonyoknak megfelelően. Legtöbb utca helyén hajdan régi meder volt és nagyvízekkor ma is visszatér beléjük a fakadóvíz. Az utcák, házak közt itt is, ott is állandó vízű lötyék csillognak a régi medrek helyén, a kacsák, libák, gyercek öröme. A házak a magasabb pontokon összezsúfolódva, szinte bokrokban tömörültek. Egy-egy ilyen bokorban ma roppant nagy a zsúfoltság. A telkek eredetileg is kicsinyek voltak, s azóta az öröklés még jobban felaprózta őket. Egy telken így két-három ház is található ma már. Vagy pedig a régi házban két-három család zsúfolódott össze. A közös udvarok ezekben a régi falumagvakban mindenütt

általánosak. Az egy portához tartozó rokonság sok helyütt közösen művelte a családi földet. Különösen a hajdani halászfalvakban él ez a forma, a közös halászatok, halászbokrok hagyományképpen (Halászi, Püski, Remete, Lipót, Ásvány).

A községek mind erdőirtásra, réttörésre települtek. Amint a házak körül egyre kijebb szorították az erdőt, egyre több rétet törték eke alá, úgy növekedett a földművelés határa. Megfigyelték milyen területeket nem önt el az áradás, s azokon irtani kezdték az erdőt, feltörték a rétet. Így tolták ki egyre messzebb művelt földjeik határát a falu körül. Nagyon kemény munka volt az erdőtől, réttől elhódítani a földet. Ez a terjeszkedés ma is tart. A part menti galériacrdókben egyre több művelt folt tarkállik. S ma is a régiek módján csatáznak a természettel. Öregek még jól emlékeznek rá, hogyan törték eke alá az erdőket, mezőket. Földes Ferenc Cikolaszigeten úgy mondta, hogy kivágták az erdőt, elhordták a fát, azután az ottmaradt kérget, forgácsot, gyökereket felgyújtották. A pörjével, hamuval együtt törték fel a földet. Beszántották trágyának. A réttörés sem volt könnyebb dolog. Egyed István beszélt el Dunakilitin, hogy négy, hat ökröt is kellett az eke elé fogni, mire megtörték az összefonódott gyökerek erejét. De a rét még ezután is sokáig nem hagyta magát! Évekig visszajárt a vetésekbe. Hiába irtották ekével, kapával, hiába égették, a nádtő, sás, káka mégis mindig újranozott a vetés között. Nagyapjától hallotta, hogy régen sokszor nem is törődtek vele. Évente mindig újabb és újabb barázdákat hasítottak a rétből. Oda vetettek. A régit meg elhagyták. Így váltogatták egymást a határban.

Végre, lassan, mégis győzött az ember. A földművelés azonban régen egészen más volt, mint a mai, s már csak az öreg emberek emlékezetében él. Nem termesztettek sokféle növényt. Fő terményük a búza volt, mellette a rozs. Árpa, zab már sokkal kevesebb, s inkább csak a múlt század óta. Kevés földű szegény emberek a búzával keverve vetették a rozsot, s így kis területen megtermelhették kenyérgabonájukat. Sok kölest termeltek. Rendszerint a búza után a tarlóba vetették. De ha árvíz kiölte a vetést, utána

ugyancsak kölessel szórták be a földet, s ezen tartottak ki a következő termésig. Sok helyütt még a tönkölyre is emlékeznek a múlt század végéből. Ezek után a kender, len következett. Igen sokat termeltek belőlük, különösen a friss irtásokon, réttöréseken. Ha felnyűtték, a sok lötyében mindenféle kender, len ázott, s télen maguk dolgozták fel, fonták, szótták. Külön helye volt a káposztának, zöldségnek (káposztáskertek – dűlő jelzi helyüket), s itt, kertszerűen termelték kicsiben, csak házi szükségletre a krumpelit, kukoricát. Takarmányt régen nem termeltek, legeltették inkább az állatokat, télen pedig szénán, szalmán, töreken tartották.

A régi két- és háromnyomásos gazdálkodás emlékeit ma is megtalálni még a legrégibb határrészekben. A szűk határu községekben, a vizek között, ahol inkább a rét, legelő volt sok, s így az állattartás került túlsúlyba, itt maradt fent legtovább a kétnyomásos gazdálkodás. (Kisbodakon, Remetén, Lipóton, Ásványban, Kis- és Nagybjacson.) A határ egyik részét mindig ugarnak hagyták, a másik részébe együt vetették az őszi és tavaszi növényeket. Ezekben a községekben találjuk meg a közösségi szellem legrégibb gyökereit. Az ugar jó kihasználása szövetkezésre serkentette az embereket. Közös megegyezéssel mindig együtt ugaroltak, vagyis egy-egy nagy határrészt pihentettek, hogy így könnyebben, gazdaságosabban legeltethessék. Az ugart ugyanis egész éven át mindig az állatok járták, s így a legelő jószág mindjárt természetesen megtrágyázta. A háromnyomásos gazdálkodás rendszerében már felharmadolták a határt. Egyik részét ugarnak hagyták, a másikba őszi, harmadikba pedig tavaszt vetettek. Így váltotta egymást a határban évről évre az ugar, őszi és tavaszi vetés. Az ugart itt is legeltették, s a legelő jószággal trágyázták. A háromnyomásos gazdálkodás ugarrészeiben alakult ki később a takarmánytermesztés.

Rendszeres trágyázás tehát régen nem volt. A legeltetett ugar helyettesítette. Az új törések pedig gazdag, pihent földek voltak, s így trágya nélkül is bőven termettek. A trágyázás csak újabb keletű. Karácsony János Héderváron még emlékezett rá, hogy először

az uradalom kezdett trágyázni, mégpedig úgy, hogy sarlóval arattak és csak a gabona fejét vágták le, magas tarlót hagytak. Ezt azután beszántották. Nagy Ignác Kisbodakon úgy tudja, hogy régen szalmát és erdei lamot (avar) hordtak a földekre, beszántották és így trágyázták. Csak az istállózás fokozatos térhódításával indult meg a rendszeres istállótrágyázás. Ezt is csak igen óvatosan, kételkedve próbálgatták. Ézsöl József (1879) Cikolaszigeten mesélte nekem, hogy édesapja még csak holdtölte felé mert trágyát hordani a földbe. Azt tartották, hogy csökkenő hold idején és újholdkor nem szabad trágyázni, mert erejét veszti.

Faekével szántottak. A vaseke csak a kifejlődött gyáripár eredménye. A legtöbb faluban találni még eldugva faekét, fafogú boronát. Cséfalvay Ferenc Cikolaszigeten így mondta el nekem a föld régi megmunkálását: „Faekével körülkerülgetve szántottuk fel a földet. Fafogú boronával simítottuk el. Öregapám még nem használta a hömbölgőt, de mink gyerekkoromban már hengereztünk is. Kézzel vetettünk, kötényből. Minden lépésre kiszórtunk egy marék magot, jó magasra, hogy mindenhová jusson belőle. Vót úgy, hogy vetésig legeltettünk a tarlón, osztán csak rászórtuk a magot, evvel együtt szántottuk meg. Vetés után tövisboronával jártuk meg a földet. Galagonyából, krisztustövisből csináltuk. Nagy gölöngyöket, köveket raktunk rá, hogy nehezebb legyen. Ha kikelt a vetés tavasszal, osztán nagyon kövér vót, há' kihajtottunk rá egyszer legeltetni. A marha megtípkedte, megtapodta, attul bokrosodott igazán!”

Régen sarlóval arattak. Kaszával inkább csak a rétet vágták. A múlt században kezdték el a kaszás aratást. Vágás után a gabonát favillával petrencékbe rakták, onnan hordták be a szérűbe kocsival, ladikkal. Csak később honosultak meg a keresztek, képek, kévék. A szigetekről ereken át ladikkal tudtak „takarúni”. Ugyanúgy felrakták a ladikra a petrencerudakat, mint a kocsikra, s így egyszerre át tudtak szállítani egy kocsirakományra valót. „Csak sokkal nehezebb vót ám a ladikot megrakni! – magyarázta Liszkay bácsi Doborgazszigeten. – Igen egyformára köllött rakni,

Aratás régen. Kaszás és marokszedő

mer hama' billent, oszt' Dunába borút az egész!" Igen körülményes volt a „takarulás” ladikkal. Sokszor előfordult, hogy kétszer-háromszor is át kellett rakodni, ladikról kocsira, kocsiról ladikra. „Bizony megszenvedtünk a kenyérér' –” mondják.

A tarlókat aztán egészen az első hóig legeltették. A gabonát szérűbe hordták össze és megkezdődött a cséplés. Pajtákat Sziget-

közben helyszűke miatt nem építettek. Sőt sok községben a vizek annyira összeszorították a portákat, hogy a gabonát sem tudták minden házhoz hazahordani. A kertek alatt alkalmas magas helyen közös szérűbe takarultak. Még most is megmaradt néhány helyen ez a régi szokás. Halászában, Ásványon most is úgy sorakoznak egymás mellett, szépen az asztagok, mint a házsorok. S a köztük levő „utcában” jár csépelni a masina.

Az öregek még jól emlékeznek a régi cséplésekre. Szapora István (1861) cikolai gazda mesélte, hogy öregapjánál kisgyerek korában még száránál fogva fafogashoz verdesték a búzát, rozstot. Ma is él még ez a legősibb cséplési mód kicsiben: a kötélnek való rozstot rönkhöz verdesve csépelik ki Cicolán, s a szalmáját kévekörtőnek használják fel. A nyomtatós vagy cséphadarós cséplésnek még sok szemtanúja él. Cséfay Gyula bácsi sérfenyőszigeti elbeszélése szerint írom le én is: „Nyomtatni főleg búzát szoktunk régen. A szérűben gabonából kör alakú »ágyat« terítettünk. Egy nap alatt, ha jól ment, 2–2 ágyat nyomtattunk el, mégpedig úgy, hogy lovakkal körbejártunk rajta.” – Kunszigeten ökörrrel is nyomtattak – szóltam közbe. – Mi nem szerettük – válaszolta –, mert ha rárendített az ökör, nehéz volt tőle a gabonát megtisztítani. A nyomtatás úgy ment, hogy középen álltunk mi és gyeplővel irányítottuk a lovakat. Persze váltottuk egymást. Ha már jól megjártattuk, a gabonát megforgattuk villával és újra gyúrattuk. Az összetaposott szalmát megint felráztuk és harmadszor is megjártattuk. Végén villával összehánytuk, a szemetet összetöltük garmadába. A gabonáról lesepertük nagy fagereblyével a töreket és behordtuk kosárral a pelyvásba. A magot meg garmadába töltük össze. Cséphadaróval is sokan csépeltek. Még jól emlékszem rá én is, gyermekkoromban. Akkor volt nagy újdonság a „masina”. A kötött kévéket szétterítették a szérűn és többen verték cséphadarókkal ütemesen. Ez az ütem tetszett belőle nekünk, gyermekeknek legjobban és óraszám elbámészkodtunk, akárcsak a kovácsműhely előtt. Az első verés után megforgatták a kévéket, újra végigverték, majd kibontották és így forgatással ismét kétszer csépeltek

meg. A szalmát ezután villával rázogatva összeszedték. A szemeket összekaparták, a törek és pelyva nagyját leseperték róla. Ezután következett a tisztítás nagy munkája. A gabonát szórással tisztították meg. Szapora bácsi szerint kint a lapon „szélnek lapátulták”, úgy választották szét a szemet az ocsútól és a pelyvától. Csé Fay bácsiék a szérűben szórták, széljárta helyen. Falapátókkal jó magasra dobálták a gabonát. A mag lehullt, a pelyvát, szemetet a szél arrébb vitte. De legjobb volt előbb még a törekrostán átszítálni az egészet és csak ezután felszórni. Végén a gabonát kaparókkal „összehidorták”, majd kézirostával kirostálták. Később ezt már „tekerős” szelelőrostán csinálták meg. A tiszta gabonát vermekbe ásták. A laposabb helyeken, ahol vermet nem tudtak ásní, a feltörő talajvíz miatt, ott a kamrában, padláson sarokba hányva tartották, amíg a malomba nem került. Régi uradalmi feljegyzések és a plébánia évkönyvei Máriakálnokról a XVII–XIX. századokból érdekes adatokkal világítják meg ezt a régi földművelést. Szerintük a legkezdetlegesebb állapotban még a búzát is kertszerűen termesztették a falu körül. Ennek emlékét őrzi a Búzaskertek-dűlő. Később váltotta csak fel a két-, majd a háromnyomású gazdálkodás. Legfőbb termés a búza, rozs, köles, káposzta volt, csak ezután következett az árpa, zab. A burgonyát, kukoricát nem is említik a régi írások. A kertekben zöldséget, gyümölcsöt, szőlőt is termeltek. A terméseredmények a kezdetleges művelés miatt még igen gyatrák voltak. A XVIII. század elején csak háromszorosát termette a búza a bevetett mennyiségnek, a rozs négy-szeresét, az árpa, zab pedig csak két-háromszorosát. A sok robotkötelezettség miatt sokan elkéstek az aratással, s a gabona kint csírázott a földeken. A gabonát házanként külön vermekbe gyűjtötték. A vermeket előzőleg kiégették, majd megtöltötték gabonával, s előbb szalmaréteggel, majd földdel befedték. A megromlott gabonával disznókat hizlaltak. Csak belső fogyasztásra termeltek, nem kereskedtek vele.

Az állatokat kint tartották a szabadban, a folyóágak, szigetek legelőin és az ugaron nem istállózták. Legtöbb volt a szarvas-

marha, ló, sertés és a juh. Itt gazdák is tartottak juhot. Az 1829-es nagy árvízben 20 marha, 9 ló és 100 juh pusztult el.

Sok községben vizsgáltam meg behatóan Szigetköz mezőgazdasági földrajzának írásával kapcsolatban a legrégebben művelt háttárszeket. Ezek mind azt mutatták, hogy a mezőgazdasági termelés övezetszerűen, szinte körkörösén vette körül a falut, mint magot. Az asszonyok kis konyhakertjei még szorosan a portákhoz tartoztak. A kertek alatt, szinte gyűrűsen vették körül a falut a káposztáskertek. Itt termelték piacra a híres szigetközi káposztát, zöldséget, paprikát, de ez volt a kis krumplinak, kukoricának, töknek is a termőhelye. Ezzel az övvel szinte egybefonódtak a gyümölcsösök. Legtöbb a dió-, szilva-, almafa volt, majd cseresznye, körte. Ezekből is jutott sok mindig az óvári, mosoni, győri piacokra. A régi gyümölcsfák eredeti tájfajták voltak. Nemes gyümölcsfákat csak századunkban telepítettek. Sok községet szinte gyümölcsöserdőöv vett körül. Különösen ott, ahol szántóföldi termelésre akkor még nem volt alkalmas terület. A régi erdők helyén gyümölcsöserdőkről tudnak az öregek Feketeerdőn, Halászipan, Cikolán, Püskin, Szentpálon, Szabadin, Vénken. Vénken például a konyhakerteken kívül más termelés nem is volt régen. A falut szilváserdő vette körül, ahogyan a legöregebb emberek, Gabriel Lajos, Szabó Imre, Szigetközi István még visszaemlékeznek rá. Szilvaéréskor volt ám finom élet! Kint tanyázott az egész falu. Nagy üstökben kint főzték hetekig a finom szilvalekvárt. Még hajóval is szállítottak belőle messzi piacokra. Szőlőt is termeltek régen a Szigetközben. Igen sok községből vannak pontos feljegyzésünk róla, a XIX. század elejéről, mint Kálnokból, Halászipból, Ásványból, de öregek még emlékeznek is rá Darnón, Arakon, Bácsán. A szőlőt is a ház körüli kertekben termelték magasabban fekvő, homokos, vályogos öntéseken, a portákon lugasosan, kint karózva. Tájfajta volt ez is, alkalmazkodott a vizekhez, éghajlathoz. A mezőgazdasági termelés terjeszkedésével azonban kiszorult a szőlő a határból. Kálnokon a takarmány (here) váltotta fel. Kipusztult a régi fajta, s az új nemes szőlőkkel már

hiába kísérleteznek. Nem bírják az itteni nedvesebb, hűs talajt. Elvértve, házak körül talán csak az otelló igyekszik lassan akklimatizálódni.

A kerteket követte a nyomásos földművelés öve. Itt is legközelebb voltak a len- és kenderföldek. Szinte még a kertekhez simultak, hiszen nagyrészt ugyancsak az asszonyok munkaköréhez tartoztak. Sok helyütt még ma is kendereskerteknek hívják ezt a határrészt (Kálnok, Arak, Kiliti). Ezután következett csak a gabonaöv, majd a legkülső határ rész volt a rét, legelő és az erdő. Becölük törték fel művelésre mindig az újabb és újabb szűz területeket.

A vizekkel tarlózott széles rét-legelő öv már a pásztorok birodalma volt. A múlt század vége felé azonban, ahogy fokozatosan áttértek az istálló állattartásra, már kaszálták is a réteket, a legeltetés mellett. Igaz, hogy a pásztorok haragudtak nagyon a kaszálás miatt. Ahogy Soós Antal mondta: „Egy rókárul két bürt lehúzni nem lehetett, csak elvették a jó legelőt az állatok elül!” S ahogy csak tudták, igyekeztek megakadályozni a kaszálást. Ha neszt vették a készülődésnek, a kaszálásra kiszemelt szigetre hajtották lopva a csordát. Azért maradt mégis mindig elég rét a kaszálásra is. A közbirtokosság nyílasokra, „osztálokra” tagolta a rétet és kisorsolták a kaszások között. Az első kaszálás az öreg széna volt, második a sarjú. Régen a sarjút már nem vágta le, legelőnek hagyták. A szénát renden szárították, naponta megforgatták és fagerblyékkel petrencékbe gyűjtötték. Ladikon szállították haza, mint a gabonát. Sietniük kellett a szénatakarulással, mert a pásztorok, ha sarjúra „úszattak”, a még ott talált petrencéket szétgyúrták a marhákkal.

Otthon csak a tejelő vagy ellő állatoknak adtak télen szénát. A heverő jószág csak szalmán, töreken, pelyván telelt. A szalmát szárban vagy felszecskázva etették, így helyette alomnak falcvellet gereblyéztek az erdőben. Takarmányt régen nem termeltek. Amint eltakarodott a hó, legelni hajtották az állatokat. Tavaszi, őszi munkák idején a jármos ökröket, lovakat este kifogták és

„kicsapták” legelni, nappal meg dolgoztak velük. Heverő időszakban pedig a csordára hajtották őket. Igen nehéz volt a csordáról hazahozott félvad állatok betörése, jászolhoz szoktatása. A 87 éves Simon János bácsi Dunaszentpálon érdekesen emlékezett vissza rá. Otthon úgy tuszkolták be az istállóba a vadul kapálódzó jószágot. Két öreg ökör közé kötötték a jászolhoz. A vadabbakat hasuk alatt átvetett kötelekkel felhúzták a gerendára úgy, hogy csak a csülkeikkel érték a földet. Sokszor 3–4 napig is így hagyták, mire végre maguktól enni kezdtek a jászolból. Ugyanígy, két öreg ökör közé fogva törték járomba is őket.

Nagyban ugyanígy gazdálkodtak az uradalmakban is. Itt még juhászoktak is, míg a gazdák nemigen tartottak juhokat. Nagy juhnyájak legelészték a Héderváry-uradalom pusztáin, Zscjken, Lickón, Patkányoson. Kunszigeten emlékeznek rá öregek (Szalay Vendel, Szalay Antal), hogy régen a Toronyvár is legelő volt, rideg gulya legelt rajta. Sok birkája volt itt az uradalomnak, meg az Öttevény és Kunsziget közti laposokon. Nagy birkaszín állt itt a füzek közt. Ma is Birkaszín-dűlőnek hívják ezt a részt. Leginkább alföldi juhászokat tartottak. Mesélik, hogy igen szépen dudáltak, furulyáztak. A birkákat később a takarmányozott sertés-tenyésztés szorította ki az uradalmakból. Máskülönben a nagybirtok akkor sem termelt jobban, vagy még talán úgy sem, mint a gazdák. Öttevényen maradt fenn a múlt század közepéről egy elszámolás. Ebből kitűnik, hogy 3000 holdon gazdálkodott az uradalom, s szinte ugyanennyin a gazdák. S míg a gróf 80 vagon gabonát csévelt egy évben, addig a falu 116 vagonnal. A faluban 1500 lélek élt meg, míg az uradalom ugyanennyi területen csak 120 cselédet, konvencióst tartott el.

A gazdáknak ellenségük volt a víz, míg a mezci embereknek szövetségesük. Ők örültek az áradásnak, a gazdák ellenben védekeztek ellene, s kis földjük védelmében mindig harcban álltak a Dunával. Sok munkát, okos leleményességet követelt ez a küzdelem. Emlékei ma is meg szívlelendők, csodálatra méltóak, mert

népünk természetbe gyökerezettségét, leleményességét mutatják és a gyakorlatban ma is időszerű, ősi népi tudását dicsérik.

Már háza táját, otthonát is a gyakori elöntésekhez alkalmazkodva rendezte be a szigetközi nép. A laposabb vagy magasabban fekvő területen egyformán „vízállóan” építette meg régen a házát. Ma is megtalálni még sok helyütt ennek a régi háztípusnak élő maradványait. A ház négy sarkára erős oszlopokat ástak le. Tetejükre gerendából „rámát” tettek. Az oszlopok között pedig fűzövénnyel fonták be úgy, hogy karvastagságú pőshusángokat szúrtak a földbe, felső végüket a rámahoz kötötték, s ezeket fonták körül jó erősen a vékony fűzvesszővel. A sövényfalakat végül kívül-belül agyagos, pelyvás sárral jó vastagon becsapkodták. A mennyezetet is befonták a falakhoz hasonlóan. A ráma felülről is pőshusángokat szegelték, ezek közeit fonták be vesszővel, s végül sárral alul, felül betapasztották. Az egészet nádtetővel fedték. Régen ágasfás volt a tetőszerkezet (szelemenes), újabban már

A régi sövényfalú házak „vízállóak” voltak (Doborgazsziget)

szarufás is. Ennek a „vízálló” építkezésnek legősibb formáját Gutor-szigeten fényképeztem le, még 1938-ban. 4x5 m-es nagyságú volt, a tetőig magassága 2 m. A ház végében alacsony ajtón juthattunk beljebb egy alig másfél méteres, keskeny előtérbe, a pitvarba. Innen a szobába nem ajtó, hanem a szemközti fal előtt egy méteres rés vezetett át. Ez úgy keletkezett, hogy a sövényből font „válaszfalat” nem építették végig, hanem a szemközti fal előtt egy méterre erős karóval befejezték. A nyílást függönnyel zárták el. A szobát két kis ablak világította meg, egyik az elülső, másik az oldalfal közepén. Az ablakkereteket sárral tapasztották a sövényfalhoz. A mennyezete is fonott sövényből készült és sárral tapasztották be. Kéménye nem volt a háznak. A sárból rakott tűzhelyből szabadon szállt fel a füst, az ajtónyíláson kijutott az előtérbe, s itt a nádtetőn egyszerű rést hagytak az eltávozására. Tetőszerkezete szarufás is. Egymásba eresztett karvastagságú pőshusángok tartották a saggyás metszésből készült bordázatra simán felkötözött nádat. Fejlettebb formájában az előtér később konyhává alakult, s a rés helyett már ajtó vezetett a szobába. Kéményt is építettek hozzá. Mennyezettől a tető fölé kasfonással fontak vesszőből gömbölyű kürtöt és sárral ezt is jól betapasztották. Ilyen házakban laktak régen mindenütt a vizek között. Ezek a régi sövényfalú házak mindig dacoltak a vizekkel. A sarat ugyan lemosta róluk az ár, de a sövényfal nem dőlt össze. Ahogy az öregek mesélik, fent pipáztak nyugodtan a háztetőn, úgy várták, mikor takarodik el a víz. Utána a falakat újból betapasztották és rendben is volt minden. A bútorokban sem tett kárt a víz, ha bejött a lakásba. Úszkáltak szépen a szobában. „Még jót is tett nekik, mondta Szívós János pásztor kint a tejfaluszigeti ártéren – mer’ legalább ecsikkasztotta belőlük a sok palácát!” – S az 1954-es árvízben is vályog- vagy téglaházak összedültek, de melettük a régi sövényfalú kunyhók megmaradtak. Most is álltak a vizet, úgy mint régen!

A mélyebben fekvő Alsó-Szigetközben ezeket a házakat még a térszínnek megfelelően másfél, két méter magas földhányásokra

építették. A jól megdöngölt mesterséges dombok oldalait sövény-nyel fonták körül vagy kövekkel rakták ki, hogy a víz ki ne kezdhesse. Áradás idején az utcán folyt a víz, ladikkal jártak, de a házak a kis dombszigeteken szárazon emelkedtek ki az áradatból. Nagybajcs, Kisbajcs, Szőgye, Szabadi háza ma is ilyen dombokon állnak. Véneken már az egész utca egy nagy mesterséges töltés. Ma is állandóan töltögetik. Kútásáskor 8–10 m mélyen is a régi házak nyomaira akadnak. Rétegekben fedik egymást itt az egyes nemzedékek telephelyei.

A kis dombokon összezsúfolódott az udvar. A ház és hozzáépítve az istálló még ráért a töltésre, de a melléképületeket már a laposon cölöpökre építették. Szőgyén láttam még ilyen cölöpökön álló disznóólat, tyúkólat, sőt cölöpökön állt a takarmány is boglyában az udvar végén (4 cölöplábon égerhusángok, s rajta a széna). A szűk udvarokból így szorult ki a szérű a falu szélére. Ugyanígy külön állnak az utca végén, magasabb helyen a kemenék is.

Nemcsak házaikat, az egész falut is védték régen az árvíztől. Gyűrűs körtöltésekkel vették körül a településeket már a XVIII–XIX. században. Minden község maga végezte a védelmi munkákat, saját erejéből. Néhány gátmaradványt még ma is találhatunk Remete, Lipót, Szőgye, Bácsa környékén és Révfalunál. Másutt pedig már csak dűlőnevek őrzik a régi népi árvédelem emlékét, mint Felsőgyűrűs, Gyűrűs, Nagyvölgyhát, Öreg-hát, Gyűrűs-domb stb.

Öreg emberek még sok helyütt őrzik a régi árvizeknek, gyermekkoruk öregeitől hallott emlékeit. Bácsán Orosz József bácsi mesélte, hogy árvízkor családotul, barmostul kivonultak a Szitásdombok homokbuckáira. Itt zsúfolódott össze az egész falu. Az állatok egy csapatban bögtek az éhségtől. Az emberek nádból, zsúpból sebtiben összecszkábált kunyhókban húzták meg magukat, közös tűzhelyen sütötték meg a legjobban visító malacot, és így várták meg a víz eltakarodását.

Földjeiket is éppúgy védelmezték a vizektől, a lehetőségekhez képest. Legtöbb kárt a fakadóvíz okozta. Az ellenállhatatlan erővel felszivárgó talajvizet igyekeztek kapával húzott árkokkal mielőbb levezetni a közeli erekbe, nádasokba. Csiba László mondta el Cikolaszigeten, hogy még árkolással is próbálkoztak a földek szélén. De legtöbbször hiábavaló volt minden. A víz kiölte a vetést. Utána újra vetettek, legtöbbször kölest, néha még tönkölyt is. Ezen éltek aztán, ha a víz „elvitte a kenyeret”.

Nagyon ötletesen „kóbászulással” védekeztek az igen veszedelmes partszaggatások ellen. A partszegélyeket, ha a víz alámosta, „kövéccsel” kitömött „pőskóbászokkal” szegték be. (A pős kétszeres hosszúságúra vágott rőzseköteg. Belsejét hordalékkavicssal tömték ki. Ez a „kóbász”.) Annyi ilyen „kóbászt” eresztettek le a vízbe egymás hegyé, míg el nem érték a part magasságát. Így foltozták ki a „scbes” partot. A pősök végén aztán levért karókkal fonott sövénygátakat vezettek a mederbe keresztben, két-három méterre. A sövény megfogta a sodrást. A víz megcsendesült, s az ár már nem marta, hanem a csendes vízben töltögetni kezdte a partot. A régi partszaggatásos, pusztuló partszegély így éppen ellenkezően: növekedni kezdett! A beiszapolt pőskóbászok rendszerint kihajtottak és a kis bűgécsszegély még ellenállóbbá tette a víztől visszahódított földet. Ma is sokfelé láthatunk ilyen „megkóbászott” partokat, mert a mérnöki tudomány is átvette és sikerrel alkalmazza a népi tudásnak ezt az ügyes fortélyát.

Más volt régen a falvak élete is, mint ma. Régi szép szokások, mély gyökerű hagyományok, íratlan törvények irányították, vigyáztak a rendjére, tisztaságára. Sokkal jobban, eredményesebben, mint a parancsolt rendeletek . . . Elkísérték a világra jött új embert születése pillanatától kezdve, a keresztelésén, nevelésén, puhabkorán, legényavatásán, regrutaságán, katonáskodásán, obsitján, házasságán, mindennapi munkáján keresztül a halálig, „verázsolásig”, sírig, amíg vissza nem fogadta az ősi föld. A leánykákat hasonlóképpen a süldő lány, eladó lány, jegyesség, menyecskekor, asszonyság, anyaság szép szokásai, s a rájuk háruló feladatok szí-

gorú rendje kísérte végig életükön. A kegyetlenül kötött, szigorú paraszti életmódot, a föld parancsolta kemény hétköznapiakat a vasárnapok derűs szórakozásai, jeles napok ősi kincsű hagyományai tették változatossá. Kezdve az új esztendő köszöntésétől a vízkereszt, balázsjárás, farsangolás, húshagyó, Szent György-nap, böjti szokások, húsvét, locsolkodás, pünkösdi szokások, úrnapja, Péter-Pál, aratóünnep, Szent István-nap, búcsújárások, Szent Mihály, Szent Márton, Szent András napjának szokásain keresztül a Mikulás-járás, lucázás, betlehemezés, ólomöntések, mendikálások, éjféli mise, aprószenteki korbácsolás, szilveszteri hálaadás, mulatozás évbúcsúztatásig, ünnepi csokorba kötötték az egész esztendőt. És évszázadok vigyáztak rá, hogy belőlük semmi ki ne maradjon . . .

Nem csoda, ha ebben a magába zárkózott falusi életben maradt meg évszázadokon át a magyarság legősibb, legtisztább kultúrája. A lakodalmak, búcsúk, mulatságok rendjére szigorú törvények vigyáztak. Külön szabályozták az emberek, külön az ifjúság lehetőségeit. A falu fiatalságát a legénycéh irányította. A legénycímer alatt külön asztaluk volt a kocsmában (Dunaremete). S aki nem volt felavatott tagja, nem szolgálták ki, táncon, mulatságon meg nem jelenhetett. A lányokat tisztességgel, borküldéssel hívták meg. A hívatlanokat kinézték maguk közül. S aki megszegte az ősi törvényeket, megszégyenítették, kimuzsikálták – és többet nem volt talaja odahaza.

Ugyanilyen szép volt, rendes az ifjúság mindennapi szórakozása. Játékaik, táncaik, dalaik az ősi bölcsőből sarjadtak. Gyermekekoromban – emlékszem – milyen szívesen elhallgattam csendes estéken az utcán összefonódva sétáló leányok, legények szép énekét. Kilenckor esti dallal befejezték. Tízkor a kocsmát is bezárták. Hideg estéken kukorica-, tollfosztások vagy a fonó hozta őket össze. S nem fogyott ki belőlük a mese, móka, nóta sohasem. Jókedvüket is a természetes humor egészsége töltötte ki. Látnos házhoz sem illett eljágni minden este. Csak „legényes” na-

pokon. S aki mégis máskor botlott be, hamar megkaphatta a kun-szigeti mondást: „pénteki legénynek lólába van!”

Nem akarok csupán az általánosságok keretei közt mozogni. A „falubeliek” életének sok régi szép mondása közül leírok egyet a maga eredetiségében. A dunaremetciek híres legénycímere körüli hagyományok kíváncsoznak ide, mert ezek talán a leghíresebbek és valamikor általánosak voltak a Szigetköz más falvaiban is.

Dunaremetén a kocsmában ma is ott lóg a legénycímer. (Képe Magyarország Néprajza II. kötetében.) Ebben a formájában a múlt század végéről való, híres falubeli kovács, Hajancsik Géza munkája. A magyar címerből az élet jelvényei csüngenek alá: kasza, villa, sarló, gereblye, ladik, cvezőlapát. Fűz vesszéből font 2 korbács íveli körül, s ezt aggatják tele a lányok szép, színes szalagokkal. A kovácsoltvas címer elődje ugyanilyen volt, csak régen fából faragták. Mint a neve is mutatja, a legénycéhnek volt a jelvénye: A legények asztala fölött lóg a kocsmában ma is és összetartja a legényeket éppúgy, mint régen. Aprószentek ünnepén újítják meg évről évre. A mai szokások már kopottabbak, szűkébbek, de még élnek. Az öregek viszont szívesen mesélnek szép legénykoruk hagyományairól vagy apáikéről, ahogy hallották tőlük. Én is a századvégi krónikámba illő történetét írom le, ahogy Süli János 74 éves, Vida Péter 67 és Szeredi Imre 55 éves gazdától hallottam.

A legénycéh örködött régen az ifjúság rendje fölött. Csak az mehetett kocsmába, multságba, az járhatott lányokhoz, akit a legénycéh „bekörösztűt” tagjai közé. A céhet a legidősebb legények tanácsa vezette a legénybíró – sok helyütt első legény – elnöklétével. De azért együttesen vigyáztak a törvények megtartására. „Kurázsisos” legények voltak akkor – mesélte Vida Péter. Sokszor megesett, hogy a „puhabokat” lányos házaknál kapták este. Rájuk zárták az ajtót. Jármot tettek eléje, sokszor meg létrát – és azon bújtatták keresztül büntetésből a tilosban járó suttyó legénykéket. A puhabok vagy suttyó legények, az iskolából kikerült, de még legénnyé nem avatott ifjúság – bizony tartottak a legény-

céhtől. Besötétedés után már nem volt szabad az utcán járniuk, a kocsmát messziről elkerülték, ha meg lányos háznál kapták, megcsúfolták, sőt míg a jármon átbújtak, meg is vesszőzték őket. Volt úgy Szeredi Imre puhab korában, hogy egész éjjel ott kuporogtak a lányos ház pitvarában, nem mertek kijönni, mert a legények őrizték a kaput. S csak a reggel meginduló munka vetett véget rabságuknak.

Este csak legények járhattak az utcán. Kisebb-nagyobb csoportokban énekelgetve „járták a falu hosszát”. A lányos házak ablakai alatt vagy a kapuban megálltak egy kicsit dalolni, beszélgetni. Ahol behívták őket, bementek. Az ilyen behívogatásnak udvarlás lett a vége, de csak a „legényes” napokon. Ugyanúgy vigyázott a mulatságok rendjére is a legénycéh. A lányokért 1 liter bort küldtek, s ha otthon elfogadták, akkor mehetett érte a legény és vihette a mulatságba. Sokszor persze többen is küldtek egy lányért. Az ilyen aztán több legénnyel mulatott. „Elkezdtek rajta küzkönni” a legények és a táncok közben dőlt el, ki maradt a győztes. Akivel nem táncoltak szívesen, azzal marasztalták el a lányok, hogy „mit hurimpál ez itt annyit”! S az illető szóból értett. Azok a lányok is elmentek azért a kocsmába, akikért senki se küldött. Összeálltak egy csoportba, táncolhattak is, ha felkérték őket, de az asztalokhoz nem ülhettek le mulatni. Esetleg más falubeli legény asztalhoz hívta némelyiküket. Lányoknak nem illett sokat inni. A becsípett lányt kicsúfolták. Ha meg botrányosan viselkedett, „kimuzsikálták” a kocsmából. Ez úgy történt, hogy egy legény a Rákóczi-induló hangjai mellett kivezette az illetőt. De az ilyen igen ritka eset volt.

A lányok társadalmi rangját is a legénycéh adta meg. Külön lányszervezet nem volt. Az iskolából kimaradt kis „süldő lányokat” még csak puhabok látogatták. Ha aztán legénnyé avatták valamelyiket, vitte magával a lányt is a legényes társaságba. A nagylányok is befogadták maguk közé. Ez úgy történt, hogy egy vasárnap átvezették a templomba a Mária-oltárhoz és beállították a „lácnysorba”. Itt volt a nagylányok helye. Kor szerint álltak.

Elöl a legfiatalabbak, hátul az eladók, mögöttük a menyecskék már a padban ültek. A másik oldalon álltak a legények. A puhaboknak pedig csak a grádicson volt helyük.

A legénytanács már előre kiszemelte a puhabokat, akiket aprószentekkor „bekörösztűtek” a legénycéhbe. A legénnyé avatás nem annyira korhoz volt kötve, mint rátermettségre, testi kiállásra. A fejlettebbeket már 16–17 éves korukban „bekörösztűték”, a „nyiszlettebbeket” később, egész a katonasorig. Régen még „legénypróba” is volt: munkában helytállás. Ha bírta a kaszálást, kapálást a legényekkel, akkor avatták csak fel. Az avatási díj egy fertál bor volt (14 liter), ezt az újdonsült legény fizette. A legénytanács 1 üveg bort küldött előljáróban a puhab szüleinek. Ha elfogadták, ez hozzájárulást jelentett a keresztelőre.

Aprószentek ünnepét nagy izgalommal várja a falu évről évre. Este hat óra tájban összegyűlnek a legények a kocsmában. Leveszik a legénycímert, leoldják róla a régi szalagokat. Mindegyik fűz vesszőből font korbácsot suhogtat a kezében. A legénybíró magához veszi a céh pénztárát (ő kezeli a pénzt is), egy másiknak zsákot adnak, a harmadik pedig a címerre font új korbácsot viszi a szalagok számára. Felállnak szépen és indulóra eléneklik az aprószenteki hagyományos éneket:

„Elérkezett Aprószentek estéje.

Ezeket a Heródes megölette.

Ezek ontottak az ártatlanok vért,

Ezek nyertek mennyországban hasznos bért.”

(Süli János 75 éves)

Házról házra járnak. Bekopognak minden ablakon és beszélnek, hogy: „Van egy szép énekünk, el szabad-e mondani?” A belülről jövő biztatásra mindenütt eléneklik az aprószenteki éneket. Egy korbácsos legény, a zsákos és a pénztáros bemennek a házba. Ott bent mindenkit megkorbácsolnak egy kicsit ezzel a mondókával: „Egészséggel, mustármaggal, keléses ne legyen a háta!” Van,

akit jobban megvernek, másokat gyengébben. A lányokat mindig kiadósabban. A pénztáros megzörgeti a pörsölyt, erre pénzt dob-
nak bele a háziak. A zsákba húst, szalonnát vagy kolbászt tesznek,
a lányok pedig szalagot kötnek a legénycímer korbácsára. Aztán
köszönnek és továbbmennek. Így járnak végig a falun. Közben
megtelik a zsák elemőzsiával, a persely pénzzel, a korbácsot pe-
dig egész a nyeléig telekötözik szalagokkal. Visszatérnek a kocs-
mába. A pénzen bort vesznek, a húsokat megfőzik, a szalagokkal
pedig a közben megérkező lányok feldíszítik szépen a címert és
visszaakasztják a gerendára, a legények asztala fölé. Ez idő alatt
küldenek el egy 2–3 tagból álló legényküldöttséget a bekeresz-
telendő új legényekért is. Amikor visszaérnek, megkezdődik a le-
gényavatás.

Leülnek az asztal köré. Minden avatandó a választott „kö-
rösztapja” mellé ül. Az asztalfőn a legidősebb legény (legénybíró)
szép beszédet mond. Köszönti az újdonsült legényeket és arról be-
szél nekik, hogy mihez tartsák magukat a legénysorban. Inti őket
az idősebbek megbecsülésére, a becsületességre, a legénycéh tör-
vényeinek megtartására, összetartásra, hogy tartsák mindenkivel
a legénybarátságot, ne legyenek kötekedők, verekedők, ne lessék
a potyát, ne árulkodjanak másokra stb. A beszéd végén felállal-
nak pohárral a kezükben. „Isten éltesse az egész legénytársasá-
got!” – felkiáltással koccintanak. Erre minden keresztapa a „le-
génykörösztfiának” fejére önti a pohár bort, s így „bekörösztü-
lődnék” legénnyé. Kezet ráznak mindenkivel. Kezdődik a va-
csora és a multság. Az új legényeknek mindig fenéig kell in-
niuk a poharat. Aki nem bírja, meghagyja, nyakába öntik. Ma-
gasra csap a jókedv, ének, tánc, sokszor kivilágos-kivirradtig. Vé-
gén minden újdonsült legényt elkísérnek ahhoz a lányos házhoz,
ahova járni szeretne. Énekelnek az ablak alatt és itt hagyják,
akár beengedik, akár nem. Néhány faluban, így Dunaremetén,
Püskin, Kisbodakon máig fennmaradt a „puhabkörösztülő” is.
Ha kimaradt az ismétlőből a fiúgyerek, farsang utolján, puhabbá
keresztelték. Egy liter bor volt az ára. Húshagyókedden volt a

puhabbál. De nem ám a kocsmában, hanem valamelyik háznál. A puhabok is összetartottak és megegyeztek egy gazdával, hogy házánál tarthassák meg a mulatságukat. Személyenként egy-egy 2 m-es pösköteget vittek neki a „bálterem” használatáért. Egy nagy csutorába bort vettek, és a ház sorában küldték a kislányokhoz. Így hívták meg őket a puhabbálba. Süli János bácsi még a régi szép mondókára is emlékszik, amit a bor mellé mondtak, amikor a csutorát „meghúzásra” átadták a ház gazdájának.

„Bátyámuram, ángyomasszony, kegyelmükhöz követ vagyok, úgy mint a remetei puhabságtul. Ennél a háznál felnövekedett egy szép szűz virágszál. Ha megengednék, meghívnanék egy pár táncra, vagy egy fordulóra. Ha az Isten életünket hosszabbítaná, halálunkat halasztaná, igyeckszünk megszógáni tiszteletbül, böcsületbül, atyafiúszereletbül. Ez szó mondásom, Dicsértessék a Jézus Krisztus.”

A puhabbálra a legénybírótól kellett engedélyt kérni. Rendszerint a két tizedest (esküdt) küldte a házhoz hivatalos felügyeletre. A mulatság már etetés után megkezdődött. Legelejen „bekörösz-tűték” az új puhabokat, szintúgy, mint a legényeket, borral „szöktették le” őket. A puhaboknak csak két szál cigány húzta, vagy harmonikást kértek meg a zenére. Süli János bácsi emlékszik még arra is, hogy a pásztor dudázott nekik. Így mulattak. Este 10 órakor meghúzták a harangokat, „kiharangozták” a farsangot. A tizedes megverte pálcájával a gerendát, s ezzel véget vetett a mulatozásnak. Hazament mindenki. A kocsmában is a kiharangszóra abbahagyták a táncot és éjfélre, mire a böjt megkezdődött, mindenki szépen nyugovóra tért. Nem akadt senki, aki az íratlan törvényeket megszegte volna . . .

Sokat lehetne még elmondani, külön könyvet írni a régi falusi életéről. Nem a néprajzi összefoglalás most a célom. Inkább csak néhány vonással megvilágítani, egy kicsit megeleveníteni szeretném a régi életet. S nem hiszem, hogy erre jobb alkalom adódhatnék, mint egy öreg ember emlékezései, aki nappal kisbíró, haran-

gozó, postás, halottkém volt, éjszaka pedig éjjeliőr. Szeme előtt folyt le nemzedékek élete . . .

Nagy Gyuri bácsi, a falu gyerekeinek kedvence, aki annyi szép mesét, sok régi nótát tudott, hogy szinte csüngött rajta saját unokáival együtt az egész gyerekhad, 73 éves volt, amikor 1952-ben sok mindent lejegyeztem élményeiből. Éjjeliőr volt egész életében Dunaszentpálon, majd Lipóton. Öregkorára Hegyeshalomba költözött leányához és itt is a régi életét folytatta, éjjeliőr volt a vasútnál, amikor beszélgettem vele. Édesapjától, Nagy Sándortól örökölte a tisztséget, az meg ugyancsak az apjától, Mihálytól. Három nemzedék egy szolgálatban . . . Anyai nagyapja, Simon János riedeg pásztor volt még Kunszigeten. Tőle is sok szép nótát tanult. Amit életéről elmondott, az a falusi szegényemberek nehéz küszködése. De hadd mondja el ő maga.

– Idesapámnak, később meg nekem is, hat hivatalunk vót: éjjeliőr, kisbíró, postás, harangozó, halottkém, mezőőr, és mégsem tudtunk belülle megélni. Igen szegények vótunk. Csak ünnepeken laktunk jól, amikor a köszöntőkkel sok mindent hazahordtunk. Heten vótunk testvérek, aztán mindegyikünk dógozott, hogy idesapám elláthassa a hivatalait. Később nékem is a gyermekeim segítettek, csak úgy bírtuk a szolgálatot. Igen keveset aludhattam. Este kilenctül hajnali négyig éjjeliőr voltam. Akkor aludtam egy csipetnyit fél nyolcig. Nyolctul má' kisbíró vótam este hatig. Aztán megin aludtam fél kilencig. Azúta nem szeretek aludni, elszoktam tülle. A póstát, harangozást, mezőjárást a család csináta, de halotthoz mindig magam mentem el. –

– És mi volt mindezért a fizetség? – faggattam a keresetről.

– Há' bizony nem sok – folytatta. Az éjjeliőrségér' házankint fizettek, 10 kg búzát, 5 kg rozsot. Házról házra magunk szedtük össze, 78 ház után. Fogtuk a zsákot, talicskára raktuk, úgy mentünk szedni, aratás után. Mindenhol szívesen adtak. Jó heleben nem is mérték meg a 10 kilót, csak úgy jól beleraktak a zsákba fölestül. Ebbül megvót a kenyér. A kisbírói és mezőőri fizetést a község adta. Esztendőre 25 forintot az adóbul, minden évben egy

csizmatalpalást, három évben fejelést, meg a legelőre hajthattam egy tehenet, egy disznót. A harangozásért 1 forint 20 járt havonta, de ezért templomot is kellett takarítani. Gyerekkoromban meg két krajcárt kaptam mindennap a ministrálásért. („Paperszény kutyaszíjjal van bekötve!” – morogta hozzá csak úgy zárójelben.) A póstát kedden, csütörtökön, szombaton gyalog vittük Zámolyba, meg hoztuk haza a faluba szólót. Nyitott lapért egy krajcár, levélért két krajcár járt nekünk a címzettül. A halottkémi jelentést pedig 12 km-re, Hédervárra vittük gyalog. Egy napi járó vót oda-vissza. Ezért két forintot fizettek a halottas háznál. Ebben a kiharangozás is benne vót. Legtöbbször lisztet, zsírt, húst adtak a pénz helyett. A halottnak pulzusát néztem meg tolat tartottam az orra elé, nem lélegzik-e? Aztán kiállítottam a papírt és elmondtam a halotti imát. – (Ezt is leírom, mert nem hinném, hogy a mostani halottkémek elmondogatnák ezt a régi zamatú imádságot):

„Óh, édes Jézusom, most Tehozzád futok, mert emberek között segítőt nem tudok. Ezen szükségemben, melyben most fáradok, tudom, hogy jó útra ínségemből jutok. Kérlek, szent Atyáért, ments ki ínségemből, mert Tebenned bízom, testemből, lelkemből. Oltalmat, hogy nyerjek, Te istenségedtől, várok is malsztot a Te szent kezedből. Erőmből, szívemből szeretlek, de Te hogy megbocsáss, térdén állva, kérlek. Szabadíts meg engem minden bűneimtől, óh, édes Jézusom, mondok vétkeimről. Ígérem, magamat, hogy én mindezekből megőrzöm, sőt futok lölki sérelemtől. Felcbarátomat szerettem, mert Te is szeretted, örökre érette számtalan kínokat szenvedted. Add, hogy Mennyben véled éljek, holttestül, ördögtül én sohase félsjek. Mária, Józseffel Téged szemléljelek, minden angyalokkal vígan énekeljek, Amen.” –

Még örcgapjától tanulta, gyermekkorában.

Az éjjeliőr elválaszthatatlanul hozzátartozott a régi falu életéhez. Olyan színfolt volt benne, ami nélkül nem lett volna teljes a kép. S mint az estéli harangszó, olyan biztos időmutató volt

órákat jelző éneke. Kilenckor felcsendülő dallamától számított az éjszaka.

*„Kilencet ütött az óra, térjen ki-ki nyugovóra.
Házra, tűzre vigyázzatok, hogy károkat ne valljatok!”*

Ettől kezdve minden órát „elkiáltott”. S bibliai idézetekkel örködött a falu álma felett. Tíz órakor pl. ezt énekelte:

*„Hallja meg ez háznak ura, tízet ütött már az óra.
Tíz az Isten parancsolatja, boldog ember ki megtartja.”*

11 órakor pedig:

*„Hallja meg ez háznak ura, tizenegyet vert az óra.
Midőn a szép Szűz Mária szent fiát világra hozta.”*

Éjfél leg több helyen nem kiáltottak a bakterok. Egy órakor már ezt énekelte:

*„Éjfél után ütött egyet, már egy nappal értünk többet.
Az Úr várja térésünket, azért nyújtja életünket.”*

Kettőkor kezdte már a szolgák ébresztését:

*„Hallja meg ez háznak ura, kettőt ütött már az óra.
Érkeztünk ma virradóra, kelj föl szóga a dologra.”*

Háromkor pedig felébresztette a falut, maga meg elköszönt szépen, nyugovóra tért:

*„Hármat ütött már az óra, vigyázz gazda a barmodra.
Ha a hármat elkiáltom, én is a szemem lezárom.”*

Dunaremetén egy más variációt énekelt a bakter. Süli János bácsi, az előénekes, így emlékszik vissza rá:

Tízkor kezdte itt csak a bakter, viszont még a négy órát is énekelt hajnalban:

„Négy az óra, felkeljete, mindjárt Istent dicsérjete.

Szűz Máriát tiszteljete, őrzőangyalt köszöntete.

Négy az óra, felkeljete, dicsértessék Jézus Krisztus!” –

– Lámpással a kezemben jártam a falut – mesélte tovább Nagy Gyuri bácsi –, másik kezemben meg a szentút dárda vót. Ha veszedelem közeledett, csak kört csináltam magam körül vélc, és semmi baj, rontás nem érhetett. (Szentelt dárdával a rontások ellen! Akárcsak keleti rokonaink is, osztyákok, vogulok, mitikus növénnel kerítették körül magukat, a gonosz szellemek ellen. Pogány és keresztény magyarság egy személyben.) A falu négy sarkában, négy helyen kellett az órákat elkiáltanom. Háromnegyedkor kezdtem az éneket, negyedre befejeztem. Aztán leüldögéltem hol itt, hol ott. Öregek kiültek hozzám a lócára beszélgetni, ha nem tudtak aludni odabenn. De sokszor hívtam is barátokat, sétálni, beszélgetni, hogy hamarabb teljen az idő. Mindent tudtam, ha valami a faluban történt. Ki vajúdott, ki vót beteg, ki akart má’ elmenni a másvilágra. Ha valahun „világút”, az ablakon bezörgettem, nincs-e baj. Mindig kéznél vótam. Sokszor én zörgettem föl a papot is, ha „hama-hama” menni köllött valahová. Sokszor fogtam a szerelmecket is tiloson. Mindenkirül tudtam, ki kihez jár. Sokan adtak is valamit, hogy el ne járjon a szám. – Rajta vót a szemük a falu szívdobbanásán . . . Éjjeliőr tudta nélkül születni, szeretni, élni, meghalni sem lehetett. Családtag vót a falu nagy családjában. –

– Megköszöntöttünk minden ünnepet – folytatta Gyuri bácsi. Hajnalban nem feküdtünk le, hanem házról házra jártunk köszönteni. Apám négy fiával járt, amíg csak meg nem halt. Én sokszor magam énekütem, a gycrekek meg kosárral hordták haza a sok

ajándékot. Legjobb vót az újévi köszöntés. Ez maga többet hozott, mint az egész évi fizetés. Éjfél után megálltunk minden ablaknál és énekelni kezdtünk:

*„Éjfél után ütött egyet, már egy nappal értünk többet.
Megértük már új esztendőt, lelkünkben is újuljunk.
Zengedező énekekkel kis Jézushoz járuljunk.
Hogy az körjülméleteték, használjon mi lelkünknek is,
Békességet, egészséget adjon Isten nekünk is!
Kérjük a Jézus nevét, hogy érthessünk többet is,
Hogy érthessünk ezután több új esztendőket is.
Ajánljuk fel szívünket és ajánljuk lelkünket,
Hogy az új esztendőben, Véle élhessünk Mennyben!” –*

Legtöbb helyen már az ablakba ki vót készítve az ajándék. Szalonna, kolbász, kalács, pálinka vagy pohár bor. Mikor befejeztük az éneket, megfogtuk a pálinkát vagy bort, oszt’ beköszöntöttünk véle:

*„Itt az új év, ime itt van beköszöntő reggele,
Hiv remény száll millióknak keblére.
Milliókkal, hő kebellet én is mondok szent imát:
Adjon Isten gazd’ uramnak minden jót ez éven át!” –*

Erre megittuk. Legtöbb helyen azér’ kiszóltak: „háromszor iszik a magyar!” Erre újra elmondtuk a köszöntőt – addig töltötték a pohárba –, osztán újra ittunk, háromszor. Bizony, mire végigjártunk a falun, jókedvünk vót. A gyerekek háromszor, négyszer is hazatértek a kosárral. Többet összeszedtünk, mintha disznót öltünk volna. Igaz, hogy a hidegbe el is rekedtünk, mire végire értünk! Vótak házak, ahun kiszótak az ablakon, hogy a hosszabbik köszöntőt is mondjuk el. Ilyen is vót. Ezt még az öregapám mondogatta:

„Öröm, vigasságot én mostan hirdetek,
mellel örvendezzék meg a ti szívetek.
Bételjen örömmel szomori lelketek,
azér hát mindnyájan vélem örvendjete!k!
Már a magos kék ég kétfele basadott,
az üdvösséges harmat onnan reánk szállott.
Az emberi nemzet megvigasztaltatott,
Ádám maradványa szentül megáldatott.
Adj a kis Jézus ezen szent áldását,
kívánunk megérni még több újév napját.
Élni, eltölteni minden egy óráját.
Adjon a kis Jézus erőt, egészséget,
holtunk után örök üdvösséget!” –

A balázsjárás is sok jót hozott a konyhára. A püspöksüveg, bot ott állt a padláson egész éven át. Akkor fölöltözttem és végigénekeltem a falut.

„Emlékezzünk Szent Balázsról, hogy ma van a napja.
Mesterünk is mi általunk bívását mutatja.
Örömet e háznak, asszonyak, urának,
Örömet és vidám kedvet jóra fordítanak.” –

A harmadik vers arról szólt, hogy adjanak érte valamit:

Mi is azért énekelünk, hogy valamit kapjunk,
valami van a házadnál, mindenedet csak hozd.
Tojást kosarunkba, szalonnát nyársunkra,
Hogy megterbelt ajándékkal induljunk már útra.” –

Akkor együtt csak igazán az ajándék, amikor kiénektük a háziakat. Mindenütt tudtuk, mit köll. Az özvegyeknek azt mondtuk:

*„Hát szegények, tik özvegyek, miér' szomorkodtok,
talán bizony bajos dolog magános sorsotok?
De ha férjet hoznál, galibát okoznál!
Vedd kezedbe olvasódat, arrul imádkozzál!” –*

A leányoknak, legényeknek kiénekűtük a szeretőjét. Így például:

*„Sarkon járó Évica, kíván lenni anyáca,
de nem bánná, ha elvenné őtet a Gyurica.” –*

Nyárrsal jártunk. Arra tűzdeltük a szalonnákat, ráakasztottuk a kolbászt. Kosarat is vittünk a tojásnak. Úgy vonútunk haza. – Megköszöntöttük még a büjti reggelt hamvazószerdán, a hús-vétot, pünkösdot, Péter-Pált meg a karácsonyt. Péter-Pálkor ezt mondtuk el a pitvarajtóban:

*„Péter és Pál apostolok szent napjára virradtunk,
Hálaadó köszöntéssel mi Urunkhoz forduljunk.
Hogy harmatos szent áldása gabonánkra rászállott,
Learatjuk, amit az ég táplálásunkra adott.
Jégverést és villámokat a házrul elbárita,
bogy a gazda termésinek bijját soba ne lássa!” –*

Karácson reggelin meg régi énekkel köszöntöttem be minden házba:

*„Kirje ja kiseded Jézuska! Nékünk született az éccaka.
Magas mennyből Szűz méhéből, alászállott istállóra,
a mi megváltásunkra.”*

– Nem volt családi ünnep sem, lakodalom, keresztelő, disznótor, ahonnan az éjjeliőr kimaradt volna. Nem ment be a házba, csak bezörgetett az ablakon, ha „elkiáltotta” az órát. Ha kinyitották, hegyesre faragott nyársat dugott be rajta. Erre szúrták a pecsenyét, kenyeret, ágaira akasztották az uborkát, kolbászt, sokszor

még borosüveget is és így szépen feldíszítve adták vissza. Kedvesen, szeretettel. Mindenre tudott az öreg szellemes köszöntőt mondani. Ha borral kínálták, így köszöntötte meg.

„Jó reggelt, torkom, fogadj Isten, gégém! Ha én megtalálok halni, soha olyan gazdád nem lesz, mint én!” –

Istvánt, Jánost, Vendelt, Józsefet, minden névnapot, ahol érdemes volt, énekkel köszöntött meg hajnalban.

*„Vigsággal pirosol szívünknek hajnala,
Hogy Szent István napját így megértük vala.
Az Úristen gondját magára vállalta,
Hogy Ő létszen lelkének kővára.*

*Amidőn majd eljön életének határa,
Akkor juttassa föl magas Mennysorságba.
Szép jámbor életének érdemét, jutalmát,
Nyerje az egeknek szép rózsáját!*

(Dunaremetén is lejegyeztem ezt a éneket Süli János bácsitól. Itt a legények még most is ezzel járnak névnapot köszönteni csoportosan.)

Régen a házban csak a fehérség aludt a gyerekekkel meg az öregekkel. A férfiak, legények az istállóban háltak. A fiatal férj is csak lopva ment a menyecskéhez. (Kunszigeten az első családig kint aludt a férj, csak azután költözött be az asszonyhoz.)

Gyuri bácsi úgy mesélte, hogy: „Mink is az istállóban aludtunk éjszaka, de azér’ dunnával takaróztunk. Esténként ott tanulgattuk öregapámtól az énekeket, köszöntőket.”

A kocsmát este becsukták, s 8–9 után már nemigen járt ember az utcán. Szép csendes éjszakákon, eredeti módon, sok természetes humorral szórakoztak, sok csínyet elkövettek a legények odakint. Jól alvó gazdának szétszedték szekerét az udvaron, felhordták a nádtetőre és ott összerakták. Reggel aztán ott találta meg a háztetőn. Amelyik lány megérdemelte, bölcsőt raktak fel neki a

háztetőre, a kémény mellé. Reggel mindenki azt nevette, amíg hamar le nem hozták. Mulatságok után az is előfordult, hogy az első mély álomban kivezették a jóalvó legények, gazdák istállóiból a lovakat, teheneket és összecserélgették. Másnap aztán a másik faluvégén talált jószágára, s fél nap is csereberéltek, amíg rendbe jött minden. Ilyeneken aztán hetekig mulattak, s a kárvallott legközelebb igyekezett a kölcsönt visszaadni.

Gyuri bácsi is elmesélte legsikerültebb csínytevését. Újfaluból nősült oda Kovács Gábor vőnek egy özvegyasszonyhoz. A fiatalok jól meg is voltak, csak az öreg anyós nem állhatta a vejét. Egyszer hetekig nem tudtak tőle aludni, mert egész éjjel jajgatott, szidta a fiatalokat és a halált hívta, hogy bárcsak elvinné már, ne kellene egész nap őket látnia. Így ment ez éjszakáról éjszakára. A fiatal férj már nem hallgathatta tovább, kiült éjjel inkább a ház elé. Arra jött Gyuri bácsi és elpanaszolta neki a baját. – No, én majd kigyógyítom a jajgatásbul – mondta az éjjeliőr. Másnap éjjel felöltözött fehér ingbe, gatyába, nagy liszteszacskóból álarcot csinált, lepedőt borított arcára, s rozsdás kaszával kezében belépett a szobába, amikor legjobban sipítozott a vénasszony.

– Hívtál, lányom, hát elgyüttem érted – mondta síri hangon. – Most aztán menjünk ám szaporán! – Elképzelhetjük a hatást. Az anyóst a sírás rázta meg a hideg egyszerre. Lemászott az ágyról, csókolgatta a „halál” lepedője szegélyét, s úgy könyörgött, hogy még csak most ne!

– Csak addig engedj élni – sipákkult –, amíg meglátom az első unokámat!

– No jól van, lányom – kegyelmezett meg neki Gyuri bácsi –, de többet ne óbégass! Ha még egyszer meghallom, elviszlek!

Soha többet nem veszekedett az öregasszony. A fiatal gazda meg jól megjutalmazott, egy szép süldőt kaptam tőle érte! – nevetett még most is hozzá hosszú deres bajsza alatt.

Éjszaka nemigen kódorgott kint senki, hacsak dolga nem volt. Régi babonákkal, boszorkányok, szellemek hiedelmeivel volt tele a sötétség. Az éjjeliőrnek „hivatalból” nem volt szabad őket el-

hinnie. Gyuri bácsi nem hisz bennük ma sem, mert megtapasztalta egy párszor.

– Kendője alá néztem a boszorkánynak – mondta.

– Egyszer igen panaszkodott Mészáros Vendi, hogy a boszorkányok elapasztják a tehencit minden éjjel. Reggelre nincs egy szem tejük se. No – gondútam – majd megnézzük azokat a boszorkányokat. Ahogy elkiáltottam az éjfél, bementem hozzá az istállóba. Lámpásomat eloltottam, csak a szentút dárdát fogtam a kezembe, osztán befeküdtem a jászúba. Há’ egyszer csak gyüttek is. Ketten, lepedőben. Fejni kezdték a tehencet. Fölütem a jászúba’ oszt végigvágтам őket a dárdával. Vendi meg elállt vasvella az ajtóba. Jajgattak ám a boszorkányok! Kisült, hogy a harmadik szomszéd vót meg a felesége. Így lopták a tejet.

Azt tartják, hogy búzaszentelőkor hajnalban ellopják a boszorkányok a harmatot a földekről. Azon már nem lesz jó termés abban az évben. – Egyszer lesek a falu szélén – mesélte –, osztán látom, hogy valaki lepedővel húzza a harmatot, nem messze egy búzatábláról.

Gondútam, odamegyek, megnézem. Messziről rákiáltottam. El akart szaladni, de én utánafutottam, végigvágтам rajta a dárdával. Erre megállt, sírni kezdett. Egy fiatal özvegyasszony vót a falubul. Egy kis gyereke is vót neki. Igen kért, el ne mondjam senkinek, hogy boszorkányságon fogtam, mer’ másképp megver az Isten. Hát azóta se mondtam el a nevét senkinek. Ű meg elment még azon a héten Darnóra és sohase gyütt vissza.

Este az asszonyok házakhoz jöttek össze nyolcan, tízen is fonalat sodorni. Beszélgettek, szórakoztak közben. Az éjjeliőr hozzájuk is szívesen bekiáltotta az időt, de sokszor ott maradt egy kicsit beszélgetni is. Egyszer Naszádos Péteréknél fontak. Nagy Mări néni is ott volt, aki boszorkány hírében állott. Ű sürgette mindig haza az asszonyokat még jól éjfél előtt, mert amint mondta, „éjfél után gyűnnek a tátosok, nyekergetik a kutat, ahun világot látnak, oszt nem jó velük éjjel találkozni”. Egyszer mégis éjfélig húzódott a fonó. Azon éjszaka nyekergették ám a tátosok

Naszadosék kútgémjét, zörgött a vödör, mert inni akartak és még dobogtak is, ahogy futkoztak az udvaron. Meghallotta Gyuri bácsi az utcán, hisz még alig mentek el az asszonyok.

– Odamenek – mesélte –, há’ látom ám a sötétben, hogy nyekereg a gém, rángatják a vödört, rúgják a vályút, oszt’ mégse látam senkit. – Tyűh, a Zebedeusát – mondok – ennek fele se tréfa! De azér’ bementem, hogy mán csak megnízem azokat a tátosokat. Hát erre csak kiugrott a kútkáva mögül két fehérnép. Nagy Mári vót maga, meg a lánya. Űk csináták a zajt, hogy odabenn azt higgyék, hogy a tátosok vannak odakint.

– Eccer azér’ én is megijedtem – elevenítette fel élményét Nagy Gyuri bácsi. – Mindenszentek után vót, csípős hideg vót mán az iccaka. Ahogy a temető felüli faluszélin elkiáltottam az egyet, látom ám, hogy valaki mozog a sírok között. Előgyűtt a hold a fölhek mögül, há’ jobban megníztem. Szellem vót, fehér lepedőbe, gyűtt kifelé a temetőből. Először azt gondútam, no, jó lesz innen hamarost elmenni másfele. De aztán mondom magamba’, há’ nem féltem eddig semmitű, mán csak megnízem közelről a szellemet is. Megátam az utolsó ház sarkáná, a szentűt dárdával kört csinátam magam köré, így má’ nem érhetett semmi baj. A szellem meg gyűtt lassan felém. Mikor odaért, rákiáltottam:

– Ki vagy, állj meg!

De csak jött tovább. Újra odakiáltok neki:

– Állj meg, mer’ belédszúrom a dárdát!

Avval feléje böktem. Ez hasznát. Megszólalt a szellem:

– Ne bolondozz, Gyuri, csak én vagyok, na!

Hát Sós Lőrinc vót, a kosárfonó. Így lopta a körösztfákat a temetőből. Azokkal tüzelt otthun. Most is vót kettő a lepedője alatt.

Ha valaki más látta meg, „hóttig” állította, hogy a saját szemivel látott szellemeket éjfél után. Ezért élnek ezer év óta kiirhatatlanul a hiedelmek.

Így éltek régen a falubeliek. De hol van már ez az élet azóta! Elmúlt, mint az éjjeliőrök is. S alig akad már a falukban öreg ember, aki még emlékszik az énekeikre.

9. „Fehérnépek”

Igazságos volna-e a krónikás, ha a régmúlt, vizek közötti élet leírásából kifelejtene az asszonyokat vagy ahogyan régen, fehér vászon ruházkodásuk után nevezték: fehérnépeket? Hálátlanság volna. Az asszony a család lelke, melege, összetartója, az új élet hordozója. Az asszony élete tehát a maga szerény hétköznapi-ságában is életet formáló, történelmi erő.

A nő másodrendű értéklése a férfi mellett egészen primitív, ősi vonása az emberiségnek, s minden igazságtalansága ellenére még a mai kultúrfokon sem lehetett teljesen megszüntetni. Pedig az asszony nemcsak a család mindene, összetartó ereje, hanem a férfinak a munkában is kiváló segítőtársa. Mégis már születésekor a lányt hátrányosan értékelik a fiúgyermekkel szemben. Általános szokás, hogy csak a fiút mondják „gyerek”-nek, a másik „csak leányka”. Néhol így kérdik az apát (pl. Kunszigeten): „No, mi lett? Széna? Szalma?” A széna jelenti a fiút, s a lány csak a szalma. Még az asszonyok is megsajnálják régen Cikolán, ha leányka jött a világra. „Szegény, kár vót világra gyünnie – mondták –, mer’ há’ nehíz sor az asszonysor.” Igyekeztek is minden varázslatot végigpróbálni, hogy a születendő gyerek fiú legyen. Legáltalánosabb „receptek” erre a célra: a férj nadrágját este az ágy fejébe teszik, mások meg a derekuk alá, hogy a fogamzás „fiúra sikerüljön”. Látogatók kalapját az ágyra teszik, hogy fiúgyerek legyen, s ugyanezért terhes asszonynak csak gyürkés kenyeret adnak enni. Jámorabb asszonyok havi tisztulásuk utolsó napjától számított kilenc napig Szent Józsefhez imádkoznak.

A világra jött leánykának csecsemő- és kisgyermek korában egyforma volt az élete a fiúkéval. Együtt játszottak, együtt éltek a család közösségében. Később mindjobban elkülönültek a lányok a fiúktól, leginkább játékaikban, bár még iskolába is együtt jártak, együtt nevelődtek. A gazdasági élet munkáiba először a libapásztorkodással kapcsolódtak bele. (Még alig totyogott, alig gögicsélt, a nagyobbakkal már kijárt a rétre libákat őrizni. Ettől kezdve serdülőkoráig ez volt a legfontosabb feladata tavasztól őszig, de egyúttal legkedvesebb szórakozása is. Melyikünk emlékezetében nem él örökké kedvesen a libapásztorkodás, virágos, zöld rétjeivel, vidám dalaival, játékaival?)

Serdülőkorában a kislány egyre jobban az anyja vezetése alá került, hogy a ház körüli dolgokban segédkezzék, és beletanuljon jövő élethivatásába. A konyha körüli „lóti-futi” munka mellett a dajkálás volt a legfontosabb feladatuk. Kisebb testvérciket gondozgatták, nevelgették, pesztrálták egész nap. Szegény családokból még el is szegődtek sokan pesztrának, sőt ismétlős korban már vagy iskola után szolgálónak a faluba vagy a környező városokba.

Az igazi leányélet ismétlő iskolás korban vagy azután kezdődött azzal, hogy a nagylányok befogadták maguk közé a „leánysorba” (Dunaremete), vagy az aprószenteki korbácsoláskor szépen felszalagozott üveg borral meghívták a legényavatásra (Kisbodak, Darnózseli, Lipót). A leányéletet is sok szép hagyomány, íratlan szabály tette széppé, színessé. Most már nagyobb gondot fordítottak öltözködésükre, csinosításukra. Az volt a szép, ha telt idomú, dús hajú, pirosposzsgás, „rózsásarcú” volt a lány. Ezek elérését sok hagyományos eljárás szolgálta. Már a kislány első haját is csak újhold péntekén vágták le és kerékvágásba tették, hogy hosszúra nőjön. Kislányok a csurgó alá álltak esőben, nagylányok pedig a ciglefűz levében mosták hajukat, hogy szép és dús legyen. Naplemente után sohasem volt szabad fésűlködni, mert hajhullást okozhatott. Ezért nem volt szabad talált hajtűt sem a hajba tűzni vagy férfikalapot lánynak fejére tenni. A pirosposzsgás, szép arcbőrt a márciusi hóban vagy május első harmatában mosdatás, ke-

nyérháj, piros alma, spenót és zöldség evése biztosította minden mai kozmetikánál sikerebben. Szeplőt hányni az első fecske megpillantásakor lehetett, de akinek ez nem használt, újhoid péntekén „biztosan” leolvasta róla, akinek ehhez tudománya volt. Az egészséges testet, szép idomokat viszont a vajkai és cikolai lányok számára az biztosította, ha Anna napját követő holdtölte éjjelén megfürödtek a Vörös-Füzesen levő Tündértó vizében.

S mindez csak azért volt, hogy a nyíló virágot észrevegyék . . . A lányos házat virág jelezte az ablakban vagy szépen gondozott virágágyak az ablak és tornác előtt, de a legszebb virág mégis az ablak mögül mosolygott elő, ha kedves legény járt a ház előtt . . .

Lányos házhoz csak a legénycéhbe „bekörösztűt” legény járhatott és nem is akármikor, csak „legényes” napokon. Szigorú szabályok szabták meg a két nembeli ifjúság érintkezését, de ezek tették széppé is, emlékezetessé is egyúttal. Az egykorúak barátkozása már az iskolában megkezdődött, majd folytatódott a libapásztorkodás közben, később a séták, mulatságok alatt, a fonóban, fosztásokon és vagy elmúlt, vagy udvarlássá mélyült. Igen kedvelt alkalom volt az ifjúság érintkezésére az esti vagy ünnepi séta. Halászbán, Arakon, Dunaremetén, Darnózselin, Ásványon, Nagybajcsón máig fennmaradt az a régi kedves szokás, hogy szép időben esténként vagy ünnep délutánján széles sorba összefogódzva járta a fiatalság az utcákat, beszélgettek, dalolgattak. Hangos volt a falu a fiatalság életkedvétől. De este, ha a bakter a kilencet „elkiáltotta”, szép búcsúnótával hazasétáltak. Nem múlt el ünnep cicázás nélkül sem. Délután a falu szélén, Duna-parton játékra, táncra gyűlt össze a fiatalság. Labdajátékkal, fogócskával, páros és körtáncokkal szórakoztak, párosítókkal écnelték ki a szerelmeseket. (Kivirágzott a diófa . . .) Cikolán, Sérfenyőn, Kisbodacon, Lipóton, Ásványon a fejs is a fiatalság munkája és szórakozása volt. A szigetekken kint élő csordához naponta kijártak fejni a lányok. Legények vitték őket ladikkal, ők nyalatták a sót, legyezték a jószágot, míg a kis ürge lánykezek kifejték a tejet.

Utána rendszerint vidám cicázás következett a sziget seelymes fűvén, hazamenetelig.

Mulatság régen csak kettő volt rendszerint egy évben: búcsúkor és farsangkor. A legénycéh rendezte, ügyelt a rendre, felpántlikázott, virágos kocsiyal hozta a megfogadott cigányokat, gondoskodott a lányok illő meghívásáról úgy, ahogy arról már szó volt a dunaremetei legénycéh jellemzésénél. Más alkalom a mulatságra csak a lakodalmakban kínálkozott, de ilyen is akadt bőven minden esztendőben. Fonó is volt régen a falvakban. Egy-egy idősebb házaspár vagy özvegyasszony házába jártak össze a lányok fonnai, kézimunkázni, a legények pedig a szórakoztatásukra. A háziasszony felügyelt rájuk. A kész fonalból fizettek neki érte. Hazulról kalács, sütemény, bor is került néha elő és bizony még táncra is perdültek a fonóban jókedvükben, ha dudás vagy cite-rás akadt a talpalávalóhoz. Ugyanilyen hangulatosak voltak a kukorica- és tollfosztó esték is, különösen a befejező áldomás. Ez mindig eszem-iszommal, táncsal, nótával járt.

A kibontakozó szerelemnek nem volt már elég a közös szórakozás, megjelent a háznál az udvarló legény. Csak „legényes napokon” illett lányos házhoz járni. Ilyenkor elsöpörték a ház clejét, hamarabb rendbe hozták az udvart, a konyhát, kicsinosították a szobát, s valami finom nőies kedvességen mindig meglátszott, hogy szívesen várják a látogatót. Kedd, csütörtök, szombat volt a leggyakoribb legényes nap. Más napokon, de legfőképpen pénteken megszólalt az, aki lányos házhoz ment vagy aki legényt fogadott. Kunszigeten egyenest az a szólásmondás járja ma is, hogy „a pénteki legénynék lólába van”.

Eredetéről azt mesélte nekem Jursics Andrásné, hogy régen, amikor még az öreg Kovács Antalné házában volt a fonó, pénteken is odajártak huncutkodni a legények. Egy pénteki napon aztán bejött hét szép, deli legény. Olajmécs mellett fontak akkor még és a lányok csak azt látták, hogy jóképű, idegen legények. Gondolták, valamelyik szomszéd faluból valók. Leültek a lócára és szótlanul kártyázni kezdtek. Furcsállották, hogy egyikük

sem szólt semmit a lányokhoz. Egyszer aztán leesett az egyik lány orsója. Lehajolt érte, és akkor látta meg, hogy a legényeknek lólábuk volt! Nagyon megijedt, de nem mert kiáltani, csak megsúgta a többieknek. Erre a lányok egyenként kiszöktek a szobából. A lólábú legények vezetője, mikor egyedül maradtak, szólt Kovácsnénak, a fonós asszonynak, hogy hozzon nekik fejenként egy kenyeret és egy meszely bort. Az öregasszony sietve összehordta nekik, de kést nem adott hozzá, hanem az öreg kést kívülről az ajtófélfába szúrta. Erre a legények vezetője azt mondta neki: „Szerencséd volt, hogy kést nem adtál, mert most meghalnál! De tanuld meg, hogy pénteki napon ne tarts bordélyt a fonóból!” – Ezzel nyerítettek egy nagyot és nagy dobogással elrobogtak. Azóta a szólásmondás.

A megengedett legényes napokon annál nagyobb izgalommal várták a lányok a látogatókat. Jó jel volt, ha ilyenkor mosdani látták a macskát, ha veréb szállt az ablakpárkányra, ha a koszorúból kibomlott egy hajfűrt. Mind azt jelentette, hogy a látogató biztosan megérkezik. S milyen jólesett előre rágondolni ezekről a kis figyelmeztető jelekről az együtt töltendő kedves órákra! Végre megkoppantak az ismerős léptek a pitvarban, s a kedves vendégnek a lányka nyitott ajtót, bevezette, hellyel kínálta. A kedves legény piros almát hozott, a lány kaláccsal kínálta cserébe. Együtt beszélgettek ilyenkor a család körében. Ahol több lány volt, több legény is jött egyszerre, de egyhez is többen járhattak, amíg el nem dőlt köztük a verseny. Így közösen szórakoztak, mókáztak, viccelődtek. Nem illett későig maradni. A legény elbúcsúzott illendően, s a lány kikísérte a kiskapuig. Itt még rövid, de talán annál kedvesebb együttlét következett. Ilyenkor adtak ajándékot egymásnak, keszkenőt, zsebkendőt, kalapbokrétát, hajcsatot, nyakravalót –, aztán bepördült a leányka, mert odabentről azért szemmel tartották őket. (De a kiskapuk titka megmaradt mindig kedves emléknek, ami évek múlva is szíven simogat asszonyt, férfit egyformán, valahányszor csak átlépi a régi kiskapu küszöbét.

Kinyílott a rózsá . . . kivirágzott a szerelem is az ifjú szívekben. Komolyra fordult a fiatalok sorsa, s megkezdődtek az életbe indulás régen nagyon szertartásos lépései . . .)

Sokkal fiatalabban mentek férjhez a lányok, nősültek a legények, mint ma. Korunk társadalmi, gazdasági helyzete kitolta a házasságkötések időpontját. Azelőtt 15–18 éves korban férjhez mentek a lányok, s a húszéves már öreg lánynak számított. A legények is 18–20 éves korban nősültek, s csak később, a sorkatonaság bevezetésével tolódott ki a leszerelésig, 21–22 éves korig. Maradtak azért „pártában” is! Így mondták ezt a férjhez nem ment lányokra, mert az iskola után copfos hajukat koszorúba, pártába kötve viselték, s ez jelentette, hogy nagylányokká, eladósorba léptek. Így hordták hajukat, amíg csak az esküvő éjjelén kontyba nem kötötték, azaz „bekontyolták” őket. A fiúk-lányok aránya régen is olyan volt, mint ma. Több volt a lány akkor is. Az ásványi, kunszigeti, öttevényi, halászi matrikulák szerint szinte egyformán már 1786-ban 17–18 fiú mellett 20–21 a született lányok száma. 1830-ban vagy 1850-ben is hasonló volt a helyzet, 20–22 fiúra jutott 23–24 leányka. Tehát mindig kellett néhány-
nak pártában is maradnia. Az „öreg legény” már ritkább volt, s egymás között a faluban „kicsit hibás”-nak tartották, akinek nincsen helyén minden kereke. A többi mind megnősült . . .

A párválasztás joga csak ritkán volt a fiataloké, s ott is inkább a szegényebb családoknál. A vagyonosabb gazdacsaládok egymás közt házasodtak. Föld ment a földhöz . . . Vannak községek, mint Cíkolasziget, Halászi, Hédervár, Ásvány, Lipót, Nagybajcs, ahol már régen is demokratikusabban fogták föl az életet, és itt jobban hallgattak a szív szavára. Még szolgálégényhez is hozzámentek nagygazdák lányai. Máshol viszont, mint Dunakilitin, Dunaremetén, Darnózselin, Zámolyon, de különösen Kunszigeten, régi arisztokratikus életszabályok uralkodtak a házasság fölött. Itt rendszerint nem is a fiatalok, hanem már jó előre a szülők egymás közt intézték gyermekeik sorsát. „Nem baj, ha nem szeretik egymást, majd összeszoknak!” – mondták az öregasszonyok. A

lényeg csak az volt, hogy az ifjú pár a család régi gazdasági tekintélyével folytathassa az életet.

– A birtok, a föld parancsolt –, mesélte a kunszigeti Szalay néni, Jursics Mónika. Sokszor inkább unokatestvérek házasodtak össze, csak hogy a birtok együtt maradjon. Az is divatos házassági szokás volt itt, hogy két-két vagyonos család összeegyeztetett. Az egyik család fiai elvették a másik leányait, s megfordítva, ezek fitestvérei amazok nővéreit. Tehát a két család fiastul, lányostul összeházasodott és a közös birtokot a régi „nagy-család” hagyományai szerint közösen művelték. Sokszor előfordult régen, hogy az ilyen házasságokat még a gyerekek kiskorában, tehát egészen korán kitervelték, s ennek szellemében nevelték a gyermekeket is. Ezeknek a jól „kifundált” házassági szerződéseknek nem is annyira a férfiak, mint az asszonyok voltak a mozgatói. Téli esték beszélgetésein legtöbbször az asszonyok döntöttek el egymás között a fiatalok sorsát. Nekik csak engedelmességniük kellett. Néha nehezen ment, sokszor lázadoztak a szerető szívek, de végül is mindig betörték a család tekintélyének, akaratának. Néha azért, ritkán mégis győzött a tiszta emberi szerelem. Igen kedves esetet mesélt nekem erről Szalay néni Kunszigeten.

Öregapjával történt. Ásványon nézett neki asszonynak valót a mostohája, régi barátnéjának a leányát. Gazdaságilag kedvező volt a dolog, s így mit volt mit tenni, elmentek lánynézőbe ketten a keresztapjával. Ott szívesen fogadták őket, és régi szokás szerint elküldték a lányt borért. Hozott is egy jó üveggel. Iszogatni kezdtek és kínálgatták a lányt is. De az csak szabódott, nem nyúlt a pohár után. A keresztapa váltig biztatta, faggatta, hogy miért nem iszik, pedig igazán jó bor!

– Tudom – kottyantotta el magát a lány –, ittam már belőle az úton.

Hamarosan elköszöntek és a legénynek elég volt a lányból.

– Milyen asszony lesz belőle, ha már most beleiszik az úton a borba! – válaszolta anyja unszolására.

Az öregasszony nem tágitott. Nyolcadnapra felpakoltak a csengős szánra és elindultak lánykérőbe keresztapástul, mostohástul, apástul, az egész család. De a legénynek helyén volt a szíve! Összebeszélt a falubéli szeretőjével, hogy délutánra hagyja nyitva a kaput. S amikor elsiklottak a ház előtt, hirtelen merész kanyarral bevágatott a szeretője udvarára! A nagy csengettyűszóra kiszaladtak a házbeliék, s ott látták az ünnepi szánt pereputtyostul. A keresztapának is megdobbant a szíve, felismerte a helyzetet és odakiáltotta a háziaknak:

– A mi legényünk kajlabakhatnék!

– A mi lányunk meg kotyhatnék! – válaszolták rá vidáman és már tessékelték is le őket a szánról. Az öregasszony pukkadozott mérgében, de nem merte megmondani, hogy nem ide készültek.

– Így kérték meg öreganyámat, pedig szegény lány vót. Jó asszony lett belőle, még az anyósával is összebékült azután. A legkedvesebb menyje lett! – fejezte be a szívhez szóló történetet a kedves beszédű Mónika néni.

De nézzük most már, hogyan is jutottak el a lányok régen a lakodalomig? Ha komolyra fordult a dolog, a legény a keresztapjával ment el a lányos házhoz, „eljárni a házasság ügyében”. A keresztapa ezt a tisztséget nem utasíthatta vissza. Már a keresztelőkor magára vállalta, vele járt a keresztapasággal. „Tekintéllyel ment” –, mondták az öregek Dunaremetén. Ünneplőbe öltöztek, s vasárnap délután csengős szánnal mentek el a lányos házhoz, mivel általában a téli hónapok voltak legalkalmasabbak a lánykérésre. A januárt hívták „lánykérő hónap”-nak. A háznál vendéghez illően fogadták őket és betessékelték a szobába. Általános dolgokról kezdődött a beszélgetés. A keresztapa lassanként kezdett „virágnyelven” tapogatózni a lényeg után. A diplomaták protokollja nem szigorúbb és körmönfontabb, mint a régi falusi életnek ezek a hagyományos, íratlan szabályai. Ásványon például adásvételről kezdték a beszélgetést, mintha jószágot vagy szénát jöttek volna venni. És a jelképes alkudozásból értettek szót, hogy hajlandó-e a lány és családja az összeházasodásra. Remetén régi,

szép verses mondókát mondott el a keresztapa Ádám-Éva példájáról. Kunszigeten mókás beszélgetés során érintették a kívánt kérdést. Tehát embere válogatta. A 92 éves Szapora István bácsi Cikolaszigeten emlékezett még rá, hogy legénykorában imígyen folyt le a virágnyelvű beszélgetés:

– Kivirágzott egy szép rózsza – kezdte a keresztapa.

– Milyen rózsza? – kérdezték „gyanútlanul” a háziak.

– Gyönyörű szép rózsza – dicsérte a keresztapa –, selymes, mint a bársony, piros, mint a hajnal. Erre a szép rózsafára rászállott egy gerlemadár. Elkergetnék-e, ha itt búgna az ablak alatt?

– Bántaná-e a rózsát? Megtépné-e a hamvas szirmát? – kérdezték a háziak.

– Dehogyan bántaná! Vigyázna rá, mint a szemc világarára! – bizonygatta a keresztapa.

– Netán megfogná a macska! – így a háziak.

– Felrepülne előle – replikázott a keresztapa.

– Héja csapna rá! – aggodalmaskodtak tovább.

– Beengednék-e előle az ablakon? – szegszte nekik a szót a keresztapa.

– Beengednének – volt a beleegyezés.

– A botlófüzek közt jobban megbúvik előle! – hangzott a kitérő, elutasító válasz.

Ennyi elég is volt. Utána újra hétköznapi dolgokra terelődött a szó. Közben borért küldték el a lányt a szülei. Ha meghozta, ő töltötte és kínált. Ezalatt a keresztapa figyelte minden mozdulát. Koccintottak a lánnyal is, biztatták, hogy igyék. De nem volt ám szabad! – Legfeljebb csak a nyelve hegyével, mert megszólalták, „ivós” hírét vitték.

Fél óránál tovább nemigen tartott az ilyen látogatás. Felálltak és elbúcsúztak anélkül, hogy egyenes kérést tettek volna vagy választ vártak volna. Még ott sem volt másképp, ahol régen tisztában voltak a fiatalok egymással, mert meg kellett a „módját adni” mindennek. Kunszigeten régen, amikor még szűrben jártak a férfiak, a pitvarban levetették, s úgy kerültek csak beljebb. Ha-

zamenetelkor, ha ott találták a szűrüket, ez beleegyezést jelentett. Ellenkező esetben a beszélgetés alatt kitették a szűrüket a gádorba vagy a kapufélfára. Itt már nem volt többet mit keresniük. Innen maradt fenn a mondás mai napig, hogy „kitették a szűrít” – a legénynek. Ásványon fokhagymát, Cikolán lapos dunai kavicsot csempészték be a legény kabátzsebébe észrevétlenül. Ez is diplomatikusan elutasítást jelentett. Sokszor pedig szerelmes kis leánykezek óvatosan piros pántlikát vagy zsebkendőt csúsztattak a fiú zsebébe, biztatásul a nagyon hosszúnak tűnő nyolcnapos határidőre . . .

Nyolcadnapra újra ünneplőbe öltözött a keresztapa és a legény, s újra elmentek a lányos házhoz, mert lejárt a „gondolkozási idő”. Egyszerre még a legszerelmesebb lány sem mondott igent. Illet, hogy „kéresse” magát. Érdekes, régi szokás maradt fenn Kunszigeten. Ha nem volt kedvező a „gondolkodás” eredménye, a nyolcadik napon egy üres kosarat akasztottak ki a kapufélfára. Innen a mondás: „kosarat kapott”. Mennél rátartibb volt a lány, annál több legényt „kosarazott ki”. Régi, öreg kapufélfákon ma is látni a nagy szeget, amire a kosarat vagy a szűrt akasztották, az egész utca szeme láttára. Ilyenkor már be sem mentek a „lánynézők” vagy „kérők”, hanem más utcán vagy a kertek alatt hazakanyarodtak, mert szégyenben senki sem akart maradni. De ha nem volt kitéve semmi, ez beleegyezést jelentett, és bátran benyitottak már a kapun.

Újra beültek a szobába, de most már egyenesen beszélgettek, kertelés nélkül. Legfontosabb volt a kikötés, az úgynevezett „móring”. Amíg ebben meg nem egyeztek, még meg sem kínálták őket. A möring megállapodás volt a két család között a fiatalok életének anyagi alapjairól, s talán még a régi leányadásvétel maradványaként élt hagyományainkban. Legtöbb helyen csak egymás közt egyezkedtek, de Dunaremetén már a jegyző előtt kötötték meg, mint szabályszerű szerződést. A lány szülei például tudni akarták, mit hoz a legény hazulról magával. Mennyi földet (1–2 holdat általában), milyen felszerelést, mennyi állatot, a későbbi

örökségen felül. Mert a móríng nem számított bele az örökségbe, ez csak az új pár első lépéseit akarta anyagilag biztosítani, ezért csak „a kovász” alapozásához kérték a lány szülei. A legény keresztapja viszont a lány családjának a felajánlását kérte. A fiatalok nem szóltak bele, csak a lány apja és a fiú keresztapja tárgyaltak egymással. A lány móríngja is 1–2 hold föld, baromfi, disznó, konyhafelszerelés, bútor, ágynemű volt vagy pénz is lehetett. Ötvenyven olvastam az öreg Eperjesi néni mórínglevelét 1883-ból. Eszerint a menyasszony rézágyat derékaljjal, dunnát, párnát hozott, a vőlegény pedig egy lovat, két malacot és egy cifraszűrt. Kikötötte a levél, hogy bármelyikük meghalna, a móríng az özvegynél marad. Még az újabb házasságba is magával vihetette.

Természetesen az köthetett ki jobban, amelyik inkább a „tetején állt”, vagyis akinek kevésbé volt érdeke a házasság. Ha a legény jelentett nagyobb „partit”, akkor a legény családja, ha pedig a leány, akkor meg a lányos család követelődött jobban. Ha nem kaptak a legényen, akkor bizony az nem köthetett ki semmit. Ha pedig özvegyember kérte lány kezét, akkor azonnal íratnia kellett a lányra egy részt a vagyonából, mert amint mondták: „Mindjárt üres a ház, ha nincs »otthon« benne az asszony!” Ilyenkor tehát sokkal „drágábbra” tartották a lányt, mintha legény kérte volna. Rendszerint békésen megegyeztek. Ahogyan az öregektől tudom, még a legszegényebb családok is „móríngolták”, bármilyen csekélyiségről volt is szó: néhány lúdról, tyúkról, párnáról, tehát inkább csak hagyományos jelkép volt az egész. Sokszor szerényen azt mondták: „Ahol nincs, ott az Isten sem vehet többet elő. Megélünk mink ennyiből is!”

Ha a „móríngolás” megtörtént, borral, süteménnyel kínálták meg a vendégeket és emellett egyezkedtek a kézfogó (eljegyzés) időpontjában. Rendszerint ezt is a nyolcadik napon, vagyis a következő vasárnapon tartották a lányos háznál. Csak a szülőket, keresztkomát hívták meg rá. Egyes családok viszont nagy traktát csaptak, a papot, mestert is meghívták, nótáztak, táncoltak virra-

Miatyánkot és Üdvözlégyet, s az imádság alatt a jegyesek egymásdatig. De nem ez volt az igazi! Az eszem-iszom kezdete előtt a legény keresztapja így szólt a fiatalokhoz:

– Álljatok egymás mellé és szerelmeitek jeléül adjatok egymásnak kezet. – Kezet fogtak és ekkor a keresztapa ujjukra húzta a vőlegény gyűrűjét –, „ahogy a gyűrűnek nincsen vége, úgy a boldogságtoknak se legyen soha vége!” – Ezután imádkoztak egyben tartották kezüket. Így ültek asztalhoz. Legáltalánosabban tyúklevés, rétes, kalács, bor volt a kézfogó étrendje. Evés közben adták át egymásnak ajándékaikat. A legény jegykendőt vett a lánynak, ő viszont szép ünneplő inggel lepte meg mátkáját. Arról is meg kell emlékeznünk még, hogy az ilyen nagy jelentőségű lépések nem maradhattak rontásűző hagyományok nélkül. Már az első, „lánynéző” látogatásra induló legény Ásványon patkószeget rakott a zsebébe, hogy szerencséje legyen és megtalálja a párját. Arra nagyon vigyázott, nehogy kötél, madzag maradjon nála, mert ez rossz jelként azt jelentette, hogy nyűgöt vesz majd a nyakába. A lány is vigyázott a látogatás alatt, nehogy megbabonázzák vagy valamilyen ruhadarabot elcsenjenek tőle, még inkább hogy hajából egy szál is kihulljon, mert akkor akarata ellenére kényszerülne a legényhez. A jegyváltás alatt pedig mind a ketten lábbelijükbe egy krajcárost tettek, azon álltak, hogy jegyességük alatt rontás ne érje őket.

Nem volt divat a hosszú jegyesség. Általában három hétig tartott, amíg a fiatalok jelentkeztek a papnál, és három vasárnap hirdették őket a templomban. A lakodalom előtti hét készülődéssel telt el. Sütötték a süteményt, gyúrták a levestésztát, s nagy ítélet kezdődött a baromfiak, ludak, kácsák soraiban. Disznót, néha még borjút is vágtak, ha sok volt a meghívott vendég. Összefogott a rokonság, de még szakácsnét is hívtak a jó hírű háziasszonyok közül „kifőzni a lakodalmat”. Ez alatt az idő alatt intézték a meghívásokat is. A vőfélyeket, nyoszolyalányokat a fiatalok hívták meg vendégséggel. A többi meg már a vőfélyek dolga volt. Szalagos, virágos vőfélypálcával járták a meghívásra ösz-

szeírt rokonokat, ismerősöket. Még a környező falukba is elmentek és szép verses mondókával hívták meg őket a lakodalomba. A papot, mestert, jegyzőt pintes üveg borral, kaláccsal ünnepélyesen hívták. Az utolsó estét a lány barátnőivel, a legény is pajtásaival töltötte. Leánybúcsút, legénybúcsút tartottak szűk baráti körben.

Végre elérkezett a várva várt nap: az esküvő.

Kora reggel a vőfélyek újra bejárták a vendégek házait és figyelmeztették őket a nagy napra. Külön gyülekeztek a menyasszony, külön a vőlegény vendégei. Ebéd után a vőlegény csoportja felkerekedett és rendszerint zeneszóval átvonult a menyasszony lakodalmas házához. Innen indultak aztán közösen a templomi esküvőre. Előtte rozmaringot tűztek a nyoszolyók minden vendég mellé. A vőfély adott jelet az indulásra. Pálcájával megkopogtatta a mestergerendát és szép, régi patinájú verses mondókával búcsúztatta el a menyasszonyt szüleitől, testvéreitől, rokonaitól, leánypajtásaitól. Szem nem maradt szárazon. Aztán elindult a menet. Elöl a pálcás vőfély, utána a menyasszony a másik vőfélyel vagy idősebb fitestvérevel, nyoszolyóleányoktól körülvéve. A vőlegény is testvérevel vagy az első nyoszolyóleánnyal ment. Őket követték az örömszülők, násznagyok, rokonok, ismerősök. Messzebről fogaton mentek a templom elé, szépen felpántlikázott, csengős lovakkal. Cikolaszigeten pedig feldíszített ladikokon evezett át a násznép a vajkai templomba.

Meghagyták a menyasszonynak, hogy az oltár előtt, az esküvő alatt jobb lábát okvetlen előbbre tegye, hogy jól menjen az asszonyi sora. Zsombokendőjét is „véletlenül” kiejtette kezéből, hogy az udvarias vőlegény felvehesse és így az asszony legyen majd az úr a házban. Megfigyelték azt is, hogy melyik esküvése alatt pislogott a gyertya, az hal meg majd hamarabb kettejük közül. Kunszigeten pedig régi szokás, hogy egy családban egyszerre két esküvőt nem tartanak, mert a kettő közül csak egyik lehet szerencsés, a másik biztosan boldogtalan lesz, rosszul végződik.

Visszafelé már vidám zencszóval, nótázva vonult haza a násznép. Sok helyütt még a kocsmába is betértek és vacsoráig ott mulattak. Otthon az ajtóban seprűt dobtak a menyasszony lába elé. Ha átlépte, lusta asszony válik majd belőle, de ha felvette, ez jó jel volt, szorgos, házias lesz a menyecske. Belépéskor újra szép köszöntőt mondott a vőfély, majd asztalhoz ültette sorjában a vendégeket. A terített asztalokat nyáron, jó időben kint az udvaron állították fel lombsátor, „szín” alatt, télen, rossz időben pedig az erre a célra kiürített első vagy „tisztá” szobában. Fő helyre az ifjú párt ültették, köréjük a nyoszolyókat, szélre a két násznapgyot, hogy vigyázzanak rájuk, meg ne szökjenek, vagy el ne lopják őket. Az ifjú párral szemben volt a papnak, mesternek, jegyzőnek helye, míg a többi helyen a vendégek osztoztak, rokonság, rang, kor szerint.

A vőfély bejelentette a vacsorát és minden fogáshoz kedves, mókás rigmust mondott. A teli tálakkal felszolgáló asszonyok sürgötek, forogtak a konyha felől. Régen tyúkleves, paprikás, sült hús, kása, kalács volt az étrend. Ez aztán kibővült később s manapság egy jóraavaló szigetközi lakodalomban a következőkkel kell a vendégnek megbirkóznia: először lakodalmi tyúklevesel, a levesek „királyával”. Majd ezt követően az aprólékkal, krumpli, paradicsommártás kíséretében. Ezután következik a rántott csirke, rántott disznóhús, majd a sült hús és kácsapecsenye, rizzsel, krumplival, salátákkal. Nem maradhat el a hagyományos kása sem a lakodalmas asztalról. Róla így szól a vőfély rigmusa:

*„Itt az magyaroknak híres eledele,
Zsíros a teteje, kóbasz a belseje.
Aki magyar ebből jól befalatozott,
Az német emberbül földhöz vág vagy hatot!”*

Olyan kását is ettem néhol, hogy kolbász helyett mazsola volt benne, zsír helyett pedig méz úszott a tetején. (A zsíros ételek között, óh, de áldottam érte a szakácsné okosságát!) Közben a fér-

fiak hordják a bort serényen. Kint a kamrában a ház ura kezeli a csapatot. Torták, sütemények zárják le a sort, hogy hajnaltájban toroskáposzta nyissa meg újra. Utána a fekete már szinte orvoságnak számít... Nem csoda, ha kialakult a régi szigetközi szó-lásmondás, hogy lakodalomban nem illik egy ételből többször venni, akármilyen jólesik is, mert kifulladásra az ember, nem tudja végigenni a vacsorát.

Zene, nótá magasra emelte a hangulatot. Sok mókás, régi szokás is ezt a célt szolgálta. Az érdeklődés középpontjában a menyasszony kikérése állott. A vőfélyek vezetésével a legények hagyományos énekkel kérték a „násznagy urakat”, eresszék ki a menyasszonyt és a nyoszolyóit. Ez persze nem ment simán és az elővezetett kiscsikótól a szűrőn át gyertyával mennyezetre lehozott csillagos égig igen meg kellett érte a fiatalságnak szolgálnia. De ha nem voltak elég éberek a násznagyok, asztalon át megszöktették a menyasszonyt. Aztán kereshették! Most az asszonyok voltak nyeregben. Előbb csak egy bábut, majd egy koszorúslányt adtak elő, míg végre „megtalálták” a menyasszonyt. A szakácsné is megjelent bekötött kézzel és elpanaszolta, hogy szerencsétlenül járt főzés közben. A vőfély tányérba pénzt gyűjtött egy kis orvosságra, hogy „hamarabb” gyógyuljon. Így gyűjtöttek a zenészeknek is, mire éjfél tájban a kikérő után a menyasszonytánc következett.

– „Eladó a menyasszony!” – kiáltotta el magát a vőfély –, és megkezdődött a táncoltatása. A pénzt régen rostába, szitába, majd tányérba gyűjtötték és ez az ifjú párt illette. Sokszor óránál is tovább tartott, ha sok volt a vendég, mert a menyasszonyt mindenkinek illett tisztos „vételár” ellenében megtáncoltatnia. Végül is ifjú férjének kellett „kikapnia” és megszöktetnie az embergyűrűből.

Tánc után átöltözött a menyasszony. Kontyba kötötték a haját, bekötötték fejét a menyecskekendővel. Aztán visszament mulatni a táncra perdült vendégek közé. Innen észrevétlenül tűntek el ifjú urával együtt, míg a többiek reggelig, sőt délig mulattak tovább.

Becsukódott mögöttük a nászágas szoba ajtaja – és megnyílt az új élet minden ígéretével . . .

Nagyon hamar rájuk köszöntöttek a hétköznapiak . . . Még fülükbe csengett az orgonaszó, a lakodalmas nóta, zene, de másnap már megkezdődött a hétköznapi élet szigorú munkarendjével. S a beteljesülni látszott álmokból belépett a kis menyecske a nehéz, áldozatos asszonyi élet valóságába.

Nem volt egyforma ez az asszonyi élet. Attól függött, milyen környezetbe került, milyen volt a szerencséje. Jó helyen emberségesen bántak vele, engedték a családjának élni, és anyósától sokat tanulhatott. De volt úgy is, hogy csak dologra fogták és a nagy család szigorú tekintélyrendszerében a fiatal menyecske mindenkinek a szolgálója lett. Néhol embertelenül még családjának, gyermekeinek élni sem igen engedték. Az pedig ritkán fordult csak elő, hogy otthon maradhatott és férje került „vőnek”, sokszor bizony csak szolgálának a családba. S hogy egyszerre „önálló” lett volna, mint a mai fiatalok, a „maga ura”, ahogy mondani szokták, az egyenesen álomszámba ment a régi időkben. De minék részletezzem tovább? Néhány szigetközi asszony életén keresztül nézzük meg magát az élet valóságát.

Szalay néni, Jursics Mónika, Kunszigeten elmesélte öreganyja életét, aki még a múlt század közepe táján került férjének nagycsaládi közösségébe. Három fiú volt a családban. Ő a legfiatalabb felesége lett, tehát a harmadik menyecske. Ez döntötte el a sorsát is. A háztartásban korlátlan hatalommal az anyós parancsolt. Ő már nemigen dolgozott, csak parancsolgatott a menyecinek. Minden szava parancs volt, csak engedelmeskedni lehetett neki. Rangban utána a legidősebb fiú felesége következett, az első menyecske. Övé volt a főzés joga, rendtartás a konyhán, udvaron, a baromfiak etetése. „Keze alá dolgozott” az anyósnak. A második menyecske a szobalány szerepét töltötte be otthon. Ő takarított, de segített a konyhán is, fejt, etette a malacokat, viszont legtöbbször kint is dolgozott a földeken. A harmadik menyecske volt „mindenkinek a szolgálója”. Kint, bent egyformán dolgoztatták.

Ebben az egy dologban nem számított az anyagi helyzet, a hozomány nagysága sem.

– Öreganyámnak is volt hozománya, mégis szolgálnia kellett a többinek, mert ő volt a legfiatalabb menyecske. Szombatonként az egész család cipőit, tehát még az idősebb menyecskéket is neki kellett kitisztítania. Ha asztalhoz ültek, a legfiatalabb menyecske le sem ülhetett. Állva evett az asztal mellett, hogy mindig kéznél legyen. Ő szolgált fel, ő hozta a pohár vizket is a többieknek. Az étkezésnél mutatkozott meg talán legjobban a nagy család tekintélyrendszere. Az asztalfőn ült a családfő, az após. Megszólítása: „ipamuram” volt. Ha élt még az apja, akkor őt illette a fő hely, akármilyen öreg vagy tehetetlen volt is. Mellette ült balról a felesége, az anyós. Megszólítása: „napamasszony” volt. Őket követték jobbról a férfiak, balról az asszonyok, rangsor szerint. Ha volt még hely az asztal végén, oda a gyerekeket ültették. Ha nem, akkor a gyerekhad külön evett a kuckóban kuporogva vagy a földön. A tálból először a családfő merített. Ő szelte fel a kenyeret, a húst is ő osztotta ki a családtagoknak. A közös tálból ülés sorrendjében mertek. Legvégére maradt hát a „harmadik menyecske”, aki szegény csak állva kanalazgatott a tányérjából. A gyerekek pedig azt kapták, ami megmaradt. Legfeljebb az anyjuk „lopva” adott nekik a legjobb falatjából. „Netek, hogy ne vesszétek el a Péterkéteket!” – mondogatták a gyerekeknek, jelentését már Mónika néni nem tudta.

A nagycsaládi élet kérélfelhetetlen szigorát mutatja ez a kis jellemző eset is, amire még Mónika néni emlékezett:

– Egyszer öreganyámat vízért küldték ebéd alatt. Közben a macska kilopta tányérjából a húst. Kinevették. Nem kapott helyette, bár volt elég, hiszen öt-hat kövér disznót is vágtak. Azt mondta neki a napa: „tanuld meg: torkos macska ügyes menyecskét nevel!”

Ásványon Fekete Jánosné Bán Szidónia 87 éves, kedves nénike 16 éves múlt, amikor férjhez ment és bekerült a nagycsalád közös-

ségébe. Tehát hetven év távlatából, személyes tapasztalatait mesélte el a régi asszonyi életről.

– Szegények voltunk – mondta –, mégis tizennégyen ültünk asztalhoz. Egy szobában háltunk, s nekünk csak egy ágyunk volt a magunké az urammal. Móringnak adta velem édesanyám. Tizenhárom évig éltem együtt a napammal. Parancsolós asszony volt, de maga is sokat dolgozott. Az ipam részeges volt, sokat veszekedett miatta a család. Még meg is vert bennünket, ha elitta az eszit. Az urammal jól megvoltunk, csak keveset voltunk együtt. „Jó feleség, fele segítség!” – dicsért mindig, mert hát szerettem dolgozni, különösen vele, kint a határban. Az uram középső volt a családban és négy évig én voltam a legfiatalabb menyecske. De aztán is mindent dolgoztam a többivel együtt.

– Korán keltünk – folytatta emlékezéseit Szidi néni –, mert reggel főztünk. A napam szeretett főzni, minket nem engedett. Mi csak a kezi-re dolgoztunk. Beosztottuk egymás közt a munkát. Kijártunk a szigetre fejni. Egyik héten az egyik menyecske, másikon a másik volt a soros. Már három órakor felkeltünk és indulunk ki fejni, hogy hét-nyolc órára hazaérjünk. Amelyikünk otthon maradt, megetette a baromfiakat, malacokat. Ez is nehéz munka volt, mert sokszor hét-nyolc disznót is kellett etetnünk. Azután jött a takarítás, mosogatás, délre újra főzés. Egyikünk volt mindig a konyhasoros, a többi meg kijárt a földekre. Télen fonás volt helyette. A kendermunka is az asszonyok dolga volt. Ami termett, nyáron, télen felfontuk. Magunk nyűttük, áztattuk a döglött ágon, kilenc nap után szárítottuk, lábbal jól meggyúrtuk, tiloltuk, gerebeneztük. Volt vele dolog bőven, mire fonál lett belőle. Egy szó, mint száz, délben az ebédet a konyhasoros menyecske vitte ki a határba. Öt embernek is fejen hordtam az ételt, és amikor levették, alig lélegzettem. Sietni kellett, hogy déli harangszóra kint legyen, akármilyen messze voltak is.

Délután újra kinti munka következett, télen pedig varrás, foltozás. Karácsonyra kimostunk, utána, a farsangi időben fontunk. A tavaszi munka előtt újra foltoztunk meg újakat is varrtunk, ru-

hát, inget, gatyát és zsákokat. Nagymosást mindenszentekre, karácsonyra, húsvétra, búcsúra tartottunk. De kismosás minden héten volt. Bizony estig se fogytunk ki a dologból. Este vacsorát főztünk vagy melegítettünk. Utána hamar lefeküdtünk, mert elfáradtunk egész nap. A gyerekekre csak közbe jutott idő: mosdatni, öltöztetni, fésülni, etetni. Nevelgetni, játszódni velük, babusgatni őket nem értünk rá, mint a mai asszonyok. Ha sok volt a munka, a gyerekre csak éjszaka moshatott, vasalhatott a menyecske, amikor a többiek aludtak, mert a napi dolgot nem hagyhatta el miattuk. Bizony látástól vakulásig dolgozott a szegény asszony! Szabad időnk hétköznapi sohasem volt. Hogy sétálhattunk volna gyerekeinkkel a napsütésben, mint a mai asszonyok, még álmodni se lehetett róla! Legfeljebb karácsonykor, húsvétkor, pünkösdkor, búcsúkor vagy néha-néha egy vasárnap délután jutott kis idő arra, hogy a kisgyereket karunkra vegyük és elmenjünk valahova látogatóba.

Ehhez az áldozatos asszonyi élethez tartozó munkák voltak még időszakonként: tavasszal a baromfikeltetés, csibenevelés, kiskert felásása, veteményezés. Virágoskert a ház előtt vagy a kiskertben legalább virágsegély mutatta az asszony szépérvét. Tavasz elején volt a szappanfőzés is a téli disznóölések anyagából. Hamulúggal főzték. A lúg erősségét tyúktollal mérték meg. Ha erős volt, lemarta a tollat. Katlanban, gyors lángon főzték egy órát a zsíradékot, czalatt szétmarta a lúg, aztán már lassú tűzön főtt tovább. Két-három lúgról főzték a szép fehér házi szappant. Az ügyes háziasszony az eldöglött disznóból is szappant főzött, hogy a „kár haszonba menjen”. Húsvétra kimeszelték a házat is kívül-belül. Utána nagytakarítás következett, bútorok lemosása, „földpadló” döngölése, szalmazsáktömés. A bútorok, ágyak alját sárga földdel meszelték be. Az otthon az asszony tükre. Az ő gondozása, szeretete, az asszony lelke teszi a lakást igazán kellemessé, otthonná. Minden rendes asszony vigyázott is a szobájára, konyhájára! Naponta többször is kisöpörte, szombatonként a kopottabb, piszkosabb helyeket be is meszelte, lehullott falat betapasztotta. Vigyá-

zott az ablakok tisztaságára, cserépvirágokra az ablakban. Egy kis muskátli, rozmaring, fukszia, egy kis kézimunka a bútorokon, tiszta ágy, rendes függöny (firhang), kellemessé tették a lakást. A tiszta szoba varázsa elűzte a szegénység látszatát. S a szorgalmas, tiszta asszonyok nehéz anyagi körülmények között is megmutatták, hogy nem a szegénység, hanem a tehetetlenség tesz nyomorulttá. A kamra is az asszony birodalma volt. Egyszer meszelték egy évben, de sokszor söpörték és rendben tartották benne a holmikat. Ugyanígy évente egyszer takarították a padlást is. Ki-söpörték, fellocsolták. Itt is megvolt a rendes helye mindennek.

A tavasz meghozta a kapálást, mák, répa egyelését, s ettől kezdve aratásig, cséplésig az asszonyok kint a határban is helytálltak a rendes házi munkájuk mellett. Nyáron aszalták a gyümölcsöt, cseresznyét, almát, körtét, szilvát. Ez volt inkább a téli csemege, nem a befőtt. Sok lekvárt főztek régen is. Uborkát, káposztát sokat savanyítottak, paradicsomot főztek be. Az új lisztből levestésztát gyúrtak, megvagták kockára vagy metéltnek és gyolcszacskóban lógatták a kamrában. Nyáron mellestették a libákat. Július elején először, nyár végén másodszor. Érteni kellett ezt nagyon az állat egészsége, de a toll minősége miatt is. Ha beszakadt a lúd bőre, bevarrták és hamut hintettek rá a legyek ellen. Papírral bélelt fülesben gyűjtötték a tollat, külön a pelyhet, külön a szálast. Ősztől tavaszig apránként fosztották meg, meghívott társaságban. A lúd még tömésével is munkát adott az asszonynak. Kukoricatöréstől gyertyaszentelőig tartott a lúdtömő időszak. Naponta kétszer tömtek, napkeltekor és napnyugtakor. Pontosan betartották az időt, hogy a lúd jól emésszen. Ebből pénzelhettek, valamint tojásból, túróból, tejfelből. Ruhára, magukra meg a gyerekekre ebből az „asszonypénzből” futotta. Összel, télen a hízót is az asszony etette. Rendszerint mindig ugyanaz a menyecske. Itt nem váltották egymást, mert az állat észrevette és könnyen megcsömörlött. Disznóölő Szent Ferenc napján (december 3-án) kezdődtek a vágások. Előtte csak szükségből öltek. A jól fizető

disznó is az asszony büszkesége volt, mint a telt kamra és a szép, tiszta otthon.

Érdekes lesz talán egy kis időt azzal is tölteni, hogy mit is főztek régen az asszonyok, miket ettek? Bizony sok családban egészen más ételeket, mint ma. A család étrendje is anyagi helyzetétől függött. A szegény ember nagyon egyszerűen élt, de a gazdagabbak konyhája is sokat fejlődött a múlt század óta. Először nézzük meg az átlagos gazdacsaládok étrendjét a kunszigeti Jursics Andrásné visszaemlékezéseiben. Ő is nagycsaládi közösségben kezdte az életét, de hamarosan a maga ura lett. Nem is szívesen emlékezik vissza az előbbi időre. Nem nagyon „szívelték egymást” a napával.

– Nehéz természetű asszony volt. Ha nem szóltam – mondta Jursics néni –, duzogott: hogy már megint hallgat, mint a bikkfakolomp! – Ha meg visszaszóltam, az volt a baja. Nem szerettem ott a „közösbe”. Mikor a mezőről hazafelé jöttem és megláttam a kaput, mintha tört szúrtak volna a szívembe! – A konyhán, kamrában is a háziasszony dirigált és a menyecskék váltották egymást a munkában. Így terelődött rá a szó a főzésre, megszokott ételcikre.

Reggelire levest ettek. Krumpli- vagy bablevest, de sokszor tejjel leöntött kukoricagombócot. Kávét sose ittak, legfeljebb „sátoros ünnepen”. Még a gyerekeknek sem adtak kávét. Annyi tejet ivott csak régen a gyerek, amennyit az anyja lopva adni tudott neki. Minden tejet összeköpiáltak vagy kihevítették túrónak és cladták. Tejjel, túróval, tojással, baromfival a menyecskék mentek piacra. Gyalog mentek be Győrbe (11 km) és fejükön vitték a terhet. Kocsi, ló nem járt nekik, csak akkor, ha malaccal, terménnyel a férfiak is bejöttek a vásárba.

Hétfőn ebédre zöldségleves volt vagy gombóclé föleresztve, forrázott gombóc vasárnapról maradék káposztával. Kedden rántott leves, kelkáposzta- vagy krumplifőzelékkel. Szerdán bableves, kelt tészta vagy málé, prósza. Csütörtökön krumplileves, babfőzelék. Pénteken lencseleves, főtt tészta, szombaton rántott leves pogácsá-

val. Vasárnap: behabart savanyú leves, savanyú káposztával. Húst csak elvértve a halász-vadász zsákmány és a disznóölés hozott a házhoz. Ölés után az abált lé meg a csontleves járta és a főzelékekbe is hús került, ameddig a sózott és füstölt húsból futotta. Baromfi csak betegnek vagy különleges alkalmakkor került az asztalra, így szülő asszonynak, keresztelőre, halott virrasztásakor stb.

Vacsorára frisset főztek mindig: babcsuszkót, kukoricakását, kukoricagancit, darabgombócot, pénteken túrós dödöllét. Kedvenc vasárnapi vacsorájuk volt a túrós sajt. Kihevített túróba köményt, sót, paprikát raktak, tejföllel összekeverték és cserépfazékban érelték. Innen fogyasztották.

Ez az étrend ismétlődött hétről hétre. Csak az évszakok, disznóölések vagy a böjt hoztak némi változatosságot. Tavasszal zöldfőzelékek üdítették az étrendet: spenót, sóska, borsó, zöldbab, húsvét táján ecetes tojás. Vasárnapra pedig zöldbabot, kapros káposztát vagy tököt főztek. Sokszor ettek bodzakását is. A böjtöt szigorúan megtartották. Negyven nap alatt zsírral még csak nem is főztek, csupán vajjal és olajjal.

„Nem ettünk egész böjten egy falat húst se, pedig négy-öt disznót is öltünk minden esztendőben. Böjtre kifőztünk hét litet vajat, ennek kellett kitartania.” – Leggyakoribb böjti ételek voltak a hajdina- és köleskása, vajaljával sült túrós lepény, vacsorára sült krumpli, babsaláta, bodzakása vagy a „köttes”, más néven „csiripisзли”.

Kiemelkedő napok voltak: húshagyókedd, ilyenkor tyúkleves, töltött káposzta és bor illett az asztalra. Ezzel hagyták el a húst . . . Nagycsütörtökön vagy zöldcsütörtökön spenót, sóska, ecetes tojással, nagypénteken pedig mindig mákos tészta és csiripisзли volt a megszokott étrend. Köttes helyett vacsorára pattogatott kukorica is lehetett. Ugyanilyen hagyományos volt húsvétra a sonka piros tojással, karácsonykor a diós-mákos kalács, újévre rétes, farsangkor töltött káposzta, fánk, disznóöléskor pedig a székelgyulyás vagy toroskáposzta. A húst nagyobbára csak sütve ették régen. A rántott hús már újabb keletű falusi asztalainkon.

Süteményre is csak ünnepeken került sor vagy jeles alkalmakor (lakodalom, keresztelő, tor) –, fejezte be visszaemlékezéseit Jursics néni. Leginkább a rétest, lepényt, kalácsot, pogácsát, a forgács- és cipófánkot kedvelték. A ma divatos apró süteményeket vagy tortákat régen falusi ember nem ette. De igazi, jó lepényt sütni volt olyan művészet, mint ma tortát csinálni! – vallják a régi háziasszonyok. A finom túrós, almás vagy cseresznyés lepényt kemencében, tepsiben sütötték. Csak akkor volt jó a kemence, ha a rádobott liszt lángot vetett. Ezután még vizes ronggyal meg kellett csapkodni, hogy „gőzt vessen” és csak ezután vetélték be a lepényes tepsiket. Kalácsok közül az üres, fonott, mákos, diós és lekváros járta. Kiflit, perecet is sütöttek ilyenkor a gyerekeknek, mint kenyérsütés sem múlhatott el lángos nélkül. A rétesek közül pedig a túrós, mákos, káposztás, almás, cseresznyés volt a kedvenc. A jó fánkot sem volt egyszerű elkészíteni! Ágyban melengették a tésztaját dunna alatt, (!) és olajban vagy vajaljában sütötték ki. A forgácsfánkot kanálszárra szedték fel, úgy rakták zsírba. Így nem esett össze, és szép gömbölyűre sült.

A 87 éves Molnár Viktorné 19 esztendő volt, hogy ura nagy gazdaságába került. Ketten voltak menyecskék a napa mellett. Bár voltak szolgák és szolgáló is a családban, nekik is maradt elég dolguk. A főzés, takarítás, baromfiak, disznók etetése, varrás, foltozás az asszonyok munkája volt. Sokáig ő etette a baromfiakat és a disznókat. Naponta 26–28 disznónak készítette el a moslékját. Mesélte, hogy 14–15 disznót is öltek egy évben, mert hús mindig kellett az asztalra. De a szolgák is velük érkeztek egy asztalnál, s ugyanazt ették, mint a családtagok. Mezei munkára mindig szalonnát, kolbászt kaptak, s ilyenkor főtt étel csak reggelire és vacsorára volt. Karácsonyra még marhát is vágtak és füstölték. Füstölt marhahúst ettek váltakozva a disznóhús mellett. Nagy, nyitott kéményben füstölték a marhahúst. Hetekig fent lógtak a nagy húsdarabok a füstön. Sokszor felment az egér és meg-rágta. Emlékszik rá, hogy egyszer belefúrt az egér a marhasonkába és odafészkelte. Volt nagy riadalom, amikor levették.

Tehát a hús sohasem hiányzott az asztalról. Sütve és főve ették, főzelék mellé. Ünnepre kacsát, libát sütöttek kemencében. De a böjtöt ők is szigorúan megtartották. Átlagos ételcik voltak: a húsleves, krumpli- és paradicsomleves, tojásleves, káposztaleves. Igen szerették a leveshúst torma- vagy paradicsommártással, krumplival és a paprikás húst, valamint a sült húst kenyérrel, krumpli- vagy uborkasalátával. A főzelékben vagy káposztában „benne főzték” a húst. A tészták közül a lepényt, kalácsot, rétest, lángost vagy a zsírban sült pogácsát becsülték, míg főtt tésztát nemigen ettek. Estére mindig frisset főztek, bár az ura legszívesebben csak „szerdéket” vacsorált (aludttejet).

A szegény ember éttrendjéről a kedves beszédű Kelemen Istvánné vallott nekem. Két holdon gazdálkodtak, s a család tagjai a vizeket járták vagy napszámba szegődtek. Ketten voltak ők is menyecskék a napa mellett. Goromba asszony volt és sokat szenvedett miatta. Egy szobában élt az egész család, szinte egymás hegyén-hátán. Titkuk sem lehetett egymás előtt . . . Lakodalmukkor nászágyukat is a kamrába vetették, hogy legalább akkor legyenek egyedül – de a lelketlen anyós már hajnalban felzörgette őket és kizavarta a nászágyból is malacokat etetni . . . Amilyen az életük, olyan volt az éttrendjük is. Baromfi, liba élt ugyan az udvarukon, kacsá viszont akkoriban inkább a nagygazdák állata volt. Ezekből maguknak csak nagy ritkán vágtak, s disznót is keveset öltek. A férfiak halásztak, töröztek, leginkább halat, csíkot, nyulat, vadrécét hoztak haza, s ilyenkor került hús az asztalra. Hagymaleves, íróleves kenyérrel, bab-, lencsefőzelék, hajdina- és köleskása, káposzta, puliszka, prósza, kukoricagánci voltak megszokott ételcik. Alig várták a tavaszt, mert a madársaláta, összegyűjtött madártojás, bodzakása nagy változatosságot jelentett, később pedig a gomba, szeder, galagonya. Télen szinte örökös vacsorájuk a babcsuszko volt, hétről hétre egymás után. Nyáron meg az uborkasalátát ették ugyanígy kenyérrel. Rossz esztendőben, ha gyenge volt a termés, még gyengébb volt az étkezésük. Különösen az 1892-es esztendőre emlékeztek vissza szomorúan, mert a víz

szinte minden termésüket elvitte, és csicsókán éltek meg turbulán egész esztendőben. Ez olyasféle növény volt, mint a krumpli, galambtojás nagyságú bogyókat termett. Télen pedig már odáig jutottak, hogy egy marék kukoricát vízben megfőztek és megsózva ették.

A konyhai munkák közé tartozott a kenyérsütés is. Sőt, mondhatjuk, ez volt az asszonyok legkényesebb munkája, ezért megérdemli, hogy külön is megemlékezzünk róla. A szép és jó kenyér az asszony büszkesége volt, s szinte háziasságát, asszonyi értékét aszerint vették, milyen kenyeret tudott sütni. Nagy körütekintéssel, hagyományos szokások szerint végezték el ezt a munkát, amely ma már, a bolti kenyerek térhódításában szintén egyre jobban a múlté lesz. Cikolai, kunszigeti, remetei, ásványi asszonyok elbeszélése alapján írom meg a kenyérsütés hagyományos módját, mert ha volt is benne itt-ott egy kis eltérés, a lényegben megegyeztek.

Csütörtök vagy szombat volt általában a kenyérsütés ideje. Rendszerint két hétre sütötték meg a kenyeret, a család létszáma szerint 4–6–12 „kerék” egyszerre. Előző napon délután kezdték meg az előkészületeket: lisztszitálást, teknő, keresztfa lemosását, kovászolást. Régen nem bolti élesztővel sütötték a kenyeret, hanem a kovász úgy hozzátartozott a családhoz, mint a tűzhely. Legjobb kovász az előző kenyér anyagából maradt vissza, de újat is készítettek hozzá korpa, árpa, komló, fokhagyma összefőzéséből. A legfontosabb szabály az volt, hogy „kezdetben vízben” kellett megfőzni, olyanban, amit napkeltekor húztak fel a kútból, mielőtt még bárki más merített volna belőle. A régi kovászt ugyancsak kezdetben vízben illett áztatni. Míg a kovász ázott, behozták a sütőteknőt, rátették a bakokra, és beleszitálták a lisztet. Egy kis mélyedést hagytak a végén a kovász számára, ahogy mondták: „megvetették a kovász ágyát”. Rátették a keresztfát vagy kovászfát, erre ritka szövésű gyolcsszitát raktak, s ebbe öntötték bele a beáztatott kovászt. A leve átfolyt a lisztre, a csomókat meg kezükkel szétnyomkodták. Ezután fehér abrosszal leterítették, kelni hagyták.

Két-három óra alatt megkelt és következett a dagasztás nehéz munkája. A teknő egyik végén kezdték, és úgy apránként végigdagasztották az egészet. Ez volt a legnehezebb munka, két kézzel végiggyurkodni a rengeteg tésztát. Sokszor két óra hosszat is dagasztani kellett, mert csak akkor lett jó, ha hólyagos volt, nem csattogott és könnyen levált a kézről. Ezután kelni hagyták. Leterítették az abrosszal és párnát vagy dunnát is raktak a hegyébe, hogy meg ne hűljön, mert akkor már nem kelt meg rendesen. Öregasszonyok még ma se mulasztják el az öregkést belevágni védekezésül, nehogy a boszorkány „belcokádjon”, mert akkor nyúlós lett tőle a kenyér.

A kelés ideje alatt nagy szakértelmet igénylő, kényes munka következett: a kemence befűtése. Még a legjobban megdagasztott, legszebben megkelt kenyér is elromlott, ha nem volt jól befűtve a kemence. Kukoricaszárral, „ízikkel”, pössel, rózsével fűtötték a kemencét és szalmacsutkával gyújtották be. Akkor „érett meg” a kemence a bevetelésre, ha szikrázott a feneke a szénvonó alatt. Vigyázni kellett, hogy nagyon heves se legyen, mert könnyen „megkapta” a kenyeret és elégette a kéréget. Megvizezett vonóval kihúzták belőle a „pörnyét” (hamut), vizes nyírfá seprűvel kisöpörték. Sok helyütt ezt kukoricalevélből bot végére kötött „pemettel” végezték. Így készítették elő a kemencét a vetelésre.

Időközben „kiszakajtották” a kenyereket. A teknőben megkelt tésztából kiszakítottak egy-egy zsomporra valót, és a belisztezett kendővel bélelt kerck zsomporokba rakták. Itt nyerte el a kenyér formáját. Kovásznak valót is most tettek el és a teknőt végül kanállal tisztára vakarták. Ebből sült a kedvenc: a vakarcs. Nagyon jókor kellett a szakajtást elvégezni, összehangolva a kemence befűtésével (befülésével). Se előbb, se utóbb nem lehetett, mert vagy túlkelt, vagy keletlen maradt a kenyér. Ha szép kövérré megkelt, be lehetett vetélni. A kemence padkájára tették a vetélőlapátot, belisztezték, ráborították a zsomporból a tésztát, kézzel még kerekre formálták, „beszöktették” vízzel, hogy szép pirosra süljön, és ujjukkal lyukakat nyomtak beléje. A lapáttal egymás után

belöködték a kenyereket a kemencébe, hogy szép sorjában „egymás mellé üljenek”. Az utolsó után keresztet vetettek a kemence szájára és rácsukták az ajtót. Többször megnézték, hogy szépen sül-e? Ha szép pirosra sült, a vetélőlapáttal húzták ki a kemencéből, egymás mellé rakták és megmosták. A sült kenyerek helye a kamrában volt, a gerendáról lelógó kenyerespolcon.

A mosás volt a másik jellegzetes asszonyi munka. S a mai mosógépek, vegyszerek világában egészen régiesnek tűnik már anyáink, nagyanyáink nagymosása, ahogy a kedves cikolai Kovarek néni, Szidi néni és az öttevényi Eperjesi néni elmeséltc. Vásárnap, ünnepen és pénteki napon nem illett mosni, valamint Luca napján sem, mint ahogy kenyeret sütni is tilos volt. Így legalkalmasabb nap a kedd és szerda maradt a mosásra.

Hétfőn délután beáztatták a sok vászonruhát, inget, gatyát, pintölt (pendelyt) meg az ágyneműt, „cíhát”, dunyha- és párnahuzatokat. Jól beszappanozták és másnapig állni hagyták. Kora reggel megforralták a vizet, jó hamulúgot csináltak hozzá fahamuból, és a teknőben „meggyúrták” a ruhákat. Attól függött, milyen levet cresztett, kétszer-háromszor is meggyúrták a hamulúgos vízben. Ezután újra erősen beszappanozták jó házi szappannal és belerakták a „szapullóba”. Rétegesen szappanforgácsot is vágtak belc. Nagy, dézsaszerű alkotmány volt a szapuló, fenékén vízleeresztő lyukkal, amit hosszú nyéllel felülről lehetett kinyitni, bedugni. Alulra a vásznakat rakták, hegyibe a golyocsot, s az egészet leborították egy lepedővel, a „hamuruhával”. Rászitálták a fahamut, és erre öntötték a forró vizet. Alul kieresztették és újra leöntötték a ruhát vele. Háromszor vagy ötször is megismételték, s az utolsó vizet bent hagyták egész éjjel. Gondosan letakarták a szapulót, hogy a gőz is jól átjárhassa. Az óvatos, régi asszonyok seprűt, csípővasat raktak rá keresztben a boszorkányok rontása ellen. Sokszor előfordult ugyanis, hogy a rosszindulatú boszorkány a szapulóba is „beleokádott”, és foltos, sőt bűdös lett tőle a ruha. Arra is vigyáztak, hogy mindig páratlan számú vödör víz maradjon benne utolsónak. Reggel aztán leeresztették a régi levet, majd

telemerték friss, hideg vízzel. Mikor ez is jól átjárta, kimerték a ruhát a szapulóból, és leszaladtak vele a „laposra” (holtág partjára), vagy a „vízkijáráshoz” (folyóágra), s ott jól megpatélták. A patélópadra vagy mosószékre rakott nedves ruhát a patélófával alaposan megpaskolták, majd a Duna vízében kiöblítették: „meghimbálták”. Azonmód, vizesen kitergették a vízpart sc'y-mes fűvére száradni, ha szépen süttött nyáron a nap. A napsugár hófehérre szítta a ruhákat, s néha kétszer-háromszor is megmártották a vízben, hogy még fehérebb legyen. S hogy mit jelentett a napszítta fehérenmű, azt csak az tudja, aki feküdt már napon szárított, hófehér, illatos parasztagyban. Amikor megszáradt, hazavitték és megmángorolták, néhol kézimángorlóval, másutt a kamrában álló nehéz mángorlóval. Régen nem vasalták a vászonholmit, csak mángorolták, majd szépen berakták a sifonérba vagy a sublótfiókba.

Az asszonyi élet kiteljesedését az élet továbbadása jelentette, új élet bimbófakadása a gyermekáldásban. „Áldott állapotnak” mondták régen Szigetközben is a terhességet. S az „áldott állapotban” levő nőt tisztelet övezte. A hagyományokat megtartó s azok szellemében élő családokban különös megbecsülés vette körül a jövőendő édesanyát, s csak kivételképpen találkoztam olyan esetekkel, hogy embertelenül bántak vele, nem vették figyelembe állapotát és dolgoztatták nehéz munkában az utolsó pillanatig, vagy később is nem hagyták kicsiny gyermekének élni.

A terhesség alatt sok régi, pogány gyökerű hagyomány élt még régen az asszonyok között. Szidi néni szerint Cikolán a terhesség bizonyossága utáni holdtöltekor kiment az asszony a vízpartra és ott kelet felé fordulva rákiáltotta a vízre titkát, hogy a gyerek néma ne legyen és rontás ne érje. Nagyon féltek a „megcsodálástól”, mert ettől torzszülötté válhatott a magzat vagy a megütéstől, megveréstől, mert ennek nyoma meglátszott a gyereken. Kívánságaikat teljesítették, ijedtségtől, rémülettől óvták, nehogy nyoma legyen majd az újszülöttön. Ézsöl néni szerint (Cikolaszige) áldott asszonynak nem volt szabad kovászt kevernie, kenye-

ret dagasztania, káposztát savanyítania, de máskülönben szerencsét jelentett minden szembejövőnek, különösen halásznak, vadásznak. Mozdulás után kezdték a kelengyét előkészíteni.

A megszületett gyermeket az apa elé tették, s ő felvette a családba fogadás jeléül, sőt, Ásványon még a kalapját is ráborította. Ezután bölcsőbe fektették, vagy az anyja mellé az ágyba. Rendszerint patkószeget vagy kést is tettek melléje, mert máskülönben a boszorkányok könnyen ellophatták és kicserélhették, egész életére megronthatták. A rendkívüli elváltozást a gyermek rendkívüli jelnek tekintették és következtettek belőle a gyermek jövőjére. Például azt tartották, hogy a foggal született gyermek „tá-tos” lesz.

A keresztszülőket gondosan kiválasztották még idejében és felkérték. Régen ez sokkal nagyobb tisztséget jelentett, mint ma és végigkísérte a gyermeket életútján, egészen a lakodalomig. A keresztanya ajándékuul szép keresztelőterítőt hozott és az eszemiszomhoz is felcsben hozzájárult. A gyermekágyas asszonyt elláták minden jóval. Rokonok, ismerősök „komatálat” hoztak, rendszerint tyúkkal, kaláccsal, rétéssel. Kunszigeten „kotlósrétes”-nek nevezik ezeket az adományokat, s azt tartják, hogy az ifjú apa kotlósrétesen hízik meg, mert az asszonyka úgysem tudja mind elfogyasztani.

A gyermekekre továbbra is nagyon vigyáztak. Remetén egyéves koráig sok családban piros szalagot kötöttek a csuklójára, s ha édesanyjának el kellett szaladnia valahová, csak úgy hagyta egyedül, ha seprűt tett a bölcsőre keresztben a boszorkányok rontása ellen. – Nagy gonddal fürdették a csecsemőt. Vízbe tevéskor rontásűző mondókát mondtak. Egyre még emlékeztek is: „Jézus, Mária szent nevébe, belemegyünk a fürdőbe”. Háromszor kellett körüllocsolni a lábától kézzel merített vízzel, s csak ezután kezdődhetett a lényegi fürdetés. A gyermek fürdővizét csak naplemente után volt szabad kiönteni, de nem az utcára vagy udvarra, hanem fa, bokor tövébe. Ugyanilyen hagyományosan vigyáztak a szoptatásra is. Még terhessége alatt elől kivágott szoptatós inget

varrt magának az anya és szoptatnia csak ebben volt szabad. Vigyázott nagyon, nehogy tejéből elfröccsenjen egy kicsike is, mert a hangya felszedi és elapad tőle. Ha elapadt, ez ellen első gyermekes anya tejéből süttöttek neki pogácsát, s ettől várták a tej újra megindulását. Sok tejet, rántott levest etettek a szoptatós anyával, hogy sok teje legyen. Ézsöl néni szerint Cicolán szoptatás alatt öregkésre ültek, hogy rontás ne érje sem az anyát, sem a gyermeket. Két-három hét után a szoptatás mellett már „megcsócsált” ételt is adtak a kicsinek: anyja jól összerágta és ezt a „megcsócsált” pépet etette meg a gyerekekkel. Etetés mellett azonban esztendeig is elszoptatgatták a kicsiket. Csak lassan választották el. Szokás volt, hogy leánykát holdtőltekor, a fiúgyereket pedig újhoidkor választották el „az anyja bimbójától”. Cirokseprűre fejték tejüket, hogy hamar elapadjanak.

Elválasztás után már kevesebb idejük jutott a gyermekkel bízbelődni, mert az asszonyt várta a sok munka vagy útban is volt a következő áldás. A kicsi megvolt a nagyobbakkal szépen, s csak ha beteg lett, szorult jobban az anyja gondozására. A gyermekbetegséget rontásnak tulajdonították, és általánosan használt varázsszer volt ellene: a szenes víz. Ma is vannak még minden faluban, akik csküsznek rá és el nem mulasztanak. A Dunából napkelte előtt kellett hozzá vizet hozni, s a kerítésből tördeltek fát vagy a túskeboronából szedték ki, megszenesítették, ezt tették a vízbe. Seprűből téptek ki szálát, bemártották és így hintették meg a gyermeket vele, miközben azt mondták: „rossz aszszonyok, rossz emberek távortartására”. Kunszigeten ezt a verses mondókát tudják hozzá: „Kalap alá, konty alá, párta alá, vidd a rontást tűz alá, víz alá.” S visszafelé kenik meg közben a beteg testrészt, hogy visszavegyék a rontást róla. Voltak, akik megittatták a szenes vizet a gyerekekkel, hogy biztosabb hatású legyen. Nagy volt régen a gyermekhalandóság. Skarlát, himlő, de legfőképpen a diftéria tizedelte őket. Volt olyan járvány, hogy Kunszigeten például egy családban hatból egy, tizenegyből csak kettő maradt életben!

Így éltek le életüket régi asszonyaink, örökös munkában, áldozatvállalásban. Egyszer aztán ők is megöregedtek, közben a „maguk urai” lettek és éppúgy dirigáltak menyecskéiknek, mint nekik hajdanában, fiatalkorukban. Ez volt az élet rendje. Azért van kivétel is! A cikalaszigeti kedves Kovarek néni már nagymama volt, amikor kiléphetett a menyecskesorból (!) és a maga ura lett, mert meghalt az utolsó pillanatig parancsoló anyósa. Ő vallotta nekem egyszer bizalmas beszélgetésünk során, hogy igen jó anyós igyekszik lenni, nehogy a menyec és vejek megtudják, mennyit túrt, szenvedett ő életében! . . .

Az öregeket általában megbecsülték. Csak elvétve hallottam olyan nem is emberi családról, mint Cikalán F-ék, ahol az öreg asszony hónapokig ágyban feküdt. Gyermekei nem viselték gondját, sőt pöröltek vele, hogy „magát legjobban vána má agyonverni, hogy vége lenne, oszt nem enné itt a kenyeret hiába!” – De talán amilyen az élet, olyan a bűnhődése . . .

S az utolsó állomás: egy sírhalom kint a temetőben . . . Halotti szokásaik is sok ősi hagyományt őriznek. A „verázsoláson”, halottsiratáson elsirattak szabályszerűen mindenkit. Kedves tárgyát, kedvelt ételéből egy csipetnyit lopva a koporsóba dugtak, hogy vele legyen a másvilágon is. Kunszigeten a halott gazda kivitelekor szabadon cresztik az összes állatokat, de vigyáznak rá, hogy ne menjenek ki a kapun a gazda után. S a temetőkben sok helyütt ma is a régi nagycsalád hagyományai szerint helyezkednek el a sírok a családfő körül, rangsorban. A keresztfák pedig még itt-ott őrzik a régi pogány bálványfaragás emlékeit.

Az öregek elmúlnak, s helyükbe újak születnek. Az élet mindig győz, mert folytatódik bennünk, az utódok hosszú sorában. Legyen hála érte az életet melengető asszonyi szívnek, az áldozatos asszonyi életnek, az édesanyai szeretetnek! . . .

1. A...

2. A...

3. A...

4. A...

5. A...

6. A...

7. A...

8. A...

9. A...

10. A...

11. A...

12. A...

13. A...

14. A...

15. A...

16. A...

17. A...

18. A...

19. A...

20. A...

21. A...

22. A...

23. A...

24. A...

25. A...

26. A...

27. A...

28. A...

29. A...

30. A...

31. A...

32. A...

33. A...

34. A...

35. A...

36. A...

37. A...

38. A...

39. A...

40. A...

41. A...

42. A...

43. A...

44. A...

45. A...

46. A...

47. A...

48. A...

49. A...

50. A...

51. A...

52. A...

53. A...

54. A...

55. A...

56. A...

57. A...

58. A...

59. A...

60. A...

61. A...

62. A...

63. A...

64. A...

65. A...

66. A...

67. A...

68. A...

69. A...

70. A...

71. A...

72. A...

73. A...

74. A...

75. A...

76. A...

77. A...

78. A...

79. A...

80. A...

81. A...

82. A...

83. A...

84. A...

85. A...

86. A...

87. A...

88. A...

89. A...

90. A...

91. A...

92. A...

93. A...

94. A...

95. A...

96. A...

97. A...

98. A...

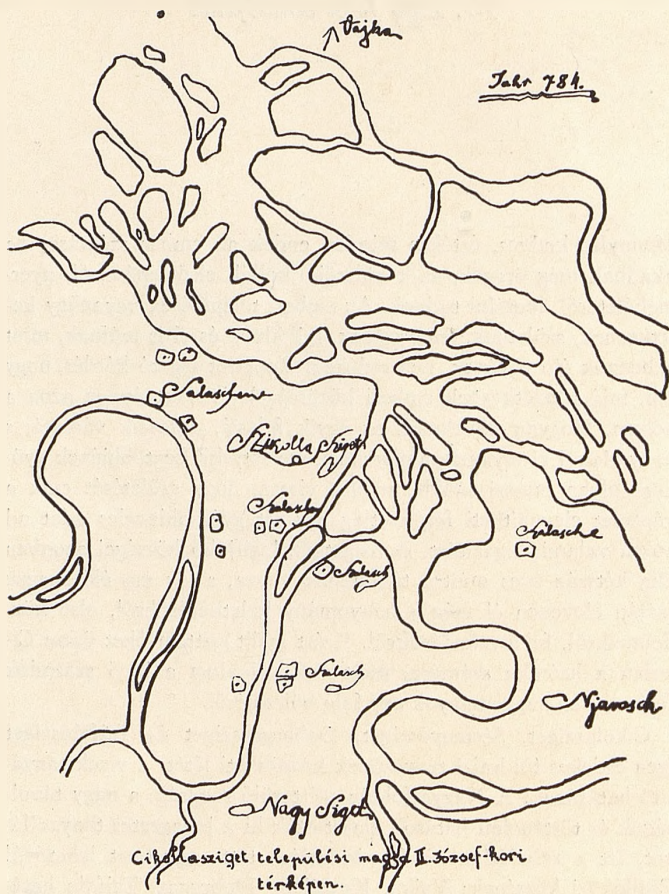
99. A...

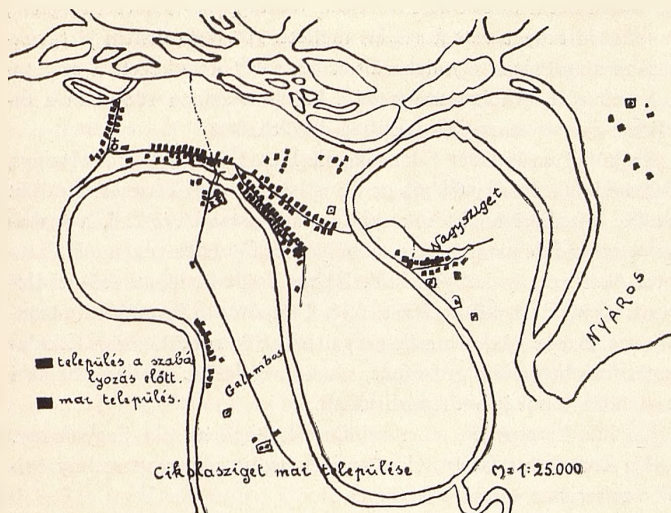
100. A...

10. Egy falu bölcsőjénél

Mennyire kedves, értékes minden emlék az ember számára, ha akadnak még öregek, akik bölcsője mellől, első lépéseiről, gyermekéletéről, mesélni tudnak. Az emberi települések ugyanúgy keletkeznek, születnek, izmosodnak, fejlődnek és el is múlnak, mint a bennük élő egyének, nemzedékek. Roppant izgató kérdés, hogy hol, miért keletkeznek emberi közösségek és mért éppen azon a helyen. Hogyan növekedik az egyik faluvá, a másik várossá, s hogy alakul ki olyanná, amilyennek ma látjuk? Legtöbbszörnek gyökere olyan messzi időkbe nyúlik vissza, hogy születését csak a képzelet elevenítheti fel, esetleg egy-két gyér okleveles adat ad hozzá valami eligazítást. A Szigetköz legifjabb községei azonban alig kétszáz éves múltra tekintenek vissza, s így ma élő öregek száján elevenen él még a hagyomány keletkezésükről, első küzdelmeikről, felnövekedésükről. Ezért gyűjtöttem őket össze Cíkolán a krónika számára, mert ritka alkalom a jövő századok felé: eleven hagyományok egy falu bölcsőjéről.

Cíkolasziget, Sérfenyősziget, Doborgazsziget és Tejfalusziget igen érdekes földrajzi tényezőnek köszönheti létét: a vizek tanyásító hatásának. A Nagyalföldön szétterülő rónaság, a nagy távolságok és történelmi hatások alakították ki a jellegzetes tanyavilágot. Itt a zabolátlan vizek vándorlása tette ugyanezt lehetővé! Csallóközi községek: Vajka, Keszölcés, Doborgaz, Tejfalú határának jelentős része a folyton változó medrek közti szigetekből állott. Vajka 4627 kh-as határából például csak alig 600 hold övezte a falut, a többi 4000 hold a szigeteken volt. Rengeteg erdő borította ezt a határrészt, a tisztásokon selymes fűvű rétekkel, ná-

dasokkal, mocsarakkal. Erdősítésre és legeltetésre volt alkalmas ez a terület.

Kezdetben télen-nyáron kint kóborolt a rideg jószág szigetről szigetre, erdőkön, mezőkön, nádasok között. Később azonban már szállásokat építettek télire a legelőn tartott állatoknak. Ezek a szállások voltak kint a szigeteken a mai településeknek első csírái. Egy régi megyei térképünk az óvári levéltárban 1686-ból még csak erdőt, rétet jelez ezen a területen. Nyoma sincs emberi településnek. A II. József korában készült részletes térképfelvétel 1784-ből viszont már mutatja a szállásokat a szétszórt szigetvilágban.

A szállások körül lassan irtották az erdőt, s a magasabban fekvő írtásokon művelni kezdték a földet. A Duna főágának fokozatos fejlődésével a szigetvilág egyre jobban a jobb partra tolódott át, míg a községek a bal parton maradtak. A sok Duna-ágon azonban igen körülményes volt minduntalan átjárni a földekre,

így aztán ezt a birtokrészt öröklő családtag kiköltözött a szigetre, és állandó tanyát vert a szállás mellett. A vizektől nem járt, magasabb szigethátak így népesültek be, s így keletkezett a szigeten szétszórt, érdekes tanyavilág. Különösképpen 1860-ban a tagosítás gyorsította meg a lakosság átköltözését.

Vajkából sarjadzott Cikolasziget, Keszölcéből Sérfenyősziget, Doborgazból és Tejfaluból pedig a hasonló nevű szigettelepülés. Önálló községgé fejlődésük csak a múlt század végével, a szabályozással indult meg, mert a szabályozott főmeger végleg elválasztotta őket az anyaközségeiktől. Ekkor épült ki összekötő úthálózatuk is, Halászi, Püski, Kiliti felé. Településük formájában azonban mai napig megtartották tanyái jellegüket. Különösen Cikolasziget őrzi híven a régi formát, s a község lakott területét bejárni ma is álló napot jelent a kisbírónak.

De hadd beszéljen most minderről maga az élő hagyomány. Az én kedves kis falum, Cikolasziget legöregebb emberei így emlékeznek vissza a falu bölcsőjére.

Szapora István bácsi (1861) a falu legöregebb emberének számított, de még mindig szorgosan tesz-vesz a gazdaságban. Itt született Cikolán. Apja szolgálomér volt a vajkai gazdáknál, abban az időben, amikor még szállások voltak csak az irtásokon. Ő is szolgálomér volt sokáig, s úgy nősült be a birtokos Takácsék gazdaságába. Jól emlékszik gyermekkorára, amikor még csak néhány elszórt kis tanya volt a mai falu helyén, apjától pedig sokat hallott a szállások életéről.

– Csordajárás volt akkor még az egész határ – meséli. Egész esztendőn kint jártak az állatok, egyik szigetről a másikra. Nyáron lábas szín alatt háltak. Télire hajtották csak be a szállásokra. Ezek is olyan nagy lábas színek voltak, csak befonták sövénnel és sárral becsapkodták. A tetejüket náddal fedték. Harminc-egyven marha, növendék, egy-két ló is beléjük fért a nagyobbakba. A férfiak is itt éltek, együtt az állatokkal. Eleinte csak pásztorok, fogadott emberek bajlódtak a barmokkal. Amikor megnősültek, családjukat is kihozták. A szállások mellett sövény-

falú gunyhót építettek. Ebben lakott a fehérnép a gyerekekkel. Ezek a cselédemberek voltak itt az első telepecsek. Később aztán a gazdák fiai, lányai is kiköltöztek, ha saját lábukra akartak állani. Amelyik helyet nem járta víz, ott kiirtották az erdőt, feltörték a rétet, és ugyancsak sövényből házat építettek. A ház körül meghagytak egy kis földet a gazdaságnak, a többi rét maradt meg erdő. Sok szolgálégény szeretett bele gazda lányába, megesküdtek és itt vertek tanyát a szigetekeken. Egymás után nőttek így a kis tanyák, mint a gomba. Cselédek és gazdák egészséges keveredéséből alakult ki a falu első társadalma.

Szapora bácsi, Ézsöl József (1879), Földes Ferenc (1878) gazdák és cikorai születésű édesapám segítségével felújítottuk a régi tanyavilág képét a szabályozás előtti időkből, a múlt század 70-es, 80-as éveiből. Érdekes összehasonlítani a mai faluképpel, mert így kirajzolódnak a település legrégibb magvai. (Térképmelléletek.) Felsőcikorán akkor még csak négy sövényház volt, a Bognár Mihályé, Takács Károlyé, Iró Jánosé és a mai templommal szemközt Jankó Ignácé. Két-háromszáz méterre álltak egymástól a kis tanyák, rendszerint ágak partján, nagyobb szigethátakon. A mai iskolasoron is csak két ház volt, a „falu-utca”-ban pedig kilenc, elszórtan, egy sorban a Galambosi-Duna-ág partján. Legrégibb itt a Matus, Pénzes, Földes, Molnár, Csiba, Németh, Szapora családok voltak. Az Öreg-Duna felé ugyancsak három-négy tanya állott a mai utca helyén: a Móri, Hidi-Nagy, Tóth családok és Vasi Gergelyé. Nagyszigeten szintén négy tanya volt és a Molnár Zsiga nagy majorja. Itt lakott a Takács, Kiss és a Csiba Albert családja. Végül Galambosszigeten a Duna-ág partján is foghíjasan állt még a házsor: a Varga János, Bódis Antal, Fencsi Erázi, Ézsöl Zsiga tanyája meg az urasági major cselédlakásaival.

Ez a legrégibb falukép, szinte az alapító családokkal, a ma még élő emlékezet szerint. A község többi része nagyrészt mind a szabályozás után népesült be, főképp Vajkáról, de belső szaporodással, benősüléssel és bevándorlással is a Csallóköz és Szigetköz más községeiből. Először a falu utcája épült be, majd a Galambosi-

part, Nagysziget és csak legkésőbb az iskolásor meg a töltés felé eső utca.

Vajkai gazdáké volt itt minden – folytatta emlékezéseit Szapora bácsi. Az egész határ tizenkét család birtoka volt. Visszaemlékezni már csak tíz család nevére tudnak: Pécsi, Erdős, Jankó, Kőszegi, Csenkei, Molnár, Hideghéti, Földes, Nagy és Csiba családok voltak itt az ősbirtokosok.

Ezt a tizenkét családot jelképezi ma is a közbirtokosságban fennmaradt tizenkét kúria. Örökléssel, adásvétellel osztódott, aprózódott tovább a birtok. Így örzi a közbirtokosság ma is ennek a hagyományát. Egy kúria (232,33 kh) nyolc oktálra oszlik, egy oktál (27,4 kh) négy fertálra, a fertál pedig tizenhat negyedre. Van félfertálos rész is (8 negyed), míg a legkisebbek ma már az egy-két negyedes részek, de előfordul a félnegyed is. (A birtokterületbe szántók, erdők, legelők, Duna-ágak, nádasok számítanak bele.)

A mai termő határ mind vizes, bokros, erdős hely volt akkorjában. Ezen kóborolt kint télen, nyáron a jászág. Nagy marhagulyák, csikók, lovak, az erdőkben disznók és nagy volt a juhnyáj is. Földes Ferenc mesélte, hogy édesapja Földes Miklós is juhász volt itt, négy-ötszáz birkát őrzött. Sok volt a vad is: szarvas, őz, vadmacska, de farkas, sőt vaddisznókondákra is emlékszik Szapora bácsi. A legrégebben művelt határrész a Gazfű-dűlőben volt, majd Gurdonyban és Nagyszigeten a tanyák közvetlen környezetében. A többi határrész mind rét volt még és erdő. Csak a szabályozás után irtották és törték föl szántóföldnek. A legújabb írtások, törések Süliben, Nyárosban és a Vízkijárónál találhatók. Még én is libákat legeltettem, ebihalakat fogtam itt gyermekkoromban. Azóta is folyik, ma sincs még befejezve a szántóföld elhódítása.

Az akkori földművelésre így emlékszik vissza Szapora bácsi: „A Csiba Albertnél szógátam akkor. Vót néki vagy harminc hód földje mégis csak egy kis bagla árpája lett meg egy kevés búzája, egy kicsiny köles – és kész vót a termés. Csúnya fődek vótak igen.

A gaz, a rét mindig főverte, alig lehetett megmunkálni. Ganét se vittünk rá sohase, mert nem lehetett tudni, mikor viszi el a víz.

A víz volt a legnagyobb úr. »Gyütt« a víz minden esztendőben, amikor csak akart. Gyütt Úrnapra, István királra, sokszor kisaszszonynapra is. Vót úgy, hogy csak a kalász állt ki belőle a földéken. Úgy vágtuk le sarlóval, ladikrul. Mindent előntött a laposokon, csak a házak álltak ki belőle. Ladikkal mehettünk csak háztul házig. Vót úgy sokszor, hogy megúsztak a lovak meg a kocsi is a réten, a laposabb helyeken. Hama gyütt, de hama el is ment a víz három-négy nap alatt.”

Egészen másfelé járt a Dunában is a víz, mint ma. Ézsöl József mesélte, hogy a mai házával szemközt nagy Duna-folyás volt még gyerekkorában. Csak azután kezdte töltögetni ezt a medrét, és ma már szigetek, erdők vannak a helyén. „Máshun szakajtott helette új medret, mer’ – mondja – mindig a part fele erőlködik a víz.” Hajók is jártak még régen ezen az ágon. Egyformán emlékeznek rá az öregek, hogy a vontatóút ott volt a mai töltés helyén és a vízkijárónál még „kiállt” gyerekkorukban a hajó. Egy kicsit följebb meg két köves hajó süllyedt el, de aztán behordta a Duna fövennyel, szigetet épített rájuk. Hajószigetnek hívják ma is. „Háromszor vágtunk már erdőt fölöttük.” Mos aztán újra kikotorta egyiket a víz az erdő alól . . .

Kölesveremnél is süllyedt el hajó Szapora bácsi gyerekkorában. Tele volt kölessel. Ma erdő van fölötte. Kétszer vágták már le róla a fát.

Három malom dolgozott Cikolán régen. Kettő ott volt a vízkijárónál, a harmadik lejjebb. Ezt a harmadikat – Takács Lajos volt benne a molnár – egy tavasszal a jeges ár összeapritotta. Téldre csendes partra húzták a malmot a jég elől, de a jeges ár éppen ott túrt ki új medret, ahol a malom volt és olyan darabokra aprította, hogy alig maradt belőle valami. S ahol a régi malmok voltak –, ma már erdő virít a helyükön . . . Így él a Duna . . . Így változtatja folyton az arcát . . . S a nemzedékek emlékezete tartja számon az életét.

A mai kertek alatt kanyargó, csendes vizű holtág, a Galambosi-Duna-ág ugyancsak élő folyóvíz volt még a szabályozás előtt. Élénk folyású, örvényes. Szapora bácsi gyermekkorában hallotta édesapjától, hogy ezen is húzattak hajókat Kiliti felől. A mai kertek helyén volt a vontatóút. Papjárónál (a mai új iskolánál) álltak ki a hajók. Itt volt a kikötő. Feljebb, Nagyszigetnél, van egy szélesebb öble, ma Kányási-tónak hívják. Ez igen örvényes hely volt, féltek tőle a hajósok. Még apja legénykorában elsüllyedt itt egy hajó, tele volt cserépedényekkel. Belerántotta még a lovakat is a vízbe, ott fulladt mind a hat. S ma nád, sás, tavirózsa virít szelíden a hajdan veszedelmes örvények fölött . . .

A Duna parancsolt az életnek is. Mindenki alkalmazkodott hozzá. Minden épkézláb ember ladikos volt, hiszen a ladik többet ért, mint a szekér, nélküle még a házból se mehettek volna megszerezni. Erdőről a fát, rétről a szénát, földekről a termést ladikkal

Szénaszállítás a szigetekről

hordták haza. Az asszonyok fejni is ladikkal jártak ki a tehenekhez. Reggel és este két-két órai vízi utat jelentett ez mindennap. Messze utakat megjártak ladikkal. Szapora bácsi mesélte, hogy sokszor mentek át Somorjára vásárra – ladikkal. „Egyszer is vásárról jöttünk haza az asszonnyal, malacokat hoztunk. De csak Vajkáig jutottunk el, mert olyan erős, hideg szélbe keveredtünk, hogy nem tudtunk tovább menni. Beadtuk a malacokat házakhoz, mi is beültünk melegedni és csak éjfél után, mikor elállt a szél, akkor jöttünk haza.”

A pozsonyi Duna-parton halászok árulták a ladikokat. Tőlük lehetett olcsón jó csónakhoz jutni. A vásárolt ladikkal mindjárt vízen jöttek hazáig. „Gyorsan hozott bennünket a víz – mesélte Szapora bácsi. – Ketten jöttünk az asszonnyal. A pozsonyi hídon éppen akkor jött át a vonat, amikor mi elladikáztunk alatta. Az ablakból kiintegetett ránk Hideghéti Viktor. Ő vonattal jött haza a feleségivel Rajkáig, onnan kocsival Cikolába. Éppen együtt értünk haza. Egyforma ideig tartott Pozsonyból az út ladikkal és vonattal akkoriban.”

– Sok galibát is okozott ám a víz! Leginkább jégzajláskor volt bajos rajta járni. De az erős, hideg szél éppen olyan veszedelmes volt. Sokan „beforogtak a Dunába” ilyen időben, ha a víz fához, csökhöz nyomta a ladikot. – S a régi vízi életmód áldozatainak emléke ma is él az öregek között. Ézsöl József bácsi nagyapja, Ézsöl Zsiga zajláskor fulladt a Galambosi-Dunába. 1862-ben volt még, s akkora árvíz volt akkor, hogy a botlófák tartották meg a jeget. Mire megtalálták, befagyott a Dunába, úgy kellett a jégből kivágni.

A legtöbb baj a Vajka felé átkeléskor történt. A közel 7 km-es vízi úton hat sebes Duna-ágon kellett átjutniuk. Ez szélcsendben is jó másfél órát tartott, de szélben, áradáskor fél nap is. Ilyen úton forgott a Dunába Máté János két társával egy esős, szeles őszi napon. A nagy szélben nem tudtak kormányozni, és a sodrás nekivágta őket a bokroknak. Az öreg Bognárné ugyancsak jó „ladikos” volt, révészkedett is, mégis a „vízbe hót”. Igen értett a

ladikázáshoz, jó kormányos volt, s a doborgazi ugratónál veszett a Dunába. Bika András pedig átkelés közben zajló jégtáblák közé keveredett, s összezúzták ladikostul . . . Lakner Istvánt, Mathé-desz Pétert, Takács Pétert emlegetik még a Duna áldozatai között.

Emlékeztos maradt máig a gazdag Németh Mihály tragédiája. Zöldárban cselédjével ölfát szállított haza a szigetekről, mert hordta már a víz. Megrakott ladikkal jöttek hazafelé, s útközben még az úszó hasábokat halászták az áradatból. A szolgálégény váltig kérlete, hogy „ölég lesz már, nemzetes úr, mer becsap a víz a ladikba!”

„No még ezt!” „No még ezt” – felelgette rá a gazda. S amikor még egy nagy hasáb után kapott, beleforgott a Dunába a túlterhelt ladik. Soha meg se találták, úgy elvitte a víz . . . A szolgálégény szerencsésen fahasábokba kapaszkodott, és partra ért, ő mesélte el a tragédiát.

A Vajkára ladikázás minduntalan hozzátartozott az életükhöz. Ügyes-bajos dolgaikat csak az anyaközségben intézhették el, ezért szíre-szóra Vajkára kellett átmenniük intézkedésért. Esőben, hóvihárban, szélben, jégzajlásban egyformán menniük kellett. Sokszor csak késő éjszaka értek haza, mert órákig eltartott a nehéz vízi út. Keresztanyám mesélte, hogy gyermekkorában mennyi izgalommal álltak nagyanyámmal az ablakpárkányra, úgy lestek a Duna felé, mikor látszanak már a kis lámpások, hazaér-c szerencsésen nagyapám.

A hivatalos hatalom csak akkor találta meg őket, ha kellett tőlük valami, adó vagy hozzájárulás. Máskülönben nagyon messze éltek a „hazától”, paptól, mestertől, jegyzőtől, orvostól. Amennyire lehetett, maguk közül termelték ki a pótlást. A tanyasi keresztnél Szapora néni volt az előimádkozó és előénekes. Ha meghalt valaki, tátos Kelemen Dénes füstölte ki belőle a gonoszt a maga ősi pogány módján. Csak aztán vitték át ladikon a temetőbe. A betegeket pedig Andrási Mihály tudós gyógyítgatta fűvel, fával, kenceficévei. Ézsöl József bácsi édesapját is ő gyógyította ki egyszer igen súlyos bajából. „Igézetbe vót apám – mesélte.

Az orvosok nem hiszik, hogy van igézet, pedig van! De ebből csak a tudósok gyógyíthatják ki az embert. Apámmal szenes vizet itatott Andrási Mihály, meg álló három hétig minden napkeltekor kiment a vízpartra, ott a nap fele fordúva, térden állva imádságokat köllött mondania. Meg is gyógyút tülle.” Tudósok adtak jó tanácsot a rontások, boszorkányok ellen, ha elveszett valami vagy tolvajok jártak a házban. Ilyenről is van esete Ézsöl bácsinak, az emlékei között. „Szabad ember vótam akkor még –, nem szógátam schun, apámná vótam –, egyszer csak véres tejet adott a tehén. Tátos Kelemenül kért apám tanácsot. Napkelet előtt csipkeveesszót köllött vágni a vízparti bűgecsbül. Avval megvertük az itatóvályút. Egyszer csak szalad ám Csiba Andrásné, hogy miért verjük a vályút? – No, te vagy a rontó! – kiáltott rá apám, nos, jól megverte út is a vesszővel. Ettül elmúlt a rontás.” – Tudós volt Kelemen Déncs apja is, Kelemen Ferenc, de a juhász Földes Miklósnak is volt „tudománya”. Letűzte botját, az őrizte a birkákat, míg ő hazament kis harapnivalóért.

Jeles emberek cselekedetei, esetei sem mentek még feledésbe. Ilyen volt régen Bódis Antal, a galambosi csősz. Ahogy Kovarek néni mesélte, egyszer tüzet látott a botlófüzek között. Odament és olvasót dobott bele. Erre kialudt a tűz, kiásta a helyét, hát temérdek kincs volt benne. Mert az elásott kincs minden tíz évben „tisztítja magát”. Akkor látni tüzet a helyén. Ezen vette Bódis Antal a földjeit. Nagygazda lett, sok földje volt. Egész életében mindig ivott a vejével együtt, mégsem ment tönkre. Tellett a kincsből. Mégis bajt hozott rá a végén, mert részegen hazafelé ment befordult az árokba, és ott találták másnap halva.

Egy szörnyű tragédia régi emlékét is őrzi a szájhagyomány. Ballada született belőle. Galambosban élt Fenesi Erácsi, kis tanyáján feleségével, négy gyermekével. Ahogy ma is élő unokája, Fenesi Ferenc mesélte, búcsúkor boros fejjel eldicsekedett a kocsmában, hogy odahaza van 250 forint megtakarított pénzük. Meghallotta ezt a szomszéd asztalnál Bindics Vendel ásványi legény, s hogy legyen pénze a mulatáshoz, rátört éjjel Fenesiék tanyájára.

Az asszony védekezett, nem akarta a pénzt odaadni, mire baltával agyoncsapta. A négy kis gyerek nagy visítózást csapott az ágyban, s hogy tanúk se legyenek, mindegyiknek szétverte a fejét a vértől nekivadult legény. Elfogták és Győrött akasztották fel szörnyű tettéért. – Ennyi a rémes történet. A nép lelkében ballada virágzott ki belőle. Sokat énekelték Cikolán és a környéken a szigetközi munkások. Lipóton, Ásványon is ráakadtam még a nyomára. Ézsöl József bácsitól lejegyzett cikolai formájában írom ide:

*„Tudjátok-e, Galambosban, mi történt?
Öt ártatlant a pénziér megölték.
Ásványi volt Bindics Vendel, nagy betyár,
Majd szenved még a győri akasztóján.*

*Fél kilencre járt még akkor az óra,
Mikor betört szegény ártatlanokra.
Forgatta a rövid nyelvű fejszéjét,
El is vette öt ártatlan életit.*

*Elmúlt akkor már éjjel kilenc óra,
Mikor átment a harmadik szomszédba.
Zsidókútba dobta bele fejszéjét,
A kocsmáros szerhájába a pénzit.*

*Kár volt néked, Bindics Vendel azt tenni,
Öt ártatlant a pénziért megölni.
Nem húz néked nótát rajta a cigány,
Varjú károg a győri akasztóján.”*

Hamar Imre volt rárói jegyző szerint falujában, Ásványon akasztották fel, a gyümölcsfáskertekben. Elrettentésül odahajtották az egész falut. Azóta járja a csúfolódó mondás: „Ásványráró, előre a fáskertbe!”

Nagy jelentőségű lépés volt a faluvá fejlődésben 1883-ban az állami iskola megnyitása. Pozsony megye első állami iskoláját építették ide a nagy vizek partjára. Szükség is volt rá, hiszen 1880-ban már száznál több tanköteles gyermek élt a szigeteken. A rangos, szép épületet mindenki megcsodálta. Nem csoda, ha a messzi Szatmár népéből sarjadzott fiatalember, az iskola első tanítója, amikor Pozsony felől jövet a ladikból kilépett, térdre esett könyyes meghatottságában, hogy ennek a szép iskolának lehet a tanítója. De nemcsak tanítója lett, hanem nevelője, segítője, harcos-társa, mindenesc volt élete folyamán a falu népének. A nagyapám volt ez a fiatalember . . . S én, az ő életének folytatása, kis falum múltjában, jelenében mindenütt az ő gazdag munkásságának élő emlékeivel találkozom.

A szép iskolában nem ment könnyen eleinte a munka. A szét-szórt tanyavilágból nehéz volt odaszoktatni az ifjúságot. A meszszebb tanyákról ladikkal jöttek iskolába, s nagyvízkor – évenként többször is – csak az iskola állt ki a vízből. A kerítéséhez kötötték ki a csónakokat . . . A természeti nehézségekhez lelkiek is csatlakoztak kezdetben. Úgy félték a gyerekek az iskolától, mint a tűztől. Nem csoda, hisz otthon is azzal ijesztgették őket, ha rossz fát tettek a tűzre, hogy „megállj, te bűdös, majd agyonvág a tanító!” Eddig csak vándortanítók jártak ide néha-néha. Ősszel jöttek, tavasszal mentek. A mai gátőrház helyén – Felső-cikolán volt egy nagy szín. Ott tanítottak. A mai öregek még náluk kezdték, de nem sok eredménnyel. Nagyapámtól tanultak meg írni, olvasni később, suttyó legény korukban, esténként. Mondják, hogy olyan vándortanító is jött, aki egyúttal borbély, orvos is volt egy személyben. S míg a gyerekek kórusban számoltak a szín alatt, közben borotvált, nyírt, sebeket kötözött.

Nehéz úttörés, hősi munka volt az első néhány esztendő az emberi tudásért, műveltségért, fölemelkedésért. Szapora bácsi mesélte, hogy a gyerekek odvas füzekbe bújtak el az iskola elől. S a szökevényeket fülüknél fogva cibálták a tanító elé. Itt aztán a szép szó, a szeretet segített. Nagyanyám kemencében sütötte az

apró pogácsákat, ezekkel csalogatták be, szelídítették a gyerekeket. Mesélik, hogy a vadabbak úgy kapták el a pogácsát, mint a vércse, és futottak vele a tanterem sarkába, ott falták, majszolták. A gyerekeket pogácsával, a szülőket pedig versikékkal, dalocskákkal kellett buzdítani kezdetben az iskolára. Még sokan emlékeznek a régi tandalra:

*„Kérem kendet, édesapám, szíves indulattal:
Ne küldjön engem az idén mezőre borjakkal.
Járasson az iskolába, vegyen könyvet nékem,
Meglátja majd, ha felnövök, öröme lesz bennem!”*

Ugyanezt a nevelői célt szolgálta ez a versike is:

*„De jó iskolába járni,
Hol annyit lehet tanulni!
Itt mivelem szívem, eszem,
Tudom is, hogy hasznát veszem.”*

A komoly nevelői munka, a tudás lett később azután a legnagyobb vonzóerő. Amikor tudogatni kezdtek, kedvet kaptak már a gyerekek és a szülők is szívesen küldték őket. A szomszédos Sér-fenyőről ugyancsak ide jártak elcinte az iskolába. Közel száz tanuló volt egy tanító keze alatt! Délelőtt, délután tanítás, este az idősebbekkel foglalkozott, közben postamester, anyakönyvvezető is volt, maga volt egy személyben az egész értelmiség . . . Így éltek régen a nemzet napszámosai . . .

Érdekes még az iskola kerítésének a története is. Évekig bekerítetlenül állt a szép épület. Egyszer „beszéd- és értelemgyakorlat”-órán arról volt szó, hogy a jó gazda gondját viseli háza tájának. Rendben, tisztán tartja, bekeríti, javíttatja. Egy gyerek felállt és megkérdezte: „Tanító bácsi kérem, az iskolának ki a gazdája?” – „A magyar állam.” – „Hát az micsoda gazda – kérdezte tovább a kislány –, hogy nem keríti be a házát?” –

Nagyapám azonmód felment Pestre, Trefort miniszterhez. Színe elé ugyan nem engedték, csak az államtitkárhoz. Kérte, csinálják meg a kerítést. „Nincs rá sajnos fedezet” – volt a válasz. – „Ez nagy baj –, felelte nagyapám, mert lehetetlenné teszi tanítói munkámat.” – És elmondta a történetet. „Hogyan neveljek jó gazdát az állam számára, ha az állam maga se példamutató gazda?” „No ezt jól kifundálta” – mondotta neki az államtitkár nevetve. – „Menjen csak haza nyugodtan, a kerítést én magam intézem el.” – S egy hónapra rá kiutalták rá a pénzt.

Tovább lépett a falu előre 1885-ben: postát kapott. A tanító járta ki, ő lett hát a postás is. Egész napi tanítás után éjszakánként gyalogolt át Feketeerdőre kollégájához tanulni a mesterséget. Egy bizonyos forgalomhoz kötötték az engedélyt, s egyelőre csak próbaidőre indították meg a postajáratot Magyaróvár felé. Összejöttek az értelmesebb gazdák és elhatározták, hogy leveleket, csomagokat, pénzt is küldenek más faluba ismerősöknek, azokat meg rábírták, hogy küldjék vissza. Ugyanígy tett nagyapám is, minden nap küldött Feketeerdőre kollégájának valamit és viszont. Így kezdődött a forgalom. A nép eleinte bizalmatlan volt. Nehezen kezdtek leveleket írogatni, de csomagot, pláne pénzt nem mertek a postára bízni. Nagy rábeszélésre végre egy asszony dobozban követ küldött a fiának Óvárra. Bement a városba utána, s amikor meggyőződött, hogy a követ megkapták, akkor kezdtek csak más csomagokat küldözgetni. Még nehezebben indult a pénzfeladás. Sok biztatás után jelentkezett egy gazda, hogy Somorjára elküldené az adót. Le is olvasott 25 forintot apróban. Csak akkor csodálkozott nagyon, amikor a postamester nem csomagolta be a pénzt, hanem a vasládába rakta. Megijedt, hogy oda a pénze. Összebeszélt barátaival és meglettek a küldöncöt, megrázták a táskáját, hogy csörög-e benne a pénz. Nem csörgött. Erre visszamentek a postára, lármát csaptak és visszakövetelték a 25 forintot. Nem értették még meg az átutalás körülményeit. Erre nagyapám megnyugtatta őket, hogy várjanak két-három napig, s megtudják, hogy valóságban megérkezett a pénz Somorjára. Az ér-

tesítés megérkezett, és a bizalmatlanság lassan eloszlott. Nem árt, ha a postát ma már természetes, élethez tartozónak tudó nemzedék ismeri a megindulás érdekes történetét . . .

Két évvel később, 1887-ben önálló temetője lett a községnek. Nehéz utat kellett addig megjárniuk. Felekezetiileg a vajkai templomhoz tartoztak. Misére Halásziiba jártak inkább, mert így csak két kisebb Duna-ágon kellett átkelniük. Ide is csak nagy ünnepken mentek, máskor otthon, az útszéli keresztnél végezték el maguk az istentiszteletet. A halásziak csúfolták is őket érte: „Épül-e már Cikolán a sövénytemplom?” Mire ők szintén kérdés-sel válaszoltak, hogy „működik még a halászi golvagyár?” Keresztelni, esküdni, temetni 1900-ig csak Vajkán lehetett. Halásziiba nem mehettek, mert az a győri egyházmegyéhez tartozott, Vajka ellenben az esztergomi érsek nyája volt. Amikor Szent István az egyházmegyék határait meghúzta, még Halászi fölött, a mai araki holtág helyén folyt a Duna főága. Ezt jelölték ki határnak. Később azonban a víz elvándorolt, de a határ ez az elmocsarasodott holtág maradt a mai napig. Így csett meg, hogy a másik egyházmegyébe könnyebb volt átmennie a szigeti embernek, mint a saját templomába . . . Az anyakönyvet Vajkán vezették. Ide kellett vinni a csecsemőt, hat rohanó nagy vízen keresztül keresztelésre. Igaz, hogy sokszor karon ülők voltak már, mire áradások, zajlások, hideg idők után végre eljutottak velük a templomba. Ha meg sürgősen kellett, elvégezte ezt is a „tudósasszony”.

Emlékezetesek máig a ladikos esküvők. Menyasszonyostul, vőlegényestul ladikra pakolták az egész násznépet, úgy mentek át Vajkára, a templomba esküdni. A mai öregek még mind így esküdtek. Csé Fay Ferencné, gyermekkorunk kedves Szidi nénije, így mesélt róla, több mint ötven év múltán: „Amikor elbúcsúztatott a vőfély a háztul, kimentünk mind a vízkijárához. Itt ültünk ladikba. Egybe a menyasszony, vőlegény, násznagyok, vőfélyek, a többibe a násznép. Sokszor tizenegy ladik is megtelt. A nyoszolók szépen kivirágozták a ladikokat. Banda is volt és minden ladikba jutott egy cigány. Így mentünk a »csatornákon« át szép

sorjában. Bort is tettek a ladikokba, de csak a templom után, hazafelé ihattunk belőle. Akkor aztán volt ám jókedv, olyan ének-szó, hogy az erdők csak úgy »keverték« a hangot. A menyasszonyos ladikban odafelé a násznagyok eveztek, de visszafelé már az új »emberé« volt a kormány.”

Szép időben igen szép látvány lehetett, de borús, szeles, hideg napokon, jégzajláskor veszélyes vállalkozás volt. Sok baj is történt. Rendszerint visszafelé, amikor már borral ellensúlyozták a sok vizet. Előfordult, hogy az ittasok beleforogtak a vízbe, de ott kijózanodtak és a többiek kihalászták őket.

A halottat ugyancsak ladikkal kísérte át a gyászoló rokonság. Szapora bácsi apját, testvérét is így temette el. Tőle tudom, hogy egy nagy ladik fenekébe rakták a koporsót. Mellette csak a legközelebbi hozzátartozók voltak. A gyászolók is csónakba szálltak, hat-nyolc ladik is megtelt velük. Minden ladikba jutott koszorú, virág. Ahol nagy volt a sodrás, feltűrték a nadrág szárát és kötéllel húzták a ladikokat. Legtöbbször ráment majd az egész nap a 7 km-es vízi útra, és bizony, sokszor öreg este lett már, mire hazaértek. Kemény télen pedig széles szántalpakra rakták a koporsót, egy lovat fogtak eléje, úgy húzták át a befagyott ágakon. Az öreg Tóth Jánost temették így utoljára. Olvadás, tavaszi idő volt, jég is úszott a vízen. S a koporsós ladik két jégtábla közé keveredett. A gyászoló öregasszony vízbe veszett. Elment az ura után . . . A fia, aki evezett, fel tudott kapaszkodni a jégtáblára. A halottat is csak harmadnapra találták meg, addigra kiforgatta már koporsójából a víz . . . Hiába küzdött eddig nagyapám legalább a helyi temetőért. Most ez a tragédia segített. Kimérték az elhunytak falujának határait . . .

1896 az önállósodás következő dátuma. Az állami anyakönyvezés bevezetésével, mint Vajka/b kerület, Cikolasziget önálló anyakönyvet vezethetett. S az anyakönyvvezető ki lett volna más, mint ismét csak a tanító. Így lett nagyapám anyakönyvvezető is és ennek révén a községi adminisztrációk intézője, jegyző helyett. Kerveses tisztség volt, mert szíre-szóra Vajkára kellett ladikoznia

tanítás után, községi ügyekben. S bizony, sokszor csak késő éjszaka ért haza a kirendelt révészekkel ezekről a veszélyes vízi utakról. A bürokrácia akkor is bőven virágzott. Járási ügyekben pl. Somorjára kellett menniük. Ez még 7 km-es gyalogutat jelentett a vízi út után. Sokan pört vesztettek a járásbírószágon az út miatt, mert mire átkeveredtek a Duna-ágakon, letárgyalták ügyüket, vagy meg nem jelenés miatt ellenük ítélték. Sokszor elhallgatták inkább még a kisebb bűncselekményeket is, csak hogy ne kelljen a bíróságra átkelniük. Sok kellemetlenséget okozott az iskolai bürokrácia is. Az iskola gondnoksága az anyaközségben, Vajkán székelt, s még egy betört ablakért is át kellett a tanítónak ladikáznia! – Tanfelügyelő, iskolaigazgató csak nagy ritkán vetődött erre. 1883-tól 1890-ig csupán egyszer járt kint tanfelügyelő Pozsonyból.

Eleinte a posta is nagy kerülőutakon, késéssel érkezett. Kezdetben ugyanis a cíkolai, nagyszigeti, galambosi tanyavilágot „Vajka-szigetek” néven foglalták össze. Ezért a posta Vajkára vitte a küldeményeket. Innen aztán nagy kerülővel Pozsonyon, Óváron át ért csak ki a szigetekre. Végre sok harc után 1891-ben a legnagyobb települési magról, Cíkolaszigetnek nevezték el a községet, és a postát ezután már Óvárról közvetlenül kapta. Orvos, állatorvos nagyon messziről járt ide, Somorjáról, később már Halászi-ból. Hivatalos körútjuk azonban havonta egyszer volt csak! Addig a „tudósok” segítettek helyettük. Egyszer nagy baj származott belőle. 1908-ban lépfenejárvány ütött ki a „vesszősökön”. A helybeli esküdt hajósokkal megüzente a vajkai előljárásnak, ez értesítette is a somorjai orvost, állatorvost, de négy-öt nap is elmúlt, mire a Duna viharos hulláma miatt átjöhettek. Addig azonban a beteg állatokból néhányat levágtak és húsvat Óváron, Győrben eladták. Itt sokan meghaltak tőle. Az elhullott állatok is kint heverték addig a legelőn. Végre az állatorvos a beteg dög távoli megtekintése után elrendelte az elásást. Az undorító és veszélyes munkára azonban nem volt jelentkező. Végre egy öreg agglegény, amolyan „göhlő” vállalkozott rá, de életével fizetett érte:

munka közben rosszul lett és az óvári kórházban „kínos szenvedések között meghalt”.

Derűs eset is akadt azért a bürokrácia helyi történetében. Egyszer Vajkán veszett kutya megharapott egy embert. Erre a főbíró elrendelte az összes kutyák kiirtását Vajkán, s így a hozzá tartozó Cíkolán is, a 7 km-es vízi választóvonal ellenére. Megjelentek hát a sintérek és bunkózni kezdték a kutyákat. Nagyapámnak volt akkoriban egy kedves kutyája: Indíts. Nem engedte agyonverni. Erre a nép is ellenállt, s így a cíkolai kutyák nagy része megmenekült. Persze nagy vizsgálatot rendelt el a megsértett közigazgatás, de végül is a megyénél – az ésszerű érvekre – nekik adtak igazat.

Emlékezetes maradt máig is az első állami esküvő az anyakönyvvezető előtt. Kezdetben nagy volt az ellenszenv a kötelezően bevezetett állami házasságkötéssel szemben. Vallási sérelmet véltek benne. Az első fiatal párt is felbécélték, hogy azonmód hétköznapien, piszkos, foltos ruhában jöjjenek el, mert ide az is jó. Nagyapám azonban hazaküldte őket, hogy csak öltözzenek fel szépen ünneplőbe, becsüljék meg vele a hazájukat. Addig lányai-val szépen feldíszítette az iskola nagytermét. Csupa virág volt minden, mint a templomban. Maga is felöltözött ferencjóska-ba, vállára vette a nagy szalagot („farmatrignak” csúfolták akkor a faluban az ellenzői), s így várta nem kis izgalommal az érkezőket. Odahajtotta a kíváncsiság szinte az egész falut. Az ifjú pár is visszajött, szépen, ünneplőben. Akkor szép beszédet mondott nekik, megnyugtatta őket, hogy ez nem a vallás ellen van, hanem Isten mellett az államnak is meg kell adni, ami az államé. Végül az egybegyűltek lelkesen megtapsolták, s ezután már úgy jelentkeztek nála is, ahogy a papnál, régi szokás szerint meghívással: fonott kaláccsal, pintes üveg borral.

Sokat harcolt nagyapám a vajkai elöljárósággal a falu önállóságaért. Azért, hogy érvényesüljön a természet adottsága, a hatalmas dunai választóvonal, és ne kelljen ekkora vízi utat megtenniük mindennapi ügyekben, szinte életük kockáztatásával, amikor

Halászi s Magyaróvár felé sokkal természetesebb kapcsolat kialakozott.

De a vajkaiak makacsul elleneztek minden önállóságra törekvést, kicsiben éppen úgy, mint az anyaország gyarmatának függetlenségét. Végül is a természet erői és az élet eldöntötték a vitát. A szabályozással a mesterséges főmeder végleg meghúzta a válaszfalat a két település között. A világháború utáni békekötés pedig országhatárt is vont közéjük. *Így csatolták 1918-ban Pozsony megye Dunán áteső részeit Győr-Moson megyéhez, Cikolaszigetet pedig Halászihoz, illetve a Magyaróvári járáshoz.* 1928-ban Sierfenyőszigettel önálló, közös jegyzőséggé alakult, és 1936-ban közös templomot, plébániát alapítottak. Teljes önállóságát pedig a népi demokrácia tanáctörvényével nyerte el 1950-ben.

Így jutott el Cikolasziget a bölcsőtől a nagykorúságig, a szállásoktól, tanyáktól az önállóságig. Fejlődésének csak egy szakasza zárult le ezzel. Természeti adottságai, földrajzi helyzete, népének szorgalma, előrehaladása szép jövő távlatait nyitja meg számára. Bárhová vezessen is a fejlődés iránya, ez a néhány sor írás segítsen mindig eljövendő nemzedékeinek megbecsülni a múltat, régi idők régmúlt emlékeit.

11. Tudósok

A falusi, tanulatlan emberek között is teremnek tudósok. Olyan emberek, akikről a nép úgy beszél, hogy „tudományuk van”. Egészen más tudósok ők, nem könyvből tanulták a mesterségüket, úgy, mint a városi, művelt emberek tudósai. Megbecsülésük, tiszteletük a nép körében mégis éppen olyan nagy vagy talán még nagyobb, mint a művelt közvélemény elismert tudósaié. A falusi tudósok „tudománya” évszázadok tapasztalataiból, íratlan hagyományaikból gyűlt össze, s éppen ez a történelmi, néprajzi értéke.

Milyen hát ez a „tudomány”? Eddigi tapasztalatom szerint két részre tagolhatjuk szét, bár a tudósokban rendszerint egybefonódva jelentkezik. Egyrészt a természet évszázados, pontos megfigyeléséből adódik, mint például a pásztorok, mezci emberek időjósági tudása vagy a gyógyfüvek használata, kuruzslók tudományában. Másrészt pedig átvezet a babonák, hiedelmek világába: a tudósok harca, segítése a rontások, gonosz szellemek ellen. S úgy érzem, éppen ebben rejlik a nagyobbik, a történelmi jelentősége. Nem a babonaság védelméről van szó! Hanem arról, hogy ezekben a hiedelmekben ősi pogány hitvilágunk máig fennmaradt emlékei rejtőznek. Már a nevük is finnugor eredetre mutat. Az igazi, nagy tudósokat „tátos”-nak is nevezi a nép és ez a finn „tiätäj” szóval rokon, s tudóst jelent. A ma is élő mindenféle babonaságban persze sok a szláv, germán, általános európai hagyomány. De a rokon népek néprajzi összehasonlításával kihámozható belőlük az, ami még honfoglaló őseink hitvilágához tartozott. Éppen ez mutatja meg, hogy a mai falusi tudósok legnagyobb része még a régi pogány táltosok, sámánok ősi hagyományait őrzi. Ezért

kell múltunk szeretetével, történelmi emlécink megbecsülésével foglalkozni velük. Hiszen olyan részletességgel megtanultuk egyszer a görög és római mitológiát –, s csak a mi ősi hitvilágunk évezredek hagyományai mellett mennénk el a babonásoknak kijáró, lekicsinylő kézleggyintéssel? Ezer év óta fennmaradt ez a hitvilág roncsaiban a kereszténység mellett. S vizek közé zárt kis falvak öreg utcáiban, nádtetős vályogkunyhókban, öreg emberek, asszonyok nyelvén még ma is él ez az ősi hit. De már csak 70–80 éves öregek a hordozói. S talán ez az utolsó pillanat, hogy megment-sük a teljes feledéstől, mint történelmi emléket a jövő nemzedékek számára.

A múlt században, a szabályozás előtt, a Szigetköz vizek közé zárt falvai sokkal jobban megőrizték a régi hagyományokat, mint a városok vonzókörébe, a fejlődő élet forgatagába eső községek. A tudósok tevékenysége is akkor még itt igen széles körű volt, hiszen az ide még el nem jutott civilizációt, a tanult orvosokat állatorvosokat pótolták. De ők is alulmaradtak az élet fejlődésével szemben, s ma már csak az emléküket őrzik a még életben maradt kortársak, mint szem- és fültanúk.

Krónikám minden fejezetében igyekeztem összegyűjtött népi hagyományainknak történelmi hátteret is adni a rendelkezésemre álló adatok, okmányok segítségével. Most is ezt teszem. Vidékünk utolsó boszorkányperének, a bácsai boszorkánypernek 1761-ből fennmaradt ismertetésével kezdem. Annál is inkább, mert amit ebben a vádlott boszorkány fejére olvastak, azt minden valamirevaló tudós meg tudta csinálni. A boszorkányperek elmúltak, de a tudomány megmaradt!

1761. május 13-án tartották meg ezt a pert. Tóth Ilonát, Szücs György feleségét vádolták boszorkánysággal. „Tudákos” asszony volt, és mindenki félt tőle. Sokakat „megvesztett”, akik bele is haltak. Néhányat visszagyógyított. Ezek vallottak rá ilyesféle dolgokat. Horváth Ádámné korcsmárosnét megvesztette – vallotta Csepi János bíró. Egy „meszely” borért bement a kocsmába, Horváthné kérte tőle az árát, ezért bosszúból megrontotta. Alig ment

ki a kocsmából, az asszony húzódozni kezdett. Két keze görcsben a szájához kulcsolódott, a lábai hátrahúzódtak és meg is némult. Sem ülni, sem állni nem tudott. Visszahívták a boszorkányt és kényszerítették, hogy segítsen rajta. Nyálával kenegetni kezdte a görcsös végtagokat és egyik percről a másikra rendbe jött az asszony, ott mindenki szeme láttára. Téglás András azt vallotta, hogy húga vásznát ellopta. Elment érte és kérte vissza. Megfenyegette, hogy „megbánod ezt még, Jutka!” Alig hazaért, szörnyű hideglelésbe esett. Két hétig sem szűnt meg. Erre elhívták a boszorkányt, és az kézsimítással levette róla. Varju András is hasonlóképp vallott. Szilvát kért tőle. Nem adott neki. Erre hátulról megérintette. Azonmód hideg futott át rajta, és hideglelése csak akkor múlt el, mikor felesége ajándékokkal kiengesztelte a boszorkányt. Fűveket hozott, beletette a csizmájába, hogy járjon rajta. Attól múlt el róla a nyavalya. Feketé né Dobos Katalin úgy tudta, hogy az anyja halálos ágyán adta rá a tudományát. Tőle is kért egyszer enni. Nem adott neki, s alig elment, félrehúzódtott a szája, szemei félrefordultak, szemhéja megmerevedett. Harmadnapra sem múlt el. Mikor ajándékkal megengesztelték a boszorkányt, az fűvekkel megfüstölte és rendbe jött. Horváthné Nagy Erzsébet szerint mikor Szücsék udvarukból elhurcolkodtak, a boszorkány ágyából kiesett egy madzagból és vesszőből összetákoltszövet. Ez volt a boszorkány jelvénye. Odaszaladt, fel akarta venni, de meg sem tudta mozdítani, mintha odaragadt volna a földhöz. – És így tovább. Kilenc tanú vallott ellene hasonlóképpen. A győri Megyei Törvényszék halálra ítélte, s az ítéletet felküldték Bécsbe, jóváhagyásra. Mária Terézia elrendelte a boszorkánynak és áldozatának, Horváthnének Bécsbe szállítását. Itt részletes kihallgatás és szembesítés után a királyné megkegyelmezett neki. Szabadlára helyezte azzal a feltétellel, hogy felhagy a kuruzslással. Indokolása az volt, hogy nem bűnös, mert az állítólagos megrontások a „Gondviselés akaratából” történtek.

volt az első tudós, akinek nyomára akadtam. Pásztor volt a cikolaszigeti szilaj csordánál. Dunaremetén halt meg 1915-ben, 64 éves korában. A nép „tátos”-nak mondja, és cselekedeteinek számos élő tanúja mesélt róla nekem. A pásztorok között már megemlékeztem róla. Sokan látták, hogy szemével parancsolni tudott a csordának. Leszúrta bunkós végű csörgős botját, rátette kalapját és megparancsolta neki: őrizze helyette a csordát, amíg bemegy a faluba dohányért. Az állatok pedig a bot körül legelészték vagy körébe heveredtek, amíg vissza nem jött. Botja marhaganéjban érlelt galagonyabot volt és saját maga faragta meg. Hegyesedő végére a Dunát faragta rá, ebből nőtt ki egy leveles folyóka, kígyómódra körülkanyarogta a botot és bunkós fejénél a nappal, holddal meg a csillagokkal ért véget. Soha nem hagyta el. Akárhova ment, mindig vele volt. Ha lefeküdt aludni, maga mellé tette. Kívánságára még a koporsóba is melléje tették, amikor eltemették. Azt is megírtam már, hogyan szelídítette meg Villámot, a nekivadult bikát, hogyan gyógyított állatokat, embereket. Nagy József hallotta még apjától Cikolaszigeten, hogy ha valaki állatot hajtott haza a csordáról és nem „dugta meg” egy kis ajándékkal vagy pénzzel az öreg Kelemen, sehogyse tudta a magáét kiszakítani a többi közül. De ha adott neki valamit, csak ránézett, rászólt az állatra és az szelíden elballagott a gazdája után. Lányától tudom, hogy soha nem itta meg tarka tehén tejét. Volt neki egy magyarfajta, fehér tehene, csak annak a tejét itta. Akármilyen ivott, az első falatot maga mögé hajította, az első nyelet bort, tejet vagy vizet kilötytintette – amint mondta, az ördögnek, akitől a tudománya volt.

„Vizet tudott küldeni” az emberekre. Egyszer édesapám is szemtanúja volt ilyen esetnek. Egy meleg nyári délután kint állt bátyjával egy kapuban és beszélgetett Kelemen bácsival. Arra jött két menyecske a poros úton. „Küldjek rájuk vizet?” – kérdezte. Azzal már rájuk is kiáltott, hogy „há’ nem látjátok a vizet? Be-

leér má' a szoknyátok!" – Erre a két menyecske nagy visítva nyakába kapta egy szál szoknyáját és azon csóréra ment el előtük, mintha vízben gázoltak volna. Utánuk szólt: „Má' kiértetek a vízből, mér nem eresztitek le a szoknyátokat?" Erre azok csodálkozva keresték a vizet a poros úton – és elfutottak. A nagyszígeti Csiba László is mesélte, hogy egyszer fosztáskor rájuk is vizet küldött. Mivel látták, hogy csak úgy ömlött be a szobaajtón a víz, felugráltak előle az asztalra, székekre – és mikor „levette" róluk, nagyot nevetett rajtuk, hogy fönt „kukurcútak" mind az üres szobában.

Sokfelé hívták fosztásra, torokba. Szerették, mert sokat tudott mesélni és jól szórakoztak rajta. Ugyancsak édesapám volt szemtanúja egy kukoricafosztáson egyik leghíresebb cselekedetének. Boszorkányokról, tudós emberekről mesélt. Egy óvári gazdász fiatalember is ott volt és folyton közbeszólt, hitetlenkedett, kétségbe vonta az öreg igazát. Először csak szép szóval figyelmeztette, ne beszéljen közbe. Nem használt. Elvesztette végül is a türelmét és rákiáltott. „Ha be nem fogja a száját, lakatot teszek rá!" Erre az ifjú óriás kinevette. Az öreg felugrott, odament hozzá, végigsimította az arcát és azt mondta: „Lakatot teszek a szádra, hogy ne járjon, amikor nem köll." – És erre az nem tudta kinyitni a száját, csak mőkögött, nyöszörgött. Kelemen bácsi pedig fogta a kalapját, elköszönt és elment. Nem akart visszajönni. A gazda szaladt utána, könyörgött neki, mire nagy nehezen visszafordult. Újra végigsimította a gazdász arcát, hogy „leveszem rólad a lakatot" – és a fiúnak máris semmi baja sem volt. Úgy mondta, látta is, amint egy nagy „kan" lakat lógott a száján.

Hípnótikus képességével egyszer megtréfálta a remeteci csárda cigánybandáját is. A cikolai Ézsöl Józsi bácsi mesélte róla, hogy mulatott a csárdában. Cigányok húzták neki egész nap. Szép pénzeket mutogatott feléjük. A végén, reggel fele, adott a primásnak egy 20 forintost. (Nagy pénz volt ez akkor, 4 mázsa búza ára!) A cigányok elmentek, a falu szélén osztozni akartak. Keresték a pénzt, nem volt sehol. A primás csak egy üres papírdarabot tu-

dott a zsebéből előhúzni. Majd agyonverték egymást, hogy melyikük lopta el a pénzt, pedig Kelemen csak az üres papirost adta oda nekik, s ők pénznek látták.

Régen virrasztottak a halott mellett. Imádkoztak, siratóasszonyok jajgattak, ahogy ez akkor még szokás volt. Tyúklevest és kalácsot ettek, bort ittak közben. Napkelteig tartott az ilyen „verázsolás”. El szokták hívni a tátos Kelemen Dénest is. „Kifüstölte a halottból a gonoszt, hogy nyugtuk legyen tőle és ne járjon haza kísérteni.”

Az öreg Fenesi János csősz mesélte, hogy amikor apja meghalt, ők is elhívták a verázsolásra, a „tátos” Kelement. Estére megjött az öreg. Volt neki egy régi rostája. Erre parazsat rakott és zsebéből füveket szórt rá. Lánya, Kelemen Róza úgy tudja, hogy napkelte előtt szedett, fiatal nyírfahajtást tett a parázsra. Úgy sistergett rajta, mint a zsír. Ezzel körülfüstölte a holtat, és mormolt is hozzá valamit. Azt már sajnos, egyikük sem tudja, hogy mit . . . Így végezte el még a századforduló táján „tátos Kelemen” a pogány halottfüstölés szertartását, s csak utána temette el a keresztény pap . . .

Fiát, Kelemen Viktor pásztert Cikolaszigeten hiába faggattam édesapja tudományáról. Mindig szűkszavúan kitért előle. Egyszer pedig egész komolyan figyelmeztetett: „Ha jót akar a tanár úr, ne piszkálódjon az apám körül. Olyan tudománya vót néki, hogy még hóttában is bosszút állhat rajtunk, ha nem hagyjuk békin!” – Más alkalommal megkérdeztem tőle, miért nem tanulta meg apjától a tudományát. Rettenetesen megbotráncozott rajta, s szinte ijedten kiáltott fel: „Isten ments, még ilyent mondani is! Hiszen az ördögnek kell a lelkét eladnia annak, aki ilyeneket tudni akar!” – Nem is tudtam meg tőle semmi többet. Csak testvére, Nagyné Kelemen Anna néni mondta el apja halálának körülményeit. Azt tartják, hogy addig nem tud a tudós ember meghalni, amíg tudományát át nem adja valakinek. Az öreg Kelemen is egy hétig haldoklott. Teljesen elhagyatva, egymaga vívódott a halállal, mert hívta őket, könyörgött nekik, jöjjenek be a szobába, hadd adhassa

át a tudományát, hogy nyugodtan meghalhasson. Ennivalót is csak úgy adtak be neki az ajtóból, kenyérvetelő lapáton. Végre mégis meghalt. Nagy csörömpölést hallottak a szobából. Benéztek, „hát akkor ugrott ki az ablakon az ördög fekete macska képiben. Akkor vitte el a lelkit.”

Nem csoda, ha tettei láttán a nép képzelete felruházta ősi mitológikus jellemvonásokkal. Táltosnak képzelték. Fia, Kelemen Viktor bácsi egyszer annyit elmondott nekem, hogy apját még gyerekkorában egy idegen fehér bika megnyomkodta. Három napig feküdt, mintha meghalt volna. Aztán magához tért, nem volt semmi baja, csak a fején nőtt egy tyúktojás nagyságú csomó. Holtaig nem múlt el neki. Ebben hordta az ördögtől kapott tudományát. Azóta lett tátos.

Csiba László Cikolaszigeten ismert egy túlsóféli Csóka János nevű pásztort, aki fiatal korában együtt őrzött Kelemen Dénessel. „Igen mogorva, szótlán ember volt – mesélte róla. Sokszor ott hagyta a csordát és a Vörösfüzes alsó végében meghagyott látófára mászott. Azon gubbasztott napestig. Egyszer napkelte előtt arra ébredt, hogy Kelemen csendben kiment a gunnyóból. Utána-mászott, megnézni, hová megy. Addigra már ladikban ült és a Nagyciglés felé evezett. Ő is utána lopódzott ladikjával. Mire kikötött a szigeten, Kelemennek már nyoma veszett a sűrűben. Nem látta schol. Már éppen vissza akart fordulni, amikor egy tisztás felől nagy dobogást, lönyerítést hallott. Odamászott a galagonyabokrok alatt, hát látja, hogy egy fehér meg egy fekete csödör verekedett egymással. Igen rúgtak, haraptak, Csak úgy gőzölögtek mind a ketten. De úgy látszik, szagot kaphattak, felkapták fejüket, nagyot nyerítetttek és beugrottak az erdőbe. Erre visszavezett a gunnyóhoz, de mire bemászott, Kelemen már bent feküdt a helyén, úgy tett, mintha aludna. Csurom víz volt az izzadságtól. Mert tátos volt, ő verekedett lóvá változva.”

Ézsöl József bácsinak mesélte egyszer maga az öreg Kelemen, hogy ő messziről meglátja, melyik házban lakik boszorkány vagy tudós. A boszorkányt arról lehet megismerni, hogy piros kantár

lóg a kapuján. A tudósnak meg szita lóg ugyanott, lófarkából tépett egy szál szőrön. De csak tátos láthatja meg, más ember nem! Azt is elmondta neki Kelemen Dénes, hogy a tudománytól úgy lehet megszabadulni, ha öreg nyárfába lyukat fúr az ember, abba belemondja a tudományát és a dugót hamar rányomja. Akkor belemenő a tudomány a fába.

Még holta után is „látták” tátosként bolyongani. Soós Antal pásztor mesélte nekem, hogy éjjel egyszer apja egy szép fekete csikót látott a karámon kívül legelészni. „Bekiáltott, hogy má’ megin’ kinnmaradt este egy csikó! Avval odament hozzá és fejibe húzott egy kötőféket. Úgy vezette a karámba. Igen sötét vót. Mikor odaértek, a csikó nyugtalankodni kezdett. Apám megsimogatta a fejét és akkor érezte, hogy a csikónak emberállá vót. Hamar levette róla a kötőféket, a csikó meg elugrott. A bokroktul visszakialtott: Szerencséd, hogy ésszel éltél és nem kötöttél be a karámba! Hát, mind a ketten hallottuk, hogy a tátos Kelemennek a hangja vót!”

Szigeti Ferenc

ugyancsak pásztor volt a Héderváry-uradalom pusztáin. Lakszakkállason született. Legutoljára Lickón volt juhász, később disznópásztor. Öregkorára Öttevénybe költözött, az Öreg utcába, mert a felesége idevalósi volt. Itt halt meg 1945-ben, 69 éves korában.

Sajnos, az ő nyomára is csak néhány évvel a halála után bukkantam. Eperjesi Józsefné, 51 éves harangozó mesélt nekem róla először. Egy házban lakott Szigeti Feri bácsival. Ő maga mondta el, hogy Lickópusztán, a régi Duna menti nagy rétségen együtt őrizte a juhokat, marhákat, csikókat. Később, amikor az uraság eladta a birkákat, anyakocákat őriztettek vele. Sokat mesélt régi babonaságokról is meg arról, hogy neki „tudománya van”. Úgy

mondta, hogy még legénykorában fel kellett másznia egy magas nyárfa tetejére, ott az ördög vérrel „beszöktette” és így kapta tőle a tudományát. – „Én mindig kinevettem – vallotta Eperjesi néni –, hogy csak bolondokat beszél, mer’ ilyen úgysincs. Erre többször is azt mondta: Megállj, lányom, majd megmutatom egyszer, hogy nékem van igazam! S úgy is lett. Pár nap múlva, este tíz óra tájban, amint lefeküdtem, úgy éreztem, mintha szél legyintett volna meg. Fölnéztem, hogy talán kinyílt az ajtó vagy az ablak, de be vótak csukva és semmi neszt se hallottam. Visszafeküdtem és egyszerre erős nehézséget éreztem egész testemben. Úgy elzsibbadtak kezeim, lábaim, hogy mozdulni se tudtam az ágyban. Öt-hat percig tartott, aztán elmúlt. Igen megijedtem, hogy tán valami betegség gyűtt rám, mer’ még beteg sose vótam. Másnap este ugyanúgy lett. Harmadik nap az uram is otthon volt, ott ült az ágyam szélén és ő is látta, hogy mozdulni se tudtam. Elmentünk a doktorhoz, de nem találta semmi bajomat. Hat napig így gyűtt rám a nyomás este tíz-tizenkét óra között. Végre elpanaszoltam az utcában az öregasszonyoknak. Azok mondták, hogy este, amikor lefekszem, szúrjam az öregkést bele az ajtóba, attul majd nem tud a rontás begyünni. Úgy is lett. Attul kezdve megszűnt a nyomás rajtam. Egyszer csak átgyűtt az öreg Feri bácsi beszélgetni, és bevallotta, hogy ő tette, mer’ kinevettem és nem akartam elhinni a tudományát. Azóta elhittem és kerültem az öreget, igen féltem tőle.”

Eperjesiné még azt is tudta róla, hogy hívták sokfelé, mert gyógyítani is tudott. Marhákat, disznókat, birkákat gyógyított. Saját „kenceficéi” voltak, de mondta, hogy a „szemivel” is tud gyógyítani. Ahol „nem látták el jól”, nem használt semmit az orvossága. Ahol pedig jól megfizették, megetették, megittatták, ott hamar meggyógyultak az állatok. Csirkét, tojást, lisztet, zsírt fogadott el leginkább. Szalay Antal kunszigeti öregbírónak egyszer volt dolga Szigeti Ferencce. Beteg lett egy igen szép csikójuk. Görcsök rángatták. Orvost hívtak, de az orvosság nem használt. Félt, hogy megdöglök, ezért elvitte kocsin Szigeti Ferenchez, Lic-

kóra. Bevittek a csikót a juhakolba, beásták jó mélyen a juhganéjba, hogy csak az orra, füle látszott ki belőle. Egy óra hosszat bent hagyták. Mikor előkaparták, rettenetes nagyon kiürült, aztán megszűntek a görcsök és a csikó saját lábán szaladt haza.

Utánanéztem Lickópusztán is tetteinek. Itt is emlékeznek sokan rá. Juhász József 60 éves kocsis mesélte, hogy testvérénec napok óta görcs húzta a lábát. Nem akart elmúlni. Már egészen megbénult, mozgatni se tudta. Szigeti Feri bácsi gyógyította meg. Napkelte előtt leült egy bárányt. A vérit kieresztette egy fa tövibe. Hamar megnyúzta és a meleg bőrbe becsavarta a béna lábat. Három napig rajta volt és meggyógyult tőle. A bárány húsát áldomásnak együtt ették meg vele. Felesége még arra is emlékezett, hogy a rúgós lovakat, teheneket is meg tudta gyógyítani. Nyírfa seprűvel végigveregette őket minden oldalról és megszélidültek. Régi pogány szertartások maradványai éltek még ezekben a cselekedeteiben . . .

Nemrégiben hallottam róla Zscjkepusztán is. Horváth István fejő jól ismerte Lickóról. Fiatal legényke volt még akkor és előfordult, hogy a szalonnához, kenyérhez friss hagymát akart szedni Kis Juli néni kertjéből. Hogy, hogy nem, alig fogott meg egy fejet, nem tudta elengedni mindaddig, míg az öregasszony ki nem jött és botjával jól el nem tángálta. Kint beszélgettek este a kút körül és elmondta, milyen csúful járt. Ott pipázott Szigeti Feri bácsi is, és ő adta neki a tanácsot, hogy háttal kell a kertbe menni, úgy szedni a hagymát, és a meglévő nyomon arccal előre kimenni, akkor nincs hatalma rajta a boszorkánynak. Úgy tett és jól megszedte mindkét zsebét anélkül, hogy az öregasszony „megneszelte” volna.

Őt is elérte a tudósok kegyetlen, elhagyatott halála. Eperjesi néni mesélte el. „Sokat fájt az öregnek a gyomra. Egyedül üldögélt az ajtó előtt, mert a felesége házakhoz járt dolgozni. Nem éltek jól, sokat veszekedtek. Inkább hozzánk jött át mindig, beszélgetni. Délelőtt, az udvaron esett össze. Igen jajgatott és hívott, hogy segítsék neki. Odafutottam, de csak folyvást azt mondta:

»add ide, lányom a kezedet, osztán nézz jól a szemembe, hadd adhassam rád a tudományomat!« Igen megijedtem és nem mer-tem hozzányúlni. Egy karót hoztam a színből, azt adtam oda neki. Belekapaszkodott, azzal emeltem föl, úgy vittem be a szobába. Négy napig nem tudott meghalni. Mindig csak engem hívott, hogy menjek be hozzá, de nem mertem. Úgy halt meg magába, a felesége se mert vélc maradni. Rendben elcsirattuk, virrasztottuk. Éjfél után hazamentünk. Négyen voltunk asszonyok és mindegyikünket egy fekete macska kísért haza.”

Kovács Jánosné, 71 éves öregasszony úgy mesélte el ezt a „macskás” kíséretet, hogy „mikor elgyüttünk a háztul, egyszer csak lépéseket hallottunk a hátunk mögött. Szaporábban léptünk, erre az is szaporábban gyött utánunk. Hátranéztünk, de nem láttunk senkit se, csak egy fekete macska dörgölődött hozzánk. Kergettük, de nem ment, gyött velünk. Mikor a köröszthöz értünk, eltűnt a macska, de utána megint csak előgyött. Egészen hazáig kísért, el se tudtuk verni. Gondútam, biztos szegény öreg vót, fekete macskává változva. Ezzel köszönte meg a virrasztást.”

Páli József

még a régi rideg pásztorok közé tartozott. Kunszigeten élt és itt is halt meg 1906-ban. Csak annyit tudnak róla ma élő rokonai is, hogy „igen öreg vót má’.”

Ő volt az utolsó rideg pásztor ezen a vidéken. Eperjesi József (50 éves) úgy tudja édesapjától, hogy Kunsziget és Öttevény közt nagy legelő volt régen, még a szabályozás előtt. Egészen benyúlt a bolgányi Duna-kanyarba. Ezen élt a Héderváry-uradalom rideg gulyája. Tinók, csikók télen-nyáron kint voltak a legelőn. Páli József is itt élt velük. Hosszú haját összefonva viselte még, nagy, zsíros pásztorkalapja volt, szép subája. „Azt mondta még apámnak,

hogy azér van hosszú haja, mer' abba van a tudós ereje." Olyan tudománya volt, hogy a kocsmából pontosan megmondta, kinek, hol legel a marhája. Kunszigeten Szalay Vendel (80 éves) és Jursics András (68 éves) még személyesen ismerték és legénykorukban kipróbálták a tudományát. Vasárnap a kocsmában borozott Páli József. Odament hozzá Szalay Vendel és felelősségre vonta, hogy hol hagyta a csordáját? Azt mondta erre: „Tudom én mindenikről, hogy merre legel. Tilosba meg innejd se engedem őket.” Erre megmondta sorjában, hogy az ő pár tinójuk a Toronyvár fölött legel, a nyárfán túl jobbra. Lóra ültek, kivágtattak, és valóban a megadott helyen ott találták az állatokat. Pedig rettentő nagy volt akkor még a rét. Ezt sokszor kipróbálták vele, s mindig meg tudta mondani pontosan az állatok helyét. Azt is megmondta, ha valakinek elveszett vagy elkódorgott a jószág, hogy merre van. Sokszor a harmadik falu határában is megtalálták, ott, ahol mondta.

Minden évben, az éjféli misén hosszú hajából levágott egy darabot és hátul, az orgona mögött, a harangkötelek között sudarat font belőle az ostorába – mesélte róla Eperjesi József. Ennek a sudárnak aztán nagy ereje volt! Kalapjába pödörve hordta egész éven át, csak ha szükség volt rá, akkor tette az ostorra. Palmajorban egyszer szétszaladtak a csikók. Valaki rontással szétugrasztotta őket. Nem tudták az ottani csikósok sehogyse összeteterelni, hát elhívták Páli Józsefet. Azt mondta, álljanak félre, mert a nyargaló lovak majd elgyúrák őket. Rátette hajából font sudarát az ostorára és hármat durrantott vele. A csikók meg egymás helyén-hátán nyargaltak be a karámba mindenfelől, mint a szélvész.

Sudarának a boszorkányok ellen is varázssereje volt. Naszádos Péter (84 éves) gazda mondta el Öttevényben, hogy régen a gazdák is nappal dolgoztak az ökrökkel, lovakkal, éjjelre meg kihajtották őket legelni. A bolgányi Duna-kanyarban legeltek akkor és minden éjfélikor szétszaladtak a marhák. A pásztor azt mondta, hogy éjfélikor pörgő rosta jön át a vízen, 41 szem parázs van rajta, és ettől futnak szét az állatok. Elhívták Páli Józsefet, hogy segít-

sen. Lesbe ült a parton. Éjfél után valóban jött is a pörgő rosta tele parázssal. Ostorra tűzte kalapjáról a sudarát és odavágott vele háromszor a rostára. A parázs mind vízbe hullott belőle, a rosta pedig visszapörgött a túlsó partra. Többet a marhák se futottak széjjel.

Szalay Antalné Kunszigeten úgy tudja öregapjától, hogy a boszorkányok törekrostába ültek, úgy mentek a Dunán. Pörgött velük a rosta és közben énekeltek. Az ötvenévi Tubánétól tanulta még lánykorában, hogy ezt énekeltek a boszorkányok:

*„Rokollaré, rokollaré, rokollaré, rokolla,
Annál hívebb, annál hívebb, annál hívebb az alla.”*

Ez az ősi, kvintváltó énektöredék talán valóban valamelyik régi pogány énekünk emlékét őrzi . . .

A falu alatt kiszálltak a boszorkányok – mesélte tovább Szalay néni – és bejöttek éjjel a házakba rontani. Mikor már igen sok galibát okoztak, megkérték Páli Józsefet, irtsa el őket a főluból. Kiült a vízpartra éjjel, és mikor jöttek, rájuk pattintott hármat hajából font sudarával. A rosták erre visszapörögtek boszorkányostul a túlsó partra.

Az ő halála is hasonló volt a többi tudóséhoz. Páli Mihály 76 éves kunszigeti gazda mondta el, hogy apjának unokatestvére volt. Úgy tudja, hogy mikor feltörték a rétet és kiesett a pásztorság-bul, gyalognapszámos lett. Így élt sokáig. 1906-ban halt meg. Igen öreg volt már. Azt is hallotta róla, hogy nem tudott addig meghalni, amíg tudományát át nem adta. Nem mert senki se a köze-libe menni. Végre is egy tollseprűt tettek az ágyába. Arra adta rá a tudományát és meghalt. A seprűt aztán tűzbe dobták. Akkora sivalkodást csapott a kályhában, mintha elevenen sütöttek volna valakit. Aztán föntről hallatszott a kéménybül. Azon körösztül ment ki az ördög.

is pásztor volt Vajkán, majd Cikolaszigeten, végül Kimlén. Itt halt meg 1917-ben. Tudományáról fia, Soós Antal bácsi mesélt nekem közös pásztorkodásaink idején, Cikolán.

Apja mondta neki, hogy még „puhab” korában Doborgazon találkozott három boszorkánnyal. Hamar lefeküdt egy nagy hársfa tövébe és úgy tett, mintha aludna. A boszorkányok körülállták és az egyik a kezét, másik a lábát, harmadik a fejét akarta kicsavarni. Már éppen nekifogtak, mikor a fáról rájuk szólt egy bagoly. „Hagyjátok, mer’ ez a gyerek az enyém!” Avval rászállt a mellire és a boszorkányokat elkergette. Három álló napig aludt ott a fa tövében, addig a bagoly ott ült a mellén, vigyázott rá. Ezalatt kapta tőle a tudományát.

A pásztorok között már írtam róla, hogy maga gyógyította az állatokat. Sebeckre kormot, pókhálót, marhaganét rakott, de füvei is voltak rá. Bicskával trokározott, cret vágott, ha kellett. Nyüves állatot úgy gyógyított, hogy napkelte előtt kiment a vízpartra, füveket szedett. Ezzel törekrostára tett parázson megfűstölte a beteg jószágot és ráolvasott, „mintha visszarul számolt vóna”. Elparancsolta a nyüveket. Azt is meg tudta tenni, hogy messzi, más állatokra parancsolta rá őket. „Meg akartam tüle tanúni a tudománt – mesélte Soós Antal –, de aszonta: nem taníthatlak meg rá, mer’ ha elmondom, akkor én nem használhatom többet. Majd a halálos ágyamon átadom néked is a tudományomat. Csak mikor meghalt, katona vótam, nem lehettem mellette.”

Minden karácsonykor elment ő is az éjféli misére. Tudósok, boszorkányok nem jártak máskor templomba. Régi boszorkányos hagyomány szerint a Luca székéről bárki megláthatta akkor őket, s ahogy Szigetközben tudják: úrfelmutatáskor mind hátat fordítanak az oltárnak és szarvat, agancsot, kantárt, tollat viselnek a fejükön. Soós Péter is „amikor pontban éjféلكor mutatta fel a pap az Urat, akkor kötött csikóhajbul sudarat magának. Ezzel bárkin

bosszút tudott állni. Amellett csordát szét akarta ugrasztani, abba az irányba hármat pattintott véle, s attul nekivadultak, szétszaladtak az állatok, akármilyen messzire vótak is.”

„Vót úgy, hogy valakinek elbitangút a barma, ellopták a jószágát, elszaladt a csikója, marhája. Apámhoz gyűttek segítségér’. Régi dolmányba’ járt még. Szép, fényes pitykegombok vótak rajta. A mellnél egy nagyobb gomb vót. Ezt mindig szépen kifényezte. Ebbe nézett és megmondta belül, hun a jószág, merre ment a tolvaj. Ha valakit megrontottak, azt is megmondta, hunnan gyűtt a rontás.” Ő is, úgy mint a „tátos” – Kelemen Dénes, akármit evett, először háta megé dobott egy kicsit. Azt mondta, hogy a bagolynak, akitül a tudományát kapta.

Kollár Mihály

Ásványon volt pásztor, még a múlt század végén. A rideg gulyát őrizte. Máté Vendel bácsi mesélt róla. Gyermekkorában még élt. Hosszú zsíros haja volt és télen-nyáron szűrben járt kint a legelőn. Nagy pásztorbotja volt. Lebökte a réten és megparancsolta a csordának, hogy ne menjen el mellőle. Az állatok valóban ott legeltek a bot körül, amíg bement gyalog Győrbe, minden évben egyszer, bevásárolni. Egyszer hazafelé jött az úton. Közben elkerülte Beke János a kocsijával. Kérte, vegye fel. S csak elhajtott mellette. Utánakiáltott, hogy azért ő mégis hamarabb ér haza. Alig mentek a lovak 4–500 métert, megálltak és nem mentek tovább. Hiába verte, majd vezetni akarta, schogyse ment. Kollár meg elkerülte őket, és szépen hazaért. A koci meg ott állt az úton, amíg csak a nap le nem nyugodott. Akkor „engedte” a tudós pásztor a lovakat tovább. Öreg este volt már, mire hazaértek.

kanász is tudós pásztor volt Gyulamajorban, a Héderváryak uradalmában. A század elején halt meg, 92 éves korában. Kelemen Béla fejő mesélt róla. Gyerekkorában hallotta még édesapjától, hogy olyan tudománya volt Hajtó Sándornak, amivel megparancsolta a kondának, hol legeljen. Volt egy borotválkozótükre, faragott fadobozban. Ezt letette a tarlóra és megparancsolta a disznónak, hogy csak körülötte legeljenek. Azt mondta, hogy ő messziről is meglátja a tükörből, hogy melyik megy tilosba és messziről is vissza tudja parancsolni. Sokszor volt úgy, hogy közel száz disznó simára kilgelte a tarlót, de nem ment tovább egy se, leheveredtek, turkáltak a tükör körül, amíg Hajtó vissza nem jött.

Máriamajorban mesélték, hogy egyszer két évig nem elltek a disznók. Már mindenfélét próbáltak velük, de semmi se használt. Elhívták Hajtó Sándort, hogy segítsen. Körüljárta a kondát, rájuk olvasott valamit, aztán olyasfélét szórt a disznók útjába, mint a fűrészipor. Mindenfelé elszórta, amerre csak a disznók jártak a legelőn. Egy hónap se telt bele – mondják – és minden koca újra megfogant.

Egyszer Gyulamajorban összeveszett az intézővel. Talán Krisztián Pálnak hívták, segédtsízt volt. Az intéző pofon ütötte. Erre Hajtó Sándor elment, otthagya az uradalmat. A rétből élt ott-hon, de a kondát megrontotta. Utóda nem bírt a disznókkal. Nem tudta őket sehogyse összetartani. Mindennap, kihajtás után szétfutottak és csak futkározott utánuk egész nap, hiába. Végre is visszahívták Hajtót. Nem akart jönni. Addig „szabódtak” neki, míg mégis csak beállt újra. Másnap már nem volt semmi baj a disznókkal.

Jó néhány hónapra rá egyszer kint a legelőn lovagolt hozzá „díl-lőn” az intéző. Éppen friss fánkot evett a kalapjából. Finom, szép fánkok voltak. Az intéző is megkívánta. Megkérdezte tőle, honnan van ilyenkor fánkja. „Kütték” – felelte kurtán –, de azért

megkínálom szívesen, ha pofon is ütött!” „Felejsük el, ne haragudjon” – mondta az intéző és kezét ráztak. Leült melléje és jóízűen megevett vagy hármat. Az öreg még kínálgatta, hogy tegyen a zsebébe is, uzsonnára. Becsomagolt kettőt egy újságpapírba és zsebre tette. Mikor délután a majorba ért, elővette, hogy megcszi. Hát amint kicsomagolta, elszörnyülködött: lógombóc volt a papírban! Elkezdett szörnyen kiabálni, hogy agyoncsapja azt a büdös kanászt, mert azt etette meg vele fánknak. Aztán felfordult a gyomra és két napig hányt tőle. Az egész major hallotta és látta. Kelemen Béla is, gyerekkorában. Onnan tudja. Így állt az intézőn bosszút Hajtó Sándor a pofonért!

Rákász József

harangozó és csősz volt még az első háború előtt Ásványon, de aranyászott is, amikor lehetett. Az ő tudománya arról volt híres, hogy el tudta parancsolni a patkányokat.

Máté Vendel bácsi mondta, hogy az ő házából is „kiparancsúta”, pedig igen sok volt már. Úgy emlékezik rá, hogy ilyesféle mondókát mondott: „Az ördögök királya most tartja lakodalmát, és minden patkányt meghívott vacsorára. Oda menjete, hogy el ne késsetek, mars, mars, mars, ki innen!”

Bösi József öreg aranyász Ásványban mesélte, hogy a saját szemével látta, amint Rákász szavára csoportostul mentek el a patkányok. A szigetekre parancsolta ki őket. Éppen kint aranyászott a Halrekesztőben, amikor nagy visítva átúszott a sok patkány a szemközi szigetre.

Kelemen István Patkányospusztán volt kocsis. Gyerekkorából emlékszik rá, hogy Gyulamajorba is Rákászt hívták el, mert anyyi volt már a patkány, hogy sorba ültek a juhakolban meg a

jászlak szélén. Nem féltek már az embertől sem. Rákász József odaállt az istálló sarkához és kiparancsolta őket. Lett erre nagy visítás az egész majorban! Sosem felejtí el, ahogy láttá: csapatos-tul mentek ki a patkányok az istállók-ból, juhakolból. Csúnya vi-sítózást csaptak és még meztelen kicsinyeiket is vitték a szájukban magukkal. Egy szemig eltűntek a majorból. Úgy emlékszik, hogy egy szép, háromhónapos birkát kapott érte fizetségül.

Nagy János

éjjeliőr is patkányküldő tudományáról volt híres Dunaszentpálon. A múlt század végén halt meg, 80 éves korában. Odaállt csak a ház sarkába, kinyitatta az ajtókat, aztán a patkányokra olvasott „mindenféle értelmetlen szavakat”. Egyszer csak nagy sívalkodást hallottak és a patkányok mind kimentek a nyitott kapun. Nem engedett egyet se agyoncsapni belőlük. Azt mondta, hogy meg-ígérte nekik, ha szép szóval elmennek, egyet se csapnak agyon belőlük. Ahol mégis bántották őket, oda visszamentek mind. Kolbász, szalonna, fél kenyér volt az ára. Kenyér helyett tojást is adhattak.

Unokája, Nagy György az öregnek még másféle tudományáról is tudott. Elmondta, hogy régen együtt aludtak az istállóban. A házban csak a fehérnép meg a gyerekek háltak, a férfiak kint. „De azért dunnával takaróztunk ám az istállóban is!” – tette hozzá nyomatékkal. Egyik este bejött az istállóba egy gazda, hogy a falu szélén megálltak a lovai. Nem akartak továbbmenni az is-tennek se. Hiába verte, vezette, csak ágaskodtak, rúgtak, nyüszí-tettek, de nem indultak egy lépést se. Kérte az öreget, indítsa el őket, mert tudja, hogy neki van ilyen tudománya. Kis „szabódás” után megtette neki egy jó vacsoráért és egy liter borért. Kimen-tek a kocsához. Ott egy fejszével háromszor megkerülte bal felől

a kocsit, s mindannyiszor nagyot vágott fejcséjével a rúd elejére. Azután csak rászólt a lovakra, s azok szépen, rendben megindultak hazafelé. „Reggel a falu széllin – mesélte tovább Nagy Gyuri bácsi – találtak egy vénasszonyt a porgolát mellett. Fejcséjével volt szétcsapva a feje. Hát az a boszorkány vót, amellik nem engedte a lovakat továbbmenni.” – „Legalább egyet elirtottam közülük – mondta öregapám – úgyse hagynak békin éccaka.”

Vecsey János

dunaremetei molnár a szemölcsöket tudta elparancsolni. Mesélik róla, hogy a patkányokat is el tudta a malomokból parancsolni és messzi falukba is őt hívták a molnárok, ha elszaporodtak malmaikban a patkányok. A szemölcsöket pedig úgy vette le a kézről, hogy holdfogytán, pénteken napkelte előtt a malomkövek közül kisöpört korpás liszttel jól bedörzsölte, azután kiszórta a baromfiaknak. Ha azok felkapkodták, harmadnapra elmúltak a szemölcsök is. Ezt Mészáros Istvánné mesélte nekem Remetén, akinek így vette le kezéről a szemölcsöket.

Preiner néni Mészáros Luca Cikolán mást is tudott Vecsey Jánosról. Még gyerekkorában testvére igen megbetegedett. Már alig élt. Azt mondták róla az öregasszonyok, hogy „szemmel van megverve” és szenes vizet kell vele itatni. Még az akkori körorvos, Lehner doktor sem tudott rajta segíteni, és azt mondta az anyjának: „csináljon neki szenes vizet!” Nem használt. A gyerek továbbra is mindig álmos volt, feje fájt, a gyomra kavargott, kijött belőle minden. Végre apja elment Remetére, Vecsey János tudós molnárhoz. Ez egy rostába babszemeket szórt, rázogatta és abból mondta meg, hogy a gyereket megrontották. Azt mondta, menjenek el a boszorkány hírében álló Deák Mihálynéhoz, vágjanak le kötőjéből egy darabot és a gyerek mellett égessék meg. De sies-

senck, mert meghal másképp. Úgy is tettek. Lopva levágtak egy darabkát a köténye kötőjéből, megégették és a gyerek hamarosan meggyógyult. Molnár lett belőle.

A haláláról is tudott mondani Preiner néni. Nyolcvanéves korában sokat kínlódott, nem tudott meghalni. Nem tudta a tudományát senkire ráhagyni! Papot is hívtak hozzá, de „csoré s . . . it” mutatta feléje és csúnyán káromkodott. Nem tudott a pap vele mit kezdeni. Egyik este kérte, hogy hozzanak be neki egy seprűt. Kezébe fogta és azt mondta:

„Szitakéreg, rostakéreg, minnyá hazaérek!”

Ezzel adta rá a tudományát. Így halt meg még akkor éjjel. A seprűt meg elégették, így megszakadt véle a tudomány.

Véneken élt *Szombati Árpád*. El tudta tüntetni a szemölcsöket. Pados József tanító jó barátom mondta el róla, hogy néhány éve egy kislánynak az iskolában telis-tele nőtt a keze szemölcsökkel. Már izent apjának, hogy lápiszoltassa le, mert félt, hogy másokra is áterjed. Harmadnapra a gyerek tiszta kézzel ült a padjában. Nem hitt a szemének: Szombati vette le róla, lápisz nélkül! De meghagyta a gyereknek, el ne mondja senkinek, hogy mit csinált vele, mert visszajönnek a szemölcssei. És a lánykából nem tudunk kihúzni semmit. Annyit tudtam csak meg róla másoktól, hogy egy Kollár János nevű pásztortól vette át a tudományát. Kocsmában iszogattak és boros fejjel elmondta neki a titkát. S attól kezdve a pásztornak nem engedelmeskedtek a szemölcsök, ő viszont azóta tud parancsolni nekik. Szabó Károlynétól tudom, hogy egy *Bajnok János* nevű ember így küldi el a szemölcsöket. Újhold péntekén este az udvarra ki kell állni és nézni a holdat. Közben el kell mondani a következő varázsigét:

*„Újhold, újkirály, meghívott egy vacsorára. De én
nem mentem el. Inkább szemölcsöimet küldöm el.
Hess le róla, bess, bess, bess!”*

A hessegetés alatt jól meg kell dörzsölni a szemölcsöket, és eldobó mozdulatokat tenni. Kilenc-tíz nap múlva elmúlnak, de közben nem szabad rájuk figyelni. Minden babonaság nélkül, aki nem hiszi, próbálja meg!

Nem mindenki, „birgya el a tudományt”. Gyengébb idegzetűek sokszor belcórültek már vagy öngyilkosságba menekültek előre.

Sipos Lőrinc

Ásványban ilyenek közé tartozott. A múlt század végén élt. Máté Vendel mondott róla is. Akkora foggal született, mint a disznó agyara. „Később is kilátszott a pofájából.” Már akkor mondták, hogy „garabonciás” lesz belőle. Igen beteges, vékony, csöndes gyerek volt. Mindig a bűgcecsekben bujkált a Duna-parton. Dologra nemigen tudták fogni. Talán 27 éves lehetett, amikor egészen megbolondult. Nem bírta el a „garabonciás tudományt”. Meztelenül szaladgált a határban. Két napig kergették, nem tudták megfogni. Végre is cigányok jöttek az úton, és a nagybögőre rászaladt. Erővel belé akart bújni. Így fogták meg, de két napra rá meghalt. „Még gyerekkoromba’ vót” – mondta időrendi igazolásul a 78 éves Máté Vendel bácsi.

Olyan tudósok is akadtak, akik halottakkal tudtak érintkezni. Mondják vagy leírják, amit a halottak üzennek. Úgy látszik, inkább asszonyoknak van ilyen tudományuk, mert kettőre akadtam eddig a környékünkön, s mind a kettő a „fehérnépek” közül való volt. Az egyik Szigetközben élt.

1884-ben halt meg Ásványon, 98 éves korában. „Nagyöreganyám” vót – mesélte róla Máté Vendel. „Halottakrúl tudott mondani.” Akárki meghalt a faluban, beszélni tudott véle még sok évre rá is. Üzentek véle a másvilágrul. Idesanyám mesélte róla, hogy még gyerekkorában megjelentek néki a szellemek. Tőlük kapta a tudományát. Egyszer igen beteg lett, majd meghalt. Akkor is mindig a szellemeivel küszködött. Azt mondta, mikor meggyógyult, hogy lelkit a szellemek elvitték a másvilágra, megmutatták néki a szállásukat, aztán visszaeresztették. Onnan hozta magával a tudományát. Azóta tud a „hóttakkal” beszélni.

– Még kicsiny gyerek vótam – mesélte Máté Vendel – ott játszottam a konyhában, nagyöreganyám meg ebédet főzött. Egyszer csak elhúzta hama a fazekat a tűzről, osztán futott ki a konyhábul, hogy hátul a gyümölcsösben lopják a szilvát. Futottam én is utána. Hát három leány lopta kinn a szilvát a fákrul és nem tudtak addig a fa alul elmenni, amíg öreganyám oda nem ért, jól összeteremtette őket és söprűvel „megkókáta”. (Biztosan nem „hátrafelé” mentek a fák alá, ahogy Szigeti Feri bácsi tanácsolta.)

Többen is emlékeznek rá még a faluban az öreg emberek közül. Boszorkánynak tartották. „Mikor meghalt, magátul kinyílt az ajtó meg az ablak – mondta Máté Vendel, mint szenttanú. Azon gyűttek be a szellemek, oszt úgy vitték el a lelkit. Amikor meg temették, olyan nagy vihar lett, hogy a halottvivők alig bírták a koporsót vinni. Hat ember vitte, mégis cserélni kellett útközben, úgy megizsasztotta őket. A sírba is alig tudták leereszteni. Amikor a sírt földkupacúták fölötte, mindjárt elmúlt a vihar.”

rostacsináló volt Vajkán, még a szabályozás előtt. Apja, öregapja is hasonlóképpen. A múlt század nyolcvanas éveiben halt meg. Többen emlegetik még a Duna menti községekben. „Sok mindenkét meggyógyított – emlékezett rá Ézsöl József bácsi Cikolaszigeten. Mindenfelé hívták a szigeti falukba. Mindig úton volt. Közben rostákat árult, járt faluról falura. Belenézett a rostába, likával az ég felé tartotta és úgy jóslott. Onnan mondta meg, mit kell a beteggel csinálni. Az volt az utolsó kívánsága, hogy ha meghal, temessék a Duna vizébe. Oda, az Öregsziget aljába, ahol három falu határa ér össze (Vajka, Doborgaz, Tejfalú határa). Megjósolta, hogy fölötte majd három vadrózsabokor nő, mire azok összeérnek, igen nagy háború lesz. Úgy is lett. Beletemették a vízbe. Zátonyt hordott oda a Duna. Ma már erdő van fölötte, kétszer levágták róla a fát. Kinőttek a vadrózsabokrok is. Mire összeértek, kitört a világháború . . .”

Említettem már, hogy a múlt században, a szabályozás előtt ezek a tátosok, tudósok ide a vizek közé még el nem jutott civilizációt pótolták, orvosokat, lódoctorokat, de sokszor még papokat is. Tehát szinte „társadalmi szükségyszerűség” volt a működésük. Ezért tartoznak bele szervesen a szabályozás előtti életforma krónikájába. Emellett azonban ősi hagyományainknak is őrzői voltak. De amint a szabályozás véget vetett itt a régi vízi életformának, ugyanúgy szorította vissza századunk civilizációja a tudósok működését is.

III. A szabályozás utáni élet

A Duna szabályozása és vele együtt az ármentesítés gyökeresen megváltoztatta Szigetközben az életet. Az emberi akarat és tudás megregulázta a zabolátlan, vad vizeket. S a vizek életének megváltozásával mások lettek az emberi élet lehetőségei, ezért megváltozott az élet is a vizek között. A régi életmód krónikáját éppen ezért legjobb azzal lezárnunk, ha megmutatjuk befejezésül, hogy hogyan lépett át az ember itt az új életformába.

A szabályozás, ármentesítés története is a legrégibb időkbe nyúlik vissza. Hiszen amióta ember él ezen a tájon, állandóan élet-halálharcot vív a vizekkel. Szép sánc- és gátmaradványokat vagy ezek nyomait találták meg régészeink a rómaiak idejéből és a népvándorlás korából, különösképp az avar időkből. (Fehér I.) A honfoglaló és Árpád-kori magyarság árvédelmi munkálatait pedig sok történelmi hely- vagy dűlőnév elemzése bizonyítja. Több oklevelünk említést tesz régi védekezések gátjairól „kőhíd” néven (Olgyayak levéltára. Nemzeti Múzeum). Kútásás, házépítés közben 6–10 méter mélységben, szintén gyakran akadnak őscink partvédő pöscinek, gátjainak nyomára. (Halászi, Dunakiliti, Ásvány, Öttevény.) Az egységes árvédelem fontos állomása volt Zsigmond király 1426-ban kelt oklevele. Ebben nyílt királyi parancsként kimondja a védekezés egységesítését, s minden községnek kötelességévé teszi a részvételt. A végrehajtás irányítására királyi biztosokat küldött ki. Zsigmond után azonban abbamaradt a közös védekezés, de ennek az oklevélnek alapján rendelte el az 1569. évi XXI. tc. újra az egységes árvédelmet. Közös irányítás alá helyezte a munkálatokat, és bírságot rótt a benne részt nem

vevő községekre. A törökdúlás miatt, sajnos, ez az intézkedés sem tudott komolyabb eredményt elérni. Nagyon sok írás szól arról, hogy a török korban és az utána következő időkben számos esetben emeltek szót az országgyűléseken az árvédelmi munkák szükségességéről. A Mosoni-Duna szabályozását így már az 1618. évi LIV. tc. elrendelte. Az egységes megvalósítást azonban egyik intézkedés sem tudta keresztülvinni. Helyette az egyes községek a maguk erejéből, saját munkával intézték el a védekezést szükség esetén saját határuk területén. 1712-ből érdekes összeírás maradt fenn Doborgaz és Vajka községek ilyen árvédelmi munkálatairól és az egyes gazdák kötelező munkaszolgáltatásának nagyságáról. (Vajka község irattára.)

A XIX. században már jelentősebb intézkedések történtek. 1812-ben Duna-szabályozó bizottságot küldtek ki a kérdés tanulmányozására és 1832-ben a helytartótanács meg is kezdte a víz-szabályozást. A szabadságharc idején megszakadt még ez a munka is. Utána pedig ismét csak helyi jelentőségű parterősítéseket végeztek 1850-től 1880-ig Remete, Lipót, Szőgye környékén. Az egyéni próbálkozások azonban nagyon kicsinek bizonyultak a természet erőinek megfékezésére. Végre lassanként belátták, hogy az egyes községek rendszer és összefüggés nélküli, önálló próbálkozásai többet ártanak, mint használnak. 1880-ban pontos mérnöki felvételt készítettek a Dunáról és ennek alapján 1885-ben megindult a végleges szabályozás. Itt a szigetközi szakaszon 11 évig tartott a hatalmas munka. 1896-ban fejezték be és Bodoky magyar mérnök kitűnő munkáját ma is elismerten Európa egyik legsikeresebb hidrotechnikai alkotásának tartják.

A Duna szabályozásával egyidőben indult meg az ármentesítés is modern, egységes alapon. 1900–1904 között készült el a nagydunai töltés Dunacsúnytól Vénékig 60 km hosszúságban. A Mosoni-Duna partját csak Dunaszentpál–Vének közt kíséri töltés 33 km hosszan. Feljebb a rajkai zsilippel szabályozzák a víz mennyiségét. Jelentős feladat volt a talajvíz lecsapolása, elvezetése. Ma már mintegy 200 km-es csatornahálózata van a Szigetköznek, 8

szivattyúteleppel. Eredménye pedig az, hogy a 65 ezer holdnyi területből 52 ezer hold került a védőtöltéseken belül.

Soknak adott sokáig jó keresetet a szabályozás. Az öregek szívesen emlékeznek vissza a „kemény” munkára. Elmesélték részletesen, hogyan hordták ki dereglyékből a nehéz köveket, hogyan kövezték ki vele a partot, hogy vágták át a kanyarulatokat és hogyan ástak sok helyütt új medret a víznek. Nehéz volt a kapuk és kőzárások építése is. Sokan jártak szerencsétlenül a veszélyes munkahelyeken, és ma is emlékeznek a szabályozás hősi halottaira . . . (Legalább a nép emlékezzék, ha már semmi emlék nem jelöli őket az utókor felé . . .) Aztán jöttek a Csongrád megyei kubikosok. Hosszú sorokban énekelve tölték talicskájukat – és „úgy nőtt a töltés, mint a kolbász a töltőbül” – mesélte Cikolán Szapora bácsi. Ők is együtt dolgoztak velük. És esténként, lobogó tüzek mellett sokáig együtt énekeltek az alföldi és szigetközi magyarok.

Véget ért a munka. Utána aztán a kiábrándulás következett . . . Érdekes, hogy az emberi tudás, akaraterő méltán elismert diadalát: a vízszabályozást mennyire nem akarja a nép még ma sem elismerni, magáévá fogadni. Különösen az öregek között alig akad ember a Szigetközben, aki jót mondana róla. A halász hibáztatja, hogy a szabályozás miatt csökkent meg a halállomány. Az aranyszidja, mert elvette a kenyerét. Mindenféle vízi, réti ember mint boldog aranykorra emlékszik vissza a régi időkre. Ez nem csoda, hisz nehéz új életet kezdeni . . . De mit szól a gazda, a földműves, akit győzelemre segített a vizekkel szemben? Azok is csak panaszkodnak. Azt mondják, régen, ha jött is a víz, hamar visszament, és utána jobban termett a föld. Azóta pedig csak mindig erősebben tör föl a „fakadóvíz” (talajvíz), és kiöl minden termést. Sok olyan határrészre is panaszkodnak, amelyek a szabályozás előtt vízenyősek voltak ugyan, de legalább jó legelő nőtt rajtuk, s most szinte használhatatlannokká váltak a fakadóvizek miatt. A mederben nőnek a zátonyok és egyre gyakoribb az árvízveszély. Az 1954-es árvíz óta pedig legáltalánosabb beszédtema: a kotrás. Ha van is bizonyos fokú maradiság, a régihez ra-

gaszzkodás ebben a szabályozás elleni népi állásfoglalásban, sok azért benne a jogosság is. A természetben élő ember érzi meg legközvetlenebbül egy ilyen nagy átalakító munkának a hatását. És legelsőnek érzi meg a hibáit is. A szabályozott meder elhanyagoltságából származó bajokat, az ármentesítés tökéletlenségét. Ezeken a technikai haladásnak még mind segítenie kell, hogy a nép is egészen magáénak vallhassa. Hiszen nem lehet a természet erőit, nem lehet a vizet legyőzni egy csapásra! . . .

A szabályozással más élet kezdődött a vizek között. A régi életformának pedig le kellett tűnnie, mert megváltoztak az élet körülményei. A régi, szétterpeszkedő vizekben szívesen ívtak, jól szaporodtak a halak. A Fekete-tengerből is feljöttek íváskor idáig, a Duna szigetközi vízi birodalmába. A szabályozott folyó összeszorított medre, nagyobb sebessége, vízmennyisége már nem ad olyan kedvező lehetőségeket a halak szaporodásához. Megesökkent a halállomány és az ősi halászat is leáldozóban van. Akik belőle még megmaradtak, csak hírmondói a régi, híres halászéletnek.

A szabályozás óta szinte féltékenyen elzárja a Duna aranyát is az ember elől. Csak nagyon ritkán, egyszer-kétszer egy esztendőben akad középvízszint alatti vízállás. Az aranydúsulás helyei pedig csak ilyenkor érhetők el. Az aranyászat ezért időszaki, ritka lehetőségű foglalkozássá zsugorodott. Egymás után akasztották szegre a szerszámokat, és a mai egy-két öreggel együtt hal meg ez az ősi, szép foglalkozás.

A réteket feltörték és alaposan összeszűkült a pásztorok birodalma. A fejlődő takarmánytermelés egyre jobban jászolhoz köti a jószágot. A megmaradt egy-két úszó csorda is csak emléke már a réginek. A szabályozás sok belforgalmi hajóutat megszüntetett. Ma „döglött vizek” állnak ott, ahol régen hajók jártak, s a Mosoni-Dunán is megszűnt azóta a hajózás. A gőzös sokkal kevesebb embernek ad kenyeret, mint a régi vontatás. Akik kiszorultak belőle, más kenyér után néztek. A hajdan híres vízimolnárokat is tönkretette a gőz. S ma minden emlékük már csak múzeumi tárgy. Révészre nincs szükség. A szabályozott vizek fölött hidakon ro-

bog át az élet. A pákászok, csikászok, gyűjtögető „mezzei emberek” is elmúltak a kiszáradó erekkel, mocsarakkal, nádasokkal. Aki még megmaradt belőlük, napszámoskenyeret eszik a szegénysoron. Ugyanígy megváltozott a „falubéliek” élete is. A szabályozás új lehetőségeket, de új feladatokat is hozott a mezőgazdaságnak. S az új életben már csak történelmi hagyomány a tatosok, tudósok hajdan híres tudománya . . .

Az emberek nehezen szoktak bele az új életformába. Akiknek régen a víz adott kenyeret, most megrohanták a földet. Napszámosokként tengődtek vagy összekoplaltak egy-két holdat, hogy a „maguk urai” lehessenek. Csakhogy a föld nem bírta el a vizcek népét. Mostohagyermekként tengődtek rajta. A falvak szűk háttára, a kevés föld nem juttathatott kenyeret mindenkinek. A régi külterjes gazdálkodás válságba sodorta a Szigetköz népét. Sokan próbálkoztak az iparban, vagy a városok peremén néztek kenyér után. Óvár, Győr, Budapest külvárosai fogadták be a szigetközi betelepülőket. Szétszéledtek az egész országban. Akárhová mentem eddig, szigetközi származású emberekkel mindenütt találkoztam. Soknak kicsúszott a haza is a lába alól. Kóborláshoz szokott természetük világgá hajtotta őket. Szerke Európában vagy a kaliforniai aranymezőktől Dél-Amerikáig mindenütt nyomon követhetjük őket.

Akik itthon maradtak, azok sem találtak könnyen magukra. A Szigetköz válságba jutott gazdasági életén csak egy segíthetett: kibékülni a Dunával! A megzabolázott vizeket kellett segítségül hívni az új élet kibontakozásához. Bele kellett illeszkedni a kultúrtájba. A földet formáló természet örök törvényei nagyszerű lehetőségeket biztosítottak ennek a tájnak. S a földet a maga képe, kultúrtájja átalakító emberi tudásnak, akaratnak meg kellett találnia ezeket a lehetőségeket. A Szigetköz kiváló öntéstartaja, éghajlati adottságai megadják a belterjes mezőgazdálkodás alapjait. Ez a táj a pompás magyar gyümölcs és zöldség igazi hazája. A megzabolázott Duna pedig vizével az öntözést könnyíti meg ott, ahol kell. Ez a kertészkedés összhangba hozható a minőségi állat-

tenyésztéssel, s így együtt már el tudja tartani a sűrű népességet. A gazdasági élet egysége ezzel még nem vált teljessé. A termékek feldolgozására, sok munkáskéz foglalkoztatására nagy lehetőségek vannak itt a mezőgazdasági iparnak. A piacok eléréséhez pedig újból ott a nagy segítség: a Duna nemzetközi vízi útja. Budapest, Pozsony, Bécs piacai könnyen elérhetők, s rajtuk keresztül máris európai hírnévre tett szert a kunszigeti zöldség, a szigetközi paprika, káposzta. De ugyanúgy nyitva állnak a kapuk a szigetközi gyümölcs, baromfi nemzetközi hódítása előtt is. Ez a sok lehetőséggel biztató új élet összefogást követel az emberektől. *Szövetkezést* a minőségi termelés és értékesítés, a gazdasági virágzás érdekében! Ezen az úton is régen megindult már a Szigetköz magára talált népe. Püski, Kisbodak, Remete szövetkeztetnek, Cikola, Kiliti, Halászi, Arak, Darnózseli, Lipót, Ásvány, Zámoly, Újfalu, Nagybalács minőségi termékeinek elismert neve volt már a harmincas évek elején is, a piacokon. A korszerű szövetkezés további kiépítése, megerősödése pedig a szebb jövő, a fejlődés távlatait mutatja.

Így ver gyökeret lassan a kultúrtájban Szigetköz népe az elmúlt, régi életforma után. Úgy gondolom, érdekes lesz a krónikában megörökíteni még a jövő nemzedékek számára az új élet első álmomásaként a fejlődésben eddig elért eredményeket. Talán örömet szerez majd valakinek, ha mondjuk 100 év múlva hozzámérheti a jelent . . .

A szabályozás után ötven évvel már országosan is első helyen álló eredményeket mutat fel a Szigetköz mezőgazdasága. A magyarországi agrártudományi egyetemen a népi gazdálkodást tudományosan kutató régi intézetemben, 1947-ben írt tanulmányom statisztikai adataiból rajzolom meg az első szép eredmények képét.

A *növénytermesztés* lehetőségeit mutatja, hogy a termőterület 78⁰/₀-a szántó (az országos átlag csak 60⁰/₀). A régi rétek már csak 7,3⁰/₀-ban, a legelők 12,8⁰/₀-ban maradtak meg. Igaz, hogy sok még a terméketlen, vízjárta terület, 12⁰/₀ (az országos átlag

csak 6,5⁰/₀). A hajdan összefüggő dunai erdőségek aránya pedig ma már 9,9⁰/₀-ra zsugorodott.

A növénytermesztés fejlettségét a vetésterület százalékos megoszlásában vizsgálhatjuk meg. Tíz évre kiszámított átlagok szerint gabonát a szántóföldek felén (50,6⁰/₀) termesztettek. Utána legtöbb terület a kapásnövényeknek jut (22,8⁰/₀), de szinte ugyanennyi a takarmánytermelés is. Ilyenformán a Szigetköz növénytermesztése belterjesebb az országos átlagnál (gabona 54⁰/₀, takarmány csak 11,5⁰/₀). A gabonaneműek közül búzát a terület 22,9⁰/₀-án, rozsot 9,3⁰/₀-án, árpát 14,1⁰/₀-án, zabot 4,3⁰/₀-án termesztettek. A kapások közül pedig legtöbbet kukoricát 20⁰/₀-on, míg burgonyát 2,2⁰/₀-on. Takarmánytermesztésre különösen alkalmas a Szigetköz területe. Szálastakarmány-termelése jóval felülmúlja az országos átlagot, és hasonlóképpen nagyobb arányú gumóstakarmány-termesztése is.

A szigetközi kertészkedés jelentős múltra tekint vissza. Régi leírások úgy említik a Csallóközzel együtt, mint „aranykertet”, Magyarország zöldségs- és gyümölcsöskertjét. Ezt a hagyományt a szabályozás után továbbfejlesztette, és ma az 1430 kh-as kertészet a gazdasági élet legszebb hajtása. Legfontosabb kerti növénye a káposzta, a paprika, paradicsom és a zöldség.

Az állattenyésztés a növénytermesztéssel és kertészkedéssel összhangban másik legfőbb termelési ága és jövedelmi forrása Szigetköznek. Szarvasmarha-, ló- és sertésenyésztése mennyiségi szempontból már a háború előtt felülmúlta az országos átlagot. Állatsűrűségére jellemző, hogy minden 2,6 kh szántóterületre jutott egy db számosállat, a lakossághoz viszonyítva pedig 87 db minden száz lakosra. Víziszárnyas-állománya a földrajzi adottságoknak megfelelően szintén több volt az országos átlagnál.

Így alakult át a Szigetköz a zabolátlan vadvizek birodalmából kultúrtájjá. A kultúrtáj kialakulására viszont a koronát mai, szocialista mezőgazdaságunk egyre szebb eredményei rakják fel. A termelőszövetkezetben is magára talált Szigetköz népe. Csak néhány jellemző adatot rögzíték a krónika számára emlékeztetőül.

A jelen: a lipóti tsz kertészete

Búza termesztése a szövetkezetekben elérte hektáronként a 32,4 q átlagot. Árpa termesztése 26,6 q, kukorica 40,2 q, cukorrépa 403 q, burgonya 216 q, lucerna termesztése pedig 56,6 q átlagú hektáronként. Állattenyésztése is szépen fejlődik. Szarvasmarha-állománya pedig 1200–2300 db. Tejtermelése eléri a 2200–2740 literes egyedi évi átlagot.

A termelés elért eredményeinek megfelelően fejlődött Szigetköz dolgozó népének életszínvonala is. A vizsgált községekben: Dunakilitin, Cikolaszigeten, Darnózsclin, Püskin, Lipóton, Dunaszentpálon, Nagybalcsón átlagosan 22 ezer forint az egy tagra jutó évi jövedelem. Nem csoda tehát, ha a vizsgált községek átlagában a házak 72,6%-a épült újjá, s a házak 81,3%-ába új bútor is került. A családok 43%-a használ hűtőszekrényt, s a konyhák 36%-ában már gáztűzhelyen főznek. Rádió majdnem minden házában van, 94%, míg a családok 48%-a otthon nézi a televíziót saját készülékén.

A lipóti Petőfi Tsz eredményei pedig már a boldog jövőt tükrözik. Termálfűtéses kertészetében a tagok évi jövedelme átlagosan évi 34 ezer forint. Egy tagra 4,5 kh termőterület jut Lipóton. Ekkora földterületen a legjobb egyéni gazdálkodással sem lehetne ezt az átlagos jövedelmet megtermelni. Ennek megfelelő az élet-színvonal is. Falusi termálstrand, a háztáji föld közös művelése, olcsó közétkezés a tsz-konyhán, évenként bel- és külföldi tanulmányutak az egész tagság számára, a közös, becsületes munka leg-szebb eredményei.

Befejeződhetne-e szebben Szigetköz krónikája, mint ezekkel a mai eredményekkel? A letűnt vízi világért, az elmúlt régi életért a kultúrtáj bő kárpótlást ad. Magára talált, szorgalmas népe pedig a múlt hagyományait megbecsülve, korszerű tudással, jó munkával magabiztosan nézhet a jövő felé.

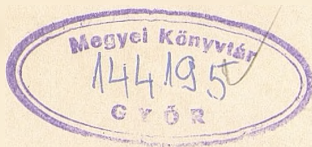

- Baranyai J.* A csallóközi aranymosás. Komárom, 1911
- Bálint S.* A szegedi nép. Bp. 1968
- Bedy V.* Adalékok a győri ipar történetéhez. Győri Szemle 1941
- Betkowszky J.* Adatok a szolnoki hajósok életéből. Ethnographia
1954
- Borovszky S.* Győr megye. Magyarország városai és vármegyéi.
Bp. 1909
- Czigány B.* Adatok a Győr megyei hajósmolnárok életéhez,
Arrabona 1962–1970
- Czilchert G.* Pozsony megye helyrajzi és statisztikai leírása. Bp.
1873
- Domanovszky S.* A Duna–Fekete-tengeri hajózásunk múltja.
Tenger, 1918
- Érsek I.* A Szigetköz története. Magyaróvár, 1924.
- Fehér I.* Győr megye és város egyetemes leírása. Bp. 1874
- Fekete Zs.* Magyarország vizei múltjának története. Bp. 1890
- Fényes E.* Győr vármegye. Bp. 1860
- Ivánffy E.* Moson vármegye múltja és jelene. Magyaróvár,
Kézirat.
- Kalmár G.* Győr megye történeti földrajza. Győr, é. n.
- Kerekes S.–Enyedi B.* Győr–Sopron–Pozsony k. e. e. vármegyéek
ismertetője és monográfiája. Bp. 1929
- Kiss L.* A szegény asszony élete. Bp. é. n.
- Kovács K.* Adalékok a dunai hajózáshoz az Anjou-korban.
Mezőg. Szemle 1901
- Lengyel A.* A bácsai boszorkányper. Győri Szemle XII.

- Lengyel A.* Pusztult falvak, eltűnt helynevek Győr megyében.
Győr, 1944
- Major P.* Moson vármegye államrajza. Magyaróvár, 1868
- Major P.* Moson vármegye monographiája. I–II. Magyaróvár,
1878–1886
- Nagy E.* Csallóközi aranymosás. Néprajzi Értesítő 1903
- Ortvy T.* Magyarország régi vízrajza I–II. Bp. 1882
- Pantó D.* A dunai aranymosás kérdése. Bp. 1935
- Radvánszky B.* A Héderváry család oklevéltára. I–II. Bp. 1920
- Szabó S.* Szigetközi nyelvjárás. Bp. 1907
- Takács S.* A dunai hajózás a XV–XVII. században. Bp. é. n.
- id. Timaffy E.* A dunai szigetekről. Magyaróvár, 1918
- Timaffy L.* A Szigetköz vízrajza. Magyaróvár, 1939
- Timaffy L.* A Szigetköz településföldrajza. Magyaróvár, 1948
- Kézirat
- Timaffy L.* A Szigetköz közlekedésföldrajza. Magyaróvár, 1947.
- Kézirat
- Timaffy L.* A Szigetköz mezőgazdasági földrajza. Magyaróvár,
1947
- Timaffy L.* Ősi aranymosás a Duna szigetein. Földgömb, 1942
- Timaffy L.* Az ásványi arányások technikája. Arrabona 1961
- Timaffy L.* Szilaj pásztorkodás a Szigetközben. Földgömb 1941
- Timaffy L.* Jégvilág a Dunán. Földgömb 1942
- Timaffy L.* Vízi úton „Ezer Sziget Országában”. Földgömb 1940
- Timaffy L.* Győr, a folyók városa. Földgömb 1944
- Timaffy L.* A Mosoni-Duna. Földgömb 1944
- Timkó I.* Agrogeológiai jegyzetek a Szigetközről. Bp. 1904
- Uzsoki A.* Az aranymosás néhány módszere. Arrabona 1961
- Vályi A.* Magyarország leírása. Buda, 1799
- Völgyi J.* Szigetköz. Győr, 1937
- Závodszy L.* A Héderváry család története. Bp. 1920
- Zólyomi B.* A Szigetköz növénytani kutatásának eredményei. Bp.
1937
- Árpád-kori Okmánytár I–XII. Bp. é. n.

Tartalom

I. A vizek élete	7
II. Élet a vizek között	17
1. Halászok	21
2. Aranyászok	37
3. Pásztorok	57
4. Hajósok, naszádosok	85
5. Molnárok	105
6. Révészek	121
7. „Mezzei emberek”	129
8. „Falubeliek”	147
9. „Fchérnépek”	181
10. Egy falu bölcsőjénél	213
11. Tudósok	233
III. A szabályozás utáni élet	257
Irodalom	267

1992 MAJ 25

1978 JUL 16

25 — honi M. honi

Győr-Sopron megyei Nyomdavállalat 75. K-463

Fnyv.: Mentler Endre igazgató

